Amin Maalouf

Cruciadele
văzute de arabi

Biblioteca de istorie

CRUCIADELE
văzute de
ARABI

Amin Maalouf
Les croisades vues par les arabes
Copyright © Jean-Claude Lattès, 1983
Copyright © Casa Editoriala Proiect 2007 pentru prezenta ediție în limba română

Editura Proiect este marcă a
S.C. "Casa Editorială Proiect" S.R.L.

TRITONIC Grup Editorial
www.tritonic.ro

Colecția Biblioteca de istorie
ISBN: 978-973-733-210-3 (Tritonic)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MAALOUF, AMIN
Cruciadele văzute de arabi / Amin Maalouf; trad.: Marian
Tiu. - București: Casa Editorială Proiect, 2007
Bibliogr.
Index.
ISBN: 978-973-88385-4-3

I. Tiu, Marian (trad.)

94(4)"10/12"

Coperta: ALEXANDRA BARDAN
Corectură: MARIA DUȚĂ
Redactor: IOANA BÂRZEANU
Tehnoredactor: MARIANA RADU
Bun de tipar: Ianuarie 2008

Toate drepturile asupra prezentei ediții
în limba română aparțin CASEI EDITORIALE PROIECT,
în exclusivitate.
Orice reproducere - integrală sau
parțială - indiferent de mijloace: electronice
sau mecanice, inclusiv fotocopierea,
este strict interzisă.

Amin MAALOUF

CRUCIADELE văzute de ARABI

În românește de MARIAN TIU

EDITURA PROIECT

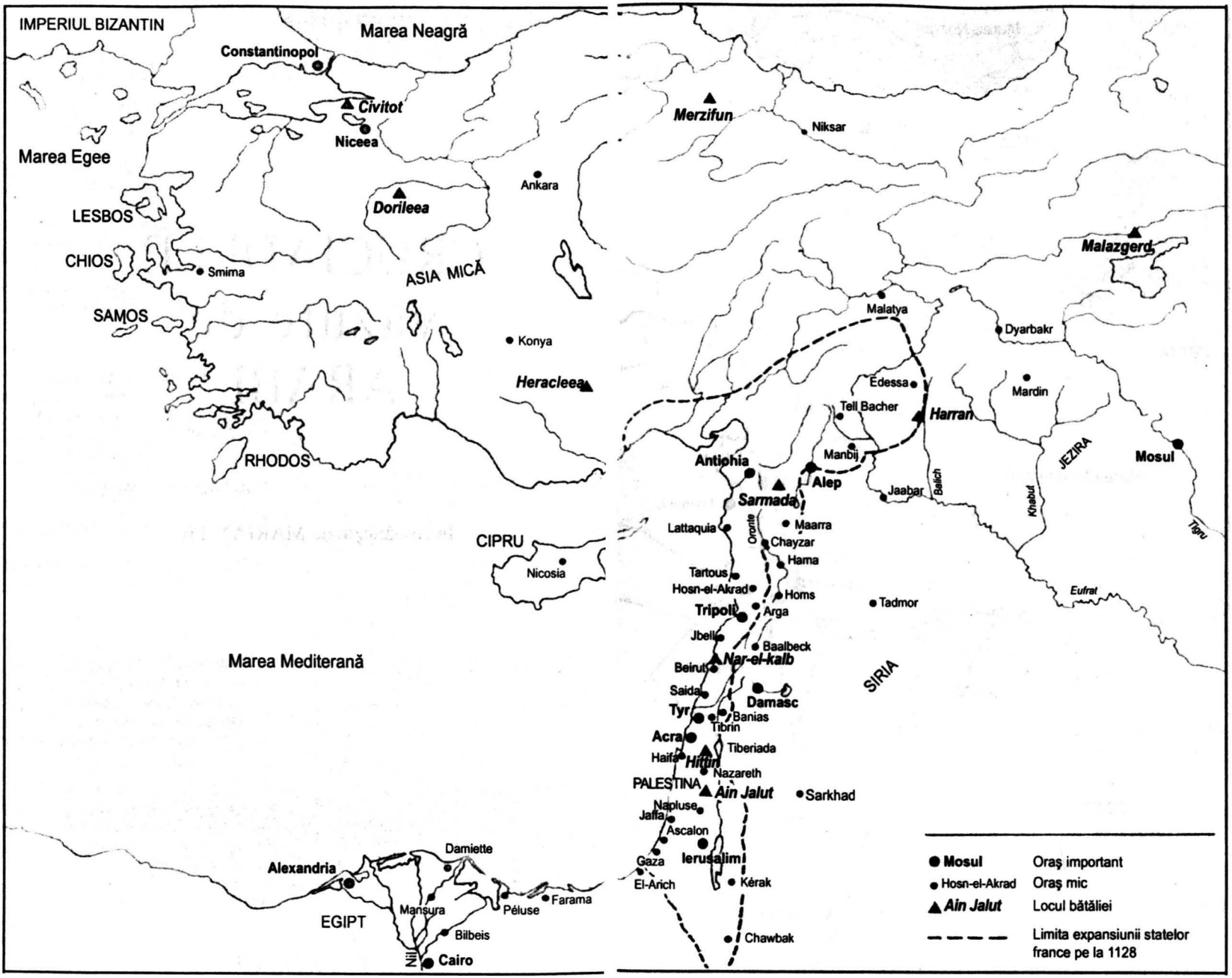
IMPERIUL BIZANTIN
Marea Neagră
Constantinopol
Civitot
Niceea
Marea Egee
LESBOS
CHIOS
Smima
SAMOS
Dorileea
Ankara
ASIA MICĂ
Konya
Heracleea
RHODOS
CIPRU
Nicosia
Marea Mediterană
Merzifun
Niksar
Malazgerd
Malatya
Dyarbakr
Edessa
Mardin
Tell Bacher
Harran
Manbij
Antiohia
Alep
Jaabar
Balich
Khabur
JEZIRA
Mosul
Tigru
Eufrat
Sarmada
Lattaquia
Oronte
Maarra
Chayzar
Hama
Tartous
Hosn-el-Akrad
Homs
Tadmor
Tripoli
Arga
Jbeil
Baalbeck
Nar-el-kalb
Beirut
Saida
Damasc
SIRIA
Tyr
Banias
Tibrin
Acra
Haifa
Hittin
Tiberiada
Nazareth
PALESTINA
Ain Jalut
Sarkhad
Napluse
Jaffa
Ascalon
Gaza
Ierusalim
El-Arich
Kérak
Chawbak
Alexandria
Damiette
Mansura
Péluse
Farama
EGIPT
Bilbeis
Nil
Cairo
Mosul Oraş important
Hosn-el-Akrad Oraş mic
Ain Jalut Locul bătăliei
Limita expansiunii statelor france pe la 1128

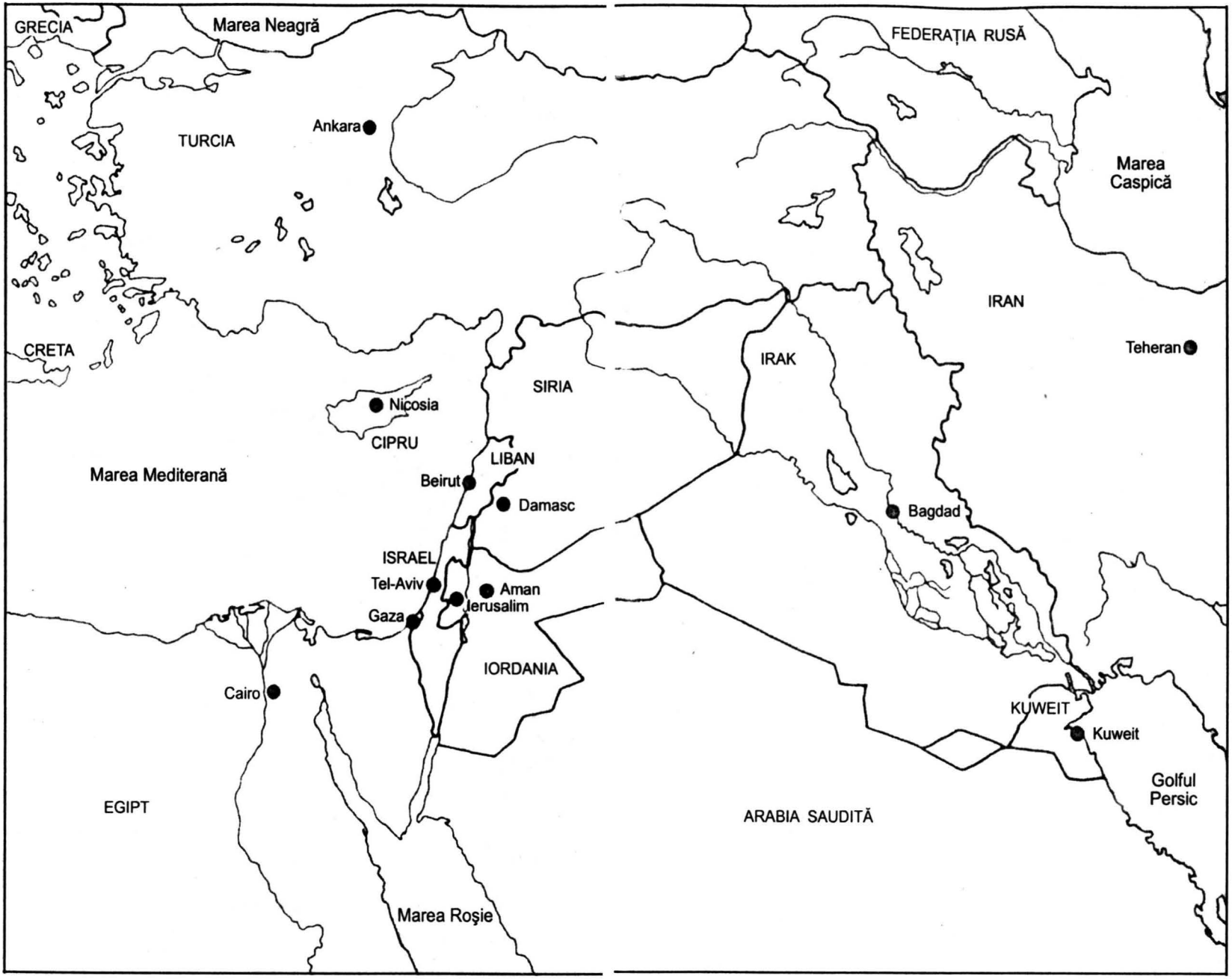
GRECIA
Marea Neagră
FEDERAȚIA RUSĂ
TURCIA
Ankara
Marea Caspică
IRAN
CRETA
Teheran
IRAK
SIRIA
Nicosia
CIPRU
LIBAN
Marea Mediterană
Beirut
Damasc
Bagdad
ISRAEL
Tel-Aviv
Aman
Ierusalim
Gaza
IORDANIA
Cairo
KUWEIT
Kuweit
Golful Persic
EGIPT
ARABIA SAUDITĂ
Marea Roşie

Lui Andrée

CUVÂNT ÎNAINTE

Această carte porneşte de la o idee simplă: să prezinte istoria cruciadelor aşa cum au fost ele văzute, trăite, relatate în „cealaltă tabără", adică de partea arabă. Conţinutul se axează aproape exclusiv pe mărturiile istoricilor şi cronicarilor arabi ai epocii.

Aceştia din urmă nu vorbesc de cruciade, ci de războaiele sau invaziile france. Cuvântul care desemnează francii este transcris diferit în funcţie de regiuni, autori şi perioade: Faranj, Faranjat, Ifranj, Ifranjat... Pentru a unifica termenii, am ales forma cea mai concisă, aceea care este folosită şi astăzi în limbajul popular pentru a-i numi pe occidentali şi, în mod special, pe francezi: franj[1].

Din grija de a nu îngreuna textul cu numeroasele note care se impun – bibliografice, istorice sau altele – am preferat să le păstrăm pentru final, unde sunt grupate pe capitole. Cei ce doresc să afle mai multe le vor citi cu folos, dar ele nu sunt chiar indispensabile pentru înţelegerea lucrării, care se vrea accesibilă tuturor. Mai mult decât o nouă carte de istorie, de fapt, am vrut să scriem, pornind de la un punct de vedere neglijat până acum, „romanul adevărat" al cruciadelor, al celor două secole agitate care au influenţat Occidentul şi lumea arabă şi care influenţează şi azi relaţiile dintre acestea două.

1) În versiunea română a cărţii, am păstrat termenul , de „franci" (n.tr.)

PROLOG

Bagdad, august 1099

Fără turban, cu capul ras în semn de doliu, venerabilul cadiu Abu-Saad al-Harawi intră țipând în vastul divan al califului Al-Mustazhir-billah. În urma lui, o suită de însoțitori tineri și bătrâni: aceștia aprobă zgomotos fiecare cuvânt al cadiului și oferă, ca și acesta, imaginea provocatoare a unei bărbi abundente sub un craniu ras. Câțiva demnitari ai curții încearcă să îl calmeze, dar, îndepărtându-i cu un gest îndrăzneț, înaintează hotărât spre mijlocul sălii, apoi, cu elocvența vehementă a unui predicator din înaltul amvonului, îi mustră pe toți cei prezenți, indiferent de rangul lor:

— Îndrăzniți să dormiți la umbra unei siguranțe fericite, într-o viață frivolă ca o floare din grădină, în timp ce frații voștri din Siria nu mai au drept casă decât șeile cămilelor sau stomacurile vulturilor sălbatici? Ce de sânge vărsat! Câte tinere frumoase au trebuit, de rușine, să-și ascundă chipul blând în palme! Vajnicii arabi se împacă cu ofensa iar vitejii persani acceptă dezonoarea?

„Era un discurs care înlăcrima ochii și mișca inimile", vor zice cronicarii arabi. Întreaga asistență este cuprinsă de gemete și lamentări. Dar al-Harawi nu ia în seamă plânsul lor.

— Cea mai proastă armă a omului, zice el, este să plângă atunci când săbiile agită focul războiului.

Dacă a călătorit de la Damasc la Bagdad, trei săptămâni lungi de vară sub soarele dogoritor al deșertului sirian, nu a făcut-o pentru a cerși milă, ci pentru a avertiza cele mai înalte autorități islamice cu privire la calamitatea care tocmai se abătuse peste credincioși și a le cere să intervină fără răgaz pentru a opri măcelul. „Niciodată musulmanii nu au fost umiliți de soartă, repetă al-Harawi, niciodată până atunci ținuturile lor nu au fost atât de sălbatic devastate." Cei care îl însoțesc au fugit cu

toţii din oraşele cotropite de invadator; unii dintre ei se numără printre puţinii care au scăpat cu viaţă din Ierusalim. I-a luat cu el ca să poată povesti, cu glasul lor, drama pe care au trăit-o în urmă cu o lună.

De fapt, vineri 22 de şaban, în anul 492 al hegirei, 15 iulie 1099, francii au ocupat Oraşul Sfânt după un asediu de patru zile. Exilaţii tremură încă de fiecare dată când povestesc, iar privirea le încremeneşte, ca şi cum ar vedea încă în faţa ochilor acei războinici blonzi îmbrăcaţi în armuri, care se răspândesc pe străzi, cu săbiile în aer, omorând bărbaţi, femei şi copii, jefuind casele, prădând moscheile.

Când măcelul s-a oprit, două zile mai târziu, nu a mai rămas niciun musulman în oraş. Unii au profitat de confuzie pentru a se strecura afară, pe porţile distruse de atacatori. Alţii zăceau cu miile în bălţi de sânge, în pragurile caselor lor sau în jurul moscheilor. Printre ei, un mare număr de imami, teologi musulmani şi asceţi sufişti care îşi părăsiseră ţările pentru a duce o viaţă pioasă în aceste locuri sfinte. Ultimii supravieţuitori au fost forţaţi să îndeplinească cele mai grele sarcini: să care în spate cadavrele semenilor lor, să le îngrămădească fără slujbă în terenuri virane, apoi să le ardă, înainte de a fi, la rândul lor, masacraţi sau vânduţi ca sclavi.

Soarta evreilor din Ierusalim a fost la fel de atroce. În primele ore ale bătăliei, mulţi au participat la apărarea cartierului lor, situat în nordul oraşului. Dar când zidurile care le apărau casele s-au prăbuşit, iar cavalerii blonzi au invadat străzile, evreii au înnebunit. Întreaga comunitate, reproducând un gest ancestral, s-a reunit în sinagoga principală pentru a se ruga. Francii au blocat atunci toate ieşirile, apoi, aşezând lemne în jurul sinagogii, i-au dat foc. Cei care încercau să scape erau doborâţi pe străzile învecinate. Ceilalţi erau arşi de vii.

Câteva zile după dramă, primii refugiaţi din Palestina au ajuns la Damasc, aducând cu infinită precauţie Coranul lui Othman, unul dintre cele mai vechi exemplare ale cărţii sfinte. Apoi, refugiaţii din Ierusalim s-au apropiat la rândul lor de metropola siriană. Zărind de departe silueta celor trei minarete ale moscheii omeiade, care se înălţau deasupra clădirii pătrate, şi-au întins covoraşele pentru rugăciune şi s-au prosternat pentru a mulţumi Atotputernicului că le prelungise viaţa pe care ei o credeau sfârşită. În calitate de mare cadiu al Damascului, Abu-Saad al-Harawi i-a primit pe refugiaţi cu bunăvoinţă. Acest magistrat de origine afgană era personalitatea cea mai respectată a oraşului; palestinienilor le-a oferit sfaturi şi odihnă. În opinia lui, un musulman nu trebuie să se ruşineze că a fost nevoit să fugă de acasă.

Primul refugiat din istoria islamului nu a fost chiar profetul Mahomed însuşi, care fusese nevoit să părăsească oraşul natal, Mecca, ai cărui locuitori îi erau ostili, pentru a căuta refugiu la Medina, unde noua religie era primită mai bine? Şi nu din locul său de exil lansase războiul sfânt, jihadul, pentru a-şi elibera patria de idolatrie? Refugiaţii trebuie deci să se considere luptători ai războiului sfânt, mujahedini prin excelenţă, atât de onoraţi în islam, încât exilul Profetului, hegira, a fost ales ca punct de debut al erei musulmane.

Pentru mulţi credincioşi, exilul este chiar o sarcină imperativă în cazul unui regim de ocupaţie. Marele călător Ibn Jobair, un arab din Spania care va vizita Palestina la aproape un secol după începutul invaziei francilor, va fi scandalizat să vadă că anumiţi musulmani, „subjugaţi de dragostea faţă de ţara natală", acceptă să trăiască în teritoriul ocupat. „Nu este, va zice el, pentru un musulman, nicio scuză în faţa Domnului pentru a sta într-un oraş de necredincioşi, decât dacă este în trecere. Pe pământ islamic se află la adăpost de suferinţele şi răul la care este supus în ţările creştine; de exemplu, să audă cuvinte jignitoare la adresa Profetului, mai ales din gura celor mai nerozi, să fie în imposibilitatea de a se purifica şi să trăiască printre porci şi atâtea lucruri interzise. Abţineţi-vă să intraţi în ţinuturile lor! Trebuie să cereţi îndurare Domnului şi iertare pentru o asemenea greşeală. Una dintre ororile care sar în ochi oricui locuieşte în ţările creştine este spectacolul prizonierilor musulmani înlănţuiţi, puşi la munci dure şi trataţi ca nişte sclavi, precum şi imaginea prizonierilor musulmani cu picioarele prinse în inele de fier. Inimile se frâng la vederea lor, dar mila nu le foloseşte la nimic."

Excesive din punct de vedere al doctrinei, cuvintele lui Ibn Jobair reflectă totuşi atitudinea acestor mii de refugiaţi din Palestina şi Siria de Nord, adunaţi la Damasc în această lună de iulie a anului 1099. Căci, dacă este evidentă strângerea de inimă pentru că şi-au părăsit casele, sunt hotărâţi să nu se întoarcă în locurile natale înainte de plecarea definitivă a invadatorilor şi decişi să trezească la viaţă conştiinţa fraţilor lor din toate ţinuturile islamului.

Altfel, pentru ce ar fi venit la Bagdad, sub conducerea lui al-Harawi? Nu spre calif, succesorul Profetului, trebuie să se întoarcă musulmanii în momentele dificile? Nu spre prinţul credincioşilor trebuie să se ridice plângerile şi doleanţele lor?

La Bagdad, decepţia refugiaţilor va fi pe măsura speranţelor lor. Califul al-Mustazhir-billah începe prin a-şi exprima profunda simpatie şi extrema compasiune, după care însărcinează şase înalţi demnitari de

la curte să efectueze o anchetă asupra acestor evenimente neplăcute. Mai trebuie precizat că nu se va mai auzi niciodată vorbindu-se despre acest comitet de înțelepți?

Jefuirea Ierusalimului, punct de plecare al unei ostilități milenare între islam și Occident, nu va provoca, pe moment, nicio tresărire. Va mai trece aproape o jumătate de secol până ce Orientul arab să se mobilizeze în fața invadatorului, iar chemarea la jihad lansată de cadiul Damascului în divanul califului să fie celebrată ca primul act solemn de rezistență.

La începutul invaziei, puțini arabi evaluează, dintr-o dată, asemenea lui al-Harawi, amploarea amenințării venite din Vest. Unii se adaptează chiar prea repede la noua situație. Majoritatea nu încearcă decât să supraviețuiască, mâhniți dar resemnați. Câțiva devin observatori mai mult sau mai puțin lucizi, încercând să înțeleagă aceste evenimente pe cât de imprevizibile pe atât de noi. Cel mai apropiat dintre ei este cronicarul din Damasc, Ibn al-Qalanissi, un tânăr literat provenind dintr-o familie de notabili. Spectator din primele clipe, are douăzeci și trei de ani, în 1096, când francii ajung în Orient și când începe să consemneze periodic în scris evenimentele de care ia cunoștință. Cronica sa redă fidel, fără pasiune excesivă, marșul invadatorilor, așa cum este perceput în orașul său.

Pentru el, totul a început în acele zile de neliniște, în care ajung la Damasc primele zvonuri...

PRIMA PARTE

INVAZIA
(1096-1100)

Priviți francii! Vedeți cu câtă dedicație se bat pentru religia lor, în timp ce noi, musulmanii, nu arătăm nicio patimă pentru războiul sfânt.

SALADIN

CAPITOLUL I

SOSESC FRANCII !

În acel an, începură să se succeadă informaţiile despre apariţia trupelor de franci venind în număr mare dinspre Marea Marmara. Oamenii se speriară. Aceste informaţii fură confirmate de regele Kilij Arslan, al cărui teritoriu era cel mai apropiat de franci.

„Regele Kilij Arslan", despre care vorbeşte aici Ibn al-Qalanissi, nu are nici şaptesprezece ani când sosesc invadatorii. Primul conducător musulman informat de venirea lor, acest tânăr sultan turc, cu ochii uşor mijiţi, va fi totodată şi primul care îi va înfrânge şi primul care va fi învins de redutabilii lor cavaleri.

În iulie 1096, Kilij Arslan află că o imensă gloată de franci se află în drum spre Constantinopol. Dintr-o dată, se gândeşte la ce-i mai rău. Bineînţeles, nu are nicio idee despre scopurile urmărite de aceştia, dar venirea lor în Orient nu prevesteşte nimic bun.

Sultanatul pe care îl conduce se întinde pe o mare parte din Asia Mică, un teritoriu pe care turcii tocmai l-au smuls de la greci. De fapt, tatăl lui Kilij Arslan, Suleiman, a fost primul turc care a ocupat acest pământ care se va numi, multe secole mai târziu, Turcia. În Niceea, capitala acestui tânăr stat musulman, bisericile bizantine sunt mai numeroase decât moscheile. Dacă garnizoana cetăţii este formată din călăreţi turci, majoritatea populaţiei este greacă, iar Kilij Arslan nu îşi face deloc iluzii cu privire la adevăratele sentimente ale acesteia: pentru ei, va fi întotdeauna un şef de bandă barbară. Singurul suveran pe care îl recunosc, cel al cărui nume revine, cu glas şoptit, în toate rugăciunile lor, este împăratul bizantin Alexie Comnenul, (basileul), împărat al romanilor. În realitate, Alexie este mai curând împăratul grecilor, care se proclamă urmaşi ai Imperiului Roman. Această calitate le este de altfel recunoscută de către arabi, care - în secolul al XI-lea precum şi în secolul al XX-lea – îi desemnează pe greci cu

termenul de *rumi,* „romani". Domeniul cucerit de tatăl lui Kilij Arslan de la Imperiul grec este numit chiar sultanatul Rum.

La acea vreme, Alexie era una din figurile cele mai prestigioase ale Orientului. Acest bărbat de cincizeci de ani, scund, cu ochi maliţioşi, barba îngrijită, maniere elegante, plin de aur şi catifea fină albastră, exercită o veritabilă fascinaţie asupra lui Kilij Arslan, El este cel care domneşte asupra Constantinopolului, fabulosul Bizanţ, situat la mai puţin de trei zile de mers de Niceea. O apropiere care îi provoacă tânărului sultan sentimente contradictorii. Ca orice războinic nomad, visează la cucerire şi jaf. Să simtă bogăţiile legendare ale Bizanţului la îndemâna sa nu-i displace. Dar, în acelaşi timp, se simte ameninţat: ştie că Alexie nu a renunţat niciodată la recuperarea Niceei, nu numai fiindcă oraşul a fost mereu al grecilor, ci mai ales pentru că prezenţa războinicilor turci la o distanţă atât de scurtă de Constantinopol constituie un pericol permanent pentru siguranţa imperiului.

Deşi armata bizantină, fărâmiţată de ani de zile datorită crizelor interne, ar fi incapabilă să se lanseze singură într-un război de recucerire, nimeni nu ignoră faptul că Alexie poate apela la sprijin străin. Bizantinii nu au ezitat niciodată să recurgă la serviciile cavalerilor veniţi din Occident. Mercenari în armuri grele sau pelerini în drum spre Palestina, francii au vizitat în număr mare Orientul. În 1096, aceştia nu sunt nişte necunoscuţi pentru musulmani. În urmă cu aproximativ douăzeci de ani - Kilij Arslan nu se născuse încă, dar bătrânii emiri din armată i-au povestit - unul dintre aceşti aventurieri cu părul blond, un anume Roussel de Bailleul, care reuşise să pună bazele unui stat autohton în Asia Mică, s-a îndreptat spre Constantinopol. Înspăimântaţi, bizantinii nu au avut altă alegere decât să apeleze la tatăl lui Kilij Arslan, căruia nu i-a venit să creadă ochilor când un trimis special al basileului l-a implorat să le sară în ajutor. Cavalerii turci s-au îndreptat efectiv spre Constantinopol şi au reuşit să îl învingă pe Roussel. Drept urmare, Suleiman a fost recompensat generos în aur, cai şi pământuri.

De atunci, bizantinii se tem de franci, dar armatele imperiale, mereu în căutare de soldaţi experimentaţi, au fost nevoite să recruteze mercenari. Nu numai franci, de altfel: luptătorii turci s-au adunat în număr mare sub drapelele imperiului creştin. Tocmai datorită acestor conaţionali angajaţi în armata bizantină, Kilij Arslan află, în iulie 1096, că mii de franci se apropie de Constantinopol. Tabloul pe care îl conturează informatorii săi îl lasă perplex. Aceşti occidentali seamănă

prea puțin cu mercenarii pe care era obișnuit să îi vadă. Sunt printre ei câteva sute de călăreți și un număr important de pedestrași înarmați, dar și mii de femei, copii, bătrâni îmbrăcați în zdrențe: s-ar zice că este un trib izgonit din țara lui de un invadator. Se povestește, de asemenea, că toți poartă, cusute pe spate, benzi de țesătură în formă de cruce.

Tânărul sultan, care nu evaluează corect pericolul, cere agenților săi să își dubleze vigilența și să-l țină la curent cu mișcările acestor invadatori noi. La întâmplare, verifică fortificațiile capitalei sale. Zidurile cetății Niceea, care au peste un *farsakh* (șase mii de metri) lungime, sunt străjuite de două sute patruzeci de turnuri. La sud-vest de oraș, apele calme ale lacului Ascanios constituie o excelentă protecție naturală.

Cu toate acestea, în primele zile ale lui august, amenințarea începe să prindă contur. Francii traversează Bosforul cu ajutorul vaselor bizantine și, în ciuda unui soare dogoritor, înaintează de-a lungul coastei. Peste tot, deși au fost văzuți prădând în trecere chiar și o biserică grecească, îi auzi clamând că vin să îi extermine pe musulmani. Șeful lor ar fi un schimnic, pe nume Petre. Informatorii le evaluează numărul la câteva zeci de mii, dar nimeni nu știe să zică încotro se îndreaptă. Se pare că împăratul Alexie hotărâse să îi instaleze la Civitot, o tabără pe care o amenajase înainte pentru alți mercenari, la mai puțin de o zi de mers de Niceea.

Palatul sultanului este cuprins de o agitație nebună. În timp ce călăreții turci stau pregătiți, în orice moment, să sară pe caii lor, asistăm la un du-te-vino continuu de spioni și cercetași care raportează cele mai mici mișcări ale francilor. Se relatează că, în fiecare dimineață, aceștia din urmă părăsesc tabăra în cete de câteva mii de indivizi pentru a se aproviziona din împrejurimi, că jefuiesc câteva ferme și incendiază alte câteva, înainte de a reveni la Civitot, unde clanurile lor își dispută prada. Până aici, nimic care să-i poată cu adevărat șoca pe soldații sultanului. Nimic care să îl neliniștească pe stăpânul lor. Timp de o lună, aceeași rutină.

Dar iată că într-o zi, pe la jumătatea lui septembrie, francii își schimbă brusc obiceiurile. Nemaiavând, fără îndoială, nimic de jefuit prin apropiere, au luat-o, se zice, spre Niceea, au traversat câteva sate, tot creștine, și au pus mâna pe recoltele care tocmai fuseseră depozitate în această perioadă de secerиș, masacrându-i fără milă pe țăranii care încercau să le opună rezistență. Copii mici ar fi fost chiar arși de vii.

Kilij Arslan se simte luat prin surprindere. Când sosesc primele veşti, atacatorii sunt deja sub zidurile capitalei sale, iar soarele nu a ajuns încă la asfinţit când locuitorii văd ridicându-se fumul incendiilor. Imediat, sultanul trimite o patrulă de călăreţi care se înfruntă cu francii. Zdrobiţi numeric, turcii sunt tăiaţi în bucăţi. Doar câţiva supravieţuitori se întorc însângeraţi în Niceea. Simţindu-şi prestigiul ameninţat, Kilij Arslan ar vrea să se înfrunte imediat cu francii, dar emirii armatei sale îl conving să renunţe. Noaptea se va lăsa în curând, iar francii se retrag deja grăbiţi spre tabăra lor. Răzbunarea va trebui să aştepte.

Nu pentru mult timp. Încurajaţi, se pare, de succesul lor, occidentalii recidivează două săptămâni mai târziu. De această dată, fiul lui Suleiman, avertizat din timp, le urmăreşte pas cu pas înaintarea. O trupă francă formată din câţiva călăreţi, dar mai ales din mii de tâlhari, apucă pe drumul spre Niceea apoi, ocolind cetatea, se îndreaptă spre est şi ocupă, prin surprindere, fortăreaţa Xerigordon.

Tânărul sultan se hotărăşte. În fruntea oamenilor săi călăreşte spre mica fortăreaţă unde, pentru a îşi celebra victoria, francii se îmbată, fără a avea nici cea mai mică idee că destinul le era deja pecetluit. Şi asta pentru că Xerigordon era, de fapt, o capcană, pe care soldaţii lui Kilij Arslan o ştiau bine, dar pe care aceşti străini fără experienţă nu o dibuiseră: aprovizionarea cu apă se făcea din exterior, destul de departe de ziduri, iar turcii le-au închis accesul. Era suficient să ocupe poziţii în jurul fortăreţei şi să aştepte. Setea lupta în locul lor.

Pentru asediaţi începe un supliciu atroce: ajung să bea sângele animalelor şi propria urină. Sunt văzuţi cum, în aceste prime zile de octombrie, privesc cu disperare cerul, în aşteptarea câtorva picături de ploaie. Degeaba. După o săptămână, conducătorul expediţiei, un cavaler pe nume Renaud, acceptă capitularea dacă este lăsat în viaţă. Kilij Arslan, care a cerut ca francii să renunţe public la religia lor, nu este surprins când Renaud se arată dispus nu numai să se convertească la islamism, ci să şi lupte alături de turci împotriva propriilor lor tovarăşi. Mulţi dintre prietenii săi, care s-au supus aceloraşi exigenţe, sunt trimişi legaţi spre oraşe din Siria sau în Asia centrală. Ceilalţi sunt sfârtecaţi de săbii.

Tânărul sultan este mândru de fapta sa vitejească, dar îşi păstrează sângele rece. După ce le acordă oamenilor săi un repaus pentru tradiţionala împărţire a prăzii, îi cheamă la ordin a doua zi. Desigur, francii au pierdut aproape şase mii de oameni, dar tot sunt de şase ori mai numeroşi, aşa că, acum ori niciodată, are ocazia de a

scăpa de ei. Pentru a reuşi, alege un şiretlic: să trimită doi spioni greci în tabăra de la Civitot, pentru a anunţa că oamenii lui Renaud sunt în stare excelentă, că au reuşit să ocupe chiar oraşul Niceea şi că au hotărât să nu îşi împartă captura cu coreligionarii lor. În acest timp, armata turcă va pregăti o ambuscadă gigantică.

De fapt, zvonurile răspândite cu grijă generează în tabăra de la Civitot efervescenţa prevăzută. Se strâng trupele, Renaud şi oamenii săi sunt ocărâţi, deja se ia decizia de a porni la drum fără răgaz pentru a participa la prădarea cetăţii Niceea. Dar iată că, brusc, nu se ştie cum, soseşte un supravieţuitor al expediţiei de la Xerigordon, dezvăluind adevărul cu privire la soarta camarazilor săi. Spionii lui Kilij Arslan cred că misiunea lor a eşuat, fiindcă cei mai înţelepţi dintre franci cheamă la calm. Dar, odată trecut primul moment de consternare, se aprind din nou spiritele. Mulţimea se agită şi urlă: vor să plece la drum, nu pentru a mai prăda, ci pentru a „răzbuna martirii". Cei care ezită sunt luaţi drept laşi. În cele din urmă, cei mai insistenţi obţin câştig de cauză şi plecarea este hotărâtă pentru a doua zi. Spionii sultanului, al căror şiretlic a fost deconspirat, dar care şi-au atins scopul, triumfă. Trimit vorbă stăpânului lor să se pregătească de luptă.

Pe 21 octombrie 1096, în zori, occidentalii părăsesc tabăra. Kilij Arslan nu este departe. A petrecut noaptea pe dealurile din apropiere de Civitot. Oamenii săi sunt în jur, bine ascunşi. El însuşi, de unde se află, poate observa în depărtare coloana francilor care ridică un nor de praf. Câteva sute de călăreţi, în mare parte fără armură, merg în frunte, urmaţi de o mulţime de pedestraşi în dezordine. Mergeau de mai puţin de o oră când sultanul aude strigătele care se apropie. Soarele care se ridică în spatele lui îi loveşte pe franci drept în faţă. Ţinându-şi respiraţia, le face semn emirilor să fie pregătiţi. Clipa fatidică soseşte. Un gest abia vizibil, câteva ordine şoptite ici şi acolo, iar arcaşii îşi ridică încet arcurile. Brusc, o mie de săgeţi pornesc într-un singur şi lung şuierat. Majoritatea călăreţilor este doborâtă din primele minute. Apoi pedestraşii sunt şi ei decimaţi.

Când se angajează lupta corp la corp, francii sunt deja în derută. Cei care erau în urmă se întorc alergând spre tabără, unde necombatanţii abia se trezesc. Un bătrân preot celebrează o slujbă matinală, câteva femei pregătesc masa. Sosirea fugarilor cu turcii pe urmele lor provoacă panică. Francii aleargă în toate direcţiile. Unii, care încearcă să ajungă în pădurile învecinate, sunt repede prinşi. Alţii, mai bine inspiraţi, se baricadează într-o fortăreaţă dezafectată, care are avantajul

că se află lângă mare. Nedorind să își asume riscuri inutile, sultanul renunță să îi asedieze. Flota bizantină, anunțată rapid, va veni să îi recupereze. Două până la trei mii de oameni vor reuși, astfel, să scape. Petre Schimnicul, care se află de câteva zile la Constantinopol, scapă și el cu viață. Dar partizanii săi au mai puțin noroc. Femeile cele mai tinere au fost luate de călăreții sultanului pentru a fi oferite emirilor sau vândute în piețele de sclavi. Câțiva băieți au aceeași soartă. Ceilalți francі, aproape douăzeci de mii, fără îndoială, sunt exterminați.

Kilij Arslan jubilează. Tocmai nimicise această armată a francilor care se credea de neînvins, iar pierderile propriilor sale trupe sunt nesemnificative. Privind la imensa pradă de război adunată la picioarele sale, crede că trăiește cea mai frumoasă victorie.

Și, totuși, rareori în istorie o victorie i-a costat atât de scump pe cei care au obținut-o.

Amețit de succes, Kilij Arslan alege să ignore informațiile care se succed iarna următoare, privind sosirea unor noi grupuri de franci la Constantinopol. Nici el și nici chiar cei mai înțelepți emiri ai săi nu mai aveau motive de îngrijorare. Dacă alți mercenari ai lui Alexie îndrăznesc să treacă Bosforul, vor fi tăiați în bucăți ca și predecesorii lor. În mintea sultanului revin preocupările majore ale momentului, altfel spus, lupta nemiloasă pe care o duce dintotdeauna împotriva prinților turci, vecinii săi. Acolo, și nu în altă parte, se va decide soarta sa și a domeniului său. Înfruntările cu rumii sau aliații lor străini, francii, nu vor fi niciodată decât un intermezzo.

Tânărul sultan este în măsură să o știe. Nu chiar într-una din acele interminabile lupte, tatăl său, Suleiman, și-a pierdut viața în 1086? Kilij Arslan avea atunci doar șapte ani și ar fi trebuit să preia tronul sub regența câtorva emiri fideli, dar fusese îndepărtat de la putere și dus în Persia, sub pretextul că viața lui era în pericol. Adulat, tratat cu menajamente, servit de o multitudine de sclavi, dar bine supravegheat, cu interdicția formală de a-și vizita regatul. Gazdele sale, adică gardienii lui, nu erau alții decât membrii propriului clan: selgiucid.

Dacă, în secolul al XI-lea, exista un nume pe care nimeni nu îl ignora, din China până în îndepărtata țară a francilor, acesta era. Veniți din Asia centrală cu mii de călăreți nomazi cu părul lung împletit, turcii selgiucizi au ocupat în câțiva ani toată regiunea care se întinde din Afganistan până la Mediterana. Din 1055, califul din Bagdad, succesorul Profetului și moștenitor al prestigiosului imperiu abasid,

nu este decât o marionetă docilă în mâinile lor. De la Ispahan la Damasc, de la Niceea la Ierusalim, emirii lor fac legea. Pentru prima dată după trei secole, tot Orientul musulman este reunit sub autoritatea unei dinastii unice, care proclamă dorința de a reda islamului gloria din trecut. Rumii, striviți de selgiucizi în 1071, nu s-au mai ridicat de atunci. Asia Mică, cea mai mare dintre provinciile lor, a fost invadată; capitala nu este nici ea în siguranță; împărații lor, printre care Alexie însuși, nu încetează să trimită delegații la Papa de la Roma, șeful suprem al Occidentului, implorându-l să cheme la războiul sfânt împotriva acestei resurecții a islamului.

Kilij Arslan este mândru de apartenența lui la o familie atât de prestigioasă, dar nu se lasă amăgit de aparenta unitate a Imperiului turc. Între verii selgiucizi nu există solidaritate: trebuie să ucizi pentru a supraviețui. Tatăl său a cucerit Asia Mică, vasta Anatolie, fără ajutorul fraților săi, iar pentru că a vrut să se extindă în sud, spre Siria, a fost ucis de către unul din verii săi. Și, în timp ce Kilij Arslan era reținut cu forța în Ispahan, domeniul patern a fost sfârtecat. Când, spre sfârșitul lui 1092, adolescentul a fost eliberat în urma unei altercații între temniceri, autoritatea sa nu se exercita mai departe de zidurile cetății Niceea. Nu avea decât treisprezece ani.

Apoi, grație sfaturilor emirilor din armată a putut, prin luptă, omor sau șiretlic, să recupereze o parte din teritoriul moștenit. Astăzi, se poate lăuda că a petrecut mai mult timp în șaua calului său decât în palat. Totuși, la sosirea francilor, nimic nu era încă finalizat. În Asia Mică, rivalii săi rămân puternici, chiar dacă, din fericire pentru el, verii săi selgiucizi din Siria și Persia sunt absorbiți de propriile lor certuri.

Mai ales în est, pe înălțimile pustii ale platoului Anatolia, domnește în acest timp un personaj straniu, numit Danișmend, „Înțeleptul", un aventurier de origine obscură care, în comparație cu alți emiri turci, majoritatea analfabeți, este instruit în științele cele mai diverse. Va deveni în curând eroul unei epopei celebre chiar, *Gestul regelui Danișmend*, care descrie cucerirea localității Malatya, un oraș armean situat la sud-est de Ankara, a cărui cădere este considerată, de autori, drept momentul decisiv al islamizării viitoarei Turcii. În primele luni ale anului 1097, când sosirea la Constantinopol a unei noi expediții a francilor este semnalată lui Kilij Arslan, bătălia de la Malatya este deja angajată. Danișmend asediază orașul, iar tânărul sultan refuză ideea că acest rival, care a profitat de moartea tatălui său pentru a ocupa tot nord-estul Anatoliei, poate repurta o victorie atât de

prestigioasă. Hotărât să-l împiedice, se îndreaptă, în fruntea oştilor sale, spre împrejurimile oraşului Malatya şi îşi instalează tabăra în apropiere de cea a lui Danişmend, pentru a-l intimida. Tensiunea creşte, încăierările se înmulţesc, din ce în ce mai nimicitoare.

În aprilie 1097, înfruntarea pare inevitabilă. Kilij Arslan se pregăteşte. Grosul armatei sale este adunat sub zidurile oraşului când, în faţa cortului său, ajunge un călăreţ extenuat. Transmite mesajul gâfâind: francii sunt acolo, din nou, au trecut Bosforul, mai numeroşi decât cu un an înainte. Kilij Arslan rămâne calm. Nu e cazul să se alarmeze. A mai luptat cu francii, ştie la ce să se aştepte. În cele din urmă, doar pentru a-i linişti pe locuitorii din Niceea şi îndeosebi pe soţia sa, tânăra sultană, care trebuie să nască în curând, trimite câteva detaşamente de cavalerie pentru a întări garnizoana capitalei. El va ajunge imediat ce va termina cu Danişmend.

Kilij Arslan este din nou angajat, trup şi suflet, în bătălia pentru Malatya, când, în primele zile ale lunii mai, soseşte un nou mesager, tremurând de oboseală şi de frică. Veştile lui împrăştie spaima în tabăra sultanului. Francii sunt la porţile capitalei Niceea, pe care încep să o asedieze. Nu mai sunt, ca în vară, doar bande de tâlhari, ci veritabile armate de mii de călăreţi, bine echipaţi. Kilij Arslan încearcă să-şi calmeze oamenii, dar este şi el cuprins de nelinişte. Trebuie să abandoneze Malatya rivalului său pentru a se întoarce la Niceea? Este sigur că mai poate să-şi salveze capitala? Nu va pierde pe ambele fronturi? După ce s-a consultat îndelung cu cei mai fideli emiri, se iveşte o soluţie, o formă de compromis: să meargă la Danişmend, care este un om de onoare, să-l anunţe de tentativa de cucerire întreprinsă de rumi şi mercenarii lor, precum şi de ameninţarea care îi vizează pe toţi musulmanii din Asia Mică şi să-i propună să înceteze ostilităţile. Înainte chiar ca Danişmend să dea răspunsul, sultanul a trimis o parte din armată spre capitală.

De fapt, se încheie un armistiţiu după câteva zile şi Kilij Arslan porneşte fără întârziere pe drumul spre vest. Dar, în momentul în care ajunge pe înălţimile din apropierea capitalei Niceea, spectacolul care i se oferă privirii îi îngheaţă sângele în vene. Superbul oraş pe care l-a moştenit de la tatăl său este încercuit complet; o mulţime de soldaţi sunt acolo, ocupându-se să ridice turnuri mobile şi catapulte pentru atacul final. Emirii sunt hotărâţi: nu mai este nimic de făcut. Trebuie să se replieze spre interiorul ţării până nu e prea târziu. Tânărul sultan nu reuşeşte totuşi să se resemneze cu abandonarea capitalei. Insistă

pentru a încerca o ultimă străpungere în sud, acolo unde asediatorii par mai slabi. Bătălia se dă pe 21 mai, în zori. Kilij Arslan se aruncă cu furie în mulțime, iar lupta continuă, până la apus. Pierderile sunt la fel de grele de ambele părți, dar fiecare și-a păstrat pozițiile. Sultanul nu insistă. A înțeles că nimic nu îi va permite să spargă încercuirea. Încăpățânarea de a lansa toate forțele într-o luptă atât de puțin pregătită ar putea prelungi asediul cu câteva săptămâni, chiar luni, dar ar risca să pună în joc chiar existența sultanatului. Născut într-un popor prin definiție nomad, Kilij Arslan știe că sursa puterii sale rezidă în acele câteva mii de războinici care i se supun, nu în deținerea unui oraș, oricât de atașat ar fi de el. El va alege, de altfel, ca nouă capitală orașul Konya, mult mai la est, pe care urmașii lui îl vor păstra până la începutul secolului al XIV-lea. Nu va mai revedea niciodată Niceea...

Înainte de a pleca, trimite un mesaj de adio apărătorilor orașului pentru a-i anunța de dureroasa lui decizie și a le recomanda să acționeze „conform intereselor lor". Semnificația acestor cuvinte este clară, atât pentru garnizoana turcă, cât și pentru populația greacă: trebuie să cedeze orașul lui Alexie Comnenul și nu aliaților lui franci. Prin urmare, se angajează negocieri cu basileul, care, în fruntea trupelor sale, ocupase poziții la vest de Niceea. Oamenii sultanului încearcă să câștige timp, sperând, fără îndoială, că stăpânul lor va putea reveni cu întăriri. Dar Alexie este presat de timp: occidentalii, amenință el, se pregătesc să declanșeze asaltul final și, în acest caz, el nu va mai răspunde de nimic. Amintindu-și de acțiunile francilor, cu un an înainte, în apropiere de Niceea, negociatorii sunt terorizați. Își văd deja orașul prădat, oamenii masacrați, femeile violate. Fără să mai ezite, acceptă să își lase soarta în mâinile basileului, care stabilește chiar el modalitățile predării.

În noaptea de 18 spre 19 iunie, soldații armatei bizantine, turci în majoritate, sunt introduși în cetate cu ajutorul bărcilor care traversează, în liniște, lacul Ascanios: garnizoana capitulează fără luptă. La primele raze ale răsăritului, drapelele albastre și aurii ale împăratului flutură deja pe ziduri. Francii renunță la atac. În ciuda acestei neșanse, Kilij Arslan va primi totuși o consolare: demnitarii sultanatului vor fi eliberați, iar tânăra sultană, împreună cu nounăscutul, va fi chiar primită la Constantinopol cu onoruri regale, spre marea scandalizare a francilor.

Tânăra soție a lui Kilij Arslan este fiica lui Tchaka, un aventurier de geniu, un emir turc celebru înainte de invazia francă. Închis de către

rumi în timp ce efectua o razie în Asia Mică, îşi impresionase temnicerii prin uşurinţa cu care învăţase greaca; după câteva luni, o vorbea la perfecţie. Inteligent, abil, bun orator, devenise un vizitator frecvent al palatului imperial care chiar îl gratificase cu un titlu nobiliar. Dar această uimitoare promovare nu îi era suficientă. Ţintea mai sus, mult mai sus: voia să devină împărat al Bizanţului!

Emirul Tchaka avea în acest sens un plan bine pus la punct. Se instalase în portul Smirna, în Marea Egee, unde, cu ajutorul unui armator grec, îşi construise o veritabilă flotă de război, ce includea brigantine uşoare, vase cu vâsle, dromoane, bireme sau trireme, în total, aproape o sută de vase. Într-o primă etapă, ocupase numeroase insule, printre care Rhodos, Chios şi Samos, şi îşi extinsese autoritatea pe întreaga coastă a Egeei. Creându-şi astfel un imperiu maritim, se proclamase basileu, organizându-şi palatul de la Smirna după modelul curţii imperiale şi îşi lansase flota în atacul asupra Constantinopolului. A fost nevoie de eforturi enorme pentru ca Alexie să reuşească să respingă atacul şi să distrugă o parte din vasele turceşti.

Deloc descurajat, tatăl viitoarei sultane a reluat cu hotărâre construcţia navelor de război. Era spre sfârşitul anului 1092, când Kilij Arslan revenea din exil, iar Tchaka se gândi că tânărul fiu al lui Suleiman ar fi un excelent aliat împotriva rumilor. Îi oferise mâna fiicei sale. Dar calculele tânărului sultan erau mult diferiţe de ale socrului său. Cucerirea Constantinopolului i se părea un proiect absurd; în schimb, nimeni din anturajul său nu ignora faptul că încerca să îi elimine pe emirii turci care ţineau să îşi instaleze fieful în Asia Mică, adică pe primul conducător Danişmend şi pe prea ambiţiosul Tchaka. Sultanul nu ezită: cu câteva luni înainte de sosirea francilor, îl invită pe socrul său la un banchet şi, după ce îl îmbătă, îl înjunghie cu mâna lui, se pare. Tchaka avea un fiu care a preluat conducerea, dar acesta nu avea nici inteligenţa şi nici ambiţia tatălui său. Fratele sultanei s-a mulţumit să îşi guverneze emiratul maritim până în acea zi de vară din 1097, în care flota rumilor sosise inopinat în largul Smirnei, având la bord un mesager neaşteptat: propria lui soră.

Aceasta nu înţelesese imediat motivul pentru care împăratul îi solicitase acest lucru, dar în timp ce era condusă spre Smirna, oraşul unde copilărise, totul îi părea clar. Avea misiunea de a-i explica fratelui ei că Alexie a cucerit Niceea, că Kilij Arslan este învins şi că o

puternică armată de rumi şi franci va ataca în curând Smirna cu ajutorul unei imense flote. Pentru a-şi salva viaţa, fiul lui Tchaka era invitat să-şi conducă sora până la soţul ei, undeva în Anatolia.

Şi pentru că propunerea nu a fost refuzată, emiratul Smirna a încetat să mai existe. A doua zi de la căderea capitalei Niceea, întreaga coastă a mării Egee, toate insulele, toată partea occidentală a Asiei Mici nu mai aparţineau, prin urmare, turcilor. Iar rumii, ajutaţi de franci, par decişi să meargă mai departe.

Dar, în refugiul său muntos, Kilij Arslan nu dezarmează.

După surpriza primelor zile, sultanul îşi pregăteşte activ riposta. *Începe să recruteze trupe, să înroleze voluntari şi să proclame jihadul*, notează Ibn al-Qalanissi. Cronicarul din Damasc adaugă că Kilij Arslan *ceru tuturor turcilor să îl ajute iar ei răspunseră în număr mare chemării.*

De fapt, primul obiectiv al sultanului este să încheie o alianţă cu Danişmend. O simplă înţelegere nu mai este suficientă; este necesar acum ca forţele turce din Asia Mică să fie unite, ca şi cum ar fi o singură armată. Kilij Arslan este sigur de răspunsul rivalului său. Un musulman fervent şi un strateg realist, Danişmend se consideră ameninţat de înaintarea rumilor şi a aliaţilor lor franci. Preferă să îi înfrunte pe teritoriile vecinului său şi nu pe ale sale şi, fără să mai aştepte, vine cu mii de călăreţi în tabăra sultanului. Fraternizează, se consultă, elaborează planuri. Vederea acestei mulţimi de războinici şi de cai pe dealuri redă încrederea conducătorilor. Vor ataca inamicul imediat ce vor avea ocazia.

Kilij Arslan îşi pândeşte prada. Informatorii săi infiltraţi în tabăra rumilor îi aduc informaţii preţioase. Francii strigă sus şi tare că sunt hotărâţi să îşi continue drumul dincolo de Niceea, vrând să ajungă până în Palestina. Se cunoaşte chiar itinerarul lor: vor coborî spre sud-est, în direcţia Konya, singurul oraş important care mai este în mâinile sultanului. De-a lungul acestei zone muntoase pe care vor trebui să o traverseze, occidentalii vor fi vulnerabili pe flancuri. Totul este să aleagă locul ambuscadei. Emirii care cunosc bine zona nu ezită. În aproapiere de oraşul Dorileea, la o distanţă de patru zile de Niceea, există un loc unde drumul se înfundă într-o vale puţin adâncă. Dacă războinicii turci se adună în spatele dealurilor, nu le mai rămâne decât să aştepte.

În ultimele zile ale lui iunie 1097, când Kilij Arslan află că occidentalii, însoţiţi de o mică trupă de rumi, au părăsit Niceea,

dispozitivul ambuscadei este deja pus la punct. Pe 1 iulie, la răsărit, francii sunt la orizont. Cavaleri şi pedestraşi înaintează în linişte, fără măcar să bănuiască ce îi aşteaptă. Sultanul se temea ca strategia lui să nu fie descoperită de cercetaşii inamici. Aparent, nu. Un alt motiv de satisfacţie pentru monarhul selgiucid: francii par mai puţin numeroşi decât fusese el anunţat. Să fi rămas o parte dintre ei la Niceea? Nu ştie. În orice caz, la prima vedere, dispune de superioritate numerică. Dacă mai adaugă avantajul surprinderii, ziua ar trebui să îi fie favorabilă. Kilij Arslan este nervos, dar încrezător. Înţeleptul Danişmend, care are douăzeci de ani de experienţă în plus faţă de el, este la fel de încrezător.

Soarele tocmai răsare din spatele dealurilor când este lansat ordinul de atac. Tactica războinicilor turci este bine rodată. Aceasta le asigură, de o jumătate de secol, supremaţia militară în Orient. Armata lor este constituită aproape în totalitate din cavalerie uşoară, care mânuieşte admirabil arcul. Se apropie, aruncă peste inamic o ploaie de săgeţi ucigătoare, apoi se îndepărtează în viteză, pentru a lăsa locul unui nou rând de atacatori. În general, câteva valuri succesive provoacă agonia prăzii. Abia atunci angajează lupta corp la corp, de final.

Dar, în ziua acestei bătălii de la Dorileea, sultanul, instalat, împreună cu statul său major, pe un promontoriu, constată cu nelinişte că vechile metode turceşti nu mai au eficacitatea obişnuită. Francii nu au, ce-i drept, nicio agilitate şi nu par grăbiţi să riposteze atacurilor repetate. Dar stăpânesc perfect arta apărării. Forţa principală a armatei lor rezidă în aceste armuri groase cu care cavalerii - uneori chiar şi caii lor - sunt acoperiţi pe tot corpul. Dacă înaintarea lor este lentă, greoaie, oamenii sunt minunat protejaţi împotriva săgeţilor. După mai multe ore de luptă, în acea zi, arcaşii turci au făcut cu siguranţă numeroase victime, mai ales printre pedestraşi, dar grosul armatei france rămâne intact. Este nevoie să angajeze lupta corp la corp? Pare ceva hazardat: în cursul numeroaselor încăierări produse în jurul câmpului de bătălie, călăreţii de stepă nu au făcut deloc faţă acestor veritabile fortăreţe umane. Trebuie prelungită faza de hărţuire? Acum că efectul surpriză a trecut, iniţiativa ar putea veni din tabăra adversă.

Unii emiri cad de acord deja să se replieze, când apare în depărtare un nor de praf. Este o nouă armată francă care se apropie, la fel de numeroasă ca prima. Cei cu care se bat de dimineaţă nu sunt decât avangarda. Sultanul nu are de ales. Trebuie să ordone retragerea.

Chiar înainte să o facă, este anunţat că o a treia armată francă se vede în spatele liniilor turceşti, pe un deal care domină locul unde se află cortul statului major.

De această dată, Kilij Arslan cedează în faţa fricii. Sare pe calul său şi galopează spre munţi, abandonând până şi faimoasa comoară pe care o transportă mereu cu el pentru a plăti trupele. Danişmend îl urmează imediat, ca şi majoritatea emirilor. Profitând de singurul atu care le rămâne, viteza, numeroşi călăreţi reuşesc să se îndepărteze fără ca atacatorii să îi poată urmări. Dar majoritatea soldaţilor rămân pe loc, încercuiţi din toate părţile. Cum va scrie Ibn al-Qalanissi: *Francii tăiară în bucăţi armata turcă. Omorâră, jefuiră şi luară mulţi prizonieri pe care îi vândură apoi ca sclavi.*

În fuga sa, Kilij Arslan întâlneşte un grup de călăreţi care vine din Siria pentru a se lupta alături de el. Este prea târziu, le mărturiseşte el, francii sunt prea numeroşi şi prea puternici şi nimic nu îi poate opri. Decis să lase să treacă uraganul, sultanul învins dispăru în imensitatea platoului anatolian. Va aştepta patru ani pentru a se răzbuna.

Doar natura pare încă să reziste invadatorului. Ariditatea solului, îngustimea potecilor de munte şi căldura verii pe drumurile fără umbră încetinesc oarecum înaintarea francilor. Le va trebui, după Dorileea, o sută de zile pentru a traversa Anatolia, când, în mod normal, le-ar fi ajuns doar o lună. Între timp, veştile despre învingerea turcilor fac turul Orientului. *Când fu cunoscută această situaţie ruşinoasă pentru islam, fu o adevărată panică,* notează cronicarul din Damasc. *Groaza şi neliniştea luară proporţii enorme.*

Zvonurile despre sosirea iminentă a redutabililor cavaleri circulă fără încetare. La sfârşitul lui iulie, se aude că se apropie de satul al-Balana, în nordul extrem al Siriei. Mii de călăreţi se adună pentru a-i înfrunta. Alarmă falsă, francii nu se arată la orizont. Cei mai optimişti se întreabă dacă invadatorii nu s-au întors din drum. Ibn al-Qalanissi face referire la una din parabolele astrologice îndrăgite de contemporanii săi: *În acea vară, o cometă apăru dinspre vest, ascensiunea ei dură douăzeci de zile, apoi dispăru fără urmă.* Dar iluziile se risipesc repede. Informaţiile sunt din ce în ce mai precise. Pe la mijlocul lunii septembrie se poate urmări înaintarea francilor din sat în sat.

Pe 21 octombrie 1097, se aud ţipete din înălţimile citadelei Antiohia, cel mai mare oraş din Siria. „Sunt acolo!" Câţiva gură-cască se grăbesc spre ziduri, dar nu văd decât un nor vag de praf, foarte

departe, în marginea câmpiei, aproape de lacul Antiohia. Francii sunt încă la o zi de mers depărtare, poate mai mult, şi se crede că se vor opri pentru a se odihni după lungul drum. Prudenţa cere totuşi să se închidă deja cele cinci porţi grele ale cetăţii.

În pieţe, hărmălaia de dimineaţă s-a stins, comercianţii şi clienţii rămân nemişcaţi. Femeile murmură câteva rugăciuni. Frica a cuprins oraşul.

CAPITOLUL II

UN BLESTEMAT FABRICANT DE PLATOŞE

Când stăpânul oraşului Antiohia, Yaghi Siyan, fu informat de apropierea francilor, se temu de o mişcare de revoltă din partea creştinilor din oraş. Decise deci să îi expulzeze.

Istoricul arab Ibn al-Athir va relata evenimentul, peste un secol de la invazia francă, bazându-se pe mărturiile lăsate de contemporani:

> În prima zi, Yaghi Siyan ordonă musulmanilor să iasă să cureţe şanţurile care înconjoară cetatea. A doua zi, pentru aceeaşi corvoadă, nu trimise decât creştinii. Îi puse să lucreze până seara şi, când vrură să se întoarcă, îi împiedică zicând: „Antiohia este a voastră, dar voi va trebui să mi-o lăsaţi până ce voi rezolva problema cu francii." Ei îl întrebară: „Cine va avea grijă de copiii şi nevestele noastre?" Emirul le răspunse: „Mă voi ocupa eu în locul vostru de asta." Îi protejă efectiv pe membrii familiilor celor expulzaţi şi nu permise să li se atingă niciun fir de păr.

În acea lună de octombrie 1097, bătrânul Yaghi Siyan, slujitor de aproape patruzeci de ani al sultanilor selgiucizi, trăieşte cu obsesia unei trădări. Este convins că armatele france care s-au adunat lângă Antiohia nu vor putea niciodată să pătrundă înăuntru fără a se asigura cel puţin de complicitatea unora din interiorul zidurilor. Căci oraşul său nu poate fi atacat, cu atât mai puţin înfometat printr-o blocadă. Soldaţii de care dispune acest emir turc cu barba albită nu sunt, ce-i drept, decât şase sau şapte mii, pe când francii aliniază aproape treizeci de mii de luptători. Dar Antiohia este un loc aproape de necucerit. Fortificaţiile lui au douăsprezece mii de metri lungime şi numără peste trei sute şaizeci de turnuri construite pe trei niveluri diferite. Zidurile, solid ridicate din piatră şi cărămidă peste un blocaj zidit, escaladează la est muntele Habib-an-Najjar şi înconjoară creasta cu o citadelă inexpugnabilă. La vest, este Oronte, pe care sirienii îl numesc Al-Assi, „fluviul rebel",

fiindcă uneori dă impresia că apa lui curge invers, de la Mediterana spre interiorul ţării. Albia lui se întinde pe lângă zidurile cetăţii Antiohia, constituind un obstacol natural greu de trecut. La sud, fortificaţiile se întind spre o vale a cărei pantă este atât de abruptă, încât pare o prelungire a zidului. Din această cauză, este imposibil ca asediatorii să încercuiască total oraşul, iar asediaţii nu au nicio problemă să comunice cu exteriorul şi să se aprovizioneze.

Rezervele alimentare ale cetăţii sunt cu atât mai abundente cu cât aceasta include, în afară de clădiri şi grădini, vaste terenuri cultivate. Înainte de *Fath*, cucerirea musulmană, Antiohia era o metropolă romană de două sute de mii de locuitori; în 1097, nu numără mai mult de patruzeci de mii, iar multe cartiere, pe vremuri populate, au fost transformate în câmpuri şi livezi. Deşi şi-a pierdut din splendoarea de odinioară, rămâne un oraş care impresionează. Toţi călătorii - venind chiar de la Bagdad sau Constantinopol - sunt uimiţi de la prima vedere de spectacolul acestei cetăţi care se întinde cât vezi cu ochii, cu minarete, biserici, pieţe şi vile luxoase încrustate în pantele împădurite care urcă spre citadelă.

Yaghi Siyan nu este deloc neliniştit în privinţa soliditătii fortificaţiilor sau a aprovizionării. Dar toate mijloacele sale de apărare riscă să devină inutile dacă, într-un punct oarecare al zidului interminabil, asediatorii reuşesc să găsească un complice pentru a le deschide o poartă sau a le facilita accesul la un turn, aşa cum se întâmplase în trecut. De aici a venit decizia lui de a expulza majoritatea administratorilor creştini. În Antiohia, ca şi în alte părţi, creştinii din Orient - greci, armeni, maroniţi, iacobiţi - sunt supuşi, de la sosirea francilor, unei duble asupriri: cea a coreligionarilor lor occidentali, care îi bănuiesc de simpatie faţă de sarazini şi îi tratează ca cetăţeni de rang inferior, şi cea a compatrioţilor lor musulmani, care văd adesea în ei aliaţii naturali ai invadatorilor. Frontiera între apartenenţele religioase şi naţionale este practic inexistentă. Acelaşi termen, rum, desemnează bizantini şi sirieni de rit grec, care îşi zic de altfel supuşi ai basileului; cuvântul „armean" se raportează în acelaşi timp unei biserici şi unui popor, iar când un musulman vorbeşte de „naţiune", *al-umma*, este vorba de comunitatea de credincioşi. În mintea lui Yaghi Siyan, expulzarea creştinilor nu este atât un act de discriminare religioasă, cât o măsură care loveşte, în timp de război, în simpatizanţii unei puteri inamice, Constantinopolul, de care Antiohia a aparţinut mult timp, şi care nu a renunţat niciodată să o recucerească.

Dintre toate oraşele mari ale Asiei arabe, Antiohia a fost ultimul care a căzut sub dominaţia turcilor selgiucizi; în 1084, ţinea încă de

Constantinopol. Iar, când cavalerii franci vin să o asedieze treisprezece ani mai târziu, Yaghi Siyan este convins că este vorba de o tentativă de restaurare a autorității rumilor cu complicitatea populației locale, în majoritate creștină. În fața acestui pericol, emirul nu are niciun scrupul. Îi expulzează deci pe *nassara*, adepții Nazarineanului - cum sunt numiți creștinii - apoi preia controlul asupra raționalizării grâului, uleiului și mierii și inspectează zilnic fortificațiile, pedepsind sever orice neglijență. Va fi suficient? Nu există nici cea mai mică garanție. Dar măsurile întreprinse ar trebui să-i permită să reziste până veneau întăririle. Când vor veni acestea? Cei din Antiohia își pun această întrebare cu insistență, iar Yaghi Siyan nu este în măsură să răspundă mai bine decât un om de rând. Din vară, când francii erau încă departe, și-a trimis fiii pe lângă conducătorii musulmani din Siria pentru a-i preveni asupra pericolului care îi pândea cetatea. La Damasc, aflăm de la Ibn al-Qalanissi, fiul lui Yaghi Siyan a vorbit de războiul sfânt. Dar, în Siria secolului al XI-lea, jihadul nu este decât un slogan al prinților aflați în dificultate. Pentru ca un emir să accepte să îl ajute pe un altul, la mijloc trebuie să existe un interes personal. Doar atunci consimte să invoce la rândul lui marile principii.

Or, în acea toamnă a anului 1097, niciun conducător, în afară de Yaghi Siyan, nu se simte amenințat direct de invazia francilor. E de așteptat ca mercenarii împăratului să vrea să recupereze Antiohia, întrucât acest oraș a fost dintotdeauna bizantin. Oricum, se gândesc ei, rumii nu vor merge mai departe. Iar dacă Yaghi Siyan se află în impas, vecinii săi nu-i plâng de milă. De zece ani, s-a jucat cu ei, semănând discordie, provocând gelozii, răsturnând alianțe. Acum, când le cere să uite de neînțelegeri pentru a-l ajuta, trebuie să se mire că nu îi vede alergând?

Realist, Yaghi Siyan știe că va fi lăsat baltă, că-l vor obliga să le cerșească ajutorul, că îl vor pune să plătească toate șiretlicurile, mașinațiunile și trădările. Își imaginează că nu vor ajunge să îl ofere legat fedeleș mercenarilor basileului. Până la urmă, nu a încercat decât să supraviețuiască într-un viespar nemilos. În lumea în care evoluează, cea a prinților selgiucizi, luptele sângeroase nu se opresc niciodată, iar stăpânul orașului Antiohia, ca toți ceilalți emiri din regiune, este forțat să ia atitudine. Dacă ajunge de partea învinsului, îl așteaptă moartea, sau cel puțin închisoarea și dizgrația. Dacă are norocul să fie în tabăra învingătorului, își savurează un timp victoria, primește cadou câteva prizoniere frumoase, până ce se va angaja într-un nou conflict în care să își rişte viața. Pentru a rezista, trebuie să mizeze pe un cal bun și să

nu se încăpățâneze să acționeze la fel tot timpul. Orice greșeală este fatală și puțini sunt emirii care mor în patul lor.

În Siria, la sosirea francilor, viața politică este de fapt pătată de „războiul celor doi frați", două personaje stranii care par ieșite direct din imaginația unui povestitor popular: Redwan, rege în Alep, și fratele său mai mic, Dukak, rege în Damasc, care sunt mânați de o ură atât de feroce, încât nimic, nici măcar o amenințare comună, nu îi poate reconcilia. În 1097, Redwan are puțin peste douăzeci de ani, dar este deja înconjurat de un halou de mister, iar legendele cele mai terifiante îl au pe el ca subiect. Mic, slab, cu privirea severă și uneori temător, ar fi căzut, ne zice Ibn al-Qalanissi, sub influența unui „medic astrolog" aparținând ordinului Asasinilor, o sectă care tocmai se crease și care va juca un rol important de-a lungul ocupației francilor. Regele din Alep este acuzat, nu pe nedrept, de utilizarea acestor fanatici pentru a-și elimina adversarii. Crime, nelegiuiri, vrăjitorie, Redwan provoacă neîncrederea tuturor, dar ura cea mai puternică o suscită în sânul propriei familii. În momentul urcării pe tron, în 1095, i-a suprimat pe doi dintre frații săi mai tineri, de teamă ca ei să nu îi ia puterea într-o zi; un al treilea nu a scăpat decât fugind din Alep chiar în noaptea în care mâinile puternice ale sclavilor lui Redwan trebuiau să îl strângă de gât. Acest supraviețuitor era Dukak, care nutrește de atunci o ură oarbă la adresa fratelui său mai mare. După fuga sa, s-a retras la Damasc, a cărui garnizoană l-a proclamat rege. Acest tânăr veleitar, influențabil, coleric, cu sănătatea fragilă, trăiește obsedat de ideea că fratele său vrea să îl asasineze. Între acești doi prinți pe jumătate nebuni, Yaghi Siyan nu are o sarcină ușoară. Vecinul lui imediat este Redwan, a cărui capitală, Alep, una dintre cele mai vechi cetăți ale lumii, se află la mai puțin de trei zile de Antiohia. Cu doi ani înainte de sosirea francilor, Yaghi Siyan i-a oferit mâna fiicei sale. Dar a înțeles repede că acest ginere îi vrea domeniul și, la rândul său, a început să se teamă pentru viața sa. Ca și pe Dukak, secta Asasinilor îl obsedează. Pericolul comun apropiindu-i pe cei doi, Yaghi Siyan se îndreaptă, inițial, spre regele Damascului când francii înaintează spre Antiohia.

Dar Dukak ezită. Nu pentru că îi este frică de franci, dă el asigurări, dar nu vrea să își ducă armata în apropiere de Alep, dând astfel ocazia fratelui său să îl prindă. Yaghi Siyan, care știe cât de neplăcut este să obțină o decizie de la aliatul său, a ținut să i-l trimită pe fiul său, Chams ad-Dawla - „Soarele statului" - un tânăr strălucitor, înflăcărat, pasionat, care nu se lasă niciodată prins. Fără răgaz, Chams merge la palatul regal, hărțuindu-i pe Dukak și consilierii săi, făcând când pe

linguşitorul, când pe ameninţătorul. De altfel, abia în decembrie 1097, la două luni după începutul bătăliei de la Antiohia, regele din Damasc acceptă, cu greu, să pornească cu armata sa spre nord. Chams îl însoţeşte. Ştie că pe drumul care durează o săptămână, Dukak are destul timp să îşi schimbe decizia. De fapt, pe măsură ce înaintează, tânărul rege devine nervos. Pe 31 decembrie, când armata din Damasc parcursese deja două treimi din drum, întâlneşte o trupă francă venită să jefuiască împrejurimile. În ciuda avantajului numeric net şi a uşurinţei relative cu care a reuşit să încercuiască inamicul, Dukak renunţă să dea ordinul de atac. Lasă francilor, pe moment surprinşi, timp să îşi revină şi să se retragă. Când ziua se încheie, nu există niciun învingător, niciun învins, dar cei din Damasc au pierdut mai mulţi oameni decât adversarii lor: nu era nevoie de mai mult pentru a-l descuraja pe Dukak, care, în ciuda implorărilor disperate ale lui Chams, ordonă imediat oamenilor săi să întoarcă din drum.

La Antiohia, retragerea lui Dukak provoacă cea mai mare amărăciune, dar apărătorii nu renunţă. În acele prime zile ale anului 1098, dezamăgirea este, în mod curios, în tabăra asediatorilor. Mulţi spioni ai lui Yaghi Siyan au reuşit să se infiltreze la inamic. Unii dintre informatori acţionează din ură contra rumilor, dar majoritatea sunt creştini din oraş, care speră astfel să atragă simpatia emirului. Şi-au lăsat familiile în Antiohia şi încearcă să le asigure protecţie. Informaţiile pe care ei la aduc sunt liniştitoare pentru populaţie: în timp ce proviziile asediaţilor sunt abundente, francii au căzut pradă foametei. Printre ei se numără deja sute de morţi, iar majoritatea cailor au fost sacrificaţi. Expediţia care întâlnise armata din Damasc avea ca scop precis să găsească ceva oi, capre şi să prade hambarele. Foametei i se adaugă alte calamităţi care sapă în fiecare zi moralul invadatorilor. Ploaia cade fără încetare, confirmând porecla trivială de „pişăcioasa" pe care sirienii au dat-o cetăţii Antiohia. Tabăra asediatorilor se scaldă în noroi. Apoi mai este pământul care se cutremură mereu. Oamenii din zonă sunt obişnuiţi, dar francii se sperie; se aud până în oraş rugăciunile lor, când se adună pentru a invoca cerul, crezând că sunt pedepsiţi de divinitate. Se zice că pentru a calma furia Celui de Sus, au decis să alunge prostituatele din tabără, să închidă tavernele şi să interzică jocurile de zaruri. Dezertările sunt numeroase, chiar în rândul şefilor.

Astfel de veşti întăresc, bineînţeles, combativitatea apărătorilor, care îşi îndesesc ieşirile îndrăzneţe. Cum va zice Ibn al-Athir, *Yaghi Siyan manifestă un curaj, o înţelepciune şi o fermitate admirabile.* Iar istoricul arab adaugă, cu entuziasm: *Majoritatea francilor pieriră.*

Dacă ar fi rămas la fel de numeroşi ca la venire, ar fi ocupat toate ţările islamului! Exagerare ilară, dar care aduce un omagiu meritat eroismului garnizoanei din Antiohia, care va suporta singură, timp de multe luni, apăsarea invaziei.

Căci ajutoarele continuă să se lase aşteptate. În ianuarie 1098, dezamăgit de moliciunea lui Dukak, Yaghi Siyan este constrâns să se întoarcă spre Redwan. Din nou Chams ad-Dawla primeşte neplăcuta misiune de a prezenta cele mai umile scuze regelui din Alep, de a asculta fără să clipească toate sarcasmele sale şi de a-l implora în numele islamului şi al legăturilor de rudenie să binevoiască să îşi trimită trupele pentru a salva Antiohia. Chams ştie foarte bine că cumnatul său regal este total insensibil la acest gen de argumente şi că mai degrabă şi-ar tăia mâna decât să i-o întindă lui Yaghi Siyan. Dar evenimentele constrâng la acţiune. Francii, ale căror resurse alimentare sunt tot mai critice, vin într-o razie pe teritoriul regelui selgiucid, jefuind şi pustiind chiar împrejurimile oraşului Alep, iar Redwan, pentru prima dată, simte ameninţarea care planează asupra propriului său domeniu. Mai mult pentru a se apăra decât pentru a ajuta Antiohia, decide deci să îşi trimită armata împotriva francilor. Chams triumfă. Trimite tatălui său un mesaj în care menţionează data ofensivei celor din Alep şi îi cere să opereze o ieşire masivă pentru a-i lua prin surprindere pe asediatori.

La Antiohia, intervenţia lui Redwan este atât de neaşteptată, încât pare a fi un dar picat din cer. Să fie oare momentul decisiv al acestei bătălii care durează de mai bine de o sută de zile?

Pe 9 februarie 1098, la prânz, pândarii instalaţi în cetate semnalează apropierea armatei din Alep. Este formată din mai multe mii de călăreţi, pe când francii nu pot alinia decât şapte sau opt sute după foametea care a făcut ravagii printre caii lor. Asediaţii, care sunt în gardă de mai multe zile, ar vrea să angajeze bătălia imediat. Dar trupele lui Redwan se opresc şi încep să îşi ridice corturile, aşa că ordinul de atac este lăsat pe a doua zi. Preparativele continuă de-a lungul întregii nopţi. Fiecare soldat ştie acum cu precizie unde şi când trebuie să acţioneze. Yaghi Siyan are încredere în oamenii săi care, este sigur, îşi vor îndeplini partea lor de contract.

Ceea ce nimeni nu ştie e că bătălia este deja pierdută, chiar înainte de a fi începută. Terorizat de ceea ce se povesteşte cu privire la calităţile războinice ale francilor, Redwan nu îndrăzneşte să profite de superioritatea numerică. În loc să-şi desfăşoare trupele, încearcă să le protejeze. Şi, pentru a evita orice risc de încercuire, le cantonează toată noaptea într-o fâşie îngustă de pământ dintre Oronte şi lacul Antiohia.

Când francii atacă în zori, cei din Alep sunt ca şi paralizaţi. Din cauza îngustimii terenului, orice mişcare le este interzisă. Caii se cabrează, iar cei care cad sunt călcaţi în picioare de fraţii lor, până ce nu se mai pot ridica. Bineînţeles, nu se pun în aplicare tacticile tradiţionale, de lansare împotriva inamicului a valurilor succesive de călăreţi-arcaşi. Oamenii lui Redwan sunt constrânşi la o luptă corp la corp, în care cavalerii cu armuri au un avantaj zdrobitor. Este un adevărat carnagiu. Regele şi armata sa, urmăriţi de franci, nu se mai gândesc decât să fugă într-o dezordine de nedescris.

Sub zidurile oraşului Antiohia, bătălia se derulează diferit. De la primele raze de lumină, apărătorii au operat o ieşire masivă care i-a constrâns pe asediatori să dea înapoi. Luptele sunt crâncene, iar soldaţii lui Yaghi Siyan sunt într-o poziţie excelentă. Puţin înainte de prânz, au început să asedieze tabăra francilor când sosesc veştile despre înfrângerea celor din Alep. Cu durere în suflet, emirul ordonă atunci oamenilor săi să reintre în cetate. Nici nu termină bine retragerea, că şi sosesc cavalerii care l-au zdrobit pe Redwan, încărcaţi cu trofee macabre. Locuitorii din Antiohia aud imediat râsete, câteva fluierături, după care văd aterizând, aruncate de catapulte, capetele mutilate ale soldaţilor din Alep. O linişte mormântală cuprinde oraşul.

Degeaba împarte Yaghi Siyan în jurul său cuvinte de încurajare, simte pentru prima dată că laţul se strânge în jurul cetăţii. După eşecul cu cei doi fraţi inamici, nu mai are nimic de aşteptat de la prinţii Siriei. Îi mai rămâne o singură scăpare: guvernatorul din Mosul, puternicul emir Karbuka, care are dezavantajul de a se afla la peste două săptămâni distanţă de Antiohia.

Mosul, patria istoricului Ibn al-Athir, este capitala „Jezirei", Mesopotamia, această câmpie fertilă udată de cele două mari fluvii, Tigru şi Eufrat. Este un centru politic, cultural şi economic de primă importanţă. Arabii laudă fructele lui suculente, merele, perele, strugurii şi rodiile lui. Lumea întreagă asociază numele de Mosul cu ţesătura fină pe care o exportă, „muselina". La sosirea francilor, se exploatează deja pe pământurile emirului Karbuka o altă bogăţie pe care călătorul Ibn Jobair o va descrie minunat câteva zeci de ani mai târziu: izvoarele de ţiţei. Preţiosul lichid brun care va face într-o zi averea acestei părţi a lumii se oferă deja ochilor trecătorilor:

> Găsim o localitate numită al-Qayyara (bituminoasa), aproape de Tigru. La dreapta drumului care duce la Mosul, este o depresiune neagră, ca şi cum s-ar afla sub un nor. Dumnezeu a făcut ca aici să

ţâşneascâ izvoare, mari şi mici, de bitum. Uneori, câte unul aruncă afară bucăţi, ca şi cum ar clocoti. Se construiesc bazine în care este adunat bitumul. În jurul izvoarelor, este un iaz negru, la suprafaţa căruia se ridică o spumă neagră pe care o aruncă peste margine şi care se coagulează în bitum. Acest produs apare ca un noroi foarte vâscos, lucios, strălucitor, degajând un miros puternic. Am putut de asemenea observa cu ochii noştri o minune de care auziserăm vorbind şi a cărui descriere ni s-a părut extraordinară. Nu departe de acolo, pe malurile Tigrului, este un alt izvor mare al cărui fum îl vedem de departe. Ni se spune că se dă foc când vor să scoată bitum. Flacăra consumă elementele lichide. Apoi se taie bitumul în bucăţi şi este transportat. Este cunoscut în toate aceste ţări până în Siria, la Acra şi în toate regiunile de coastă. Allah creează ceea ce vrea. Să fie lăudat!

Locuitorii din Mosul atribuie lichidului brun virtuţi curative şi vin aici să se îmbăieze în el când sunt bolnavi. Bitumul produs din petrol este folosit şi la clădiri, pentru a „cimenta" cărămizile. Graţie etanşeităţii lui, este utilizat pentru a îmbiba pereţii băilor de aburi, unde ia aspectul unei marmure negre, lustruite. Dar, cum se va vedea, petrolul este cel mai des folosit în domeniul militar.

Independent de aceste resurse promiţătoare, Mosul joacă la începutul invaziei france un rol strategic esenţial şi, guvernatorii lui având drept de supraveghere asupra afacerilor Siriei, ambiţiosul Karbuka are intenţia să şi-l exercite. Pentru el, această chemare în ajutor a lui Yaghi Siyan este ocazia visată de a-şi întinde influenţa. Fără să ezite, promite să ridice o armată mare. De acum înainte, Antiohia nu mai trăieşte decât cu gândul la Karbuka.

Acest om providenţial este un fost sclav, ceea ce, pentru emirii turci, nu este deloc degradant. Prinţii selgiucizi, de fapt, au obiceiul de a îi desemna pe sclavii lor cei mai fideli şi cei mai dotaţi în posturi de răspundere. Şefi de armată, guvernatori de oraşe sunt adesea sclavi „mameluci", iar autoritatea lor este atât de mare, încât nici măcar nu este nevoie să fie oficial eliberaţi din sclavie. Înainte să se finalizeze ocupaţia francă, tot Orientul musulman va fi condus de sultani mameluci. În 1098 deja, oamenii cei mai influenţi din Damasc, Cairo şi multe alte metropole sunt sclavi sau fii de sclavi.

Karbuka este unul dintre cei mai puternici. Acest ofiţer autoritar cu barba încărunţită poartă titlul turc de atabeg, literal „tatăl prinţului". În imperiul selgiucid, membrii familiei domnitoare cunosc o mortalitate ridicată - lupte, crime, execuţii - şi lasă adesea moştenitori minori. Pentru a prezerva interesele acestora din urmă, le desemnează un tutore

care, pentru a intra în rolul de tată adoptiv, se căsătorește cu mama prințului. Acești atabegi devin, logic, veritabilii deținători ai puterii, pe care o transmit adesea propriilor lor fii. Prințul legitim nu devine decât o marionetă în mâinile lor, uneori chiar un ostatic. Dar se respectă scrupulos aparențele. Astfel, armatele sunt „comandate" oficial de copii de trei sau patru ani care și-au „delegat" puterea către atabeg.

Exact la acest spectacol insolit se asistă în ultimele zile de aprilie 1098, când aproape treizeci de mii de oameni se adună la ieșirea din Mosul. Firmanul oficial anunță că vitejii combatanți vor executa jihadul împotriva infidelilor sub ordinele unui obscur vlăstar selgiucid care, din față, a încredințat comanda armatei atabegului Karbuka.

Potrivit istoricului Ibn al-Athir, care își va petrece viața în serviciul atabegilor Mosulului, *francii se speriară auzind că armata lui Karbuka se îndrepta spre Antiohia, căci erau foarte slăbiți iar proviziile erau pe sfârșite.* Apărătorii, în schimb, speră din nou. Încă o dată, se pregătesc să opereze o ieșire imediat ce trupele musulmane se vor apropia. Cu aceeași tenacitate, Yaghi Siyan, secondat de fiul său Chams ad-Dawla, verifică rezervele de grâu, inspectează fortificațiile și încurajează trupele promițându-le sfârșitul apropiat al asediului „cu voia Domnului".

Dar siguranța pe care o afișează în public nu este decât de fațadă. De câteva săptămâni, situația s-a degradat sensibil. Blocada cetății a devenit mult mai riguroasă, aprovizionarea mai dificilă și, mai grav, informațiile despre tabăra inamicului tot mai rare. Francii, care au realizat, se pare, că tot ce spuneau sau făceau era raportat lui Yaghi Siyan, au decis se riposteze. Agenții emirului i-au văzut omorând un bărbat, frigându-l la proțap și mâncându-i carnea în timp ce strigau cu voce tare că orice spion care va fi prins va avea aceeași soartă. Terorizați, informatorii au fugit și Yaghi Siyan nu mai știe mare lucru despre asediatori. Ca militar avizat, judecă situația cu extremă îngrijorare.

Ceea ce îl liniștește totuși este faptul că „salvatorul" Karbuka este pe drum. Spre jumătatea lui mai, ar trebui să ajungă acolo, cu zecile de mii de luptători. La Antiohia, toată lumea așteaptă această clipă. În fiecare zi, circulă zvonuri, răspândite de locuitorii care își iau dorințele drept realitate. Se șușotește, se aleargă spre ziduri, bătrânele întreabă câțiva soldați tineri. Răspunsul este mereu același: nu, trupele de sprijin nu se văd, dar nu ar trebui să întârzie.

Părăsind Mosulul, marea armată oferă un spectacol uimitor, cu nenumăratele scânteieri ale lăncilor sub soare și flamurile negre,

emblema abasizilor şi selgiucizilor, care flutură în mijlocul unei mări de călăreţi în alb. Pasul este susţinut, în ciuda căldurii. În acest ritm, va ajunge la Antiohia în mai puţin de două săptămâni. Dar Karbuka este bănuitor. Cu puţin înainte de plecare, a primit veşti alarmante. O trupă de franci a reuşit să cucerească Edessa, l'ar-Ruha a arabilor, un mare oraş armenesc situat la nord de şoseaua care duce de la Mosul la Antiohia. Iar atabegul nu poate să nu se gândească la faptul că, atunci când se va apropia de cetatea asediată, francii din Edessa vor fi în urma lui. Nu riscă să fie prins ca într-un cleşte? În primele zile ale lunii mai, îşi adună principalii emiri pentru a-i anunţa că a decis să modifice drumul. Se va îndrepta mai întâi spre nord, va rezolva în câteva zile problema de la Edessa, după care îi va putea înfrunta fără risc pe asediatorii oraşului Antiohia. Unii protestează, amintindu-i mesajul alarmant al lui Yaghi Siyan. Dar Karbuka îi linişteşte. Odată decizia luată, devine încăpăţânat ca un catâr. În timp ce emirii se conformează bombănind, armata se angajează pe potecile muntoase care duc la Edessa.

De fapt, situaţia cetăţii armene este îngrijorătoare. Puţinii musulmani care au putut să plece au trimis veşti. Un şef franc, pe nume Baudoin, a sosit în februarie în fruntea mai multor sute de cavaleri şi a peste două mii de pedestraşi. Şeful oraşului, Thoros, un bătrân prinţ armean, a apelat la el pentru a întări garnizoana oraşului în faţa atacurilor repetate ale războinicilor turci. Dar Baudoin s-a comportat ca un mercenar şi a cerut să fie desemnat drept moştenitor legitim al lui Thoros, iar acesta, bătrân şi fără copii, a acceptat. O ceremonie oficială de adopţie a avut loc după obiceiul armean. Când Thoros a fost îmbrăcat cu o cămaşă albă foarte largă, Baudoin, gol până la brâu, a venit şi s-a băgat sub costumaţia „tatălui" său pentru a-şi lipi trupurile unul de celălalt. Apoi a urmat „mama", adică soţia lui Thoros, pe sub cămaşa căreia Baudoin s-a lipit de corpul ei, sub privirea amuzată a asistenţei care şuşotea că acest ritual, stabilit pentru adopţia copiilor, era puţin cam deplasat când „fiul" este un cavaler înalt şi păros!

Imaginându-şi scena pe care tocmai o auzeau, soldaţii armatei musulmane râd copios, dar continuarea relatării le provoacă frisoane: la câteva zile de la ceremonie, „tatăl şi mama" au fost linşaţi de mulţimea instigată de „fiu", care a asistat nepăsător la uciderea lor, după care s-a proclamat „conte" de Edessa şi a încredinţat camarazilor săi franci toate posturile importante din armată şi administraţie.

Văzându-şi temerile confirmate, Karbuka organizează asedierea oraşului, dar emirii săi încearcă din nou să îl facă să se răzgândească.

Cei trei mii de soldaţi franci din Edessa nu vor îndrăzni niciodată să atace armata musulmană, care aliniază zece mii de oameni, dar sunt suficienţi pentru a apăra oraşul, iar asediul riscă să se prelungească timp de câteva luni. Între timp, Yaghi Siyan, lăsat în voia sorţii, ar putea ceda presiunii invadatorilor. Atabegul nu vrea să audă nimic. Numai după ce a pierdut trei săptămâni sub zidurile oraşului Edessa îşi recunoaşte greşeala şi îşi reia, în marş forţat, drumul spre Antiohia.

În oraşul asediat, speranţa primelor zile de mai a cedat locul unei dezamăgiri totale. La palat, ca şi pe stradă, nu se înţelege de ce trupele din Mosul întârzie atât de mult. Yaghi Siyan este disperat.

Tensiunea atinge paroxismul când, pe 2 iunie, puţin înainte de asfinţit, santinelele semnalează că francii îşi adună trupele şi se îndreaptă spre nord-est. Emirii şi soldaţii nu au decât o singură explicaţie: Karbuka este în apropiere, iar asediatorii le ies în întâmpinare. În câteva minute, din gură în gură, este alertată toată lumea. Oraşul respiră uşurat din nou. De a doua zi, atabegul va salva oraşul. De a doua zi, coşmarul se va sfârşi. Seara este răcoroasă şi umedă. Se discută ore întregi în pragul caselor, cu toate luminile stinse. În fine, oraşul adoarme, epuizat dar încrezător.

Ora patru dimineaţa: în sudul oraşului, zgomotul surd al unei corzi care se freacă de piatră. Un bărbat se apleacă dintr-un turn pentagonal şi face semn cu mâna. Nu a închis un ochi toată noaptea iar barba îi este zbârlită. Se numeşte Firuz, *un fabricant de platoşe pus să apere turnurile*, va povesti Ibn al-Athir. Musulman de origine armeană, Firuz a făcut mult timp parte din anturajul lui Yaghi Siyan, dar acesta l-a acuzat în cele din urmă de speculă, aplicându-i o amendă usturătoare. Căutând să se răzbune, Firuz a intrat în contact cu asediatorii. Le-a zis că el controlează accesul la o fereastră ce dă spre vale, în sudul oraşului, şi se arată dispus să îi lase să intre. Mai mult, pentru a le dovedi că nu este o cursă, le-a trimis propriul fiu drept ostatic. Asediatorii i-au promis, în schimb, aur şi pământuri. Planul a fost stabilit: se va acţiona pe 3 iunie, în zori. În ajun, pentru a înşela vigilenţa garnizoanei, asediatorii au lăsat să se înţeleagă că pleacă.

> Când acordul fu încheiat între franci şi acest blestemat de fabricant de platoşe, *va povesti Ibn al-Athir*, se căţărară pe această fereastră, o deschiseră şi urcară mai mulţi oameni, cu ajutorul corzilor. Când aceştia fură peste cinci sute, începură să sune din trompete la răsărit, când apărătorii cetăţii erau epuizaţi de nesomn. Yaghi Siyan se ridică şi întrebă ce se petrece. I se răspunse că sunetul trompetelor venea din citadela care cu siguranţă fusese cucerită.

Zgomotele vin din turnul celor Două Surori, dar Yaghi Siyan nu se osteneşte să verifice. Crede că totul este pierdut. Cedând spaimei, ordonă să se deschidă una din porţile oraşului şi, însoţit de câteva gărzi, fuge. Buimac, călăreşte ore întregi, incapabil să-şi revină. După două sute de zile de rezistenţă, stăpânul din Antiohia s-a prăbuşit. Reproşându-i slăbiciunea, Ibn al-Athir îi va evoca sfârşitul cu emoţie.

> Începu să plângă că şi-a abandonat familia, copiii şi pe musulmani şi, de durere, căzu de pe cal fără cunoştinţă. Însoţitorii săi încercară să îl reaşeze în şa, dar nu se mai putea ţine. Era pe moarte. Îl lăsară deci şi se îndepărtară. Un măcelar armean care trecea pe acolo îl recunoscu. Îi tăie capul şi îl duse francilor la Antiohia.

Oraşul este trecut prin foc şi sabie. Bărbaţi, femei şi copii încearcă să fugă pe străzile noroioase, dar cavalerii îi prind din urmă fără probleme şi îi înjunghie pe loc. Puţin câte puţin, ţipetele de groază ale ultimilor supravieţuitori se sting, fiind imediat înlocuite de vocile câtorva tâlhari franci, deja beţi. Fumul se ridică din numeroasele case incendiate. La prânz, un văl de doliu înfăşoară oraşul.

În mijlocul acestei nebunii sângeroase din 3 iunie 1098, un singur om a ştiut să-şi păstreze mintea limpede. Este neobositul Chams ad-Dawla. Imediat ce oraşul este invadat, fiul lui Yaghi Siyan se baricadează cu un grup de luptători în citadelă. Francii încearcă în mai multe rânduri să îi scoată de acolo, dar sunt de fiecare dată respinşi, nu fără a suferi pierderi grele. Cel mai mare dintre şefii franci, Bohémond, un uriaş cu părul lung şi blond, este el însuşi rănit în cursul unui atac. După această întâmplare nefericită, îi trimite un mesaj lui Chams, propunându-i să părăsească citadela în schimbul unui permis de liberă trecere. Dar tânărul emir refuză categoric. Antiohia este domeniul pe care a visat că îl va moşteni într-o zi: se va bate până la ultima suflare. Nici proviziile şi nici săgeţile ascuţite nu îl vor opri. Tronând maiestuos în vârful muntelui Habib-an-Najjar, citadela poate rezista francilor luni întregi. Aceştia vor pierde mii de oameni dacă se încăpăţânează să escaladeze zidurile.

Îndârjirea ultimilor apărători dă rezultate. Cavalerii renunţă să mai atace citadela, mulţumindu-se să o înconjoare cu un cordon de siguranţă. În mijlocul urletelor de bucurie ale lui Chams şi ale camarazilor săi, aceştia află, la trei zile după căderea Antiohiei, că armata lui Karbuka este la orizont. Pentru Chams şi grupul lui de rezistenţă, apariţia cavalerilor islamului pare ceva ireal. Se freacă la ochi, plâng, se roagă, se sărută. Strigătele „Allahu akbar!" („Dumnezeu

e mare!") ajung la citadelă ca un zumzet neîntrerupt. Francii se ascund după zidurile cetății Antiohia. Din asediatori devin asediați.

Chams este fericit, dar nu poate scăpa de gustul amărăciunii. Imediat ce primii emiri ai expediției de salvare au ajuns la reduta lui, îi hărțuiește cu mii de întrebări. De ce au venit atât de târziu? De ce le-au lăsat francilor timp să ocupe Antiohia și să masacreze locuitorii? Spre marea lui uimire, toți interlocutorii săi, în loc să justifice atitudinea armatei lor, îl acuză pe Karbuka de toate relele; Karbuka arogantul, pretențiosul, incapabilul, lașul.

Nu este vorba doar de antipatii personale, ci de o veritabilă conspirație, al cărei instigator nu este altul decât regele Dukak din Damasc, care s-a întâlnit cu trupele din Mosul la intrarea lor în Siria. Armata musulmană nu este deloc o forță omogenă, ci o coaliție de prinți cu interese adesea contradictorii. Ambițiile teritoriale ale atabegului nu sunt un secret pentru nimeni, iar Dukak nu a avut nicio dificultate în a-i convinge pe pairi că adevăratul lor inamic este Karbuka însuși. Dacă iese victorios în bătălia contra necredincioșilor, se va erija în salvator, și atunci niciun oraș din Siria nu va mai putea scăpa de sub autoritatea sa. Dacă, în schimb, Karbuka este învins, pericolul care planează asupra orașelor siriene va fi îndepărtat. În fața acestei amenințări, pericolul franc pare răul cel mai mic. Nu e nicio dramă dacă rumii vor, cu ajutorul mercenarilor lor, să recucerească Antiohia, din moment ce este de neconceput faptul că francii își creează propriile lor state în Siria. Cum va spune Ibn al-Athir, „atabegul îi dezamăgi atât de tare pe musulmani, prin pretenția sa, încât aceștia deciseră să îl trădeze în momentul critic al bătăliei".

Această superbă armată nu este decât un colos cu picioare de lut, gata să se prăbușească la prima mișcare! Dispus să uite că s-a decis abandonarea cetății Antiohia, Chams încearcă încă să iasă triumfător din toate aceste meschinării. Momentul, i se pare lui, nu este potrivit reglărilor de conturi. Speranțele sale vor fi de scurtă durată. De a doua zi de la sosirea sa, Karbuka îl convoacă pentru a-i comunica faptul că îi este retrasă comanda orașului. Chams este indignat. Nu s-a bătut el ca un viteaz? Nu a ținut el piept tuturor francilor? Nu este el moștenitorul stăpânului orașului Antiohia? Atabegul refuză orice discuție. El este șeful și cere să i se supună.

Fiul lui Yaghi Siyan este convins acum că armata musulmană, în ciuda dimensiunii impunătoare, este incapabilă să învingă. Singura lui consolare este că nici în tabăra inamică situația nu este cu nimic mai bună. Potrivit lui Ibn al-Athir, „după ce au cucerit Antiohia, francii

au rămas douăsprezece zile fără să mănânce nimic. Nobilii se hrăneau cu carnea cailor, iar săracii cu hoituri şi frunze." Francii mai trecuseră prin perioade de foamete în aceste ultime luni, dar atunci erau liberi să prade împrejurimile pentru a se aproviziona. Noua lor condiţie de asediaţi nu le mai permite aceste razii, iar rezervele lui Yaghi Siyan, pe care contau, sunt practic epuizate. Dezertările se înmulţesc tot mai mult.

Dintre aceste două armate epuizate, demoralizate, care se înfruntă în iunie 1098, în jurul cetăţii Antiohia, cerul nu ştia spre care să încline, până când un eveniment extraordinar îi forţează decizia. Occidentalii ar striga că este un miracol, dar relatarea pe care o va face Ibn al-Athir nu lasă loc de vreo minune.

> Printre franci se afla Bohémond, şeful tuturor, dar era şi un călugăr extrem de viclean care îi asigură că o lance a lui Mesia, pace Lui, era îngropată în Kussyan, un mare edificiu din Antiohia. Le zise: „Dacă o veţi găsiţi, o să învingeţi; dacă nu, moartea este sigură." Pe ascuns, îngropase o lance în Kussyan şi şterse orice urmă. Le ordonă să ţină post şi să facă penitenţă timp de trei zile; a patra, îi duce la edificiu împreună cu servitorii şi lucrătorii, care sapă peste tot şi găsesc lancea. Atunci călugărul strigă: „Bucuraţi-vă, căci victoria este sigură!" A cincea zi ieşiră pe poarta oraşului în grupuri de cinci sau şase oameni. Musulmanii îi ziseră lui Karbuka: „Ar trebui să stăm lângă poartă şi să-i doborâm pe toţi cei care ies. Este uşor fiindcă sunt dispersaţi!" Dar el le răspunse: „Nu!" Aşteptaţi să iasă toţi afară şi îi vom omorî până la ultimul!"

Calculul atabegului este mai puţin absurd decât pare. Cu trupe atât de indisciplinate, cu emiri care aşteaptă prima ocazie pentru a dezerta, nu poate prelungi asediul. Dacă francii vor să angajeze bătălia, nu trebuie speriaţi cu un atac prea masiv, pentru că risca să îi vadă întorcându-se în cetate. Ceea ce Karbuka nu a prevăzut a fost că decizia sa de a întârzia atacul va fi imediat exploatată de către cei care îi vor pieirea. În timp ce francii îşi continuă deplierea, în tabăra musulmană încep dezertările. Se acuză unii pe alţii de laşitate şi de trădare. Simţind că pierde controlul asupra trupelor sale şi că, indiscutabil, a subestimat efectivele asediaţilor, Karbuka le solicită acestora din urmă un armistiţiu. Nu face decât să se desconsidere în ochii oamenilor săi şi să întărească siguranţa inamicului: francii nici nu răspund la oferta lui, forţându-l să trimită o şarjă de călăreţi-arcaşi. Dar deja Dukak şi majoritatea emirilor se îndepărtează liniştiţi cu trupele lor. Văzându-se din ce în ce mai izolat, atabegul ordonă o retragere generală care degenerează imediat în derută.

Puternica armată musulmană s-a dezintegrat astfel „fără să tragă o săgeată sau să lovească cu sabia sau lancea." Istoricul din Mosul exagerează uşor. „Francii se temeau de un şiretlic, căci nu avusese loc încă nicio luptă care să justifice o asemenea retragere. Astfel, preferară să renunţe la urmărirea musulmanilor. Karbuka poate astfel să se întoarcă în Mosul teafăr şi nevătămat, cu restul trupelor sale. Toate ambiţiile lui s-au risipit pentru totdeauna în faţa cetăţii Antiohia, oraşul pe care jurase că-l va salva şi care acum este controlat de către franci. Şi pentru mult timp chiar.

Dar, cel mai grav după această zi ruşinoasă este faptul că nu mai există în Siria nicio forţă capabilă să stăvilească înaintarea invadatorilor.

CAPITOLUL III

CANIBALII DIN MAARA

Nu ştiu dacă este o păşune de animale sălbatice sau casa mea, locuinţa în care m-am născut!

Acest strigăt de mâhnire al unui poet anonim din Maara nu este o simplă figură de stil. Suntem, din nefericire, obligaţi să interpretăm cuvintele lui ca atare şi să ne întrebăm împreună cu el: ce s-a petrecut atât de monstruos în oraşul sirian Maara, în acest sfârşit de an 1098?

Până la sosirea francilor, locuitorii trăiau liniştiţi la adăpostul zidurilor circulare. Viile lor, ca şi câmpurile de măslini şi smochini, le asigurau o prosperitate modestă. În ceea ce priveşte afacerile din cetatea lor, ele erau administrate de notabili locali curajoşi, fără mare ambiţie, sub suzeranitatea lui Redwan din Alep. Mândria oraşului Maara era de a fi patria uneia dintre cele mai mari figuri ale literaturii arabe, Abul-Ala al-Maari, mort în 1057. Acest poet arab, liber-cugetător, îndrăznise să se opună moravurilor epocii sale, fără a ţine cont de interdicţii. Era nevoie de îndrăzneală pentru a scrie:

Locuitorii pământului se împart în două,
Cei care au un creier, dar nu au religie,
Şi cei care au o religie, dar nu au creier.

La patruzeci de ani de la moartea sa, un fanatism venit de departe avea să dea dreptate fiului din Maara, atât pentru ireligiozitatea, cât şi pentru pesimismul său legendar:

Destinul ne sfărâmă ca şi cum am fi din sticlă,
Iar cioburile noastre nu se mai lipesc la loc niciodată.

Oraşul său va fi, de fapt, redus la un morman de ruine iar această neîncredere pe care poetul o exprimase atât de des cu privire la semenii lui îşi va găsi cea mai crudă ilustrare.

În primele luni ale lui 1098, locuitorii din Maara au urmărit cu nelinişte bătălia de la Antiohia, care se desfăşura la trei zile de mers

spre nord-vest de ei. Apoi, după victorie, francii au venit să prade câteva sate învecinate, iar Maara a fost cruțată, dar unele familii au preferat să părăsească orașul spre locuri mai sigure, Alep, Homs sau Hama. Temerile lor se adeveriră când, spre finele lui noiembrie, mii de războinici franci vin și încercuiesc orașul. Dacă unii localnici reușesc să fugă, majoritatea sunt prinși în capcană. Maara nu are armată, ci doar o simplă miliție urbană, care adună rapid câteva sute de tineri fără experiență militară. Timp de două săptămâni, rezistă curajos în fața redutabililor cavaleri, ajungând chiar să arunce, din înaltul zidurilor, cu stupi plini cu albine.

> Văzându-i atât de tenace, *va povesti Ibn al-Athir*, francii construiră un turn din lemn care ajungea la înălțimea meterezelor. Unii musulmani, cuprinși de spaimă și demoralizați, își ziseră că ar putea să se apere mai bine în clădirile cele mai înalte ale orașului. Deci, părăsiră zidurile, renunțând astfel la poziții. Alții le urmară exemplul și un alt punct al zidului de împrejmuire fu abandonat. Curând, întreg zidul rămase fără apărători. Francii se urcară pe scări iar când musulmanii îi văzură în vârful zidului își pierdură curajul.

Vine seara zilei de 11 decembrie. Se face foarte întuneric și francii nu îndrăznesc încă să intre în cetate. Notabilii din Maara intră în legătură cu Bohémond, noul stăpân din Antiohia, care se află în fruntea atacatorilor. Șeful franc promite locuitorilor că îi va lăsa în viață dacă renunță la luptă și se retrag din anumite clădiri. Agățându-se disperate de cuvântul lui, familiile se regrupează în casele și pivnițele orașului și, toată noaptea, așteaptă tremurând.

În zorii zilei, sosesc și francii: urmează un adevărat carnagiu. *Timp de trei zile, trec prin sabie oamenii, omorând peste o sută de mii de persoane și luând mulți prizonieri.* Cifrele lui Ibn al-Athir sunt evident fanteziste, căci populația cetății, înainte de a fi cucerită, era probabil sub zece mii de locuitori. Dar oroarea rezidă aici mai puțin în numărul victimelor, cât în soarta cu greu imaginabilă care le-a fost rezervată.

La Maara, ai noștri fierbeau păgâni adulți în marmite, fixau copii în țepușe și îi devorau fripți. Această mărturie a cronicarului franc Raoul de Caen nu o vor citi locuitorii din apropiere de Maara, dar până la sfârșitul vieții își vor aminti de ceea ce au văzut și auzit. Căci amintirea acestor atrocități, perpetuată de poeții locali sau prin viu grai, va întipări în mințile și sufletele localnicilor o imagine a francilor greu de șters. Cronicarul Ussama Ibn Munqidh, născut cu trei zile înaintea acestor evenimente în orașul vecin Chayzar, va scrie într-o zi:

Toţi cei care s-au interesat de franci au văzut în ei nişte bestii care au superioritatea curajului şi a ardorii în luptă, dar nimic altceva, aşa cum animalele au superioritatea forţei şi a agresivităţii.

O părere lipsită de complezenţă, care rezumă bine impresia produsă de franci la sosirea lor în Siria: un amestec de teamă şi dispreţ, uşor de înţeles din partea unei naţiuni arabe mult superioare prin cultură, dar care şi-a pierdut orice combativitate. Niciodată turcii nu vor uita canibalismul occidentalilor. În toată literatura lor epică, francii vor fi invariabil descrişi ca nişte antropofagi.

Este această imagine a francilor nedreaptă? Au devorat invadatorii occidentali locuitorii oraşului martir doar pentru a supravieţui? Şefii lor vor afirma anul următor într-o scrisoare oficială către papă: *O teribilă foamete cuprinse armata la Maara şi o împinse spre cruda necesitate de a se hrăni cu cadavrele sarazinilor.* Dar pare spus prea simplu şi prea pe fugă. Căci locuitorii regiunii Maara asistă, în timpul acestei sinistre ierni, la comportamente pe care foamea nu le poate explica. Ei văd, de fapt, bande de franci fanatici, *tafurs*, care se răspândesc prin sate strigând sus şi tare că vor să frigă carnea sarazinilor şi care se adună seara în jurul focului pentru a-şi devora prada. Canibali de nevoie? Canibali din fanatism? Totul pare ireal şi totuşi mărturiile sunt cutremurătoare, atât prin faptele pe care le descriu, cât şi prin atmosfera morbidă care se resimte. În această privinţă, o frază a cronicarului franc Albert d'Aix, care a participat personal la bătălia de la Maara, rămâne inegalabilă în atrocitate: *Ai noştri nu mâncau numai turcii şi sarazinii omorâţi ci şi câinii!*

Supliciul oraşului lui Abul-Ala nu se va sfârşi decât în 13 ianuarie 1099, când sute de franci înarmaţi cu torţe vor parcurge oraşul, dând foc la fiecare casă. Împrejmuirile vor fi demolate piatră cu piatră.

Episodul din Maara va contribui la adâncirea prăpastiei dintre arabi şi franci, pe care multe secole nu vor fi de ajuns pentru a o umple. Pe moment, însă, populaţia paralizată de teroare nu mai poate rezista fără un sprijin. Iar când invadatorii, lăsând în urmă doar ruine fumegând, îşi reiau drumul spre sud, emirii sirieni se grăbesc să le trimită emisari încărcaţi cu daruri pentru a-i asigura de bunăvoinţa lor, să le acorde orice sprijin de care au nevoie.

Primul este Sultan Ibn Munqidh, unchiul cronicarului Ussama, care domneşte în micul emirat Chayzar. Francii ajung pe teritoriul lui chiar a doua zi de la plecarea din Maara. Au în fruntea lor pe Saint-Gilles, unul dintre şefii cei mai frecvent citaţi de cronicile arabe. Emirul

îi trimite o solie şi este încheiat rapid un acord: nu numai că Sultan se angajează să îi aprovizioneze pe franci, dar le şi permite să vină să cumpere cai din Chayzar şi le va oferi şi ghizi pentru a putea traversa fără probleme restul Siriei.

Regiunea cunoaşte totul despre înaintarea francilor, este cunoscut chiar şi itinerarul lor. Nu strigă ei sus şi tare că obiectivul lor ultim este Ierusalim, unde vor să intre în posesia mormântului lui Iisus? Toţi cei care se află în drumul spre Oraşul Sfânt încearcă să se ferească din calea lor. Cei mai săraci se ascund în pădurile învecinate, hăituiţi totuşi de fiare sălbatice, lei, lupi, urşi şi hiene. Cei care au posibilitatea emigrează spre interiorul ţării. Alţii se refugiază în fortăreaţa cea mai apropiată. La această ultimă soluţie au recurs ţăranii din bogata câmpie Bukaya când, în ultima săptămână a lui ianuarie 1099, le este semnalată în apropiere prezenţa trupelor france. Adunându-şi animalele şi rezervele de ulei şi grâu, urcă spre Hosn-el-Akrad, „citadela kurzilor", care, aflată în vârful unui munte greu accesibil, domină întreaga câmpie până la Mediterana. Deşi fortăreaţa este de mult timp dezafectată, zidurile sunt solide, iar ţăranii speră că vor fi la adăpost. Dar francii, mereu în căutare de provizii, vin să o asedieze. Pe 28 ianuarie, războinicii lor încep să escaladeze pereţii fortăreţei Hosn-al-Akrad. Simţindu-se pierduţi, ţăranii întocmesc o stratagemă. Deschid brusc porţile citadelei şi lasă să scape o parte din animalele lor. Uitând de bătălie, toţi francii se aruncă pe animale pentru a le prinde. Harababura creată este aşa de mare, încât apărătorii, prinzând curaj, ies şi ajung la cortul lui Saint-Gilles, unde şeful franc, abandonat de gărzile sale care vor şi ele o parte din animale, reuşeşte să scape.

Ţăranii sunt mulţumiţi de isprava lor, dar ştiu că asediatorii se vor întoarce pentru a se răzbuna. A doua zi, când Saint-Gilles îşi trimite oamenii să escaladeze zidurile, ţăranii nu se mai arată. Atacatorii se întreabă ce şiretlic nou au mai pus la cale ţăranii. Este de fapt cel mai înţelept dintre toate: au profitat de noapte pentru a ieşi în linişte şi a fugi. Pe locul cetăţii Hosn-al-Akrad, patruzeci de ani mai târziu, francii vor construi una din fortăreţele lor cele mai redutabile. Numele se va schimba puţin: „Akrad" se va transforma în „Krat" apoi în „Krac". „Krac-ul cavalerilor", cu silueta impozantă domină încă, în secolul al XX-lea, câmpia Bukaya.

În februarie 1099, citadela devine, pentru câteva zile, cartierul general al francilor. Cei prezenţi pot asista la un spectacol tulburător. Din toate oraşele vecine şi chiar şi din sate, sosesc delegaţii, trăgând în

urma lor catâri încărcaţi cu aur, draperii, provizii. Divizarea politică a Siriei este atât de mare, încât şi cel mai mic târg se comportă ca un emirat independent. Fiecare ştie că nu poate conta decât pe propriile sale forţe pentru a se apăra şi a trata cu invadatorii. Niciun prinţ, niciun cadiu, niciun notabil nu poate schiţa nici cel mai mic gest de rezistenţă fără a pune întreaga comunitate în pericol. Se lasă deci deoparte orice sentiment patriotic pentru a veni, cu un zâmbet forţat, să prezinte cadouri şi omagii. *Mâna pe care nu poţi să o învingi, sărut-o şi roagă pe Dumnezeu să o frângă El*, zice un proverb local.

Tocmai această prudenţă a resemnării va dicta conduita emirului Janah ad-Dawla, stăpânul oraşului Homs. Acest războinic reputat pentru vitejia sa era, în urmă cu doar şapte luni, cel mai fidel aliat al atabegului Karbuka. Ibn al-Athir precizează că *Janah ad-Dawla a fost ultimul care a fugit* din Antiohia. Dar momentul nu mai este potrivit pentru zelul războinic sau religios, iar emirul se arată foarte atent faţă de Saint-Gilles, oferindu-i, pe lângă cadourile obişnuite, un mare număr de cai, căci, precizează ambasadorii din Homs pe un ton mieros, Janah ad-Dawla a aflat că duceau lipsă.

Dintre toate delegaţiile care defilează în imensele încăperi fără mobile din Hosn-el-Akrad, cea mai generoasă este cea din Tripoli. Scoţând pe rând splendidele bijuterii fabricate de artizanii evrei ai cetăţii, ambasadorii urează francilor bun venit în numele prinţului cel mai respectat de pe coasta siriană, cadiul Jalal el-Mulk. Acesta aparţine familiei Banu Ammar, care a făcut din Tripoli bijuteria Orientului arab. Nu este vorba deloc de unul din acele clanuri militare care şi-au făcut fiefuri prin puterea armelor, ci de o dinastie de literaţi, având drept fondator un magistrat, un cadiu, titlu pe care suveranii cetăţii l-au păstrat.

La venirea francilor, Tripoli şi regiunea din jur cunosc, graţie înţelepciunii cadiilor, o epocă de pace şi prosperitate pentru care sunt invidiaţi de vecinii lor. Mândria locuitorilor este imensa lor „casă de cultură", Dar-el-Ilm, care include o bibliotecă de o sută de mii de volume, una dintre cele mai importante la acea vreme. Oraşul este înconjurat de câmpuri cu măslini, roşcovi, trestie de zahăr, fructe de toate felurile din abundenţă. Portul cunoaşte un trafic animat.

Exact această opulenţă va aduce cetăţii primele necazuri din partea invadatorilor. În mesajul trimis la Hosn-el-Akrad, Jalal el-Mulk îl invită pe Saint-Gilles să trimită o delegaţie la Tripoli pentru a negocia o alianţă. Eroare de neiertat. Emisarii franci sunt atât de uimiţi de grădinile, palatele, portul şi piaţa de bijuterii, încât nu mai ascultă

propunerile cadiului. Deja se gândesc la tot ce ar putea jefui dacă pun mâna pe oraş. Şi se pare că, întorcându-se la şeful lor, au făcut totul pentru a-i ataşa interesul. Jalal el-Mulk, care aşteaptă naiv răspunsul lui Saint-Gilles la oferta lui de alianţă, nu este prea surprins să afle că francii au asediat, pe 14 februarie, Arqa, al doilea oraş al principatului Tripoli. Este dezamăgit, dar mai ales terifiat, convins că operaţiunea desfăşurată de invadatori nu este decât un prim pas spre cucerirea capitalei sale. Cum să nu îşi amintească de soarta cetăţii Antiohia? Jalal el-Mulk se vede deja în locul nefericitului Yaghi Siyan, călărind ruşinos spre moarte sau spre uitare. La Tripoli, se strâng provizii în perspectiva unui lung asediu. Locuitorii se întreabă neliniştiţi cât timp vor fi reţinuţi invadatorii la Arqa. Fiecare zi care trece este o amânare nesperată.

Februarie trece, apoi martie şi aprilie. Ca în fiecare an, miresmele livezilor înflorite învăluiesc Tripoli. Este la fel de frumos pe cât de liniştitoare sunt veştile: francii nu au reuşit să cucerească Arqa, ai cărei apărători nu sunt mai puţin miraţi decât atacatorii. Este adevărat că meterezele sunt solide, dar nu mai mult decât ale celorlalte oraşe, mai importante, pe care francii au putut să le cucerească. Ceea ce a dat forţă oraşului Arqa a fost faptul că locuitorii erau convinşi, din primul moment al bătăliei, că, dacă se lasă o singură breşă deschisă, vor fi cu toţii omorâţi aşa cum fuseseră fraţii lor din Maara sau Antiohia. Zi şi noapte veghează, respingând orice atac, împiedicând orice infiltrare. Atacatorii sfârşesc prin a obosi. Zgomotul disputelor lor ajunge până la oraşul asediat. Pe 13 mai 1099, ridică în cele din urmă tabăra şi se retrag cu capetele plecate. După trei luni de luptă epuizantă, tenacitatea apărătorilor a fost recompensată. Arqa exultă.

Francii şi-au reluat drumul spre sud. Trec prin faţa oraşului Tripoli cu o încetineală neliniştitoare. Jalal el-Mulk, ştiindu-i nervoşi, se grăbeşte să le transmită cele mai bune urări pentru continuarea călătoriei. Are grijă să le trimită hrană, aur, câţiva cai, precum şi ghizi care îi vor ajuta să parcurgă drumul îngust de coastă spre Beirut. Călăuzelor din Tripoli li se adaugă curând creştini maroniţi din zona muntoasă libaneză care, ca şi emirii musulmani, le acordă spijin războinicilor occidentali.

Fără să atace Banu Ammar, ca şi Jbeil, anticul Byblos, invadatorii ajung la Nahr-el-Khalb, „Fluviul câinelui".

Trecându-l, intră în război cu califatul fatimid din Egipt.

Conducătorul din Cairo, puternicul şi corpolentul vizir al-Afdal Şahinşah, nu şi-a ascuns mulţumirea când emisarii lui Alexie Comnenul au venit să îi anunţe, în aprilie 1097, sosirea masivă a cavalerilor franci la Constantinopol şi începutul ofensivei lor în Asia Mică. Al-Afdal, „Cel mai bun", un fost sclav de treizeci şi cinci de ani care conducea singur o naţiune egipteană de şapte milioane de locuitori, i-a transmis împăratului urările sale de succes şi a cerut să fie informat, în calitate de prieten, despre înaintarea expediţiei.

> Unii spun că atunci când conducătorii Egiptului văzură expansiunea imperiului selgiucid, se speriară şi cerură francilor să meargă spre Siria şi să formeze o zonă tampon între ei şi musulmani. Dumnezeu singur cunoaşte adevărul.

Această singură explicaţie emisă de Ibn al-Athir cu privire la originea invaziei france spune multe despre diviziunea care domneşte în sânul lumii islamice între suniţi, care se află în califatul abasid din Bagdad, şi şiiţi, care se recunosc în califatul fatimid din Cairo. Schisma, care datează din secolul al VII-lea, cu prilejul unui conflict în sânul familiei Profetului, nu a încetat niciodată să provoace lupte crâncene între musulmani. Chiar şi pentru oameni de stat cum e Saladin, lupta contra şiiţilor va părea cel puţin la fel de importantă ca războiul contra francilor. „Ereticii" sunt periodic acuzaţi de toate relele care lovesc islamul, şi nu este de mirare că invazia franca este atribuită maşinaţiunilor lor. Acestea fiind zise, dacă apelul fatimizilor către franci este pur şi simplu imaginar, bucuria conducătorilor din Cairo la sosirea occidentalilor este reală.

La căderea oraşului Niceea, vizirul Al-Afdal l-a felicitat călduros pe basileu, iar cu trei luni înainte ca invadatorii să cucerească Antiohia, o delegaţie egipteană încărcată cu daruri a vizitat tabăra francilor pentru a le ura o victorie rapidă şi a le propune o alianţă. Militar de origine armeană, conducătorul din Cairo nu are nicio simpatie faţă de turci, iar sentimentele sale personale sunt aceleaşi cu interesele Egiptului. De la mijlocul secolului, progresul selgiucizilor a săpat, în acelaşi timp, şi din teritoriul califatului fatimid, şi din cel al imperiului bizantin. În timp ce rumii vedeau Antiohia şi Asia Mică scăpând de sub controlul lor, egiptenii pierdeau Damascul şi Ierusalimul care le aparţinuseră timp de un secol. Între Cairo şi Constantinopol, ca şi între al-Afdal şi Alexie, s-a stabilit o prietenie solidă. Se consultă regulat, se schimbă informaţii, se elaborează proiecte comune. Cu puţin înaintea sosirii francilor, cei doi au constatat cu satisfacţie că imperiul selgiucid era minat de certuri

interne. La fel ca în Asia Mică şi în Siria, s-au înfiinţat numeroase mici state rivale. Sosise ocazia revanşei faţă de turci? Nu era momentul ca egiptenii şi rumii să îşi recupereze teritoriile pierdute? Al-Afdal visează la o operaţiune concertată a două puteri aliate, iar când aude că basileul a primit din ţara francilor întăriri de trupe, simte că se poate revanşa.

Delegaţia pe care a trimis-o asediatorilor oraşului Antiohia nu vorbea de un tratat de neagresiune. Pentru vizir, aceasta venea de la sine. Ceea ce propunea el francilor era o împărţire după toate formele legale: lor, Siria de Nord, lui, Siria de Sud, adică Palestina, Damasc şi oraşele de pe coastă până la Beirut. Ţinea să îşi prezinte oferta cât mai repede posibil, în momentul în care francii nu erau încă siguri că vor cuceri Antiohia. Era convins că vor accepta imediat.

Curios, răspunsul lor fusese evaziv. Cereau explicaţii, precizări, mai ales despre soarta viitoare a Ierusalimului. Se arătau amicali, desigur, faţă de diplomaţii egipteni, mergând chiar până a le oferi în spectacol capetele tăiate a trei sute de turci omorâţi lângă Antiohia. Dar ei refuzau să încheie orice acord. Al-Afdal nu înţelege. Propunerea sa nu era realistă şi chiar generoasă? Rumii şi ajutoarele lor france aveau intenţia de a recupera Ierusalimul, aşa cum emisarii lui înţeleseseră? L-ar fi minţit Alexie?

Conducătorul din Cairo ezita încă asupra politicii de urmat, când, în iunie 1098, ajunse la el vestea despre căderea oraşului Antiohia, urmată, la mai puţin de trei săptămâni, de cea a umilitoarei înfrângeri suferite de Karbuka. Vizirul a decis atunci să acţioneze imediat, pentru a-şi întrece adversarii şi aliaţii. *În iulie*, menţionează Ibn al-Qalanissi, *generalisimul, emirul armatelor, al-Afdal părăsise Egiptul în fruntea unei armate numeroase şi atacase Ierusalimul, unde se aflau emirii Sokman şi Ilghazi, fiii lui Ortok. Au atacat oraşul şi şi-au aliniat catapultele.* Cei doi fraţi turci care conduceau Ierusalimul tocmai sosiseră din nord, unde participaseră la nefericita expediţie a lui Karbuka. După patruzeci de zile de asediu, oraşul capitulase. *Al-Afdal îi tratâ generos pe cei doi emiri şi îi lăsă liberi, pe ei şi suita lor.*

Timp de mai multe luni, evenimentele părură că dau dreptate şefului din Cairo. Totul se petrecea de fapt ca şi cum francii, puşi în faţa faptului împlinit, renunţaseră să meargă mai departe. Poeţii curţii regale fatimide nu mai găseau destule cuvinte elogioase pentru a celebra fapta vitejească a conducătorului care smulsese Palestina de la „ereticii" suniţi. Dar când în ianuarie 1099 francii îşi reiau hotărâţi drumul spre sud, al-Afdal începe să se frământe.

Trimite pe unul din oamenii săi de încredere la Constantinopol pentru a-l consulta pe Alexie, care, într-o scrisoare celebră, îi face cea mai tulburătoare mărturisire: basileul nu mai exercită niciun control asupra francilor. Oricât de incredibil ar părea, aceşti oameni acţionează pe cont propriu, caută să-şi înfiinţeze propriile lor state, refuzând să redea oraşul Antiohia imperiului, aşa cum juraseră să facă, şi par hotărâţi să cucerească Ierusalimul prin orice mod. Papa i-a chemat la războiul sfânt pentru a recupera mormântul lui Christos şi nimic nu îi va putea deturna din calea lor. Alexie adaugă că, în ceea ce-l priveşte, dezavuează acţiunile lor şi menţine strict alianţa sa cu Cairo.

În ciuda acestei ultime precizări, al-Afdal are impresia că este prins într-un angrenaj nefast. Fiind chiar el de origine creştină, înţelege uşor că francii, care au credinţa arzătoare şi naivă, sunt hotărâţi să meargă până la capătul pelerinajului lor armat. Regretă acum că s-a lansat în aventura palestiniană. Nu ar fi fost mai bine să-i lase pe franci şi pe turci să se bată pentru Ierusalim în loc să se pună singur, gratuit, în drumul acestor cavaleri pe cât de curajoşi pe atât de fanatici?

Ştiind că îi trebuie mai multe luni pentru a strânge o armată capabilă să îi înfrunte pe franci, îi scrie lui Alexie, implorându-l să facă tot ce îi stă în putere pentru a încetini înaintarea invadatorilor. De fapt, basileul le trimite, în aprilie 1099, în timpul asediului asupra cetăţii Arqa, un mesaj prin care le cere să întârzie plecarea spre Palestina, căci, pretextează el, va sosi în curând în persoană, pentru a li se alătura. Din partea sa, stăpânul din Cairo le trimite francilor noi propuneri de acord. În afară de împărţirea Siriei, îşi precizează politica cu privire la Oraşul Sfânt: o libertate a cultului strict respectată şi posibilitatea pentru pelerini de a merge acolo de câte ori vor dori, cu condiţia, bineînţeles, să se deplaseze în grupuri mici şi neînarmaţi. Răspunsul francilor este usturător: „Vom merge la Ierusalim cu toţii, cu ordin de luptă, cu lăncile ridicate!"

Este o declaraţie de război. Pe 19 mai 1099, trecând la fapte, invadatorii traversează fără ezitare Nahr-el-Khalb, graniţa de nord a teritoriului fatimid.

Dar „Fluviul câinelui" este o frontieră fictivă, căci al-Afdal s-a limitat la întărirea garnizoanei din Ierusalim, abandonând posesiunile egiptene de pe litoral. La fel, toate oraşele de pe coastă, cu o singură excepţie, se grăbesc să pactizeze cu invadatorul.

Primul este Beirut, la patru ore de mers de Nahr-el-Khalb. Locuitorii săi trimit o delegaţie înaintea cavalerilor, promiţând să le

dea aur, provizii şi ghizi, cu condiţia să menajeze recoltele din câmpia înconjurătoare. Mai adaugă că vor fi dispuşi să recunoască autoritatea francilor, dacă aceştia reuşesc să preia Ierusalimul. Saida, anticul Sidon, reacţionează diferit. Garnizoana sa efectuează mai multe raiduri îndrăzneţe împotriva invadatorilor, care se răzbună devastând livezile şi jefuind satele învecinate. Va fi singurul caz de rezistenţă. Porturile Tyr şi Acra, deşi uşor de apărat, urmează exemplul Beirutului. În Palestina, majoritatea oraşelor şi satelor sunt evacuate chiar înainte de sosirea francilor. Aceştia nu întâmpină nicio rezistenţă şi, începând din dimineaţa de 7 iunie 1099, locuitorii din Ierusalim îi văd apărând în depărtare, pe deal, aproape de moscheea profetului Samuel. Aproape că se şi aud strigătele lor. Spre prânz, campează deja sub zidurile cetăţii.

Generalul Iftikhar ad-Dawla, „Mândria statului", comandant al garnizoanei egiptene, îi observă cu calm din înaltul turnului lui David. De mai multe luni, a luat toate măsurile necesare pentru a rezista unui lung asediu. A reparat o porţiune de zid stricată în timpul asaltului lui al-Afdal împotriva turcilor din vara precedentă. A adunat provizii enorme pentru a evita orice risc de penurie, aşteptând să sosească vizirul care promisese că vine înainte de sfârşitul lunii iulie pentru a salva oraşul. Pentru mai multă prudenţă, a urmat exemplul lui Yaghi Siyan şi i-a expulzat pe locuitorii creştini susceptibili de a colabora cu coreligionarii lor franci. În aceste ultime zile, a otrăvit chiar şi izvoarele şi puţurile din împrejurimi, pentru a nu fi utilizate de inamic. Sub soarele de iunie, în acest peisaj montan, arid, presărat ici şi acolo cu măslini, viaţa asediatorilor nu va fi uşoară.

Pentru Iftikhar, bătălia pare deci să se desfăşoare în bune condiţii. Cu călăreţii lui arabi şi arcaşii sudanezi, puternic fortificaţi între zidurile groase care escaladează colinele şi se înfundă în ravene, se simte capabil să reziste. Este adevărat că occidentalii sunt recunoscuţi pentru curajul lor, dar comportarea lor sub zidurile Ierusalimului este uşor deconcertantă în ochii unui militar experimentat. Iftikhar se aştepta să-i vadă construind, imediat ce sosesc, turnuri mobile şi diverse echipamente de asediu, săpând tranşee pentru a rezista împotriva ieşirilor garnizoanei. Or, departe de a face aşa ceva, au început prin a organiza o procesiune în jurul zidurilor, condusă de preoţi care se roagă şi cântă cât îi ţin gura, înainte de a se lansa ca nebunii în atacarea meterezelor fără a avea nici măcar scări. Deşi Al-Afdal îi explicase că aceşti franci voiau să cucerească oraşul din motive religioase, un fanatism atât de orb îl surprinde. El însuşi este un musulman credincios,

dar, dacă se luptă în Palestina, o face pentru a apăra interesele Egiptului, şi apoi, de ce să nege, pentru a-şi promova propria carieră militară.

O ştie, acest oraş nu este ca celelalte. Iftikhar i-a zis întotdeauna pe numele lui curent, Iliya, dar *ulema,* juriştii musulmani, îl supranumesc al-Quds, Beit-el-Maqdess sau al-Beit al-Muqaddas, „locul sfinţeniei". Ei spun că este al treilea oraş sfânt al islamului după Mecca şi Medina, căci aici Dumnezeu l-a condus pe Profet, în cursul unei nopţi miraculoase, pentru a-i întâlni pe Moise şi pe Iisus, fiul Mariei. De atunci, al-Quds este, pentru orice musulman, simbolul continuităţii mesajului divin. Mulţi credincioşi vin şi se reculeg în moscheea al-Aqsa, sub imensa cupolă scânteietoare care domină maiestuos clădirile pătrate ale oraşului.

Chiar dacă divinitatea este prezentă aici la fiecare colţ de stradă, Iftikhar e cu picioarele pe pământ. Tehnicile militare, estimează el, sunt aceleaşi, oricare ar fi oraşul. Aceste procesiuni cântate ale francilor îl deranjează, dar nu îl neliniştesc. Abia după a doua săptămână de asediu începe să se alarmeze, când inamicul se apucă cu ardoare să construiască două imense turnuri din lemn. La începutul lunii iulie sunt deja ridicate, gata să transporte sute de luptători până în vârful meterezelor. Siluetele lor se ridică ameninţătoare în mijlocul taberei adverse.

Ordinele lui Iftikhar sunt stricte: dacă una dintre aceste maşinării face cea mai mică mişcare în direcţia zidurilor, trebuie inundată cu o ploaie de săgeţi. Dacă apoi turnul reuşeşte să se apropie, trebuie utilizat focul grecesc, un amestec de petrol şi sulf care este turnat în urcioare şi care este aruncat, aprins, peste atacatori. Când se răspândeşte, lichidul provoacă incendii greu de stins. Această armă redutabilă va permite soldaţilor lui Iftikhar să respingă mai multe atacuri succesive în cursul celei de-a doua săptămâni a lui iulie, cu toate că, pentru a se apăra de flăcări, asediatorii au înfăşurat turnurile mobile cu piei de animale proaspăt jupuite şi îmbibate cu oţet. În acest timp, zvonurile anunţă sosirea iminentă a lui al-Afdal. Asediatorii, care se tem să nu fie prinşi la mijloc, îşi dublează eforturile.

> Din cele două turnuri construite de franci, *va povesti Ibn al-Athir,* unul era pe partea dinspre Sion, în sud, iar celălalt în nord. Musulmanii reuşiră să îl ardă pe primul, omorându-i pe toţi cei care erau în el. Dar abia terminaseră să-l distrugă, că un mesager sosi după ajutor, căci oraşul era invadat din cealaltă parte. De fapt, a fost cucerit prin nord, într-o vineri dimineaţă, cu şapte zile înainte de sfârşitul lunii şaban an 492.

În acea teribilă zi de iulie 1099, Iftikhar se află în turnul lui David, o citadelă octogonală ale cărei fundaţii au fost sudate cu plumb şi care constituie punctul cel mai puternic al împrejmuirii. Poate rezista acolo mai multe zile, dar ştie că bătălia este pierdută. Cartierul evreiesc este invadat, străzile se umplu de cadavre şi lupte se dau deja lângă marea moschee. Curând, el şi oamenii săi vor fi încercuiţi din toate părţile. Totuşi, continuă să se bată. Ce altceva ar putea face? După-amiază, luptele au încetat practic în centrul cetăţii. Flamura albă fatimidă nu mai flutură decât pe turnul lui David.

Brusc, asalturile francilor se opresc şi un mesager se apropie. Vine din partea lui Saint-Gilles să le propună generalului egiptean şi oamenilor săi să plece teferi şi nevătămaţi dacă acceptă să părăsească turnul. Iftikhar ezită. Nu o dată francii şi-au încălcat angajamentele şi nimic nu îl face să creadă că Saint-Gilles este decis să acţioneze altfel. Este descris ca un sexagenar cu părul alb, pe care toată lumea îl salută cu respect, ceea ce ar sugera că îşi ţine cuvântul dat. În orice caz, se ştie că e nevoit să trateze cu garnizoana, căci turnul său din lemn a fost distrus şi toate atacurile au fost respinse. De fapt, întârzie lângă ziduri de dimineaţă, în timp ce fraţii săi, ceilalţi şefi franci, jefuiesc deja oraşul şi îşi dispută casele. Cântărind situaţia, Iftikhar se declară în cele din urmă pregătit să capituleze, cu condiţia ca Saint-Gilles să promită, pe onoarea sa, că va asigura securitatea lui şi a oamenilor săi.

Francii îşi respectară cuvântul şi îi lăsară să plece noaptea spre portul Ascalon unde se stabiliră, va consemna conştiincios Ibn al-Athir. Înainte de a adăuga: *Populaţia oraşului sfânt fu trecută prin sabie, iar francii îi masacrară pe musulmani timp de o săptămână. În moscheea al-Aqsa, omorâră peste şaptezeci de mii de persoane.* Şi Ibn al-Qalanissi, care evită să vehiculeze cifre neverificabile, precizează: *Mulţi oameni fură omorâţi. Evreii fură adunaţi în sinagoga lor, iar francii îi arseră de vii. Distruseseră şi monumentele sfinţilor şi mormântul lui Abraham – pacea fie cu el!*

Printre monumentele profanate de invadatori se află şi moscheea lui Omar, ridicată în memoria celui de-al doilea succesor al Profetului, califul Omar Ibn al-Khattab, care cucerise Ierusalimul de la rumi în februarie 638. Prin urmare, arabii nu vor uita să evoce adesea acest eveniment cu intenţia de a evidenţia diferenţa dintre comportamentul lor şi cel al francilor. În acea zi, Omar îşi făcuse intrarea pe celebra lui cămilă albă, în timp ce patriarhul grec al Oraşului Sfânt venea în întâmpinarea sa. Califul începu prin a-l asigura că viaţa şi bunurile locuitorilor vor fi respectate, înainte de a-i cere să-l ducă să viziteze

locurile sacre ale creştinismului. În timp ce se aflau în biserica Qyama, Sfântul Mormânt, sosind ora de rugăciune, Omar îşi întrebă gazda unde ar putea să-şi întindă covorul pentru rugăciune. Patriarhul îl invită să rămână acolo, dar califul răspunse: „Dacă fac asta, musulmanii vor dori mâine să-şi însuşească acest loc zicând: Omar s-a rugat aici." Şi, luându-şi covorul, a îngenuncheat afară. A estimat bine, căci chiar pe acest loc se va construi moscheea care îi poartă numele. Şefii franci nu au această mărinimie. Îşi sărbătoresc victoria printr-un măcel indescriptibil, apoi jefuiesc oraşul pe care pretind că îl venerează.

Nici coreligionarii lor nu sunt menajaţi: una din primele măsuri luate de franci este să îi expulzeze din biserica Sfântului Mormânt pe toţi preoţii riturilor orientale - greci, georgieni, armeni, egipteni şi sirieni - care oficiau slujbe împreună, în virtutea unei străvechi tradiţii, pe care toţi cuceritorii o respectaseră până atunci. Uluiţi de atâta fanatism, demnitarii comunităţilor creştine orientale s-au decis să opună rezistenţă. Refuzară să le arate cuceritorilor locul unde au ascuns adevărata cruce pe care a murit Christos. Pentru aceşti oameni, devoţiunea religioasă cu privire la relicvă este dublată de mândria patriotică. Nu sunt ei, de fapt, concitadinii Nazarineanului? Dar invadatorii nu se lasă deloc impresionaţi. Arestând preoţii care ştiu de cruce şi supunându-i la tortură pentru a afla secretul, reuşesc să ia cu forţa de la creştinii Oraşului Sfânt cea mai preţioasă relicvă a lor.

În timp ce occidentalii îi masacrează şi pe cei câţiva supravieţuitori ascunşi şi pun mâna pe toate bogăţiile din Ierusalim, armata adunată de al-Afdal înaintează lent prin Sinai. Nu ajunge în Palestina decât la douăzeci de zile după dramă. Vizirul, care o conduce personal, ezită să meargă direct în Oraşul Sfânt. Deşi dispune de aproape treizeci de mii de oameni, nu se consideră în poziţie de forţă, căci îi lipseşte echipamentul necesar asediului, iar hotărârea cavalerilor franci îl sperie. Decide deci să se instaleze cu trupele în împrejurimile oraşului Ascalon şi să trimită un sol la Ierusalim pentru a afla intenţiile inamicului. În oraşul ocupat, emisarii egipteni sunt conduşi la un mare cavaler cu părul lung şi barba blondă, care le este prezentat ca fiind Godefroi de Bouillon, noul conducător al Ierusalimului. Lui îi transmit mesajul vizirului, în care îi acuză pe franci că au abuzat de bunăvoinţa lui şi le propune o înţelegere dacă promit că părăsesc Palestina. Drept răspuns, occidentalii îşi strâng forţele şi pornesc fără răgaz spre Ascalon.

Înaintarea lor este atât de rapidă, încât ajung în apropierea taberei musulmane fără ca străjile să le semnaleze venirea. Şi, de la prima confruntare, *armata egipteană bătu în retragere şi se îndreptă spre*

portul din Ascalon, relatează Ibn al-Qalanissi. *Al-Afdal se retrase şi el. Săbiile francilor triumfară peste musulmani. Măcelul nu îi ocoli nici pe pedestraşi, nici pe voluntari, nici pe oamenii din oraş. Zece mii de suflete pieriră iar tabăra fu jefuită.*

Fără îndoială că, la câteva zile de la sosirea egiptenilor, ajunge la Bagdad grupul de refugiaţi condus de Abu-Saad al-Harawi. Cadiul Damascului nu cunoaşte încă faptul că francii au repurtat o nouă victorie, dar ştie deja că invadatorii au pus stăpânire pe Ierusalim, Antiohia şi Edessa, că i-au învins pe Kilij Arslan şi Danişmend, că au traversat toată Siria de la nord la sud, masacrând şi jefuind după bunul lor plac, fără nicio grijă. Simte că poporul şi credinţa sa sunt batjocorite, umilite, şi vrea să strige în gura mare pentru ca musulmanii să se trezească în cele din urmă. Vrea să-şi scuture fraţii, să-i provoace, să-i scandalizeze.

Vineri 19 august 1099, şi-a adus companionii la marea moschee din Bagdad şi, la prânz, când credincioşii vin din toate părţile la rugăciune, se pune să mănânce ostentativ, fiind în ramadan, luna de post obligatoriu. În câteva clipe, o mulţime înfuriată se strânge în jurul lui, soldaţii se apropie pentru a-l aresta. Dar Abu-Saad se ridică şi îi întreabă calm pe cei din jurul său cum de se pot arăta atât de revoltaţi de o încălcare a postului în timp ce masacrarea miilor de musulmani şi distrugerea locurilor sfinte ale islamului îi lasă complet indiferenţi. Reducând astfel mulţimea la tăcere, începe să descrie în detaliu nenorocirile care au căzut peste Siria, „Bilad-ech-Cham", şi mai ales cele care au lovit Ierusalimul. *Refugiaţii au plâns şi i-au făcut să plângă şi pe ceilalţi,* va zice Ibn al-Athir.

Părăsind strada, al-Harawi continuă scandalul în palate. „Văd că sunt slabi, susţinătorii credinţei!" strigă el în divanul prinţului credincioşilor, al-Mustazhir-billah, un tânăr calif de douăzeci şi doi de ani. Cu tenul deschis, barba scurtă, faţa rotundă, este un suveran jovial şi blajin, ale cărui accese de furie sunt scurte, iar ameninţările rar urmate de fapte. Într-o epocă în care cruzimea pare a fi primul atribut al conducătorilor, acest tânăr calif arab se laudă că nu a nedreptăţit niciodată pe nimeni. *Simţea o veritabilă bucurie când i se zicea că poporul era fericit,* va consemna candid Ibn al-Athir. Sensibil, rafinat, plăcut, al-Mustazhir are gustul artelor. Pasionat de arhitectură, a supervizat personal construcţia unei incinte în jurul cartierului său rezidenţial, Haremul, situat în estul Bagdadului. Şi, în orele sale libere, care erau destul de numeroase, compune poeme de dragoste: *Când am întins mâna pentru a spune adio iubitei mele, ardoarea pasiunii mele a topit gheaţa.*

Din nefericire pentru supuşii săi, acest *om de bine, departe de orice gest de tiranie,* cum îl defineşte Ibn al-Qalanissi, nu dispune de nicio putere, deşi este înconjurat, în orice moment, de un ceremonial complicat de venerare, şi al cărui nume cronicarii îl evocă cu deferenţă. Refugiaţii din Ierusalim, care şi-au pus toate speranţele în el, par să uite că autoritatea sa nu se exercită dincolo de zidurile palatului său, şi că, oricum, politica îl plictiseşte.

Totuşi, are în urmă o istorie glorioasă. Califii, predecesorii săi, au fost, timp de două secole de la moartea Profetului (632-833), şefii spirituali şi materiali ai unui imens imperiu care, la apogeul său, se întindea de la Ind până la Pirinei, şi care a privit chiar spre văile Ronului şi Loarei. Dinastia abasidă, de care aparţine al-Mustazhir, a făcut din Bagdad oraşul fabulos al celor *O mie şi una de Nopţi*. La începutul secolului al IX-lea, în perioada în care domnea strămoşul său, Harun-al-Raşid, califatul era statul cel mai bogat şi mai puternic de pe pământ, iar capitala sa, centrul civilizaţiei cele mai avansate. Avea o mie de medici diplomaţi, un mare spital gratuit, un serviciu poştal regulat, mai multe bănci dintre care unele aveau sucursale în China, o excelentă reţea de apă, canalizare, precum şi o papetărie - occidentalii, care nu utilizau decât pergamentul la sosirea lor în Orient, vor învăţa în Siria arta fabricării hârtiei din paie de grâu.

Dar în acea vară sângeroasă a anului 1099, în care al-Harawi a venit să anunţe divanului lui al-Mustazhir căderea Ierusalimului, această epocă de aur trecuse de mult timp. Harun a murit în 809. Un sfert de secol mai târziu, succesorii săi au pierdut orice putere reală, Bagdad este pe jumătate distrus, iar imperiul, dezintegrat. Nu mai rămăsese decât acest mit al unei ere de unitate, grandoare şi prosperitate care va bântui pe veci visele arabilor. Abasizii vor domni în continuare, este adevărat, timp de patru secole. Dar nu vor mai guverna. Nu vor fi decât ostatici în mâinile soldaţilor lor turci sau perşi, capabili să facă şi să desfacă conducerea după bunul plac, recurgând, adesea, la omucidere. Pentru a scăpa de o astfel de soartă, majoritatea califilor vor renunţa la orice activitate politică. Ţinuţi în haremul lor, se vor deda exclusiv plăcerilor vieţii, făcându-se poeţi sau muzicieni, colecţionând frumoase sclave parfumate.

Prinţul credincioşilor, care a fost mult timp încarnarea gloriei arabilor, a devenit simbolul viu al decadenţei lor. Iar al-Mustazhir, de la care refugiaţii din Ierusalim aşteaptă un miracol, este chiar reprezentantul acestei rase de califi trândavi. Chiar dacă ar vrea, ar fi incapabil să sară în ajutorul Oraşului Sfânt, având drept armată doar o

gardă personală de câteva sute de eunuci negri şi albi. Totuşi, nu soldaţii lipsesc la Bagdad. Hălăduiesc cu miile, fără încetare, adesea beţi, pe străzi. Pentru a se proteja de apucăturile lor, cetăţenii s-au obişnuit să blocheze în fiecare noapte accesul în toate cartierele cu ajutorul unor bariere grele, din lemn sau fier.

Bineînţeles, aceşti netrebnici în uniformă, care au condamnat târgurile şi pieţele la ruină prin jafurile sistematice, nu se supun ordinelor lui al-Mustazhir. Şeful lor nici nu vorbeşte practic araba. Căci, ca toate oraşele din Asia musulmană, Bagdad a căzut de mai bine de patruzeci de ani sub controlul turcilor selgiucizi. Cel mai puternic om din capitala abasidă, tânărul sultan Barkyaruq, un văr al lui Kilij Arslan, este teoretic suzeranul tuturor prinţilor din regiune. Dar, în realitate, fiecare provincie a imperiului selgiucid este practic independentă, iar membrii familiei aflate la putere sunt complet absorbiţi de disputele lor dinastice.

Când, în septembrie 1099, al-Harawi părăseşte capitala abasidă, nu reuşeşte să-l întâlnească pe Barkyaruq, căci sultanul duce o campanie în nordul Persiei, împotriva propriului său frate, Mohammed, o luptă care se întoarce în favoarea acestuia din urmă fiindcă Mohammed, din octombrie, conduce Bagdadul. Acest conflict absurd nu se va termina. Sub privirile arabilor uluiţi, va lua o turnură comică. În ianuarie 1100, Mohammed părăseşte Bagdadul în grabă, iar Barkyaruq revine triumfător. Nu pentru mult timp, căci, în primăvară, îl pierde din nou, pentru a reveni în forţă în aprilie 1101, după un an de absenţă, când îl va zdrobi pe fratele său; în moscheile din capitata abasidă, începe din nou să se pronunţe numele său în predica de vineri, dar în septembrie situaţia se răstoarnă încă o dată. Învins de o coaliţie a doi dintre fraţii săi, Barkyaruq pare definitiv scos din luptă. Şi totuşi... în ciuda înfrângerii sale, revine inopinat la Bagdad pentru câteva zile, înainte de a fi din nou izgonit în octombrie. Dar, şi de această dată, absenţa sa este scurtă, căci din decembrie intervine un acord care îi restituie oraşul. Acesta îşi va schimba conducătorul de opt ori în treizeci de luni: un nou stăpân la o sută de zile! Şi asta în timp ce invadatorii occidentali îşi consolidează prezenţa în teritoriile cucerite.

Sultanii nu se înţelegeau, va zice Ibn al-Athir într-o frumoasă litotă, *şi de aceea francii au putut să ocupe ţara.*

PARTEA A DOUA

OCUPAȚIA
(1100-1128)

De fiecare dată când francii cuceresc o fortăreață, se îndreaptă spre alta. Puterea lor va continua să crească până ce vor ocupa întreaga Sirie şi îi vor exila pe musulmanii din această țară.

FAKHR-EL-MULK IBN AMMAR,
conducătorul oraşului Tripoli

CAPITOLUL IV

CELE DOUĂ MII DE ZILE ALE ORAŞULUI TRIPOLI

După atâtea înfrângeri succesive, atâtea decepţii, atâtea umilinţe, cele trei veşti neaşteptate care ajung la Damasc în această vară a anului 1100 trezesc multe speranţe. Nu numai printre militanţii religioşi care îl înconjoară pe cadiul al-Harawi, dar şi în pieţe, sub arcadele străzii Drepte, unde comercianţii de mătase naturală, brocarturi aurite, lenjerii de damasc sau mobile damaschine, aşezaţi la umbra viei urcătoare, se interpelează de la o dugheană la alta peste capetele trecătorilor, cu vocea zilelor bune.

Început de iulie, un prim zvon, imediat verificat: bătrânul Saint-Gilles, care nu şi-a ascuns niciodată intenţiile faţă de Tripoli, Homs şi restul Siriei centrale, s-a îmbarcat subit spre Constantinopol în urma unui conflict cu ceilalţi şefi franci. Se şopteşte că nu se va mai întoarce.

Sfârşit de iulie, soseşte a doua veste, şi mai extraordinară, care se propagă în câtva minute de la o moschee la alta, din stradă în stradă. *În timp ce asedia oraşul Acra, Godefroi, guvernatorul Ierusalimului, fu atins de o săgeată care îl omorî*, relatează al-Qalanissi. Se vorbeşte şi de fructe otrăvite pe care un notabil palestinian le-ar fi oferit şefului franc. Unii cred într-o moarte naturală, cauzată de o epidemie. Dar aceasta este versiunea raportată de cronicarul din Damasc, care este favoritul publicului: Godefroi ar fi fost răpus de apărătorii oraşului Acra. După un an de la cucerirea Ierusalimului, o asemenea victorie nu ar indica faptul că vântul începe să bată în altă direcţie?

Această impresie pare să se confirme câteva zile mai târziu, când se află că Bohémond, cel mai redutabil dintre franci, tocmai a fost capturat. Danişmend „Înţeleptul" i-a venit de hac. Aşa cum făcuse deja în urmă cu trei ani, la bătălia de la Niceea, şeful turc a venit să încercuiască oraşul armean Malatya. *La această veste,* zice Ibn

al-Qalanissi, *Bohémond, rege al francilor şi guvernator în Antiohia, îşi adună oamenii şi porni împotriva armatei musulmane.* Iniţiativă temerară, căci pentru a ajunge la oraşul asediat, şeful franc trebuie să călărească timp de o săptămână printr-un teritoriu muntos, controlat de turci. Informat de venirea lui, Danişmend îi întinde o cursă. Bohémond şi cei cinci sute de cavaleri care îl însoţesc sunt primiţi de un baraj de săgeţi care se abat asupra lor într-o trecătoare îngustă, unde nu mai reuşesc să se desfăşoare. *Dumnezeu îi scoase victorioşi pe musulmani care omorâră un mare număr de franci. Bohémond şi câţiva dintre tovarăşii săi fură capturaţi.* Sunt conduşi, în lanţuri, spre Niksar, în nordul Anatoliei.

Eliminarea succesivă a lui Saint-Gilles, Godefroi şi Bohémond, cei trei principali artizani ai invaziei france, părea pentru toţi un semn ceresc. Celor care erau consternaţi de aparenta invincibilitate a occidentalilor le revenea curajul. Nu era momentul să le aplice o lovitură decisivă? Un om, în orice caz, o doreşte mult. Este Dukak.

Oricum, tânărul rege din Damasc nu are nimic comun cu un apărător zelos al islamului. Nu a dovedit din plin, în timpul bătăliei de la Antiohia, că era gata să îşi trădeze semenii pentru ambiţiile sale locale? De altfel, în primăvara anului 1100, regele selgiucid a descoperit subit necesitatea unui război sfânt împotriva necredincioşilor. Unul dintre vasalii săi, un şef beduin de pe platoul Golan, s-a plâns de incursiunile repetate ale francilor din Ierusalim care prădau recoltele şi furau animalele, iar Dukak a decis să-i intimideze. Într-o zi de mai, în timp ce Godefroi şi mâna lui dreaptă, Tancrede, un nepot al lui Bohémond, se întorceau cu oamenii lor de la o razie fructuoasă, armata din Damasc îi atacă. Îngreunaţi de pradă, francii au fost incapabili să angajeze lupta. Au preferat să fugă, lăsând în urma lor mai mulţi morţi. Tancrede însuşi a scăpat ca prin urechile acului.

Pentru a se răzbuna, a organizat un raid de represalii în împrejurimile metropolei siriene. Livezile au fost devastate, satele jefuite şi incendiate. Surprins de amploarea şi rapiditatea ripostei, Dukak nu a îndrăznit să intervină. Cu versatilitatea obişnuită, regretând deja amar operaţiunea de pe platoul Golan, i-a propus lui Tancrede să-i plătească o sumă mare dacă se retrage. Bineînţeles, această ofertă nu a făcut decât să întărească hotărârea prinţului franc. Estimând, cu toată logica lui, că regele era încolţit, i-a trimis o delegaţie de şase persoane pentru a-l soma să se convertească la creştinism sau să-i ofere Damascul. Atât şi nimic mai mult. Uluit de atâta aroganţă, regele selgiucid a ordonat să

fie arestați emisarii și, furios la culme, le-a impus, la rândul său, să treacă la islamism. Unul dintre ei a acceptat. Ceilalți cinci au fost decapitați pe loc.

Imediat ce află vestea, Godefroi se alătură lui Tancrede și, cu toți oamenii de care dispun, se dedau, timp de zece zile, la distrugerea sistematică a împrejurimilor metropolei siriene. Bogata câmpie Ghuta, care *înconjoară Damascul așa cum aureola înconjoară luna*, după expresia lui Ibn Jobair, oferea un spectacol dezolant. Dukak nu reacționă. Închis în palatul său din Damasc, aștepta să treacă uraganul. Cu atât mai mult cu cât vasalul său din Golan îi renega suzeranitatea și de acum trebuia să plătească tributul anual guvernatorului din Ierusalim. Mai grav încă, populația metropolei siriene începea să se plângă de incapacitatea conducătorilor ei de a o proteja. Îi ponegrea pe toți acești soldați turci care se umflau în pene ca niște păuni prin piețe, dar care dispăreau sub pământ imediat ce inamicul era la porțile orașului. Dukak nu avea decât o obsesie: să se răzbune, și cât mai repede posibil, doar pentru a se reabilita în ochii propriilor lui supuși.

Ne putem lesne imagina că, în aceste condiții, moartea lui Godefroi a provocat o imensă bucurie conducătorului selgiucid, care, cu trei luni mai înainte, ar fi rămas aproape indiferent. Survenită câteva zile mai târziu, capturarea lui Bohémond îl încurajează să întreprindă o acțiune fulger.

Ocazia se ivește în octombrie. *Când Godefroi fu omorât,* povestește Ibn al-Qalanissi, *fratele său contele Baudouin, guvernator în Edessa, porni spre Ierusalim cu cinci sute de călăreți și pedestrași. La aflarea veștii, Dukak își adună trupele și porni spre el. Îl întâlni aproape de Beirut.* Baudouin încearcă vizibil să preia succesiunea lui Godefroi. Este un cavaler recunoscut pentru brutalitatea sa și lipsa de scrupule, așa cum asasinarea „părinților săi adoptivi" la Edessa a demonstrat-o, dar este și un războinic curajos și viclean, a cărui prezență la Ierusalim ar constitui o amenințare permanentă pentru Damasc și restul Siriei musulmane. Omorârea sau capturarea lui în acest moment critic însemna de fapt decapitarea armatei invadatoare și punerea în discuție a prezenței francilor în Orient. Iar dacă data este bine aleasă, nu același lucru se poate spune despre locul atacului.

Venind din nord, de-a lungul coastei mediteraneene, Baudouin trebuie să ajungă la Beirut în jur de 24 octombrie. Înainte, trebuie să traverseze Nahr-el-Kalb, fosta frontieră fatimidă. Aproape de gura de vărsare a „Fluviului câinelui", drumul se îngreunează, ocolind faleze și

munți abrupți. Locul este ideal pentru o ambuscadă. Exact acolo Dukak a decis să îi atace pe franci, ascunzându-și oamenii în grote sau pe pantele împădurite. Regulat, iscoadele sale îl informează cu privire la înaintarea inamicului.

Din cele mai vechi timpuri, Nahr-el-Kalb este obsesia cuceritorilor. Când unul dintre ei reușește să forțeze trecerea, este atât de mândru, încât își înscrie pe faleză reușita. Pe vremea lui Dukak, se pot admira deja mai multe astfel de vestigii, de la hieroglifele faraonului Ramses al II-lea și cuneiformele babilonianului Nabucodonosor, la elogiile latine pe care împăratul roman de origine siriană, Septimiu Sever, le adresase valoroșilor săi legionari galezi. Dar, în afară de această mână de învingători, câți războinici și-au văzut visurile zdrobite de aceste stânci, fără a lăsa vreo urmă! Regele Damascului e mai mult ca sigur că „blestematul de Baudouin" se va alătura acestei cohorte de învinși. Dukak are toate motivele să fie optimist. Trupele sale sunt de șase sau șapte ori mai numeroase decât cele ale șefului franc și, mai ales, beneficiază de efectul surprizei. Nu numai că își va repara afrontul care i-a fost adus, dar își va reocupa locul printre prinții Siriei și își va exercita din nou autoritatea pe care venirea francilor i-a subminat-o.

Dacă există un om căruia miza bătăliei nu i-a scăpat, este noul conducător din Tripoli, cadiul Fakhr el-Mulk, care i-a succedat în urmă cu un an fratelui său, Jalal el-Mulk. Orașul său fiind sub influența regelui din Damasc înainte de sosirea occidentalilor, nu duce lipsă de motive pentru a se teme de înfrângerea lui Baudouin, căci Dukak va vrea atunci să se erijeze în campion al islamului și în eliberator al pământului sirian, căruia va trebui să-i recunoască suzeranitatea și să-i suporte capriciile.

Pentru a-l evita, Fakhr el-Mulk nu scapă ocazia. Când află că Baudouin se apropie de Tripoli în drum spre Beirut apoi Ierusalim, îi trimite vin, miere, pâine, carne, precum și cadouri din aur și argint, până și un mesager care insistă să-l vadă în particular și care îi spune de ambuscada pusă la cale de Dukak, furnizându-i numeroase detalii despre dispunerea trupelor din Damasc, oferindu-i sfaturi cu privire la cele mai bune tactici de utilizat. Șeful franc, mulțumind cadiului pentru colaborarea sa, pe cât de prețioasă pe atât de neașteptată, își reia drumul spre Nahr-el-Kalb.

Fără să bănuiască ceva, Dukak se pregătește să-i lovească pe franci imediat ce aceștia intră în zona îngustă de coastă pe care arcașii săi o țintesc. De fapt, francii își fac apariția dinspre localitatea Junieh

şi înaintează afişând o totală nepăsare. Câţiva paşi şi vor fi prinşi în capcană. Dar brusc, iată-i că se opresc, apoi, încet, încep să dea înapoi. Nimic nu se întâmplă încă, dar văzând că inamicul nu a căzut în cursă, Dukak îşi pierde toate atuurile. Hărţuit de emiri, dă în cele din urmă ordin arcaşilor săi să lanseze câteva salve de săgeţi, fără să mai îndrăznească să-şi trimită cavalerii împotriva francilor. La căderea nopţii, moralul trupelor musulmane este la pământ. Arabi şi turci se acuză mutual de laşitate. Izbucnesc câteva altercaţii. A doua zi dimineaţă, după o scurtă confruntare, trupele din Damasc se retrag către munţii libanezi, în timp ce francii îşi continuă liniştiţi drumul spre Palestina.

Deliberat, cadiul din Tripoli a ales să-l salveze pe Baudouin, considerând că principala ameninţare asupra oraşului său vine de la Dukak, care acţionase la fel faţă de Karbuka, în urmă cu doi ani. Şi pentru unul şi pentru altul, prezenţa francilor a părut, la momentul decisiv, ca un rău mai mic. Dar răul se va propaga foarte repede. Trei săptămâni după ambuscada ratată de la Nahr-el-Kalb, Baudouin se proclamă regele Ierusalimului şi se lansează într-o dublă acţiune de organizare şi de cucerire, pentru a consolida ceea ce obţinuse. Încercând, aproape un secol mai târziu, să înţeleagă ce i-a făcut pe franci să vină în Orient, Ibn al-Athir va atribui iniţiativa regelui Baudouin, „al-Bardawil", pe care îl considera într-un fel şeful Occidentului. Nu este fals, căci dacă acest cavaler nu a fost decât unul dintre numeroşii responsabili ai invaziei, istoricul din Mosul are dreptate să-l desemneze ca principalul artizan al ocupaţiei. În faţa lipsei de unitate iremediabile a lumii arabe, statele france se conturează, prin determinarea lor, calităţile războinice şi relativa lor solidaritate, ca o veritabilă putere regională.

Musulmanii dispun totuşi de un atu considerabil: extrema slăbiciune numerică a inamicilor lor. A doua zi după căderea Ierusalimului, majoritatea francilor au plecat spre ţările lor. Baudouin nu poate conta, de la ajungerea sa pe tron, decât pe câteva sute de cavaleri. Dar această slăbiciune aparentă dispare când se află, în primăvara anului 1100, că alte armate france, mult mai numeroase decât cele cunoscute până atunci, s-au adunat la Constantinopol.

Primii care se alarmează sunt, evident, Kilij Arslan şi Danişmend, care îşi amintesc încă de ultima trecere a francilor prin Asia Mică. Fără să ezite, decid să-şi unească forţele pentru a încerca să blocheze calea noii invazii. Turcii nu mai îndrăznesc să se aventureze la Niceea sau

Dorileea, de acum deținute temeinic de către rumi. Preferă să încerce o nouă ambuscadă mult mai departe, în sud-estul Anatoliei. Kilij Arslan, care a mai înaintat în vârstă și a câștigat experiență, otrăvește toate sursele de apă de-a lungul drumului urmat de expediția precedentă.

În mai 1100, sultanul află că aproape o sută de mii de oameni au trecut Bosforul, comandați de Saint-Gilles, care se stabilise de un an în Bizanț. Încearcă să le urmărească mișcările pas cu pas pentru a ști în ce moment să-i surprindă. Prima lor etapă ar trebui să fie Niceea, dar, curios, iscoadele postate aproape de fosta capitală a sultanului nu îi văd venind. Pe țărmul Mării Marmara și chiar la Constantinopol, nu se știe nimic de ei. Kilij Arslan nu le dă de urmă decât la sfârșitul lunii iunie, când apar brusc sub zidurile unui oraș care îi aparține, Ankara, situat în centrul Anatoliei, în plin teritoriu turc și la care nu se gândise în niciun moment că va fi atacat. Până să aibă el timp să ajungă, francii l-au cucerit deja. Kilij Arslan se crede în urmă cu patru ani, în momentul căderii orașului Niceea. Dar nu este momentul lamentărilor, căci occidentalii amenință de acum chiar inima domeniului său. Decide să organizeze o ambuscadă imediat ce francii vor ieși din Ankara pentru a-și relua drumul spre sud. Dar, încă o dată, se comite o eroare: invadatorii, întorcând spatele Siriei, merg hotărâți spre nord-est, înspre Niksar, puternica citadelă unde Danișmend îl ține captiv pe Bohémond. Acesta este motivul! Francii încearcă să-l elibereze pe stăpânul din Antiohia!

Sultanul și aliatul său încep abia acum să înțeleagă, fără să le vină să creadă, curiosul itinerar al invadatorilor. Într-un fel, sunt liniștiți, căci acum pot alege locul ambuscadei. Va fi satul Merzifun, unde occidentalii vor ajunge în primele zile ale lui august, topiți de soarele arzător. Armata lor nu este deloc impresionantă. Câteva sute de cavaleri care înaintează greoi, sub armurile încinse și, în urma lor, o mulțime pestriță, care numără mai mult femei și copii decât luptători adevărați. Imediat ce primul val de călăreți turci intră în luptă, francii dau bir cu fugiții. Nu este o bătălie, ci un măcel, care continuă o zi întreagă. La căderea nopții, Saint-Gilles fuge cu câțiva apropiați, fără chiar să mai anunțe restul armatei. A doua zi, ultimii supraviețuitori sunt prinși. Mii de tinere sunt capturate, pentru a popula haremurile Asiei.

Nici nu se termină bine masacrul de la Merzifun, că mesagerii vin să îl anunțe pe Kilij Arslan: o nouă expediție francă înaintează deja prin Asia Mică. De această dată, itinerarul nu mai surprinde. Războinicii cruciați au pornit pe drumul din sud și abia după mai multe zile de mers

îşi dau seama că traseul lor este o cursă. Când, la finele lunii august, sultanul soseşte din nord-est cu călăreţii săi, francii, torturaţi de sete, sunt deja în agonie. Sunt decimaţi fără nicio rezistenţă.

Invazia cruciaţilor nu se sfârşeşte aici. Urmează o a treia expediţie franca, pe acelaşi drum, la interval de o săptămână. Cavaleri, pedestraşi, femei şi copii sosesc, complet deshidrataţi, aproape de oraşul Heracleea. Zăresc deja scânteierea unui râu, spre care se precipită toţi, în dezordine. Dar exact pe malul acestui curs de apă îi aşteaptă Kilij Arslan...

Niciodată francii nu îşi vor reveni după acest triplu masacru. Cu dorinţa de expansiune care îi animă în aceşti ani decisivi, venirea unui număr atât de mare de oameni, combatanţi sau nu, le-ar fi permis fără îndoială să colonizeze întreg Orientul arab înainte să mai aibă timp să-şi revină. Şi totuşi, tocmai această penurie de oameni va sta la originea cele mai durabile şi mai spectaculoase opere a francilor pe pământ arab: construirea cetăţilor. Căci, pentru a compensa slăbiciunea efectivelor lor, vor trebui să construiască fortăreţe, atât de bine protejate, încât o mână de apărători să poată ţine în şah o mulţime de asediatori. Dar, pentru a depăşi handicapul numeric, francii vor dispune, timp de mulţi ani, de o armată şi mai redutabilă decât fortăreţele lor: toropeala lumii arabe. Nimic nu ilustrează mai bine această stare de lucruri decât descrierea pe care o va face Ibn al-Athir extraordinarei bătălii care se desfăşoară în faţa oraşului Tripoli, la începutul lunii aprilie 1102.

> Saint-Gilles, Dumnezeu să-l blesteme, revine în Siria după ce fusese zdrobit de Kilij Arslan. Nu dispunea decât de trei sute de oameni. Atunci, Fakhr el-Mulk, stăpânul din Tripoli, trimite vorbă regelui Dukak şi guvernatorului din Homs: „Acum este momentul să terminăm cu Saint-Gilles, fiindcă are atât de puţine trupe!" Dukak trimite două mii oameni, iar guvernatorul din Homs vine personal. Trupele din Tripoli li se alătură în faţa porţilor oraşului şi intră în luptă cu Saint-Gilles. Acesta trimise o sută de soldaţi împotriva oamenilor din Tripoli, o sută împotriva celor din Damasc, cincizeci împotriva celor din Homs şi opri cincizeci cu el. Doar la vederea inamicului, şi oamenii din Homs o şi iau la fugă, urmaţi imediat de cei din Damasc. Doar cei din Tripoli se înfruntă, dar Saint-Gilles îi atacă cu ceilalţi două sute de soldaţi, îi învinse şi omorî şapte mii.

Trei sute de franci care învinge mai multe mii de musulmani? Se pare, totuşi, că relatarea istoricului arab este conformă cu realitatea. Explicaţia cea mai probabilă este că Dukak a vrut să i-o plătească cadiului din Tripoli pentru atitudinea avută în momentul ambuscadei de la Nahr-el-Kalb. Trădarea lui Fakhr el-Mulk împiedicase eliminarea

fondatorului regatului din Ierusalim; revanşa regelui din Damasc va permite crearea unui al patrulea stat franc: comitatul Tripoli.

Şase săptămâni după această înfrângere umilitoare, asistăm la o nouă demonstraţie de delăsare din partea conducătorilor regiunii care, în ciuda avantajului numeric, se dovedesc incapabili să-şi fructifice victoria.

Scena se petrece în mai 1102. O armată egipteană de aproape douăzeci de mii de oameni, comandată de Charaf, fiul vizirului al-Afdal, a sosit în Palestina şi a reuşit să surprindă trupele lui Baudouin la Ramla, aproape de portul Jaffa. Regele însuşi a scăpat doar după ce a stat ascuns pe burtă, printre trestii. Majoritatea cavalerilor săi sunt ucişi sau capturaţi. În acea zi, armata din Cairo este perfect în măsură să acapareze Ierusalimul, căci, aşa cum va zice Ibn al-Athir, oraşul este lipsit de apărare iar regele franc a fugit.

> Anumiţi oameni ai lui Charaf îi ziseră: „Să cucerim Oraşul sfânt!" Alţii îi ziseră: „Mai degrabă Jaffa!" Charaf nu reuşea să se decidă. În timp ce ezita astfel, francii primiră întăriri de pe mare, iar Charaf fu nevoit să se întoarcă la tatăl său în Egipt.

Văzând că a trecut la un pas de victorie, stăpânul din Cairo decide să lanseze o nouă ofensivă anul următor, apoi şi în celălalt. Dar, la fiecare tentativă, un eveniment neprevăzut se interpune între el şi victorie. O dată, flota egipteană se ceartă cu armata de uscat. Altă dată, comandantul expediţiei moare accidental, dispariţia sa provocând dezamăgire în rândul trupelor. Era un general curajos, dar, ne spune Ibn al-Athir, extrem de superstiţios. *I se prezisese că va muri de la căzătura unui cal şi, când a fost numit guvernator în Beirut, a ordonat să se scoată întreg dalajul de pe străzi de teamă să nu-i alunece calul pe el. Dar prudenţa nu te fereşte de destin.* În timpul bătăliei, calul său se cabrează fără să fie atacat, iar generalul cade mort în mijlocul trupelor sale. Ghinion, lipsă de imaginaţie, lipsă de curaj, expediţiile succesive ale lui al-Afdal se termină toate lamentabil. În acest timp, francii îşi continuă liniştiţi cucerirea Palestinei.

După ce au cucerit Haifa şi Jaffa, atacă, în mai 1104, portul Acra, care, datorită radei sale naturale, este singurul loc unde corăbiile pot acosta atât vara cât şi iarna. *Fără speranţă la vreun ajutor, guvernatorul egiptean ceru îndurare pentru el şi locuitorii oraşului,* zice Ibn al-Qalanissi. Baudouin le promite să stea liniştiţi, dar imediat ce musulmanii ies din oraş luându-şi cu ei bunurile, francii îi atacă, îi jefuiesc şi omoară o mare parte dintre ei. Al-Afdal jură să răzbune

easta nouă umilire. Va trimite în fiecare an o puternică armată împotriva francilor, dar de fiecare dată va fi un nou dezastru. Ocazia pierdută la Ramla în mai 1102 nu va mai reveni.

Şi în nord, neglijenţa emirilor musulmani îi salvează pe franci de pieire. După capturarea lui Bohémond în august 1100, principatul pe care l-a fondat la Antiohia rămâne şapte luni fără şef, practic fără armată, fără niciun monarh vecin, nici Redwan, nici Kilij Arslan, nici Danişmend, nu se gândeşte să profite. Lasă francilor timp să aleagă un regent pentru Antiohia, împrejurare de care va profita Tancrede, nepotul lui Bohémond, care îşi ia în posesie fieful în martie 1102 şi care, pentru a-şi forma prezenţa, va face ravagii în împrejurimile oraşului Alep, aşa cum reuse cu un an mai înainte la Damasc. Redwan reacţionează mai slab cât fratele său, Dukak. Îi zice lui Tancrede că este gata să-i satisfacă orice capriciu dacă se retrage. Mai arogant ca niciodată, francul cere să pună o imensă cruce pe minaretul marii moschei din Alep. Redwan conformează. O umilire care, aşa cum vom vedea, va avea urmări!

În primăvara anului 1103, Danişmend, care cunoaşte ambiţiile Bohémond, decide pe neaşteptate să-l elibereze fără nicio compensaţie politică. „Îi ceru o sută de mii de dinari răscumpărare şi eliberarea celei lui Yaghi Siyan, fostul stăpân din Antiohia, care era prizonieră." Ibn al-Athir se scandalizează.

> Ieşit din închisoare, Bohémond revine în Antiohia, redând curajul poporului său şi nu întârzie să îi pună să plătească preţul răscumpărării pe locuitorii oraşelor vecine. Musulmanii suportară astfel un prejudiciu care îi făcu să uite de binefacerile capturării lui Bohémond!

După ce s-a „achitat" pe cheltuiala populaţiei locale, prinţul franc începe să-şi lărgească domeniul. În primăvara anului 1104, o operaţiune comună a francilor din Antiohia şi Edessa este declanşată împotriva cetăţei Harran, care domină vasta câmpie ce se întinde pe malul Eufratului şi care controlează de fapt căile de comunicaţie dintre Irak şi Siria de Nord.

Oraşul însuşi nu prezintă mare interes. Ibn Jobair, care îl va vizita peste ani mai târziu, îl va descrie în termeni descurajatori.

> La Harran, apa nu a cunoscut niciodată prospeţimea, căldura intensă îi arde fără încetare teritoriul. Nu găseşti deloc un colţ de umbră unde să-ţi faci siesta; se respiră greu. Harran dă impresia că a fost

abandonat în câmpia goală. Nu mai are strălucirea unui oraş, iar împrejurimile nu mai au nicio eleganţă.

Dar valoarea lui strategică este considerabilă. Odată cucerit Harran, francii ar putea înainta spre Mosul şi chiar spre Bagdad. Căderea oraşului ar lăsa regatul din Alep pradă încercuirii. Obiective ambiţioase, desigur, dar invadatorii nu duc lipsă de îndrăzneală. Cu atât mai mult cu cât diviziunea lumii arabe îi încurajează. Lupta sângeroasă între fraţii duşmani Barkyaruq şi Mohammed reluându-se, Bagdadul trece din nou de la un sultan selgiucid la altul. La Mosul, atabegul Karbuka tocmai murise iar succesorul său, emirul turc Jekermich, nu reuşeşte să se impună.

Chiar şi la Harran, situaţia este haotică. Guvernatorul a fost asasinat de unul din ofiţerii săi în cursul unei petreceri, iar oraşul este trecut prin foc şi sabie. *În acest moment francii porniră spre Harran*, va explica Ibn al-Athir. Când Jekermich, noul conducător din Mosul, şi vecinul său Sokman, fost guvernator în Ierusalim, află, cei doi se războiau între ei.

> Sokman voia să-şi răzbune unul dintre nepoţi, omorât de Jekermich, şi se pregăteau de înfruntare. Dar în faţa acestui fapt nou, se invitară să-şi unească forţele pentru a salva situaţia din Harran, fiecare arătându-se pregătit să-şi ofere viaţa Domnului şi să nu caute decât gloria Celui de Sus. Se reuniră, încheiară alianţa şi porniră împotriva francilor, Sokman cu şapte mii de călăreţi turkmeni iar Jekermich cu trei mii.

Pe malul râului Balikh, un afluent al Eufratului, cei doi aliaţi întâlniră inamicul în mai 1104. Musulmanii se prefăcură că fug, lăsându-i pe franci să-i urmărească mai bine de o oră. Apoi, la un semnal al emirilor lor, fac stânga-mprejur, îşi încercuiesc urmăritorii şi îi taie în bucăţi.

> Bohémond şi Tancrede se despărţiseră de grosul trupelor şi se ascunseseră în spatele unei coline pentru a-i prinde pe musulmani din spate. Dar, când văzură că ai lor erau învinşi, deciseră să nu mai mişte. Aşteptară deci noaptea şi fugiră, urmăriţi de musulmanii care îi omorâră şi capturară un mare număr din însoţitorii lor. Abia scăpară cu şase cavaleri.

Printre şefii franci care participă la bătălia de la Harran, este şi Baudouin al II-lea, un văr al regelui Ierusalimului care i-a urmat în fruntea comitatului Edessa. Şi el a încercat să fugă, dar, traversând râul

Balikh prin vad, calul său s-a împotmolit. Soldaţii lui Sokman l-au luat prizonier şi l-au dus la cortul şefului lor, ceea ce provocă, potrivit relatării lui Ibn al-Athir, invidia aliaţilor lor.

> Oamenii lui Jekermich îi ziseră: „Ce vom părea noi dacă ceilalţi iau toată prada iar noi rămânem cu mâinile goale?" Şi îl convinseră să meargă să-l caute pe conte în cortul lui Sokman. Când acesta reveni, fu foarte afectat. Tovarăşii săi erau deja în şa, gata de luptă, dar el îi reţinu zicând: „Nu trebuie ca bucuria victoriei noastre să fie umbrită de disputa noastră. Nu vreau să-mi vărs furia dând satisfacţie inamicului în defavoarea musulmanilor." Adună atunci toate armele şi flamurile luate de la franci, îşi îmbrăcă oamenii cu hainele lor, îi urcă pe cai, apoi se îndreptă spre fortăreţele francilor. De fiecare dată, aceştia, crezând că li se întorc oamenii victorioşi, le ieşeau în întâmpinare. Sokman îi masacra şi cucerea fortăreaţa. Repetă stratagema în mai multe locuri.

Răsunetul victoriei de la Harran va fi enorm, după cum o mărturiseşte tonul neobişnuit de entuziast al lui Ibn al-Qalanissi:

> Fu pentru musulmani o victorie fără seamăn. Moralul francilor fu afectat, numărul lor scăzu, capacitatea lor ofensivă slăbi ca şi armamentul lor. Moralul musulmanilor fu întărit, ardoarea lor de a-şi apăra religia crescu. Oamenii se felicitară pentru această victorie şi erau siguri că succesul îi abandonase pe franci.

Un franc, şi nu singurul, va fi efectiv demoralizat de înfrângere: Bohémond. Câteva luni mai târziu se îmbarcă pe un vas. Nu va mai fi văzut niciodată pe pământ arab.

Bătălia de la Harran a îndepărtat astfel din scenă, de această dată definitiv, principalul artizan al invaziei. Cel mai important, însă, a înfrânat pentru totdeauna înaintarea francilor spre est. Dar, ca şi egiptenii în 1102, învingătorii se arată incapabili să fructifice succesul lor. În loc să se îndrepte împreună spre Edessa, la două zile de mers de câmpul bătăliei, se separă, din cauza disputelor. Iar dacă şiretlicul lui Sokman îi permite să mai cucerească unele fortăreţe fără mare importanţă, Jekermich se lasă imediat surprins de Tancrede, care reuşeşte să captureze mai multe persoane din suita lui, printre care şi o tânără prinţesă de o frumuseţe rară, la care stăpânul din Mosul ţine atât de mult, încât trimite vorbă lui Bohémond şi Tancrede că este dispus să o recupereze în schimbul lui Baudouin al II-lea de Edessa sau să o răscumpere pentru cincisprezece mii de dinari în aur. Unchiul şi nepotul se consultă, apoi îl informează pe Jekermich că preferă să ia banii şi să-şi lase compatriotul în captivitate - ceea ce va dura peste trei ani. Nu

se cunoaşte care a fost sentimentul emirului la acest răspuns mai puţin cavaleresc al şefilor franci. Le va plăti suma convenită, îşi va recupera prinţesa şi îl va păstra pe Baudoin lângă el.

Dar lucrurile nu se opresc acolo. Bătălia de la Harran va face loc unuia dintre cele mai ciudate episoade ale războaielor france.

Scena se derulează patru ani mai târziu, la începutul lunii octombrie 1108, într-un câmp de pruni, unde se coc ultimele fructe negre. De jur împrejur, coline uşor împădurite, care se continuă la infinit. Pe una din ele se ridică, maiestuoase, meterezele de la Tell Bacher, în apropierea cărora cele două armate care se vor înfrunta oferă un spectacol puţin obişnuit.

Într-o tabără, Tancrede din Antiohia, înconjurat de o mie cinci sute de cavaleri şi pedestraşi franci, purtând coifuri care le acoperă capul şi nasul şi ţinând strâns în mâini săbii, buzdugane sau topoare ascuţite. Alături de ei stau şase sute de cavaleri turci, trimişi de Redwan din Alep.

În cealaltă tabără, emirul din Mosul, Jawali, cu zalele acoperite de o robă lungă, cu mâneci brodate, a cărui armată numără două mii de oameni împărţiţi în trei batalioane: în stânga arabi, la dreapta turci, iar în centru cavaleri franci, printre care Baudouin din Edessa şi vărul său Jocelin, stăpân în Tell Bacher.

Cei care participaseră la bătălia uriaşă de la Antiohia îşi puteau imagina că, zece ani mai târziu, un guvernator din Mosul, succesorul atabegului Karbuka, ar încheia o alianţă cu un conte franc din Edessa şi că se vor bate cot la cot împotriva unei coaliţii formate dintr-un prinţ franc din Antiohia şi regele selgiucid din Alep? Cu siguranţă, nu a trecut mult timp până ce francii au devenit parteneri în jocul sângeros dintre regii musulmani! Cronicarii nu par deloc şocaţi. S-ar putea chiar sesiza la Ibn al-Athir un zâmbet amuzat, dar el va evoca certurile francilor şi alianţele lor fără a schimba tonul, exact cum vorbeşte de-a lungul lucrării sale, *Istoria perfectă,* despre nenumărate conflicte între prinţii musulmani. În timp ce Baudouin era prizonier la Mosul, explică istoricul arab, Tancrede pusese mâna pe Edessa, ceea ce lasă de înţeles că nu era deloc grăbit să-şi vadă compatriotul în libertate. El însuşi uneltise pentru ca Jekermich să-l ţină la el cât mai mult posibil.

Dar, în 1107, după ce acest emir este răsturnat de la putere, contele ajunge în mâinile noului stăpân din Mosul, Jawali, un aventurier turc de o inteligenţă remarcabilă, care a înţeles din mers avantajul pe care l-ar putea obţine din disputa celor doi şefi franci. Deci, l-a eliberat pe Baudouin, i-a oferit veşminte scumpe şi a încheiat cu el o

alianță. „Fieful dumneavoastră din Edessa este amenințat, i-a zis el pe scurt, iar poziția mea la Mosul nu este deloc sigură. Să ne ajutăm reciproc."

Imediat ce fu eliberat, *va povesti Ibn al-Athir*, contele Baudouin, al-Comes Bardawil, va merge să-l vadă pe „Tancry" la Antiohia și îi ceru să-i înapoieze Edessa. Tancrede îi oferi treizeci de mii de dinari, cai, arme, haine și multe alte lucruri, dar refuză să-i înapoieze orașul. Iar când Baudouin, furios, părăsi Antiohia, Tancrede încercă să-l urmărească pentru a-l împiedica să ajungă la aliatul său Jawali. Avură loc câteva acroșaje între ei, dar după fiecare luptă se întâlneau pentru a mânca împreună și a pălăvrăgi!

Sunt nebuni, aceşti franci, pare să zică istoricul din Mosul. Și continuă:

Cum nu reușeau să rezolve această problemă, o mediere fu încercată de către patriarh, care este pentru ei un fel de imam. Acesta numi o comisie de episcopi și preoți care atestară că Bohémond, unchiul lui Tancrede, înainte de a se întoarce în țara sa, îi recomandase să îi dea Edessa lui Baudouin dacă revenea din captivitate. Stăpânul din Antiohia acceptă arbitrajul iar contele își reprimi domeniul.

Estimând că victoria sa se datora mai puțin bunăvoinței lui Tancrede decât temerii de o intervenție a lui Jawali, Baudouin a eliberat fără întârziere toți prizonierii musulmani de pe teritoriul său, mergând până la executarea unuia dintre funcționarii săi creștini care adresase în public injurii islamului.

Tancrede nu era singurul conducător exasperat de curioasa alianță dintre conte și emir. Regele Redwan scrise stăpânului din Antiohia pentru a-l preveni de ambițiile și perfidia lui Jawali. Îi zise că acest emir voia să cucerească Alep și că, dacă reușea, francii nu vor mai putea să se mențină în Siria. Ataşamentul regelui selgiucid față de siguranța francilor este destul de ciudată, dar, între prinți, se înțeleg repede, dincolo de barierele religioase și culturale. O nouă coaliție islamo-francă se formase deci pentru a face față primei înțelegeri. Așa au apărut, în acea lună de octombrie 1108, aceste două armate care stau față în față, aproape de zidurile din Tell Bacher.

Cei din Antiohia și din Alep câștigă imediat avantaj. *Jawali fuge iar un mare număr de musulmani își caută refugiu la Tell Bacher, unde Baudouin și vărul său Jocelin îi tratează cu bunăvoință; îi îngrijiră pe răniți, le dădură haine și îi conduseră acasă.* Omagiul adus de istoricul arab spiritului cavaleresc al lui Baudouin contrastează cu opinia pe care

locuitorii creştini din Edessa o au faţă de conte. Aflând că acesta fusese învins, şi crezându-l fără îndoială mort, armenii din oraş se gândesc că a venit momentul să se elibereze de sub dominaţia francă. La sosirea sa, Baudouin găseşte capitala administrată de un fel de comună. Neliniştit de veleităţile de independenţă ale supuşilor săi, îi arestează pe principalii notabili, dintre care mai mulţi preoţi, şi ordonă să le scoată ochii.

Aliatul său Jawali ar fi vrut să acţioneze la fel cu notabilii din Mosul, care şi ei au profitat de absenţa lui pentru a se revolta. Trebuie totuşi să renunţe, căci înfrângerea sa l-a discreditat. Soarta lui nu este acum de invidiat: şi-a pierdut fieful, armata, averea, iar sultanul Mohammed a pus preţ pe capul său. Dar Jawali nu se recunoaşte învins. Se deghizează în negustor, ajunge la palatul din Ispahan şi vine să se încline cu umilinţă în faţa tronului sultanului. Mişcat, Mohammed acceptă să-l ierte. După câtva timp, îl numeşte guvernator al unei provincii în Persia.

În ce îl priveşte pe Tancrede, victoria din 1108 l-a dus la apogeul gloriei sale. Principatul Antiohia a devenit o putere regională de care se tem toţi vecinii, fie că sunt turci, arabi, armeni sau franci. Regele Redwan nu mai este decât un vasal terorizat. Nepotul lui Bohémond se autointitulează „marele emir"!

La doar câteva săptămâni după bătălia de la Tell Bacher, care consacră prezenţa francilor în Siria de Nord, este rândul regatului din Damasc să semneze un armistiţiu cu Ierusalimul: veniturile din terenurile agricole situate între cele două capitale vor fi împărţite în trei, *o treime pentru turci, o treime pentru franci, o treime pentru ţărani,* notează Ibn al-Qalanissi. *Un protocol fu redactat pe această bază.* Câteva luni mai târziu, metropola siriană recunoaşte, printr-un nou tratat, pierderea unei zone şi mai importante: bogata câmpie Bekaa, situată la est de muntele Liban, este la rândul ei împărţită cu regatul din Ierusalim. De fapt, locuitorii din Damasc sunt reduşi, pur şi simplu, la neputinţă. Recoltele lor sunt la dispoziţia francilor, iar comerţul lor tranzitează prin portul Acra, unde acum, comercianţii genovezi fac legea. În sudul Siriei ca şi în nord, ocupaţia francă este o realitate cotidiană.

Dar francii nu se opresc acolo. În 1108, sunt pe punctul de a porni cea mai vastă mişcare de expansiune teritorială pe care au lansat-o de la căderea Ierusalimului. Toate oraşele mari de pe coastă sunt ameninţate, iar potentaţii locali nu mai au nici forţa, nici voinţa să se apere.

Prima pradă vizată este Tripoli. Din 1103, Saint-Gilles s-a instalat în apropierea oraşului şi a construit o fortăreaţă căreia locuitorii i-au dat imediat numele lui. Bine conservată, „Qalaat Saint-Gilles" este încă vizibilă în secolul al XX-lea, în centrul oraşului modern Tripoli. La sosirea francilor, cetatea se limitează la cartierul portului, al-Mina, la capătul unei peninsule a cărei cale de acces este controlată de această faimoasă fortăreaţă. Nicio caravană nu poate ajunge sau ieşi din Tripoli fără a fi interceptată de oamenii lui Saint-Gilles.

Cadiul Fakhr el-Mulk vrea cu orice preţ să distrugă citadela care ameninţă să-i sugrume capitala. În fiecare noapte, soldaţii săi încearcă lovituri îndrăzneţe, pentru a înjunghia un paznic sau a strica un zid în construcţie, dar abia în septembrie 1104 are loc operaţiunea cea mai spectaculoasă. Întreaga garnizoană din Tripoli efectuează o ieşire masivă sub conducerea cadiului şi mai mulţi războinici franci sunt masacraţi, iar o aripă a fortăreţei este incendiată. Saint-Gilles însuşi este surprins pe unul din acoperişurile aprinse. Suferind arsuri grave, moare, cinci luni mai târziu, în chinuri groaznice. În timpul agoniei, cere să-i vadă pe emisarii lui Fakhr el-Mulk şi le propune un târg: locuitorii din Tripoli vor înceta să atace citadela, în schimb, şeful franc se va angaja să nu mai deranjeze traficul călătorilor şi mărfurilor. Cadiul acceptă.

Ciudat compromis! Scopul unui asediu nu este exact împiedicarea circulaţiei oamenilor şi a proviziilor? Şi, totuşi, se pare că între asediatori şi asediaţi se stabilesc relaţii aproape normale. Dintr-o dată, portul Tripoli cunoaşte o revenire a activităţii, caravanele intră şi ies după ce plătesc o taxă francilor, iar notabilii traversează liniile inamice cu un permis de liberă trecere! În realitate, cei doi beligeranţi aşteaptă. Francii speră că, din Genova sau Constantinopol, va veni o flotă creştină, pentru a le permite să atace oraşul asediat. Cei din Tripoli aşteaptă şi ei ca o armată musulmană să le vină în ajutor. Sprijinul cel mai eficace ar trebui să vină din Egipt. Califatul fatimid este o mare putere maritimă, a cărui intervenţie ar fi suficientă să-i descurajeze pe franci. Dar, între seniorul din Tripoli şi cel din Cairo, relaţiile sunt încă o dată dezastruoase. Tatăl lui al-Afdal a fost sclav în familia cadiului şi se pare că nu a avut relaţii prea bune cu stăpânii săi. Vizirul nu a ascuns niciodată ranchiuna şi dorinţa de a-l umili pe Fakhr care, din partea lui, prefera să lase oraşul lui Saint-Gilles decât să-l lase pe mâinile lui al-Afdal. Nici în Siria, cadiul nu poate conta pe vreun aliat. Trebuie să caute sprijin în altă parte.

Când veştile despre victoria de la Harran sosesc, în iunie 1104, trimite imediat un mesaj emirului Sokman, pentru a-i cere să-şi desăvârşească victoria îndepărtându-i pe franci de Tripoli. În susţinerea cererii sale, îi oferă o mare cantitate de aur şi se angajează să suporte toate cheltuielile expediţiei. Învingătorul de la Harran este tentat. Adunând o armată puternică, se îndreaptă spre Siria. Dar ajungând la mai puţin de patru zile de mers de Tripoli, îl doboară un acces de angină. Trupele sale se dispersează. Moralul cadiului şi al supuşilor săi se prăbuşeşte.

În 1105, apare, în cele din urmă, o lumină de speranţă. Sultanul Barkyaruq moare de tuberculoză, ceea ce pune capăt interminabilului război fratricid care paralizează imperiul selgiucid de la începutul invaziei france. De acum înainte, Irakul, Siria şi Persia occidentală nu ar mai trebui să aibă decât un singur stăpân, „sultanul salvator al lumii şi al religiei, Mohammed Ibn Malikşah". Titlul purtat de acest monarh selgiucid, în vârstă de douăzeci şi patru de ani, este luat ca atare de către locuitorii din Tripoli. Fakhr el-Mulk trimite sultanului mesaj după mesaj, primind promisiune după promisiune, dar nicio armată de salvatori nu apare:

Între timp, blocada oraşului se întăreşte. Saint-Gilles a fost înlocuit de unul dintre verii săi, „al-Cerdani", contele de Cerdagne, care accentuează presiunea asupra asediaţilor. Proviziile ajung tot mai greu pe cale terestră. Preţul mărfurilor cresc vertiginos: o livră de curmale se vinde cu un dinar din aur, un preţ care asigură în mod obişnuit traiul unei familii întregi timp de mai multe săptămâni. Mulţi dintre locuitori încearcă să emigreze spre Tyr, Homs sau Damasc. Penuria provoacă trădări. Notabilii oraşului merg într-o zi la al-Cerdani şi, pentru a obţine favoruri, îi indică modalităţile prin care oraşul reuşeşte încă să primească provizii. Fakhr el-Mulk îi oferă atunci adversarului o sumă fabuloasă pentru a-i preda pe trădători. Dar contele refuză, iar a doua zi dimineaţă notabilii sunt găsiţi morţi chiar în tabăra inamică.

În ciuda acestei fapte, situaţia din Tripoli continuă să se deterioreze. Ajutoarele se lasă aşteptate în continuare, iar zvonurile legate de apropierea unei flote france persistă. În disperare de cauză, Fakhr el-Moulk decide să meargă personal să-şi susţină cauza la Bagdad pe lângă sultanul Mohammed şi califul al-Mustazhir-billah. Unul din verii săi este însărcinat, în lipsa lui, să asigure interimatul guvernării, iar trupele sale obţin şase solde în avans. Îşi pregăteşte o importantă escortă de cinci sute de călăreţi şi pedestraşi, cu numeroşi servitori ducând cadouri de toate felurile: săbii cizelate, cai pur-sânge,

rochii de gală brodate, precum şi obiecte de bijuterie, specialitatea oraşului Tripoli. Spre sfârşitul lunii martie 1108, părăseşte oraşul cu un lung cortegiu. *Ieşi din Tripoli pe uscat*, precizează fără ambiguităţi Ibn al-Qalanissi, singurul cronicar care a trăit evenimentele, lăsând să se înţeleagă faptul că Fakhr obţinuse de la franci autorizaţia de trecere prin liniile lor pentru a merge să solicite războiul sfânt împotriva lor! Dat fiind ciudatele rapoarte care există între asediatori şi asediaţi, nu poate fi exclus. Dar pare mai plauzibil ca Fakhr să fi ajuns la Beirut cu corabia şi abia de acolo a luat-o pe drum de uscat.

Oricum a fost, cadiul se opreşte mai întâi la Damasc. Stăpânul din Tripoli avea o aversiune faţă de Dukak, dar incapabilul rege selgiucid a murit, fără îndoială otrăvit, ceva timp înainte, iar oraşul este de acum în mâinile ucigaşului său, atabegul Toghtekin, un fost sclav şchiop, ale cărui legături ambigue cu francii vor domina scena politică siriană mai bine de douăzeci de ani. Ambiţios, viclean, fără scrupule, acest militar turc este, ca şi Fakh el-Mulk, un tip matur şi realist. Rupându-se de atitudinile vindicative ale lui Dukak, îl primeşte pe stăpânul oraşului Tripoli cu căldură, organizează un mare banchet în onoarea lui şi îl invită chiar şi în haremul său particular. Cadiul apreciază aceste atenţii, dar preferă să locuiască în afara zidurilor oraşului - încrederea are limitele ei!

La Bagdad, primirea este şi mai somptuoasă. Cadiul este tratat ca un puternic monarh, atât de mare este prestigiul oraşului Tripoli în lumea musulmană. Sultanul Mohammed îi trimite propria lui barcă pentru a traversa fluviul Tigru. Responsabilii cu protocolul îl conduc pe şeful din Tripoli la un salon plutitor, la capătul căruia a fost aşezată o pernă mare, brodată, pe care se aşază de obicei sultanul. Fakhr el-Mulk s-a aşezat alături, pe locul vizitatorilor, dar demnitarii se precipită şi îl apucă de braţe: monarhul a insistat personal ca oaspetele său să ia loc pe propria sa pernă. Primit din palat în palat, cadiul este întrebat de sultan, calif şi colaboratorii lor în legătură cu asediul oraşului, în timp ce întreg Bagdadul îi laudă curajul în războiul sfânt contra francilor.

Dar, când se ajunge la problemele politice, iar Fakhr el-Mulk îi cere lui Mohammed să trimită o armată pentru a elibera oraşul Tripoli, *sultanul,* menţionează maliţios Ibn al-Qalanissi, *ordonă câtorva dintre principalii săi emiri să plece cu Fakhr el-Mulk pentru a-l ajuta să-i respingă pe cei care asediază oraşul; dădu ordin corpului expediţionar să se oprească puţin şi la Mosul pentru a-l recupera din mâinile lui Jawali şi, imediat după aceea, să meargă la Tripoli.*

Fakhr el-Mulk este consternat. Situaţia la Mosul este atât de

încurcată, încât ar trebui ani întregi de zile pentru a o rezolva. Dar mai ales, oraşul este situat la nord de Bagdad, în timp ce Tripoli se află la vest. Dacă armata face un astfel de ocol, nu va ajunge niciodată la timp pentru a-i salva capitala. Aceasta poate cădea de la o zi la alta, insistă el. Dar sultanul nu vrea să audă nimic. Interesele imperiului selgiucid cer să acorde prioritate problemei de la Mosul. Cadiul a încercat totul, inclusiv să cumpere cu aur câţiva consilieri ai monarhului, dar în zadar: armata va merge mai întâi la Mosul. Când, după patru luni, Fakhr el-Mulk se întoarce, nu mai are loc niciun ceremonial. De acum este convins că nu îşi va mai putea păstra oraşul. Ceea ce nu ştie încă este că l-a pierdut deja.

La sosirea sa la Damasc, în august 1108, îi este anunţată trista veste. Demoralizaţi de prea lunga lui absenţă, notabilii din Tripoli au decis să încredinţeze oraşul stăpânului Egiptului, care a promis să-l apere de franci. Al-Afdal a trimis nave cu provizii şi un guvernator care a preluat afacerile oraşului având ca prim scop să pună mâna pe familia lui Fakhr el-Mulk, partizanii săi, averea sa, mobilele şi efectele personale şi să trimită totul cu navele în Egipt!

În timp ce vizirul se înverşunează astfel împotriva nefericitului cadiu, francii pregătesc asaltul final asupra oraşului Tripoli. Şefii lor au sosit, unul după altul, sub zidurile oraşului asediat. Şef peste toţi este regele Baudouin din Ierusalim. Cu această ocazie s-a împăcat şi Baudouin din Edessa cu Tancrede din Antiohia. Sunt şi doi membri ai familiei lui Saint-Gilles, al-Cerdani şi propriul fiu al contelui defunct, cel pe care cronicarii îl numesc Ibn Saint-Gilles, şi care tocmai sosise din ţara lui cu zeci de nave genoveze. Amândoi râvnesc la oraşul Tripoli, dar regele din Ierusalim îi va obliga să lase deoparte certurile. Iar Ibn Saint-Gilles va aştepta finalul bătăliei pentru a-şi asasina rivalul.

În martie 1109, totul pare pregătit pentru atacul concertat de pe mare şi de pe uscat. Locuitorii din Tripoli observă aceste pregătiri cu înfrigurare, dar nu îşi pierd speranţa. Nu le-a promis Al-Afdal că le va trimite o flotă mai puternică decât toate cele pe care le văzuseră până atunci, cu suficiente provizii, luptători şi materiale de război pentru un an?

Locuitorii nu se îndoiesc de faptul că vasele genoveze vor pleca imediat ce flota fatimidă va apărea. Mai trebuie însă ca aceasta să ajungă la timp!

La începutul verii, zice Ibn al-Qalanissi, *francii începură să atace Tripoli cu toate forţele lor, împingând turnurile mobile spre ziduri. Când oamenii oraşului văzură ce atacuri violente trebuiau să înfrunte,*

îşi pierdură curajul, căci înţeleseră că pierderea lor era inevitabilă. Mărfurile erau epuizate iar flota egipteană întârzia să apară. Vânturile nu erau prielnice voinţei lui Dumnezeu care decide asupra lucrurilor. Francii îşi dublară efortul şi cuceriră oraşul prin luptă aprigă, pe 12 iulie 1109. După două mii de zile de rezistenţă, oraşul bijuteriilor şi al bibliotecilor, al staţiunilor şi al cadiilor titraţi este jefuit de către războinicii din Occident. Cele o sută de mii de volume ale Dar-em-Ilm sunt furate, apoi incendiate, pentru ca acele cărţi „necredincioase" să fie distruse. După cronicarul din Damasc, *francii hotărâră că o treime din oraş revenea genovezilor, celelalte două treimi fiului lui Saint-Gilles. Se puse deoparte pentru regele Baudouin tot ceea ce îi plăcu.* De fapt, majoritatea locuitorilor sunt vânduţi ca sclavi, ceilalţi deposedaţi de bunurile lor şi expulzaţi. Mulţi vor merge spre portul Tyr. Fakhr el-Mulk îşi va sfârşi viaţa în împrejurimile Damascului.

Iar flota egipteană? *Ajunse la Tyr la opt zile după căderea oraşului Tripoli,* relatează Ibn al-Qalanissi, *când totul era sfârşit, din cauza sancţiunii divine care îi lovise pe locuitori.*

Francii au ales drept a doua pradă Beirut. Lipit de munţii libanezi, oraşul este înconjurat de păduri de pini, mai ales în târgurile din Mazraat-al-Arab şi Ras-el-Nabeh, unde invadatorii vor găsi lemnul necesar construirii maşinilor lor de asediu. Beirut nu se apropie deloc de splendoarea oraşului Tripoli, iar modestele lui vile se pot cu greu compara cu palatele romane, ale căror vestigii de marmură presară încă solul anticului Berytus. Dar este un oraş relativ prosper, graţie portului său, situat pe cornişa unde, conform tradiţiei, Sfântul Gheorghe a doborât balaurul. Râvnit de cei din Damasc, *susţinut fără interes de egipteni,* în cele din urmă, prin propriile sale mijloace, oraşul îi înfruntă pe franci începând din februarie 1110. Cei cinci mii de locuitori ai săi se vor bate cu energia disperării, distrugând unul după altul turnurile din lemn ale asediatorilor. *Nici înainte, nici după, francii nu văzură o bătălie mai straşnică decât aceea!* exclamă Ibn al-Qalanissi. Invadatorii nu le-o vor ierta. Când oraşul este cucerit, pe 13 mai, se dedau la un masacru orb. Drept exemplu.

Lecţia a fost reţinută. Vara următoare, *un anume rege franc* (se poate reproşa cronicarului din Damasc faptul că nu l-a recunoscut pe Sigurd, suveran din îndepărtata Norvegie?) *sosi pe mare cu peste şaizeci de vase pline cu luptători pentru a-şi duce la capăt pelerinajul şi a conduce un război în ţările islamice. Când se îndrepta spre Ierusalim, Baudouin îi veni în întâmpinare şi începură împreună asediul, pe mare şi pe uscat, în faţa portului Saida,* anticul Sidon al

fenicienilor. Zidurile sale, cel puțin o dată distruse și reconstruite de-a lungul istoriei, rămân și astăzi impresionante prin enormele lor blocuri din piatră, biciuite constant de Mediterana. Dar locuitorii săi, care dovediseră un mare curaj la începutul invaziei france, nu mai vor să se lupte căci, după Ibn al-Qalanissi, *se temeau de soarta Beirutului. Trimiseră deci francilor pe cadiul lor cu o delegație de notabili pentru a-i cere lui Baudouin să-i cruțe. Le acceptă cererea.* Orașul capitulă pe 4 decembrie 1110. De această dată, nu avu loc un masacru, ci un exod masiv spre Tyr și Damasc, care sunt deja pline de refugiați.

În șaptesprezece luni, Tripoli, Beirut și Saida, trei dintre cele mai renumite orașe ale lumii arabe, au fost cucerite și prădate, iar locuitorii lor masacrați sau deportați, emirii, cadiii și juriștii lor omorâți sau constrânși la exil, moscheile profanate. Ce forță îi mai poate împiedica pe franci să ajungă în curând la Tyr, Alep, Damasc, Cairo, Mosul sau - de ce nu? - la Bagdad? Mai există oare dorința de a rezista? La conducătorii musulmani, fără îndoială, nu. Dar, în rândul populației celor mai amenințate orașe, începe să se simtă efectul războiului sfânt, dus fără răgaz în cursul ultimilor treisprezece ani de pelerinii războinici ai Occidentului: jihadul, care nu mai era de mult timp decât un slogan folosit în discursurile oficiale, își face din nou apariția. Este din nou citat de câteva grupuri de refugiați, câțiva poeți, câțiva oameni religioși.

Îndeosebi de către unul, Abdu-Fadl Ibn al-Khachab, un cadiu din Alep, mic de înălțime și cu voce tare, care, prin tenacitatea și forța caracterului său, se decide să trezească uriașul adormit care a devenit lumea arabă. Primul său act popular este să înnoiască, la interval de doisprezece ani, scandalul pe care îl provocase pe vremuri al-Harawi pe străzile din Bagdad. De această dată, va fi o adevărată revoltă.

CAPITOLUL V

UN ADVERSAR CU TURBAN

Vineri, 17 februarie 1111, cadiul Ibn al-Khachab intră furtunos în moscheea sultanului, la Bagdad, în compania unui important grup de locuitori din Alep, printre care un şerif haşemit, descendent al Profetului, asceţi sufişti, imami, negustori.

Îl forţară pe predicator să coboare din scaun, pe care îl rupseră, *zice Ibn al-Qalanissi*, şi începură să ţipe, să se plângă de nenorocirile pe care le suferea islamul din cauza francilor care omorau oameni şi înrobeau femeile şi copiii. Cum îi împiedicau pe credincioşi să se roage, responsabilii prezenţi le promiseră, în numele sultanului, ca să-i liniştească: vor fi trimise armate pentru a apăra islamul împotriva francilor şi a tuturor infidelilor.

Dar aceste cuvinte nu erau de ajuns pentru a-i calma pe revoltaţi. În vinerea următoare, reîncepură manifestările, de această dată în moscheea califului. Când gărzile încercară să le ţină calea, le răsturnară brutal, rupseră scaunele din lemn, ornate cu arabescuri şi versete coranice şi proferară insulte chiar la adresa prinţului credincioşilor. Bagdadul este cuprins de cea mai mare confuzie.

În acelaşi moment, *relatează cronicarul din Damasc pe un ton prefăcut naiv,* prinţesa, sora sultanului Mohammed şi soţia califului, soseşte la Bagdad venind de la Ispahan cu un echipaj magnific: pietre preţioase, haine somptuoase, sclavi de ambele sexe, servitori şi multe alte lucruri nenumărate. Sosirea ei coincise cu scenele descrise mai sus. Bucuria şi siguranţa acestei întoarceri princiare fură tulburate. Califul al-Mustazhir-billah se arată foarte nemulţumit. Vru să-i urmărească pe autorii incidentului pentru a-i pedepsi aspru, dar sultanul îl împiedică, se scuză pentru faptele acestor oameni şi ordonă emirilor şi şefilor militari să se întoarcă în provinciile lor pentru a se pregăti de jihad împotriva infidelilor, inamici ai lui Dumnezeu.

Dacă bunul al-Mustazhir a fost cuprins astfel de furie, a fost nu numai datorită neplăcerii cauzate tinerei lui soții, ci și sloganului care a fost scandat în gura mare pe străzile capitalei: „Regele rumilor este mai musulman decât prințul credincioșilor!" Căci știe că nu este vorba de o acuzație gratuită și că manifestanții, conduși de Ibn al-Kachab, fac, prin aceste declarații, aluzie la mesajul primit câteva săptămâni mai înainte de divanul califului. Mesajul era de la împăratul Alexie Comnenul și cerea stăruitor musulmanilor să se unească cu rumii *pentru a lupta împotriva francilor și a-i expulza din teritoriile noastre.*

Paradoxal, dacă puternicul conducător al Constantinopolului și micul cadiu din Alep fac, de comun acord, demersuri la Bagdad, o fac pentru că se simt umiliți de același Tancrede. „Marele emir" franc, de fapt, i-a refuzat cu obrăznicie pe ambasadorii bizantini veniți să-i amintească faptul că războinicii din Occident juraseră să înapoieze basileului Antiohia și că, la treisprezece ani de la cucerirea orașului, încă nu și-au respectat promisiunea. În ce-i privește pe locuitorii din Alep, Tancrede le-a impus în cele din urmă un tratat din cale afară de dezonorant: vor trebui să îi plătească un tribut anual de douăzeci de mii de dinari, să-i predea două importante fortărețe în imediata vecinătate și să-i ofere, în semn de supunere, cei mai frumoși zece cai ai lor. La fel de timorat, regele Redwan nu a îndrăznit să refuze. Dar de când sunt cunoscuți termenii tratatului, capitala sa este în fierbere.

În momentele critice ale istoriei lor, locuitorii din Alep au avut, dintotdeauna, obiceiul de a se aduna în grupuri mici pentru a discuta aprins despre pericolele care îi pândesc. Notabilii se adună frecvent în marea moschee, așezați pe covoarele roșii, sau în curte, la umbra minaretului care domină casele colorate în ocru ale orașului. Negustorii se adună ziua, de-a lungul fostei străzi cu coloane construite de romani și care traversează Alep de la vest la est, de la poarta spre Antiohia la cartierul interzis din Citadelă, unde își are reședința tenebrosul Redwan. Această arteră centrală este de mult timp închisă circulației carelor și cortegiilor. Șoseaua a fost invadată de sute de tarabe, pe care se îngrămădesc stofe, ambră sau bibelouri, curmale, fistic sau condimente. Pentru a ține adăpost de soare și ploaie, strada și străduțele învecinate sunt acoperite complet cu un plafon din lemn care se înalță, la intersecții, în cupole înalte din stuc. În colțul aleilor, mai ales al celor care duc la piețele fabricanților de rogojini, fierarilor și negustorilor de lemn de foc, locuitorii din Alep stau de vorbă în fața numeroaselor birturi care, într-un miros persistent de ulei încins, carne friptă și

condimente, propun feluri de mâncare la preţuri modice: chifteluţe de oaie, clătite, linte. Familiile modeste îşi cumpără mâncarea preparată în piaţă; doar cei bogaţi îşi permit să gătească acasă. Nu departe de birturi, se aude clinchetul caracteristic vânzătorilor de *şarab*, băuturi proaspete din fructe concentrate, pe care francii le vor împrumuta de la arabi sub formă lichidă, „sirop", sau îngheţată, „şerbet".

După-amiaza, oameni de toate categoriile se adună în băile de abur (*hammam*), locuri de întâlnire privilegiate, unde se purifică înainte de rugăciunea de la asfinţit. Apoi, noaptea, citadinii părăsesc centrul oraşului Alep pentru a se retrage spre cartiere, la adăpost de soldaţii beţi. Şi acolo, veştile şi zvonurile circulă, din gură în gură, şi se nasc idei. Furia, entuziasmul sau descurajarea zguduie zilnic acest stup care zumzăie astfel de peste trei milenii.

Ibn al-Khachab este omul cel mai ascultat în cartierele din Alep. Născut într-o familie de bogaţi comercianţi de lemn, joacă un rol primordial în administrarea oraşului. În calitate de cadiu şiit, se bucură de o mare autoritate religioasă şi morală şi răspunde de soluţionarea litigiilor privind persoanele şi bunurile comunităţii sale, cea mai importantă din Alep. În plus, este şeful oraşului, ceea ce face din el reprezentantul negustorilor, al intereselor populaţiei pe lângă rege şi pe lângă comandantul miliţiei urbane.

Dar activitatea lui Ibn al-Khachab depăşeşte cadrul, deja larg, al funcţiilor sale oficiale. Înconjurat de o „clientelă" numeroasă, animă, de la sosirea francilor, un curent de opinie patriotică şi pietistă, ce reclamă o atitudine mai fermă în faţa invadatorilor. Nu se teme să-i zică regelui Redwan ceea ce crede el despre politica lui conciliantă, chiar servilă. Când Tancrede i-a impus monarhului selgiucid să pună o cruce pe minaretul marii moschei, cadiul a organizat o revoltă şi a obţinut mutarea crucifixului pe catedrala Sfânta Elena. De atunci, Redwan evită să intre în conflict cu irascibilul cadiu. Retras în Citadelă, între harem, grădi, moschei, izvorul de apă şi hipodromul verde, regele turc preferă să evite aceste subiecte. Cât timp propria sa autoritate nu este vizată, tolerează opinia publică.

Dar în 1111, Ibn al-Khachab s-a prezentat la Citadelă pentru a-i transmite încă o dată lui Redwan extrema nemulţumire a cetăţenilor. Credincioşii, îi explică el, sunt scandalizaţi că trebuie să plătească un tribut necredincioşilor instalaţi pe pământul islamului, iar negustorii îşi văd afacerile periclitate de când insuportabilul prinţ din Antiohia controlează toate drumurile de la Alep la Mediterana şi jefuieşte

caravanele. Fiindcă oraşul nu se mai poate apăra prin mijloace proprii, cadiul propune ca o delegaţie care să includă notabili şiiţi şi suniţi, negustori şi preoţi să meargă să ceară la Bagdad ajutorul sultanului Mohammed. Redwan nu vrea, sub nicio formă, să-şi amestece vărul selgiucid în treburile regatului său, preferând să se înţeleagă cu Tancrede. Dar, având în vedere inutilitatea misiunilor trimise în capitala abasidă, nu crede că îşi asumă vreun risc acceptând cererea supuşilor săi.

Tocmai aici se înşală, căci, contrar aşteptărilor, manifestaţiile din februarie 1111 de la Bagdad produc efectul scontat de Ibn al-Khachab. Sultanul, care tocmai fusese informat de căderea oraşului Saida şi de tratatul impus celor din Alep, începe să se neliniştească în legătură cu ambiţiile francilor. Cedând implorărilor lui Ibn al-Khachab, ordonă ultimului guvernator la acea vreme din Mosul, emirul Mawdud, să meargă fără întârziere în fruntea unei puternice armate şi să ajute oraşul Alep. Când, la întoarcerea sa, Ibn al-Khachab îl informează pe Redwan de succesul misiunii sale, regele, rugându-se să nu fie adevărat, se preface că se bucură. Îi spune chiar vărului său că este nerăbdător să participe la jihad alături de el. Dar în momentul în care este anunţat, în iulie, că trupele sultanului se apropie cu adevărat de oraşul său, nu îşi ascunde dezamăgirea. Baricadând toate porţile, îi arestează pe Ibn al-Khachab şi pe principalii lui partizani şi îi închide în închisoarea Citadelei. Soldaţii turci sunt însărcinaţi să patruleze zi şi noapte prin cartierele oraşului pentru a împiedica orice contact între populaţie şi „inamic". Continuarea evenimentelor va justifica în parte schimbarea subită. Privaţi de aprovizionarea cu hrană şi muniţie pe care regele ar fi trebuit să le-o ofere, trupele sultanului se răzbună, jefuind sălbatic împrejurimile Alepului. Apoi, în urma disensiunilor dintre Mawdud şi ceilalţi emiri, armata se dezintegrează, fără ca vreo bătălie să aibă loc.

Mawdud revine în Siria doi ani mai târziu, trimis de sultan să îi adune pe toţi prinţii musulmani, cu excepţia lui Redwan, împotriva francilor. Alep fiindu-i interzis, îşi instalează cartierul general în celălalt mare oraş, Damasc, pentru a pregăti o ofensivă de anvergură împotriva regatului din Ierusalim. Gazda sa, atabegul Toghtekin, se arată copleşit de onoarea pe care delegatul sultanului i-o acordă, dar este la fel de terorizat ca şi Redwan. Se teme ca Mawdud să nu încerce să îi ia capitala, orice gest al emirului este resimţit ca o ameninţare pe viitor.

Pe 2 octombrie 1113, ne spune cronicarul din Damasc, emirul Mawdud îşi părăseşte tabăra, situată aproape de poarta de Fier, una dintre cele opt intrări ale oraşului, pentru a merge, ca în fiecare zi, la moscheea omeiadă, în compania atabegului şchiop.

Când rugăciunea se termină iar Mawdud făcu câteva plecăciuni suplimentare, plecară amândoi, Toghtekin mergând înainte pentru a-l onora pe emir. Erau înconjurați de soldați, gărzi și miliției cu tot felul de arme: săbii lungi și subțiri, sulițe ascuțite, iatagane și pumnale fără teacă. În jurul lor, mulțimea se strângea pentru a admira strălucirea și dărnicia lor. Când ajunseră în curtea moscheii, un bărbat ieși din mulțime și se apropie de emirul Mawdud ca și cum s-ar ruga la Dumnezeu și i-ar cere de pomană. Brusc, îl prinse de centura mantiei și îl lovi cu pumnalul de două ori deasupra buricului. Atabegul Toghtekin făcu câțiva pași în spate și însoțitorii lui îl înconjurară. Mawdud, foarte stăpân pe sine, merse până la poarta de nord a moscheii, apoi se prăbuși. Fu adus un chirurg care reuși să coasă o parte din răni, dar emirul muri după câteva ore, Dumnezeu să-l aibă în grijă!

Cine l-a omorât pe guvernatorul din Mosul în ajunul ofensivei împotriva francilor? Toghtekin se grăbi să-l acuze pe Redwan și pe prietenii lui din secta Asasinilor. Dar pentru majoritatea contemporanilor, doar stăpânul din Damasc l-a putut înarma pe ucigaș. După Ibn al-Athir, regele Baudouin, șocat de această crimă, i-ar fi trimis lui Toghtekin un mesaj răutăcios: *O națiune,* îi zice el, *care își omoară șeful în casa Dumnezeului ei merită să fie stârpită!* Sultanul Mohammed urlă de furie când află de moartea locotenentului său. Simțindu-se personal insultat de această nelegiuire, decide să-i pună la punct pe toți conducătorii sirieni, inclusiv pe cei din Alep și Damasc, ridică o armată de mai multe zeci de mii de soldați, comandată de cei mai buni ofițeri din clanul selgiucid, și ordonă sec tuturor prinților musulmani să i se alăture pentru a îndeplini misiunea sacră a jihadului împotriva francilor.

Când puternica expediție a sultanului ajunge în Siria centrală, în primăvara anului 1115, este întâmpinată de o surpriză de proporții. Baudouin din Ierusalim și Toghtekin din Damasc sunt acolo, cot la cot, înconjurați de trupele lor, precum și de cele din Antiohia, Alep și Tripoli. Prinții din Siria, atât musulmani cât și franci, simțindu-se deopotrivă amenințați de sultan, au decis să se coalizeze, iar armata selgiucidă va trebui să se retragă rușinos după câteva luni. Mohammed jură atunci să nu se mai ocupe vreodată de problema francă. Își va ține cuvântul.

În timp ce prinții musulmani dau noi dovezi de totală irresponsabilitate, două orașe arabe vor demonstra, la interval de câteva luni, că încă mai este posibil să reziste ocupației străine. După predarea orașului Saida în decembrie 1110, francii sunt stăpâni pe tot litoralul, „sahelul", din Sinai până în „țara fiului armeanului", la nord de Antiohia. Cu

excepția, totuși, a două enclave de pe coastă: Ascalon și Tyr. Încurajat de victoriile sale succesive, Baudouin își propune să se ocupe fără întârziere de soarta lor. Regiunea Ascalon este recunoscută pentru cultura de ceapă roșiatică, zisă „ascaloniană", un cuvânt pe care francii îl vor deforma în *échalote*. Dar importanța sa este mai ales militară, căci constituie punctul de adunare a trupelor egiptene de fiecare dată când proiectează o expediție împotriva regatului din Ierusalim.

Din 1111, Baudouin vine să defileze cu armata sa pe sub zidurile orașului. Guvernatorul fatimid din Ascalon, Chams al-Khilafa, „Soarele Califatului", *înclinat mai mult spre comerț decât spre război*, constată Ibn al-Qalanissi, este imediat speriat de demonstrația de forță a occidentalilor. Fără să schițeze vreun gest de rezistență, acceptă să le plătească un tribut de șapte mii de dinari. Populația palestiniană a orașului, care se simte umilită de această capitulare neașteptată, trimite emisari la Cairo pentru a cere destituirea guvernatorului. Aflând această veste și temându-se ca vizirul al-Afdal să nu îl pedepsească pentru lașitatea sa, Chams al-Khilafa îi expulzează pe funcționarii egipteni și se pune sub protecția francilor. Baudouin îi trimite trei sute de oameni care preiau citadela din Ascalon.

Scandalizați, locuitorii nu se descurajează. În moschei se țin reuniuni secrete; se elaborează planuri, până în acea zi de iulie 1111, în care, atunci când Chams al-Khilafa iese pe cal din reședința sa, un grup de conspiratori îl atacă, străpungându-l cu lovituri de pumnal. Este semnalul revoltei. Citadini înarmați, cărora li s-au alăturat soldați berberi din garda guvernatorului, se lansează în atacul asupra citadelei. Războinicii franci sunt urmăriți în turnuri și pe ziduri. Niciunul din cei trei sute de oameni ai lui Baudouin nu va reuși să scape. Mai bine de patruzeci de ani, orașul se va sustrage dominației francilor.

Pentru a răzbuna umilința pricinuită de rezistența populației din Ascalon, Baudouin se întoarce împotriva orașului Tyr, antica cetate feniciană, de unde a plecat, pentru a răspândi alfabetul peste Mediterana, prințul Cadmos, propriul frate al Europei, care a dat numele continentului francilor. Impozantul zid al orașului Tyr amintește încă de istoria sa glorioasă. Orașul este înconjurat pe trei părți de mare și doar o cornișă îngustă construită de Alexandru cel Mare îl leagă de uscat. Având reputația de redutabil, orașul adăpostește, în 1111, un mare număr de refugiați din teritoriile recent ocupate. Rolul lor în apărare va fi capital, cum reține Ibn al-Qalanissi, a cărui relatare se bazează vizibil pe informații de prima mână.

Francii ridicaseră un turn mobil de care fixaseră un berbec de o eficacitate redutabilă. Zidurile fură sparte, o parte din pereţi zburâ în bucăţi iar asediaţii ajunseră la disperare. Atunci, un marinar originar din Tripoli, care avea cunoştinţe de metalurgie şi experienţă în ale războiului, începu să fabrice cângi din fier destinate agăţării berbecului de capăt şi din lateral, cu ajutorul corzilor ţinute de apărătorii cetăţii. Aceştia trăgeau atât de tare de corzi, încât turnul din lemn se dezechilibră. De mai multe ori, francii trebuiră să-şi strice berbecul singuri pentru a evita răsturnarea turnului.

Reluându-şi încercările, asediatorii reuşesc să împingă turnul în apropierea zidurilor şi fortificaţiilor pe care începură iar să le lovească cu un nou berbec de şaizeci de coţi lungime, al cărui cap era făcut dintr-o piesă din fontă de peste douăzeci de livre. Dar marinarul din Tripoli nu dezarmează.

Cu ajutorul câtorva bârne instalate abil, *continuă cronicarul din Damasc*, ridică coşuri pline cu mizerie şi resturi pe care le aruncă peste franci. Sufocaţi de mirosurile ce se răspândeau, aceştia nu mai reuşesc să manevreze berbecul. Marinarul ia atunci coşuri din nuiele împletite pe care le umple cu ulei, bitum, lemn de foc, răşină şi trestie. După ce le dădu foc, le aruncă peste turnul francilor. Incendiul cuprinse vârful turnului şi, când francii se străduiau să-l stingă cu oţet şi apă, marinarul din Tripoli se grăbi să arunce alte coşuri pline cu ulei fierbinte pentru a aţâţa flăcările. Focul cuprinse tot turnul, etaj cu etaj, mistuind lemnul construcţiei.

Incapabili să stingă incendiul, asediatorii evacuează turnul şi fug. Atunci, apărătorii profită de moment pentru a ieşi şi a lua o mare cantitate de arme abandonate.

Văzând aceasta, *concluzionează triumfător Ibn al-Qalanissi*, francii îşi pierdură curajul şi se retraseră după ce dădură foc adăposturilor pe care le construiseră în tabăra lor.

Este 10 aprilie 1112. După o sută treizeci şi trei de zile de asediu, populaţia din Tyr îi învinge răsunător pe franci.

După revoltele din Bagdad, insurecţia din Ascalon şi rezistenţa din Tyr, începe să bată un vânt de revoltă. Un mare număr de arabi sunt uniţi de aceeaşi ură împotriva invadatorilor şi a majorităţii conducătorilor musulmani, acuzaţi de indiferenţă, chiar de trădare. La Alep, îndeosebi, această atitudine depăşeşte rapid simpla mişcare de moment. Sub conducerea cadiului Ibn al-Khachab, cetăţenii hotărăsc să-şi ia destinul în mâini. Îşi vor alege propriii conducători şi le vor impune politica ce trebuie urmată.

Desigur, vor exista destule înfrângeri, destule decepţii. Expansiunea francilor nu s-a terminat, iar aroganţa lor nu cunoaşte limite. Dar, de acum, vom asista, începând de pe străzile din Alep, la naşterea unui curent care va cuprinde treptat Orientul arab şi va aduce într-o zi la putere oameni corecţi, curajoşi, devotaţi, capabili să recucerească teritoriul pierdut.

Până se va ajunge acolo însă, Alep va traversa perioada cea mai agitată din lunga sa istorie. La sfârşitul lunii noiembrie 1113, Ibn al-Khachab află că Redwan este grav bolnav în palatul său din Citadelă. Îşi strânge prietenii şi le cere să fie pregătiţi să intervină. Pe 10 decembrie, regele moare. Imediat ce vestea este aflată, grupuri de miliţieni înarmaţi se răspândesc în cartierele oraşului, ocupă principalele clădiri şi pun mâna pe numeroşii partizani ai lui Redwan, în special pe adepţii sectei Asasinilor, care sunt imediat condamnaţi la moarte pentru spionaj în favoarea inamicului franc.

Ţelul cadiului nu este să preia el puterea, ci să-l impresioneze pe noul rege, Alp Arslan, fiul lui Redwan, pentru ca acesta să adopte o politică diferită de a tatălui său. În primele zile, acest tânăr de şaisprezece ani, atât de bâlbâit încât îl porecliseră „mutul", pare să aprobe militantismul lui Ibn al-Khachab. Îi arestează pe toţi colaboratorii lui Redwan şi le taie capul pe loc, cu o bucurie evidentă. Cadiul se neliniştește. Recomandă tânărului monarh să nu arunce oraşul într-o baie de sânge, ci doar să îi pedepsească pe trădători drept exemplu. Alp Arslan nici nu vrea să audă. Îşi execută doi dintre fraţi, apoi mai mulţi militari, anumiţi servitori şi, în general, pe toţi cei pe care nu îi plăcea. Puţin câte puţin, cetăţenii descoperă adevărul crud: regele este nebun! Cea mai bună sursă pe care o avem pentru a înţelege această perioadă este cronica unui scriitor-diplomat din Alep, Kamaleddin, scrisă la un secol după aceste evenimente, pornind de la mărturiile lăsate de contemporani.

Într-o zi, *povesteşte el*, Alp Arslan adună un număr de emiri şi notabili şi îi invită să viziteze un fel de subsol săpat în citadelă. Când ajunseră înăuntru, îi întrebă:

— Ce aţi zice dacă v-aş tăia gâtul la toţi, aici?

— Suntem sclavi supuşi ordinelor maiestăţii voastre, răspunseră nefericiţii, prefăcându-se că iau ameninţarea drept o glumă bună.

Şi astfel scăpară de la moarte.

Vidul nu întârzie să se întindă în jurul tânărului dement. Un singur om îndrăzneşte încă să-i fie aproape, eunucul său Loulou, „Perles". Dar şi acesta din urmă începe să se teamă pentru viaţa sa. În septembrie 1114, profită de somnul stăpânului său pentru a-l omorî şi îl urcă pe tron pe un alt fiu al lui Redwan, în vârstă de şase ani.

Alep se afundă în fiecare zi, puţin câte puţin, în anarhie. În timp ce în citadelă grupuri necontrolate de sclavi şi soldaţi se hărţuiesc reciproc, cetăţeni înarmaţi patrulează pe străzile oraşului pentru a se apăra de tâlhari. În această primă fază, francii din Antiohia nu încearcă să profite de haosul care paralizează Alep. Tancrede murise cu un an înaintea lui Redwan, iar succesorul său, nobilul Roger, pe care Kamaleddin îl numeşte în cronica sa Sirjal, nu are încă suficientă siguranţă pentru a se angaja într-o acţiune de mare anvergură. Dar acest moment de acalmie este de scurtă durată. Începând din 1116, Roger din Antiohia, asigurându-şi controlul tuturor drumurilor spre Alep, ocupă una după alta principalele fortăreţe care înconjoară oraşul şi, fără să întâmpine rezistenţă, reuşeşte chiar să impună o taxă fiecărui pelerin care se duce la Mecca.

În aprilie 1117, eunucul Loulou este asasinat. Conform lui Kamaleddin, *soldaţii din escorta sa puseseră la cale un complot împotriva lui. În timp ce mergea în estul oraşului, ridicară brusc arcurile strigând: „Iepurele! Iepurele!" pentru a-l face să creadă că voiau să vâneze animalul. De fapt, chiar pe Loulou îl ciuruiră cu săgeţi.* La dispariţia lui, puterea trece în mâinile unui alt sclav care, incapabil să se impună, îi cere lui Roger să-l ajute. Haosul devine atunci de nedescris. În timp ce francii se pregătesc să asedieze oraşul, militarii continuă să se lupte între ei pentru controlul Citadelei. Ibn al-Khachab decide să acţioneze fără întârziere. Îi adună pe principalii notabili ai cetăţii şi le propune un proiect care se va dovedi încărcat de consecinţe. În calitate de oraş de frontieră, Alep, le explică el, trebuie să fie avangarda jihadului împotriva francilor şi, de aceea, trebuie ca guvernarea să fie oferită unui emir puternic, poate chiar sultanului, astfel încât să nu mai lase niciodată guvernarea pe mâna unui regişor local, care îşi pune interesele personale înaintea islamului. Propunerea cadiului este aprobată, nu fără reticenţe, căci locuitorii din Alep ţin la particularismul lor. Sunt trecuţi deci în revistă principalii candidaţi posibili. Sultanul? Nu vrea să mai audă de Siria. Toghtekin? Este singurul prinţ sirian de o oarecare anvergură, dar cei din Alep nu vor accepta niciodată un şef

din Damasc. Atunci, Ibn al-Khachab avansează numele emirului turc Ilghazi, guvernator în Mardin, din Mesopotamia. Conduita lui nu a fost mereu exemplară. A susţinut, în urmă cu doi ani, alianţa islamo-franco împotriva sultanului şi este cunoscut pentru pasiunea pentru băutură. *Când bea vin*, ne relatează Ibn al-Qalanissi, *Ilghazi rămânea într-o stare de ameţeală mai multe zile la rând, fără să-şi revină măcar pentru a da vreun ordin*. Dar ar fi trebuit să se caute mult timp până să se găsească un militar sobru. Şi apoi, susţine Ibn al-Khachab, Ilghazi este un luptător curajos, familia sa a guvernat mult timp în Ierusalim, iar fratele său, Sokman, a repurtat victoria de la Harran împotriva francilor. Majoritatea fiind de acord cu această propunere, Ilghazi este invitat şi chiar cadiul în persoană îi deschide porţile oraşului Alep, în vara anului 1118. Primul gest al emirului este să se căsătorească cu fiica regelui Redwan, ceea ce simbolizează uniunea între cetate şi noul ei stăpân şi afirmă, în acelaşi timp, legitimitatea acestuia din urmă. Ilghazi dă adunarea trupelor sale.

La douăzeci de ani de la începutul invaziei france, capitala Siriei de Nord are, pentru prima dată, un şef dornic să se lupte. Rezultatul este fulgerător. Sâmbătă, 28 iunie 1119, armata din Alep se înfruntă cu cea din Antiohia pe câmpia Sarmada, la jumătatea drumului dintre cele două oraşe. Khamsin, un vânt uscat şi cald, încărcat cu nisip, suflă în ochii luptătorilor. Kamaleddin ne va relata scena:

> Ilghazi îi puse pe emiri să jure că se vor lupta vitejeşte, că vor ţine piept, că nu vor da înapoi şi că îşi vor da viaţa pentru jihad. Apoi, musulmanii se desfăşurară în valuri mici şi se postară, noaptea, lângă trupele lui Roger. Brusc, în zori, francii văzură apropiindu-se flamurile musulmanilor care îi înconjurau din toate părţile. Cadiul Ibn al-Khachab înaintă călare şi, cu lancea în mână, îi împinse pe ai noştri la bătălie. Văzându-l, unul dintre soldaţi strigă pe un ton răutăcios: „Am venit din ţara noastră pentru a urma un turban?" Dar cadiul merse spre trupe, parcurse rândurile şi le adresă, pentru a le insufla energie şi a le anima moralul, o cuvântare atât de elocventă, încât oamenii plânseră de emoţie şi îl admirară. Apoi, ridicară arcurile din toate părţile deodată. Săgeţile zburară ca un nor de lăcuste.

Armata din Antiohia este decimată. Nobilul Roger însuşi este găsit printre cadavre, cu capul crăpat în dreptul nasului.

> Mesagerul victoriei ajunse în Alep în momentul în care musulmanii îşi terminau rugăciunea de prânz în marea moschee. Se auzi atunci un zgomot puternic dinspre vest, dar niciun războinic nu intră în oraş înainte de rugăciunea de după-amiază.

Zile la rând, Alep sărbătorește victoria. Se cântă, se bea, se taie berbeci, se îngrămădesc pentru a admira flamurile cruciate, coifurile și zalele adunate de soldați, sau pentru a vedea cum este decapitat câte un prizonier sărac - cei bogați fiind eliberați în schimbul răscumpărării. Se ascultă în piețele publice poeme improvizate în gloria lui Ilghazi: *După Dumnezeu, în tine avem cea mai mare încredere!* Locuitorii din Alep au trăit ani la rând sub teroarea lui Bohémond, Tancrede, apoi Roger din Antiohia, mulți au sfârșit prin a aștepta, ca o fatalitate, ziua în care, ca și frații lor din Tripoli, ar fi forțați să aleagă între moarte și exil. Cu victoria de la Sarmada, iată că simt că revin la viață. În toată lumea arabă, isprava lui Ilghazi provoacă entuziasm. *Niciodată un astfel de triumf nu fusese acordat islamului în anii trecuți*, strigă Ibn al-Qalanissi.

Aceste aprecieri excesive trădează extrema demoralizare care domnea în ajunul victoriei lui Ilghazi. Aroganța francilor a atins de fapt limitele absurdului: la începutul lunii martie 1118, regele Baudouin, cu exact două sute șaisprezece cavaleri și patru sute de pedestrași, a început invadarea... Egiptului! În fruntea trupelor sale reduse, a traversat peninsula Sinai, a ocupat fără probleme orașul Farama, ajungând până la malurile Nilului, *în care se îmbăiază*, va preciza, glumeț, Ibn al-Athir. Ar fi mers și mai departe dacă nu s-ar fi îmbolnăvit. Repatriat cât mai repede posibil spre Palestina, va muri pe drum, la el-Arich, în nord-estul peninsulei Sinai. În ciuda decesului lui Baudouin, al-Afdal nu va răzbuna niciodată această nouă umilire. Pierzând rapid controlul situației, va fi asasinat trei ani mai târziu, pe o stradă din Cairo. În ce-l privește pe regele francilor, va fi înlocuit de vărul său, Baudouin al II-lea, din Edesse.

Venind la puțin timp după acest raid spectaculos prin Sinai, victoria de la Sarmada apare ca o revanșă și, pentru câțiva optimiști, drept începutul recuceririi. Se așteaptă ca Ilghazi să meargă fără întârziere spre Antiohia, care nu mai are nici prinț, nici armată. Francii se pregătesc de asediu. Prima lor decizie este să-i dezarmeze pe creștinii sirieni, armeni și greci din oraș și să le interzică să iasă din case, deoarece se temeau să nu se alieze cu cei din Alep. Tensiunile sunt, de fapt, foarte mari între occidentali și coreligionarii lor orientali, care îi acuză că le discriminează ritul și că îi pun la treburi inferioare în propriul lor oraș. Dar precauțiile francilor se dovedesc inutile. Ilghazi nu se gândește deloc să-și mărească avantajul. Tolănit, beat mort, nu mai părăsește fosta reședință a lui Redwan, unde nu mai termină de

sărbătorit victoria. Îngurgitând lichioruri fermentate, este cuprins de un acces puternic de febră. Nu va fi vindecat decât după douăzeci de zile, tocmai la timp pentru a afla că armata din Ierusalim, comandată de noul rege Baudouin al II-lea, tocmai soseşte din Antiohia.

Răpus de alcool, Ilghazi va muri trei ani mai târziu, fără să-şi fi exploatat succesul. Locuitorii din Alep îi vor fi recunoscători pentru că a îndepărtat de oraşul lor pericolul franc, dar nu vor fi în niciun caz trişti la dispariţia lui, căci privirile lor se întorc deja spre succesorul lui, un bărbat excepţional, al cărui nume este pe buzele tuturor: Balak. Este nepotul lui Ilghazi, dar este un om de o cu totul altă factură. În câteva luni, va deveni eroul adorat de lumea arabă, ale cărui fapte vor fi celebrate în moschei şi în pieţele publice.

În septembrie 1122, Balak reuşeşte, printr-o lovitură strălucitoare, să pună mâna pe Jocelin, care l-a înlocuit pe Baudouin al II-lea, în funcţia de conte de Edessa. După spusele lui Ibn al-Athir, *îl înfăşură într-o piele de cămilă, pe care o cusu, apoi, refuzând orice ofertă de răscumpărare, îl va închide într-o fortăreaţă.* După dispariţia lui Roger de Antiohia, iată un al doilea stat franc privat de şeful său. Regele din Ierusalim, neliniştit, decide să vină personal în nord. Cavalerii din Edessa îl duc să viziteze locul unde Jocelin a fost prins, o zonă mlăştinoasă pe malul Eufratului. Baudouin al II-lea face un tur de recunoaştere, apoi ordonă să se ridice corturile pentru a înnopta. A doua zi, se trezeşte devreme pentru a merge la sportul lui favorit, împrumutat de la prinţii orientali, vânătoarea cu şoimi, când brusc, Balak şi oamenii săi, care se apropiaseră fără zgomot, împânzesc tabăra. Regele din Ierusalim aruncă armele şi este la rândul său luat în captivitate.

Glorificat de prestigiul acestor fapte, Balak îşi face, în iunie 1123, o intrare triumfătoare în Alep. Repetând gestul lui Ilghazi, începe prin a se căsători cu fiica lui Redwan, apoi întreprinde, fără să piardă un moment, recucerirea sistematică a posesiunilor france din jurul oraşului. Abilitatea militară a acestui emir turc de patruzeci de ani, spiritul de decizie, refuzul oricărui compromis cu francii, sobrietatea şi palmaresul său de victorii succesive contrastează cu mediocritatea altor prinţi musulmani.

Un oraş, în mod special, vede în el salvatorul providenţial: Tyr, pe care francii îl asediază din nou, în ciuda capturării regelui lor. Situaţia apărătorilor oraşului se dovedeşte mult mai delicată decât era în timpul rezistenţei lor victorioase de acum doisprezece ani, deoarece occidentalii asigură de această dată controlul pe mare. O impunătoare flotilă veneţiană, numărând peste o sută douăzeci de vase, a apărut de

fapt în primăvara anului 1123 în largul coastelor palestiniene. De la sosire, a reuşit să surprindă flota egipteană înainte de Ascalon şi să o distrugă. În februarie 1124, după ce a semnat un acord cu Ierusalimul cu privire la împărţirea prăzii de război, veneţienii au început blocada portului Tyr, în timp ce armata franca îşi instala tabăra la est de oraş. Perspectivele nu sunt deci prea bune pentru asediaţi. Desigur, locuitorii din Tyr se bat cu încrâncenare. Într-o noapte, de exemplu, un grup de înotători excelenţi se strecoară până la un vas veneţian, care este de gardă la intrarea în port, şi reuşeşte să-l ducă spre oraş unde este dezarmat şi distrus. Dar, în ciuda unor astfel de acţiuni, şansele de izbândă sunt mici. Prăbuşirea marinei fatimide face imposibil orice ajutor pe cale maritimă. Pe de altă parte, aprovizionarea cu apă potabilă se dovedeşte dificilă. Tyr - acesta este marele lui dezavantaj - nu are izvoare în interiorul cetăţii. În timp de pace, apa dulce vine din afară, printr-o canalizare. În caz de război, oraşul contează pe cisternele sale şi pe o aprovizionare susţinută cu ajutorul unor bărci mici. Rigoarea blocadei veneţienilor nu permite această activitate. Dacă laţul nu mai slăbeşte, capitularea va fi inevitabilă după câteva săptămâni.

Fără să mai aştepte nimic de la egipteni, protectorii lor obişnuiţi, apărătorii oraşului se întorc spre eroul momentului, Balak. Emirul asediază atunci o fortăreaţă din zona Alep, Manbij, unde s-a răsculat unul dintre vasalii săi. Când chemarea celor din Tyr ajunge la el, decide imediat, povesteşte Kamaleddin, să încredinţeze unuia dintre locotenenţii săi continuarea asediului şi să meargă personal în ajutorul oraşului Tyr. Pe 6 mai 1124, înainte de a porni la drum, efectuează un ultim tur de inspecţie.

> Cu coiful pe cap şi scutul pe mână, *relatează cronicarul din Alep*, Balak se apropie de fortăreaţa Manbij pentru a alege locul unde vor fi ridicate catapultele. În timp ce dădea ordine, o săgeată trasă de pe metereze îl atinse sub clavicula stângă. O smulse singur şi, scrâşnind din dinţi, murmură: „Această lovitură va fi mortală pentru toţi musulmanii!" Apoi îşi dădu duhul.

Spunea adevărul. Imediat ce vestea morţii sale ajunge la Tyr, locuitorii îşi pierd curajul şi nu se mai gândesc decât să negocieze condiţiile capitulării lor. *Pe 7 iulie 1124,* povesteşte Ibn al-Qalanissi, *ieşiră printre două rânduri de soldaţi, fără a fi molestaţi de către franci. Toţi militarii şi civilii părăsiră oraşul, unde rămaseră doar cei neputincioşi. Câţiva exilaţi merseră la Damasc, alţii se împrăştiară prin ţară.*

Chiar dacă baia de sânge a putut fi evitată, admirabila rezistenţă a locuitorilor din Tyr se încheie în umilinţă.

Nu vor fi singurii care vor suporta consecinţele dispariţiei lui Balak. La Alep, puterea ajunge la Timurtach, fiul lui Ilghazi, un tânăr de nouăsprezece ani, *preocupat doar,* conform lui Ibn al-Athir, *să se distreze şi care se grăbi să părăsească Alep pentru oraşul său natal, Mardin, fiindcă în Siria erau prea multe războaie cu francii.* Nemulţumit că şi-a abandonat capitala, incapabilul Timurtach se grăbeşte să-l elibereze pe regele din Ierusalim în schimbul a douăzeci de mii de dinari. Îi oferă haine scumpe, o bonetă din aur şi ghete cu zorzoane, înapoindu-i chiar şi calul pe care Balak i-l luase în ziua capturării sale. Comportament princiar, fără îndoială, dar total irresponsabil, deoarece, la câteva săptămâni de la eliberarea sa, Baudouin al II-lea ajunge în faţa oraşului Alep cu intenţia clară de a-l cuceri.

Apărarea cetăţii cade complet în sarcina lui Ibn al-Khachab, care nu dispune decât de câteva sute de oameni înarmaţi. Cadiul, care vede mii de războinici în jurul oraşului său, trimite un mesager la fiul lui Ilghazi. Punându-şi viaţa în pericol, emisarul traversează noaptea liniile inamice. Ajuns la Mardin, se prezintă în divanul emirului şi îl imploră cu insistenţă să nu abandoneze oraşul Alep. Dar Timurtach, pe cât de insolent, pe atât de laş, ordonă să fie aruncat în închisoare mesagerul ale cărui plângeri îl enervează.

Ibn al-Khachab se orientează atunci spre un alt guvernator, al-Borsoki, un bătrân militar turc care tocmai fusese numit guvernator în Mosul. Cunoscut pentru spiritul de dreptate şi zelul său religios, dar şi pentru abilitatea politică şi ambiţia sa, al-Borsoki acceptă grăbit invitaţia pe care i-o trimite cadiul şi porneşte imediat la drum. Sosirea sa, în ianuarie 1125, în faţa oraşului asediat îi surprinde pe franci, care fug şi îşi abandonează corturile. Ibn al-Khachab se grăbeşte să iasă în întâmpinarea lui al-Borsoki pentru a-l convinge să-i urmărească, dar emirul este obosit de drumul lung şi mai ales interesat să-şi viziteze noua posesiune. Ca şi Ilghazi în urmă cu cinci ani, nu va îndrăzni să-şi valorifice avantajul şi îi va lăsa inamicului timpul necesar refacerii. Dar intervenţia sa prezintă o importanţă considerabilă, deoarece uniunea realizată în 1125 între Alep şi Mosul va deveni nucleul unui puternic stat care, în curând, va putea riposta cu succes la aroganţa francilor.

Prin tenacitatea şi uimitoarea sa perspicacitate, se ştie că Ibn al-Khachab nu numai că şi-a salvat oraşul de la ocupaţie ci a contribuit, mai mult ca oricare altul, la pregătirea drumului marilor conducători ai jihadului împotriva invadatorilor. Totuşi, cadiul nu va vedea

consecinţele. Într-o zi din vara anului 1125, când ieşea din marea moschee din Alep, după rugăciunea de prânz, un bărbat deghizat în ascet sări pe el şi îi înfipse un pumnal în piept. Era răzbunarea Asasinilor. Ibn al-Khachab fusese adversarul cel mai încrâncenat al sectei, vărsase în valuri sângele adepţilor ei şi nu se căise niciodată. Nu putea deci ignora că într-o zi va plăti cu viaţa. De o treime de secol, niciun inamic nu reuşise să le scape Asasinilor.

Cel care crease în 1090 această sectă, cea mai redutabilă din toate timpurile, era un bărbat cu o cultură vastă, sensibil la poezie, spirit curios şi incitat de ultimele progrese ale ştiinţei. Hassan as-Sabbah se născuse pe la 1048, în oraşul Rayy, aproape de locul unde va fi fondat, câteva zeci de ani mai târziu, târgul Teheran. A fost el, cum zice legenda, inseparabilul tovarăş de tinereţe al poetului Omar al-Khayyam, pasionat şi el de matematici şi astronomie? Nu se ştie exact. Se cunosc, în schimb, cu precizie, circumstanţele care l-au făcut pe acest om luminat să-şi consacre viaţa organizării sectei sale.

La naşterea lui Hassan, doctrina şiită, la care aderă, era dominantă în Asia musulmană. Siria aparţinea fatimizilor din Egipt, iar o altă dinastie şiită, Bueyhides, controla Persia şi impunea legea ei califului abasid în inima Bagdadului. Dar în timpul tinereţii lui Hassan, situaţia s-a răsturnat complet. Selgiucizii, apărători ai ortodoxismului sunit, au preluat toată regiunea. Şiismul, fără succes, nu mai este decât o doctrină abia tolerată şi persecutată frecvent.

Hassan, care evoluează într-un mediu de persani religioşi, se revoltă împotriva acestei situaţii. Pe la 1071, decide să se instaleze în Egipt, ultimul bastion al şiismului. Dar ceea ce descoperă în ţara Nilului nu este deloc îmbucurător. Bătrânul calif fatimid al-Mustansir este o marionetă încă şi mai mare decât rivalul său abasid. Nu mai îndrăzneşte să iasă din palat fără autorizarea vizirului său armean Badr el-Jamali, tatăl şi predecesorul lui al-Afdal. Hassan găseşte la Cairo mulţi integrişti religioşi care îi împărtăşesc convingerile şi doresc, ca şi el, să reînfiinţeze califatul şiit şi să se răzbune pe selgiucizi.

Curând, ia naştere o veritabilă mişcare, avându-l ca şef pe Nizar, fiul cel mare al califului. Pe cât de pios, pe atât de curajos, moştenitorul fatimid nu are nicio intenţie de a se conforma plăcerilor curţii, nici să joace rolul unei marionete în mâinile vizirului. La moartea bătrânului său tată, care nu ar trebui să întârzie, ar trebui să preia succesiunea şi,

cu ajutorul lui Hassan şi al prietenilor săi, să le asigure şiiţilor o nouă epocă de aur. Este pus la punct un plan minuţios, Hassan fiind principalul artizan. Militantul persan se va instala în inima imperiului selgiucid pentru a pregăti terenul în scopul recuceririi pe care Nizar o va întreprinde la urcarea sa pe tron.

Hassan reuşeşte, dincolo de orice speranţă, dar cu metode mult diferite de cele imaginate de virtuosul Nizar. În 1090, cucereşte surprinzător fortăreaţa Alamut, acest „cuib de vulturi" situat în munţii El-brouz, aproape de Marea Caspică, într-o zonă practic inaccesibilă. Dispunând astfel de un sanctuar inviolabil, Hassan începe să înfiinţeze o organizaţie politico-religioasă, a cărei eficacitate şi spirit de disciplină vor rămâne neegalate în istorie.

Adepţii sunt clasaţi după nivelul lor de instrucţie, fiabilitate şi curaj, de la novici la marele maestru. Urmează cursuri intensive de îndoctrinare, precum şi de antrenament fizic. Arma preferată a lui Hassan, pentru a-şi teroriza inamicii, este crima. Membrii sectei sunt trimişi individual sau, mai rar, în mici echipe de doi sau trei, cu misiunea de a omorî o personalitate desemnată. Se deghizează în general în negustori sau asceţi, circulă prin oraşul unde trebuie să comită crima, se familiarizează cu locurile şi obiceiurile victimei lor, apoi, odată planul pus la punct, lovesc. Dar, dacă pregătirile se derulează în cel mai mare secret, execuţia trebuie să aibă loc în public, în faţa unei mulţimi cât mai numeroase posibil. De aceea, locul ales este moscheea şi ziua preferată este vinerea, în general la prânz. Pentru Hassan, crima nu este un simplu mod de a scăpa de un adversar, este, înainte de toate, o lecţie dublă dată în public: cea a pedepsirii persoanei omorâte şi cea a sacrificiului eroic al adeptului executant, numit *fedai*, mai exact, „comando sinucigaş", fiindcă este aproape întotdeauna omorât pe loc.

Seninătatea cu care membrii sectei acceptă să se lase masacraţi i-a făcut pe contemporani să creadă că erau drogaţi cu haşiş, de unde şi porecla de „haşişyun" sau „haşaşin", un cuvânt care va fi deformat în „Asasin" şi care va deveni curând, în numeroase limbi, un substantiv comun. Ipoteza este plauzibilă, dar, din tot ceea ce face referire la sectă, este dificil de distins realitatea de legendă. Îi obliga Hassan pe adepţi să se drogheze pentru a le da senzaţia că se află, pentru un timp, în paradis şi a-i încuraja astfel la martiriu? Încerca el, mai prozaic, să-i obişnuiască cu vreun narcotic pentru a-i ţine mereu sub control? Le furniza pur şi simplu un euforizant ca să nu se arate slabi în momentul

asasinatului? Conta pe credința lor oarbă? Oricare ar fi răspunsul, doar evocarea acestor ipoteze este un omagiu adus excepționalului organizator care era Hassan.

Succesul său este de altfel fulgerător. Prima crimă, executată în 1092, la doi ani de la fondarea sectei, este ea însăși o epopee. Selgiucizii erau, la acea vreme, la apogeul puterii lor. Or, stâlpul imperiului lor, cel care a organizat, timp de treizeci de ani, într-un veritabil stat domeniul cucerit de războinicii turci, artizanul renașterii puterii sunite și al luptei împotriva șiismului, este un bătrân vizir, al cărui nume este evocator pentru opera sa: Nizam el-Mulk, „Ordinea Regatului". Pe 14 octombrie 1092, un adept al lui Hassan îl doboară cu o lovitură de pumnal. *Când Nizam el-Mulk fu asasinat*, va zice Ibn al-Athir, *statul se dezintegră.* De fapt, imperiul selgiucid nu își va mai regăsi unitatea. Istoria sa nu va mai fi punctată de cuceriri, ci de interminabile lupte pentru succesiune. Misiune îndeplinită, ar fi putut zice Hassan camarazilor săi din Egipt. De acum, calea este deschisă recuceririi fatimide. Este rândul lui Nizar. Dar, la Cairo, insurecția ia o întorsătură neașteptată. Al-Afdal, care moștenește viziratul tatălui său, în 1094, îi zdrobește nemilos pe prietenii lui Nizar, el însuși fiind zidit de viu.

Hassan se află, acum, în fața unei situații neprevăzute. Nu a renunțat la reînființarea califatului șiit, dar știe că îi va trebui timp. În consecință, își schimbă strategia: continuându-și munca de subminare a Islamului oficial și a reprezentanților lui religioși și politici, se străduiește să găsească acum un loc în care să-și stabilească fieful autonom. Or, ce ținut ar putea oferi perspective mai bune decât Siria, divizată într-o multitudine de state mici și rivale? Ar fi suficient ca secta să se implanteze acolo, să atâțe un oraș contra altuia, un emir împotriva fratelui său, pentru a putea supraviețui până în ziua în care califatul fatimid va ieși la lumină.

Hassan trimite în Siria un predicator persan, un „medic-astrolog" enigmatic, care se instalează la Alep și reușește să câștige încrederea lui Redwan. Adepții încep să vină în oraș, să-și propage doctrina, să formeze celule. Pentru a menține prietenia cu regele selgiucid, nu se dau înapoi de la a-i aduce mici servicii, în special asasinarea anumitor adversari politici. La moartea „medicului-astrolog", în 1103, secta delegă imediat pe lângă Redwan un nou consilier persan, Abu-Taher, „Aurarul". Foarte repede, influența sa devine și mai zdrobitoare decât a predecesorului său. Redwan trăiește complet sub controlul lui și, după Kamaleddin, niciun locuitor din Alep nu mai poate obține cea mai mică

favoare de la monarh fără a trece pe la unul din nenumăraţii discipoli infiltraţi în anturajul regelui.

Dar, chiar din cauza puterii lor, Asasinii sunt detestaţi. Ibn al-Khachab, mai ales, cere fără încetare să se pună capăt activităţii lor. Le reproşează nu numai traficul de influenţă, dar mai ales simpatia manifestată faţă de invadatorii occidentali. Oricât de paradoxală ar fi, această acuzaţie nu este deloc justificată. La sosirea francilor, Asasinii, care abia se stabiliseră în Siria, sunt numiţi *batinis*, „cei care aderă la o credinţă diferită de cea pe care o afişează în public". O denumire care lasă să se înţeleagă faptul că adepţii nu sunt musulmani decât în aparenţă. Şiiţii, cum este Ibn al-Khachab, nu au nicio simpatie pentru discipolii lui Hassan, datorită rupturii faţă de califatul fatimid care rămâne, în ciuda şubrezirii sale, protectorul declarat al şiiţilor din lumea arabă.

Detestaţi şi persecutaţi de către toţi musulmanii, Asasinii nu regretă atunci când soseşte o armată creştină care îi învinge pe rând atât pe selgiucizi, cât şi pe Al-Afdal, ucigaşul lui Nizar. Fără îndoială, atitudinea exagerat de conciliantă a lui Redwan faţă de occidentali era datorată, în bună parte, sfaturilor date de *batinis*.

În ochii lui Ibn al-Khachab, complicitatea dintre Asasini şi franci echivalează cu o trădare. Acţionează în consecinţă. De la masacrele care urmează morţii lui Redwan, la finele anului 1113, *batinis* sunt urmăriţi din stradă în stradă, din casă în casă. Unii sunt linşaţi de mulţime, alţii sunt aruncaţi de pe ziduri. Aproape două sute de membri ai sectei pier astfel, printre care Abu-Taher, „Aurarul". Oricum, ne indică Ibn al-Qalanissi, *mulţi reuşesc să fugă şi se refugiază la franci sau se împrăştie prin ţară.*

Ibn al-Khachab le-a smuls Asasinilor principalul lor bastion din Siria, însă uimitoarea lor carieră nu este decât la începuturi. Trăgând învăţăminte din eşecul ei, secta îşi schimbă tactica. Noul trimis al lui Hassan în Siria, un prozelit persan pe nume Bahram, decide să suspende provizoriu orice acţiune spectaculoasă şi să revină la o activitate minuţioasă şi discretă de organizare şi infiltrare.

> Bahram, *povesteşte cronicarul din Damasc*, trăia în cel mai mare secret şi retras, îşi schimba hainele atât de bine încât circula prin oraşe şi fortăreţe fără ca nimeni să-l recunoască.

După câţiva ani, dispune de o reţea suficient de puternică pentru a se gândi să iasă din clandestinitate. Găseşte un excelent protector în locul lui Redwan.

Într-o zi, *zice Ibn al-Qalanissi,* Bahram sosi la Damasc, unde atabegul Toghtekin îl primi foarte bine, din precauţie faţă de agresivitatea lui şi a bandei sale. I se acordă atenţie şi i se asigură o protecţie vigilentă. Al doilea personaj al metropolei siriene, vizirul Tahir al-Mazdaghani, se înţelese cu Bahram, deşi nu aparţinea de secta sa, şi îl ajută să-şi întindă în toate părţile laţurile răutăţii lor.

De fapt, în ciuda decesului lui Hassan as-Sabbah în ascunzătoarea sa din Alamut, în 1124, activitatea Asasinilor cunoaşte o ternică recrudescenţă. În urmă cu un an, un alt adversar cu turban" dea sub loviturile lor. Toţi cronicarii relatează asasinarea lui cu lemnitate, căci omul care condusese în august 1099 prima anifestaţie de furie împotriva invaziei france devenise de atunci una ntre cele mai înalte autorităţi religioase ale lumii musulmane. Se unţă din Irak că acel cadiu al cadiilor din Bagdad, splendoarea amului, Abu-Saad al-Harawi, fusese atacat de către *batinis* în marea oschee din Hamadhan. Îl omorâră cu lovituri de pumnal, apoi spărură fără urmă şi fără ca nimeni să-i urmărească, atât de frică le era ei. Crima provocă o indignare vie la Damasc, unde al-Harawi a trăit i întregi. Mai ales în mediile religioase, activitatea Asasinilor suscită ostilitate crescândă. Cei mai buni dintre credincioşi aveau inima ânsă, dar se abţineau să vorbească, căci *batinis* începuseră să-i noare pe cei care li se opuneau şi să-i susţină pe cei care îi aprobau rătăcirea lor. Nimeni nu mai îndrăznea să-i blameze în public, nici nirul, nici vizirul, nici sultanul!

Această teroare este justificată. Pe 26 noiembrie 1126, al-orsoki, puternicul conducător din Alep şi Mosul, suportă la rândul lui ribila răzbunare a Asasinilor.

Şi totuşi, *se miră Ibn al-Qalanissi,* emirul era precaut. Purta zale prin care nu putea pătrunde vârful săbiei şi nici lama pumnalului şi se înconjura de soldaţi înarmaţi până în dinţi. Dar destinul nu poate fi evitat. Al-Borsoki se dusese, ca de obicei, la marea moschee din Mosul pentru a-şi îndeplini obligaţia de vineri. Scelerаţii erau acolo, îmbrăcaţi în maniera sufiştilor, şi se rugau într-un colţ fără să atragă bănuieli. Brusc, săriră pe el şi îi administrară mai multe lovituri, fără să reuşească să-i străpungă zalele. Când *batinis* văzură că pumnalele nu aveau efect, unul dintre ei strigă: „Loviţi sus, la cap!" Îi atinseră gâtul şi al-Borsoki muri ca un martir iar ucigaşii săi fură omorâţi.

Niciodată ameninţarea Asasinilor nu a fost atât de serioasă. Nu ai este vorba de o simplă încercare de hărţuire, ci de o veritabilă lepră,

care roade lumea arabă în momentul în care are nevoie de toată energia pentru a face faţă ocupaţiei france. De altfel, seria neagră continuă. La câteva luni de la dispariţia lui al-Borsoki, fiul său, care îi succede, este asasinat şi el. La Alep, patru emiri rivali îşi dispută puterea, iar Ibn al-Khachab nu mai este acolo pentru a menţine un minimum de coeziune. În toamna anului 1127, în timp ce oraşul este cufundat în anarhie, francii reapar dincolo de ziduri. Antiohia are un nou prinţ, tânărul fiu al marelui Bohémond, un uriaş blond de optsprezece ani, care tocmai venise din ţara sa pentru a prelua moştenirea familială. Poartă prenumele tatălui său şi are tot caracterul impetuos al său. Locuitorii din Alep se grăbesc să-i plătească tributul, iar cei mai defetişti văd deja în el pe viitorul cuceritor al oraşului lor.

La Damasc, situaţia este la fel de dramatică. Atabegul Toghtekin, bătrân şi bolnav, nu mai exercită niciun control asupra Asasinilor. Au propria lor miliţie înarmată, administraţia a intrat pe mâinile lor, iar vizirul al-Mazdaghani, care le este devotat trup şi suflet, întreţine contacte strânse cu Ierusalimul. De partea sa, Baudouin al II-lea nu îşi mai ascunde intenţia de a-şi încorona cariera cu cucerirea metropolei siriene. Se pare că doar prezenţa bătrânului Toghtekin îi mai împiedică pe Asasini să le ofere francilor oraşul. Dar aşteptarea va fi scurtă. La începutul anului 1128, atabegul slăbeşte văzând cu ochii şi nu mai reuşeşte să se ridice din pat. La căpătâiul lui, intrigile îşi fac loc. După ce l-a desemnat pe fiul său, Buri, drept succesor, se stinge din viaţă pe 12 februarie. Locuitorii din Damasc sunt de acum convinşi că oraşul lor nu va întârzia să cadă în mâinile invadatorilor.

Evocând, un secol mai târziu, această perioadă critică a istoriei arabe, Ibn al-Athir va scrie pe drept cuvânt:

> Odată cu moartea lui Toghtekin, dispărea ultimul om capabil să facă faţă francilor. Aceştia păreau atunci în măsură să ocupe Siria întreagă. Dar Dumnezeu, în infinita lui bunătate, avu milă de musulmani.

PARTEA A TREIA

RIPOSTA
(1128-1146)

Tocmai începeam rugăciunea
când un franc se precipită spre mine, mă
prinse şi îmi întoarse faţa spre răsărit
zicându-mi: „Aşa se face rugăciunea!"

Ussama Ibn MUNQIDH
cronicar (1095-1188)

CAPITOLUL VI

COMPLOTURILE DIN DAMASC

Vizirul al-Mazdaghani se prezentă ca în fiecare zi la pavilionul Trandafirilor, în palatul Citadelei din Damasc. Erau acolo, *povesteşte Ibn al-Qalanissi,* toţi emirii şi şefii militari. Adunarea se ocupă de mai multe treburi. Stăpânul oraşului, Buri, fiul lui Toghtekin, avu un schimb de priviri cu cei prezenţi, apoi fiecare se ridică pentru a se întoarce acasă. Conform obiceiului, vizirul trebuia să plece după toţi ceilalţi. Când se ridică, Buri făcu un semn spre un apropiat şi acesta îl lovi pe al-Mazdaghani de mai multe ori cu sabia în cap. Apoi îl decapită şi îi duse cadavrul la poarta de Fier pentru ca toată lumea să poată vedea ce le face Dumnezeu celor care au folosit vicleşuguri.

În câteva minute, moartea protectorului Asasinilor este cunoscută în piețele din Damasc şi urmată pe loc de o vânătoare de oameni. O mulțime imensă se răspândeşte pe străzi, cu săbii şi pumnale în mâini. Toţi *batinis*, rudele, prietenii lor, precum şi toţi cei bănuiţi de simpatie faţă de ei sunt urmăriţi prin oraş, căutaţi prin case şi omorâţi fără milă. Şefii lor vor fi crucificaţi pe crenelurile meterezelor. Mai mulţi membri ai familiei lui Ibn al-Qalanissi iau parte activă la masacru. Am putea crede că el, cronicarul, care, în acea lună de septembrie 1129, era un înalt funcţionar de cincizeci şi şapte de ani, nu s-a implicat în acţiune. Dar tonul său spune mult despre starea de spirit din acele ore sângeroase: *Dimineaţa, piețele erau debarasate de batinis iar câinii se băteau pe cadavrele lor.*

Locuitorii erau vizibil enervaţi de influenţa Asasinilor asupra oraşului lor, fiul lui Toghtekin, mai mult decât oricine, refuzând rolul de marionetă în mâinile sectei şi ale vizirului al-Mazdaghani. Pentru Ibn al-Athir, nu este vorba totuşi de o simplă luptă pentru putere, ci de salvarea metropolei siriene de la un dezastru iminent: *Al-Mazdaghani le scrisese francilor că le propunea predarea Damascului dacă acceptau să-i dea în schimb cetatea Tyr. Acordul era încheiat. Se*

înțeleseseră și asupra zilei, vinerea. Trupele lui Baudouin al II-lea trebuiau de fapt să ajungă pe neașteptate la zidurile orașului, iar grupuri de Asasini înarmați trebuiau să le deschidă porțile, alte comandouri fiind însărcinate să păzească ieșirile din marea moschee pentru a-i împiedica pe demnitari și militari să iasă, până ce francii ocupau orașul. Cu câteva zile înainte de punerea în aplicare a acestui plan, Buri, care aflase de el, se grăbise să-l elimine pe vizir, dând astfel semnal populației pentru a se dezlănțui împotriva Asasinilor.

A existat cu adevărat acest complot? Am fi tentați să-l punem sub semnul întrebării, când știm că Ibn al-Qalanissi însuși, în ciuda atitudinii sale față de *batinis*, nu îi acuză niciun moment că au vrut să dea orașul pe mâna francilor. Relatarea lui Ibn al-Athir nu este totuși asemănătoare. Asasinii, și aliatul lor al-Mazdaghani, se simțeau amenințați la Damasc, atât de o ostilitate populară în creștere, cât și de intrigile lui Buri și ale anturajului său. Mai mult, știau că francii erau hotărâți să cucerească orașul cu orice preț. Decât să se bată cu atâția inamici deodată, secta ar fi putut decide să-și mute sanctuarul la Tyr, de unde își putea trimite predicatorii și ucigașii spre Egiptul fatimid, obiectiv principal al discipolilor lui Hassan as-Sabbah.

Urmarea evenimentelor pare să acrediteze teoria complotului. Puținii Asasini care supraviețuiesc masacrului se vor instala în Palestina, sub protecția lui Baudouin al II-lea, căruia îi oferă Baniaș o puternică fortăreață situată la poalele muntelui Hermon, care controlează drumul de la Ierusalim la Damasc. Mai mult, câteva săptămâni mai târziu, o puternică armată francă își face apariția în apropierea metropolei siriene. Numără aproape zece mii de cavaleri și pedestrași veniți, nu numai din Palestina, dar și din Antiohia, Edessa și Tripoli, precum și mai multe sute de războinici proaspăt sosiți din țara francilor, care își proclamă sus și tare intenția de a cuceri Damascul. Cei mai fanatici dintre ei aparțin ordinului Templierilor, un ordin religios și militar fondat în urmă cu zece ani în Palestina.

Neavând trupe suficiente pentru a face față invadatorilor, Buri apelează în grabă la câteva bande de nomazi turci și câteva triburi arabe din regiune, promițându-le o răsplată bună dacă îl ajută să respingă atacul. Fiul lui Toghtekin știe că nu va putea conta mult timp pe acești mercenari care, foarte repede, vor dezerta pentru a se ocupa de jafuri. Prima lui grijă este, deci, să angajeze lupta cât mai curând posibil. Într-o zi de noiembrie, iscoadele sale îl informară că mai multe mii de franci au ajuns în câmpia bogată de la Ghuta. Fără ezitare, trimite întreaga sa

armată în urmărirea lor. Complet luați prin surprindere, occidentalii sunt încercuiți rapid. Unii dintre cavalerii lor nu vor avea timp nici măcar să-și recupereze caii.

> Turcii și arabii se întoarseră la Damasc după-amiază, triumfători, veseli, încărcați cu pradă de război, *relatează Ibn al-Qalanissi.* Populația se bucură, inimile se liniștesc iar armata decide să meargă să-i atace pe franci în tabăra lor. A doua zi, la răsărit, numeroși călăreți plecară în grabă. Văzând fumul care se ridica, crezură că francii erau acolo dar, apropiindu-se, descoperă că inamicii plecaseră după ce dăduseră foc echipamentului, căci nu mai aveau animale cu care să le care.

În ciuda acestui eșec, Baudouin al II-lea își strânge trupele pentru un nou atac asupra Damascului când, brusc, la începutul lunii septembrie, o ploaie diluviană se abate asupra regiunii. Terenul pe care este tabăra francilor s-a transformat într-un imens lac de noroi, în care oamenii și caii se împotmolesc iremediabil. Cu durere în suflet, regele din Ierusalim ordonă retragerea.

Buri, care era considerat la început un emir frivol și timorat, reușise să salveze Damascul de două principale pericole care îl amenințau: francii și Asasinii. Învățând din înfrângerea suferită, Baudouin al II-lea renunță definitiv la orice inițiativă împotriva orașului.

Dar Buri nu i-a redus la tăcere pe toți inamicii săi. Într-o zi, ajung la Damasc doi indivizi îmbrăcați turcește, cu haine lungi și tichii ascuțite. Caută, zic ei, un serviciu cu salariu fix, iar fiul lui Toghtekin îi angajează în garda sa personală. Într-o dimineață de mai 1131, când emirul se întoarce de la baia de aburi la palat, cei doi îl rănesc în abdomen. Înainte de a fi executați, mărturisesc faptul că șeful Asasinilor i-a trimis din fortăreața Alamut pentru a-și răzbuna frații, exterminați de fiul lui Toghtekin.

Sunt chemați la căpătâiul victimei numeroși medici și, în special, precizează Ibn al-Qalanissi, *chirurgi specializați în tratarea rănilor.* Îngrijirile medicale pe care le putea oferi atunci Damascul erau printre cele mai bune din lume. Dukak fondase un spital, „maristan"; un al doilea va fi construit în 1154. Călătorul Ibn Jobair, care îl va vizita câțiva ani mai târziu, va descrie cum funcționau:

> Fiecare spital are administratori care țin registre în care sunt înscrise numele bolnavilor, cheltuielile care sunt necesare pentru îngrijirea lor și pentru mâncare și diverse alte informații. Medicii vin în fiecare dimineață, îi examinează pe bolnavi și ordonă prepararea leacurilor și alimentelor care îi pot vindeca, în funcție de fiecare caz.

După vizita acestor chirurgi, Buri, care se simte mai bine, insistă să urce din nou pe cal şi, ca în fiecare zi, să-şi primească prietenii pentru a pălăvrăgi şi a bea. Dar aceste excese îi vor fi fatale bolnavului, rana nu se cicatrizează. Se stinge din viaţă în iunie 1132, după treisprezece luni de suferinţă atroce. Asasinii, încă o dată, s-au răzbunat.

Buri a fost primul artizan al ripostei victorioase a lumii arabe în faţa ocupaţiei france, deşi domnia lui prea scurtă nu a putut lăsa o amintire durabilă. Este adevărat că aceasta coincidea cu ascensiunea unei personalităţi de o cu totul altă anvergură: atabegul Imadeddin Zinki, noul conducător din Alep şi Mosul, un bărbat pe care Ibn al-Athir nu va ezita să-l considere drept *cadoul Providenţei divine oferit musulmanilor.*

La prima vedere, acest ofiţer brunet, cu barba stufoasă, nu se deosebeşte deloc de numeroşii conducători militari turci care l-au precedat în acest război interminabil împotriva francilor. Adesea beat mort, dispus, ca şi ei, să uzeze de toată cruzimea şi perfidia pentru a-şi atinge scopul, Zinki se luptă şi el adesea cu încrâncenare atât cu musulmanii, cât şi cu francii. Când, pe 18 iunie 1128, îşi face intrarea solemnă în Alep, ceea ce se cunoaşte despre el nu este deloc încurajator. Principalul lui titlu de glorie l-a primit reprimând, cu un an înainte, o revoltă a califului din Bagdad împotriva protectorilor săi selgiucizi. Blajinul al-Mustazhir murise în 1118 lăsând tronul fiului său, al-Mustarşid, un tânăr de douăzeci şi cinci de ani, cu ochi albaştri, păr roşcat, faţă presărată cu pistrui, care avea ambiţia să reia glorioasa tradiţie a strămoşilor lui abasizi. Momentul părea propice, căci sultanul Mohammed tocmai dispăruse şi, conform obiceiului, începu o luptă pentru succesiune. Tânărul calif profitase deci de ocazie pentru a prelua direct controlul trupelor sale, ceea ce nu se mai văzuse de mai bine de două secole. Orator talentat, al-Mustarşid îşi apropiase populaţia capitalei.

Paradoxal, când prinţul credincioşilor se rupe de lunga tradiţie de nepăsare, sultanatul ajunge pe mâna unui tânăr de paisprezece ani, preocupat doar de partidele de vânătoare şi plăcerile haremului. Mahmud, fiul lui Mohammed, este tratat cu condescendenţă de al-Mustarşid, care îl sfătuieşte adesea să se întoarcă în Persia. Se naşte de îndată o revoltă a arabilor împotriva turcilor, aceşti militari străini care îi domină de atât de mult timp. Incapabil să facă faţă acestei fronde, sultanul a apelat la Zinki, pe atunci guvernatorul bogatului port Bassora, în zona golfului. Intervenţia sa este decisivă: învinse lângă Bagdad, trupele califului îşi predau armele, iar prinţul credincioşilor

se închide în palatul său aşteptând zile mai bune. Pentru a-l recompensa pe Zinki pentru ajutorul său preţios, sultanul îi încredinţează, câteva luni mai târziu, guvernarea oraşelor Mosul şi Alep.

Cu siguranţă, s-ar fi putut imagina fapte de vitejie mai glorioase pentru acest viitor erou al islamului. Dar nu pe nedrept Zinki va fi celebrat într-o zi drept primul mare luptător al jihadului împotriva francilor. Înaintea lui, generalii turci veneau în Siria însoţiţi de trupe nerăbdătoare să jefuiască şi să plece înapoi cu bani şi pradă de război. Iar efectul victoriilor lor era repede anulat de înfrângerea următoare. Se desfiinţau trupele pentru a le mobiliza din nou anul următor. Cu Zinki, moravurile se schimbă. Timp de optsprezece ani, acest războinic neobosit va parcurge Siria şi Irakul, dormind pe paie pentru a se apăra de noroi, luptând cu unii, aliindu-se cu alţii, intrigându-i pe toţi. Niciodată nu se gândeşte să stea liniştit într-unul din numeroasele sale palate.

Anturajul său este format nu din curtezane şi linguşitori, ci din consilieri politici experimentaţi, pe care ştie să-i asculte. Dispune de o reţea de informatori care îl ţin constant la curent cu ce se întâmplă la Bagdad, Ispahan, Damasc, Antiohia, Ierusalim, precum şi la Alep şi Mosul. Contrar altor armate care s-au luptat cu francii, a sa nu este comandată de o multitudine de emiri autonomi, mereu gata să trădeze sau să se certe. Disciplina este strictă aici, iar la cea mai mică abatere pedeapsa este necruţătoare. Potrivit lui Kamaleddin, *soldaţii atabegului păreau că merg pe sârmă* ca să nu calce în picioare un câmp cultivat. *Odată*, va povesti la rândul lui Ibn al-Athir, *unul dintre emirii lui Zinki, primind în administrare un mic oraş, se instalase în casa unui bogat negustor evreu. Acesta ceru să-l vadă pe atabeg şi îi expuse cazul. Zinki doar privi spre emir, care evacuă imediat casa.* Stăpânul din Alep este de altfel la fel de exigent cu el cât şi cu ceilalţi. Când ajunge într-un oraş, doarme în afara zidurilor, în cortul său, refuzând toate palatele puse la dispoziţie.

> Zinki era, în plus, *conform istoricului din Mosul,* foarte îngrijorat de onoarea femeilor, mai ales a soţiilor soldaţilor. Zicea că, dacă ele nu erau bine păzite, se corupeau repede datorită absenţei prelungite a soţilor lor în timpul campaniilor.

Rigoare, perseverenţă, simţ de stat, atâtea calităţi avea Zinki şi care lipseau dramatic conducătorilor lumii arabe. Un lucru şi mai important pentru viitor: Zinki era foarte preocupat de legitimitate. La sosirea sa în Alep, ia trei iniţiative, trei gesturi simbolice. Primul este

de acum clasic: să se căsătorească cu fiica regelui Redwan, deja văduvă după Ilghazi şi Balak; al doilea: să transfere rămăşiţele pământeşti ale tatălui său în oraş pentru a demonstra înrădăcinarea familiei sale în acest loc; al treilea: să obţină de la sultanul Mahmud un document oficial care să confere atabegului o autoritate indiscutabilă asupra Siriei şi nordului Irakului. Astfel, Zinki arată clar că nu este un simplu aventurier în trecere, ci fondatorul unui stat care să dureze după moartea sa. Acest element de coeziune, pe care îl introduce în lumea arabă, nu îşi va face totuşi simţit efectul decât după mulţi ani. Mult timp încă, certurile interne îi vor paraliza pe prinţii musulmani şi chiar şi pe atabeg.

Totuşi, momentul pare propice organizării unei vaste contraofensive, căci solidaritatea care a asigurat până acum forţa occidentalilor pare serios afectată. *Se zice că discordia s-a ivit între franci, lucru neobişnuit la ei.* Ibn al-Qalanissi nu îşi revine. *Se afirmă chiar că s-au bătut între ei şi că au fost mulţi morţi.* Dar uimirea cronicarului este nimic în comparaţie cu cea a lui Zinki în ziua în care primeşte un mesaj de la Alix, fiica lui Baudouin al II-lea, regele Ierusalimului, propunându-i o alianţă împotriva propriului ei tată!

Această ciudată înţelegere începe în februarie 1130, când prinţul Bohémond al II-lea, din Antiohia, plecat să se lupte în nord, cade într-o ambuscadă pusă la cale de Ghazi, fiul emirului Danişmend care îl capturase pe Bohémond I în urmă cu treizeci de ani. Mai puţin norocos decât tatăl său, Bohémond al II-lea este omorât în luptă, iar capul său blond, îmbălsămat cu grijă şi pus într-o cutie din argint, este trimis în dar califului. Când vestea morţii sale ajunge în Antiohia, văduva sa, Alix, organizează o adevărată lovitură de stat. Cu ajutorul, se pare, al populaţiei armene, greceşti şi siriene din Antiohia, îşi asigură controlul oraşului şi intră în legătură cu Zinki. Ciudată atitudine, care anunţă naşterea unei noi generaţii de franci, a doua, care nu are mare lucru în comun cu pionierii invaziei. Din mamă armeană, fără să cunoască Europa, tânăra prinţesă se simte orientală şi acţionează ca atare.

Informat de rebeliunea fiicei sale, regele din Ierusalim porneşte imediat spre nord în fruntea armatei sale. Cu puţin înainte de a ajunge la Antiohia, întâlneşte din întâmplare un cavaler cu o înfăţişare strălucitoare, al cărui cal, de un alb imaculat, este protejat cu o superbă armură cizelată în argint. Este un cadou de la Alix pentru Zinki, însoţit de o scrisoare în care prinţesa îi cere atabegului să-i vină în ajutor şi promite să-i recunoască suzeranitatea. După ce mesagerul este spânzurat, Baudouin îşi continuă drumul spre Antiohia, preluând rapid

controlul oraşului. Alix capitulează, după o rezistenţă simbolică în Citadelă. Tatăl ei o exilează în portul Lattaquia.

Dar, la puţin timp după aceea, în august 1131, regele din Ierusalim moare. Are dreptul la un elogiu funebru, conform regulilor, din partea cronicarului din Damasc. Francii nu mai sunt, ca în primii ani ai invaziei, o masă grosolană în care cu greu distingi câţiva şefi. Cronica lui Ibn al-Qalanissi se interesează de acum de detalii şi realizează chiar şi o analiză.

> Baudouin, *scrie el,* era un bătrân pe care timpul şi necazurile îl cizelaseră. De mai multe ori, căzu în mâinile musulmanilor şi scăpă graţie unor şiretlicuri faimoase. Cu dispariţia sa, francii au pierdut politicianul cel mai avizat şi administratorul cel mai competent. Puterea regală ajunge după aceea la contele de Anjou, recent sosit din ţara lor pe calea apelor. Dar acesta nu era sigur pe judecata sa şi nici eficace în administrare, atât de mult încât pierderea lui Baudouin îi aruncă pe franci în dezbinare şi dezordine.

Al treilea rege din Ierusalim, Foulque de Anjou, în vârstă de cincizeci de ani, roşcat şi bondoc care se căsătoreşte cu Mélisande, sora mai mare a Alixei, este efectiv un nou-venit. Căci Baudouin, ca marea majoritate a prinţilor franci, nu a avut moştenitori masculini. Din cauza igienei lor mai mult decât primitivă, ca şi a neadaptării la condiţiile de viaţă din Orient, occidentalii cunosc o rată extrem de ridicată a mortalităţii infantile, care afectează, în primul rând, şi după o lege naturală binecunoscută, băieţii. Abia cu timpul vor învăţa să îşi amelioreze situaţia, utilizând regulat baia de aburi, recurgând mai mult la serviciile medicilor arabi.

Ibn al-Qalanissi nu greşeşte când se referă la capacităţile politice ale moştenitorului venit din Vest, căci sub domnia acestui Foulque „discordia printre franci" va fi cea mai puternică. De la ajungerea lui la putere, trebuie să facă faţă unei noi răscoale conduse de Alix, care va fi reprimată cu dificultate. Apoi chiar şi în Palestina mocneşte revolta. Un zvon răutăcios o acuză pe soţia sa, regina Mélisande, că întreţine legături amoroase cu un tânăr cavaler, Hughes du Puiset. Această afacere, între partizanii soţului şi cei ai amantului, provoacă o veritabilă diviziune a nobilimii france, care trece prin altercaţii, dueluri, asasinate. Simţindu-se ameninţat, Hughes îşi va găsi refugiu la Ascalon, la egipteni, care îl primesc călduros, de altfel. Îi pun la dispoziţie chiar şi trupe fatimide, cu ajutorul cărora cucereşte portul Jaffa. Va fi izgonit de acolo câteva săptămâni mai târziu.

În decembrie 1132, în timp ce Foulque își adună forțele pentru a reocupa Jaffa, noul stăpân din Damasc, tânărul atabeg Ismaël, fiul lui Buri, tocmai ocupă prin surprindere fortăreața Banias, pe care Asasinii o dăduseră francilor în urmă cu trei ani. Dar această recucerire nu este decât un act izolat, căci prinții musulmani, absorbiți de propriile lor certuri, sunt incapabili să profite de disensiunile dintre occidentali. Zinki însuși este practic invizibil în Siria. Lăsând guvernarea din Alep unuia dintre locotenenții săi, a trebuit din nou să se angajeze într-o luptă nemiloasă împotriva califului. Dar, de această dată, al-Mustarchid pare să domine.

Sultanul Mahmud, aliatul lui Zinki, moare la vârsta de douăzeci și șase de ani și, încă odată, un nou război de succesiune izbucnește în sânul clanului selgiucid. Prințul credincioșilor profită de acest moment pentru a se impune. Promițând fiecărui pretendent că se va ruga în moschei în numele acestuia, devine veritabilul arbitru al situației. Zinki se alarmează. Adunându-și armata, merge spre Bagdad cu intenția de a-l înfrânge pe al-Mustarșid la fel de zdrobitor ca în urmă cu cinci ani. Dar califul vine în fruntea mai multor mii de oameni, aproape de Tikrit, pe fluviul Tigru, la nord de capitala abasidă. Trupele lui Zinki sunt tăiate în bucăți iar atabegul este pe punctul de a cădea în mâinile inamicilor, când un om îi salvează viața într-un moment critic. Este guvernatorul din Tikrit, un tânăr ofițer kurd, cu un nume obscur până atunci, Ayyub. În loc să câștige favorurile califului oferindu-i adversarul pe tavă, acest militar îl ajută pe atabeg să traverseze fluviul pentru a scăpa de urmăritori și a se întoarce repede la Mosul. Zinki nu va uita niciodată acest gest cavaleresc. Îi va făgădui, inclusiv familiei sale, o prietenie nemărginită, care va determina, mulți ani după aceea, cariera fiului lui Ayyub, Yussef, cunoscut și sub numele de Salaheddin sau Saladin.

După victoria sa în fața lui Zinki, al-Mustarșid este în culmea gloriei. Simțindu-se amenințați, turcii se unesc în jurul unui singur pretendent selgiucid, Masud, fratele lui Mahmud. În ianuarie 1133, noul sultan se prezintă la Bagdad pentru a-și primi coroana din mâna prințului credincioșilor. Este, în general, o simplă formalitate, dar al-Mustarșid, în maniera sa, transformă ceremonia. Ibn al-Qalanissi, „ziaristul" nostru în acea epocă, povestește scena.

> Imamul, prințul credincioșilor, stătea așezat. Fu introdus în prezența sa sultanul Masud care îi prezentă omagiile potrivite rangului său. Califul îi oferi succesiv șapte robe strălucitoare, din care ultima era

neagră, o coroană încrustată cu pietre, brățări și un colier din aur zicându-i: „Primește această favoare cu gratitudine și teme-te de Dumnezeu în public și în particular." Sultanul sărută pământul, apoi se așează pe taburetul rezervat lui. Prințul credincioșilor îi zise atunci: „Cel care nu se conduce bine pe el însuși nu este apt să-i conducă pe alții." Vizirul, care era prezent, repetă aceste cuvinte în persană și reînnoi urările și elogiile. Apoi califul puse să se aducă două săbii și le înmână solemn sultanului, precum și două steguleț pe care le înnodă cu propriile mâini. La finalul ceremoniei, imamul al-Mustarșid concluzionă prin aceste cuvinte: „Mergi, ia cu tine ce ți-am dat și fii printre cei recunoscători."

Suveranul abasid a afișat o încredere deplină, chiar dacă nu ținea la aparențe. L-a mustrat pe turc cu dezinvoltură, sigur de faptul că unitatea regăsită a selgiucizilor nu poate, până la urmă, decât să-i amenințe puterea, dar nu l-a recunoscut deloc drept deținător legitim al sultanatului. În 1133, oricum, continuă să viseze la cucerire. În iunie, pleacă în fruntea trupelor sale înspre Mosul, hotărât să-l cucerească și să termine cu aceeași ocazie și cu Zinki. Sultanul Masud nu încearcă să-l facă să se răzgândească. Chiar îi sugerează să reunească Siria și Irakul într-un singur stat sub conducerea sa, o idee care va fi reluată frecvent după aceea. Dar, făcându-i aceste propuneri, selgiucidul îl ajută pe Zinki să reziste atacurilor califului care, timp de trei luni, și în van, asediază Mosul.

Acest eșec va marca o turnură fatală în norocul lui al-Mustarșid. Abandonat de majoritatea emirilor, va fi învins și capturat în iunie 1135 de Masud, care îl va asasina sălbatic două luni mai târziu. Prințul credincioșilor va fi găsit gol în cortul lui, cu urechile și nasul tăiate, corpul străpuns de zeci de lovituri de pumnal.

Total absorbit de acest conflict, Zinki este bineînțeles incapabil să se ocupe direct de problemele siriene. Ar fi rămas în Irak până la reprimarea definitivă a tentativei de restaurare abasidă, dacă nu ar fi primit, în ianuarie 1135, un apel disperat al lui Ismaël, fiul lui Buri și stăpân în Damasc, cerându-i să vină să preia orașul său cât mai repede posibil. „Dacă se va întârzia, voi fi forțat să apelez la franci și să le ofer Damascul cu totul, iar răspunderea pentru viețile locuitorilor va pica din nou pe Imadeddin Zinki."

Ismaël, care se teme pentru viața lui și crede că vede în orice colț al palatului său un ucigaș, este decis să plece din capitală și să se refugieze, sub protecția lui Zinki, în fortăreața Sarkhad, în sudul orașului, unde și-a transportat deja bogățiile și hainele.

Domnia fiului lui Buri cunoscuse totuşi debuturi promiţătoare. Ajuns la putere la nouăsprezece ani, a dat dovadă de un dinamism admirabil, recucerirea fortăreţei Banias fiind cel mai bun exemplu. Este arogant şi nu ascultă deloc sfaturile consilierilor tatălui său sau ai bunicului său, Toghtekin. Dar această atitudine aproape că este pusă pe seama tinereţii sale. În schimb, ceea ce locuitorii din Damasc suportă cu greu este lăcomia crescândă a conducătorului lor, care ridică periodic nivelul impozitelor.

Abia în 1134 situaţia începe să ia un curs tragic, când un bătrân sclav, pe nume Ailba, pe vremuri în serviciul lui Toghtekin, a încercat să-şi asasineze stăpânul. Ismaël, care a fost la un pas de moarte, a insistat să obţină personal mărturiile atacatorului său. „Am acţionat astfel, a răspuns sclavul, pentru a câştiga bunăvoinţa lui Dumnezeu scăpând oamenii de existenţa ta dăunătoare. I-ai oprimat pe săraci şi pe amărâţi, pe artizani, pe slujbaşi şi pe ţărani. I-ai tratat fără menajamente pe civili şi pe militari." Ailba citează numele tuturor celor care, afirmă el, doresc ca şi el moartea lui Ismaël. Traumatizat până la nebunie, fiul lui Buri începe să-i aresteze pe toţi cei nominalizaţi şi să-i condamne la moarte fără alte proceduri. *Aceste execuţii nedrepte nu îi ajunseră,* relatează cronicarul din Damasc. *Având bănuieli cu privire la propriul său frate, Sawinj, îl supuse la cele mai cumplite suplicii lăsându-l să moară înfometat într-o celulă. Răutatea şi nedreptatea nu mai cunoscură atunci limite.*

Ismaël se lasă târât într-un ciclu infernal. Fiecare execuţie face să crească în el teama de o nouă răzbunare şi, pentru a încerca să se apere, ordonă noi condamnări. Conştient că nu mai poate prelungi această situaţie, decide să lase oraşul pe mâna lui Zinki şi să se retragă în fortăreaţa Sarkhad. Or, stăpânul din Alep este, de ani întregi, detestat de toţi locuitorii din Damasc, de când, în 1129, i-a scris lui Buri să participe alături de el la o expediţie împotriva francilor. Ceea ce conducătorul din Damasc acceptase în grabă, trimiţându-i cinci sute de călăreţi comandaţi de cei mai buni ofiţeri şi însoţiţi de propriul său fiu, nefericitul Sawinj. După ce îi primise cu fast, Zinki îi dezarmase şi îi închisese pe toţi, transmiţându-i lui Buri că dacă vreodată mai îndrăzneşte să i se opună, ostatecii vor fi în pericol de moarte. Sawinj nu fusese eliberat decât după doi ani.

În 1135, amintirea aceste trădări este încă vie pentru cei din Damasc şi, când demnitarii oraşului aud de planurile lui Ismaël, decid să se opună prin orice mijloace. Au loc întâlniri între emiri, notabili şi

principalii sclavi, toți vor să-și salveze viața și orașul. Un grup de conjurați decide să-i prezinte situația mamei lui Ismaël, prințesa Zomorrod, „Smarald".

Fu îngrozită, *raportează cronicarul din Damasc.* Își chemă fiul și îl admonestă violent. Apoi, din dorința de a face bine, din sentimentele religioase profunde și inteligența ei, se interesă de maniera în care răul putea fi extirpat din rădăcină și restabilită situația pentru Damasc și locuitorii lui. Se preocupă de această treabă așa cum ar fi făcut-o un om de bun-simț și cu experiență care examinează lucrurile cu luciditate. Nu va găsi un alt remediu decât să scape de fiul său și să pună capăt astfel dezordinii în creștere de care el era răspunzător.

Execuția nu se va lăsa așteptată.

Prințesa nu se gândi decât la acest plan. Pândi un moment când fiul ei era singur, fără sclavi și scutieri, și ordonă servitorilor ei să-l omoare fără milă. Ea însăși nu își arătă nici compasiunea și nici durerea. Toată lumea se bucură de căderea lui Ismaël. Mulțumeau Domnului și adresau elogii și rugăciuni în favoarea prințesei.

Zomorrod și-a omorât propriul fiu pentru a-l împiedica să dea Damascul pe mâna lui Zinki? Există unele îndoieli când se știe că prințesa se va căsători, trei ani mai târziu, chiar cu Zinki, și îl va implora să ocupe orașul. Nu a acționat nici pentru a răzbuna moartea lui Sawinj, care era fiul unei alte soții a lui Buri. Atunci, fără îndoială, trebuie să credem explicația pe care ne-o dă Ibn al-Athir: Zomorrod era amanta principalului consilier al lui Ismaël și, aflând că fiul ei plănuiește să-i omoare amantul și poate chiar să o pedepsească și pe ea, a decis să treacă la acțiune.

Oricare ar fi adevăratele motivații, prințesa l-a lipsit astfel pe viitorul ei soț de o cucerire facilă. Căci pe 30 ianuarie 1135, ziua asasinării lui Ismaël, Zinki este deja pe drum spre Damasc. Când armata sa traversează Eufratul o săptămână mai târziu, Zomorrod a urcat pe tron un alt fiu al ei, Mahmud, iar populația se pregătește activ de rezistență. Neștiind de moartea lui Ismaël, atabegul trimite reprezentanți la Damasc pentru a studia împreună cu acesta modalitățile capitulării. Furios, Zinki refuză să se întoarcă din drum. Își stabilește tabăra la nord-est de oraș și ordonă iscoadelor să afle unde și cum ar putea ataca. Dar înțelege repede că apărătorii sunt decișii să se bată până la ultima suflare. Au în fruntea lor pe un vechi camarad al lui Toghtekin, Moinuddin Unar, un militar turc viclean și îndârjit, pe care Zinki îl va

reîntâlni de mai multe ori în drumul său. După câteva încăierări, atabegul se decide să ajungă la un compromis. Pentru a salva aparențele, conducătorii orașului asediat îi aduc omagii și îi recunosc, nominal, suzeranitatea.

La jumătatea lunii martie, atabegul se îndepărtează deci de Damasc. Pentru a ridica moralul trupelor sale, epuizate de această campanie inutilă, le conduce imediat spre nord și ocupă uimitor de repede patru fortărețe france, printre care și celebra Maara. În ciuda acestor fapte, prestigiul său este pătat. Abia după doi ani va reuși, printr-o faptă vitejească, să își repare eșecul de la Damasc. Paradoxal, chiar Moinuddin Unar îi va furniza, fără să vrea, ocazia de a se reabilita.

CAPITOLUL VII

UN EMIR LA BARBARI

În iunie 1137, Zinki a sosit, cu un impresionant echipament de asediu, şi şi-a instalat tabăra în podgoriile care înconjoară Homs, principalul oraş din Siria centrală, pe care şi-l dispută în mod tradiţional cei din Alep şi cei din Damasc. Pentru moment, aceştia din urmă controlează oraşul, guvernatorul cetăţii fiind nimeni altul decât bătrânul Unar. Văzând catapultele aliniate de adversarul său, Moinuddin Unar înţelege că nu va putea rezista mult timp. Face în aşa fel încât francii să înţeleagă că intenţionează să capituleze. Cavalerii din Tripoli, care nu au niciun gând să-l vadă pe Zinki instalându-se la două zile istanţă de oraşul lor, pornesc la drum. Stratagema lui Unar a reuşit perfect: temându-se să nu fie prins la mijloc, atabegul cade la învoială cu vechiul său inamic şi se întoarce împotriva francilor, decis să asedieze cea mai puternică fortăreaţă a lor din zonă, Baarin. Neliniştiţi, cavalerii din Tripoli îl cheamă în ajutor pe regele Foulque, care vine în goană cu armata sa. Sub zidurile fortăreţei Baarin, într-o vale cultivată în terase, are loc prima bătălie importantă între Zinki şi franci, ceea ce ar trebui să ne mire, deoarece se ştie că atabegul este deja stăpân în Alep de peste nouă ani!

Lupta va fi scurtă dar decisivă. În câteva ore, occidentalii, epuizaţi de un lung marş forţat, sunt zdrobiţi numeric şi tăiaţi în bucăţi. Doar regele şi câţiva oameni din suita sa reuşesc să se refugieze în fortăreaţă. Foulque abia are timp să trimită un mesager la Ierusalim pentru a veni cineva să-l elibereze de acolo, apoi, va povesti Ibn al-Athir, *Zinki tăie toate legăturile, fără a lăsa să treacă nicio veste, atât de bine încât asediaţii nu mai ştiau ce se întâmpla în ţară, aşa de strict era controlul drumurilor.*

O asemenea blocadă ar fi fost fără efect pentru arabi. Aceştia utilizau de secole porumbeii călători pentru a comunica dintr-un oraş în altul. Fiecare armată lua cu ea porumbei din mai multe oraşe şi

fortăreţe musulmane. Fuseseră dresaţi în aşa manieră încât se întorceau mereu la cuibul de naştere. Era suficient deci să înfăşoare un mesaj pe unul din picioare şi să-i elibereze pentru a zbura, mai repede decât orice cal, să anunţe victoria, înfrângerea sau moartea unui prinţ, să ceară ajutor sau să încurajeze rezistenţa unei garnizoane asediate. Pe măsură ce mobilizarea arabă împotriva francilor se organizează, servicii regulate de porumbei călători încep să funcţioneze între Damasc, Cairo, Alep şi alte oraşe, statul plătind salarii celor însărcinaţi cu creşterea şi dresajul păsărilor.

De altfel, în cursul prezenţei lor în Orient, francii se vor iniţia în creşterea şi dresarea porumbeilor, care, mai târziu, vor fi în mare vogă în ţările lor. Dar, în momentul asediului de la Baarin, nu cunosc deloc această metodă de comunicare, ceea ce îi permite lui Zinki să profite. Atabegul, care începe să mărească presiunea asupra asediaţilor, le oferă, de fapt, după negocieri aprige, condiţii de capitulare avantajoase: predarea cetăţii şi plata a cincizeci de mii de dinari. În schimbul cărora va accepta să-i lase să plece liniştiţi. Foulque şi oamenii săi capitulează, apoi fug mâncând pământul, fericiţi că au scăpat aşa ieftin. *La puţin timp după ce au părăsit Baarin, întâlniră întăririle care veneau în ajutorul lor şi se căiră pentru capitulare, dar era prea târziu. Nu fusese posibil altfel,* după spusele lui Ibn al-Athir, *fiindcă francii rămaseseră complet rupţi de lumea exterioară.*

Zinki este cu atât mai mulţumit că a rezolvat în avantajul său situaţia de la Baarin, cu cât primeşte veşti alarmante: împăratul bizantin Ioan Comnenul, care i-a succedat în 1118 tatălui său Alexie, este în drum spre Siria de Nord cu zeci de mii de oameni. Imediat ce Foulque se îndepărtează, atabegul sare în şa şi galopează spre Alep. Ţintă privilegiată a rumilor în trecut, oraşul este în agitaţie. În perspectiva unui atac, au început să golească, în jurul zidurilor, fosele în care populaţia, în timp de pace, obişnuieşte să arunce murdăriile. Dar în curând emisarii basileului vin să-l liniştească pe Zinki: obiectivul lor nu este deloc Alep ci Antiohia, cetatea francă pe care rumii nu au renunţat niciodată să o revendice. De fapt, atabegul află în curând, nu fără satisfacţie, că este deja bombardată de catapulte. Lăsându-i pe creştini cu disputele lor, Zinki se întoarce să asedieze Homs, unde Unar continuă să-i ţină piept.

Totuşi, rumii şi francii se reconciliază mai repede decât se credea. Pentru a-l calma pe basileu, occidentalii îi promit să-i înapoieze Antiohia, Ioan Comnenul angajându-se să le dea, în schimb, mai multe oraşe musulmane din Siria. Ceea ce declanşează, în martie 1138, un

nou război de cucerire. Împăratul are ca locotenenți doi șefi franci, noul conte de Edessa, Jocelin al II-lea, și un cavaler pe nume Raymond, care tocmai pusese mâna pe principatul Antiohia, căsătorindu-se cu Constance, un copil de opt ani, fiica lui Bohémond al II-lea și a lui Alix.

În aprilie, aliații încep să asedieze Chayzar, cu o baterie de optsprezece catapulte. Bătrânul emir Sultan Ibn Munqidh, deja guvernator al cetății înainte de invazia francă, nu pare deloc în măsură să facă față forțelor aliate ale rumilor și francilor. După Ibn al-Athir, aliații ar fi ales drept țintă Chayzar *fiindcă sperau că Zinki nu se va preocupa să apere cu ardoare un oraș care nu îi aparținea.* Nu îl cunoșteau bine. Turcul organizează și conduce personal rezistența. Bătălia de la Chayzar va fi pentru el ocazia să-și demonstreze, mai mult ca oricând, admirabilele calități de conducător.

În câteva săptămâni, bulversează întreg Orientul. După ce a trimis mesaje în Anatolia, care reușesc să îi convingă pe succesorii lui Danișmend să atace teritoriul bizantin, trimite la Bagdad agitatori care organizează o revoltă asemănătoare celei pe care Ibn al-Khachab o provocase în 1111, forțându-l astfel pe sultanul Masud să trimită trupe spre Chayzar. Le scrie tuturor emirilor din Siria și Jézira, amenințându-i și ordonându-le să-l sprijine, să-și angajeze toate forțele pentru a respinge noua invazie. Armata atabegului, mult mai puțin numeroasă decât cea a adversarului, renunță la un atac frontal și inițiază o tactică de hărțuire, în timp ce Zinki întreține o corespondență intensă cu basileul și șefii franci. Îl „informează" pe împărat - ceea ce este de altfel exact - că aliații săi se tem de el și așteaptă cu nerăbdare plecarea lui din Siria. Francilor le trimite mesaje, mai ales lui Jocelin din Edessa și Raymond din Antiohia: *Nu înțelegeți,* le zice el, *că, dacă rumii vor ocupa o singură fortăreață din Siria, vor ocupa în curând toate orașele voastre?* Pe lângă simplii luptători bizantini și franci, trimite numeroși agenți, în majoritate creștini din Siria, având drept sarcină să răspândească zvonuri demoralizatoare cu privire la apropierea unor armate uriașe venite din Persia, Irak și Anatolia.

Această propagandă are efect, mai ales la franci. În timp ce basileul, cu coiful lui de aur, conduce personal tirul catapultelor, seniorii din Edessa și Antiohia, așezați sub un cort, se ocupă de interminabile partide de zaruri. Acest joc, deja cunoscut în Egiptul faraonic, este, în secolul al XII-lea, răspândit atât în Orient cât și Occident. Arabii îl numesc *az-zahr*, un cuvânt pe care francii îl vor adopta pentru a desemna nu jocul în sine, ci norocul, „hazardul".

Aceste partide de zaruri ale prinţilor franci îl exasperează pe basileul Ioan Comnenul care, descurajat de reaua-voinţă a aliaţilor săi şi alarmat de aceste zvonuri persistente cu privire la sosirea unei puternice armate musulmane - care nu a părăsit în realitate niciodată Bagdadul - renunţă la asediul asupra Chayzar şi se întoarce pe 21 mai 1138 spre Antiohia, unde intră călare, urmat pe jos de Raymond şi Jocelin, tratându-i ca pe nişte scutieri.

Pentru Zinki, este o victorie imensă. În lumea arabă, în care alianţa dintre rumi şi franci provocase o spaimă imensă, atabegul apărea de acum drept un salvator. Bineînţeles, este hotărât să îşi folosească prestigiul pentru a rezolva fără întârziere câteva probleme care îl deranjează, mai întâi cea din Homs. La sfârşitul lunii mai, când abia s-a terminat bătălia de la Chayzar, Zinki încheie un acord curios cu Damascul: se va căsători cu prinţesa Zomorrod şi va obţine Homs ca dotă. Mama care şi-a ucis propriul fiu soseşte, trei luni mai târziu, sub zidurile din Homs, pentru a se uni oficial cu noul soţ. La ceremonie asistă reprezentanţi ai sultanului, ai califului din Bagdad şi ai celui din Cairo, chiar şi ambasadori ai împăratului rumilor care, trăgând învăţăminte din decepţiile sale, a decis să întreţină de acum raporturi cât mai amicale cu Zinki.

Stăpân peste Mosul, Alep şi întreaga Sirie centrală, atabegul îşi fixează drept obiectiv să cucerească Damascul cu ajutorul noii sale soţii. Speră că aceasta va reuşi să-şi convingă fiul, Mahmud, să-i cedeze capitala fără luptă. Prinţesa ezită, tergiversează. Fără să poată conta pe ea, Zinki sfârşeşte prin a renunţa. Dar, în iulie 1139, când se află la Harran, primeşte un mesaj urgent de la Zomorrod: îl anunţă că Mahmud tocmai a fost asasinat, înjunghiat în patul său de trei sclavi. Prinţesa îşi imploră soţul să meargă fără întârziere la Damasc pentru a prelua oraşul şi a pedepsi pe ucigaşii fiului ei. Atabegul porneşte imediat la drum. Lacrimile soţiei sale îl lasă total indiferent, dar estimează că dispariţia lui Mahmud ar putea fi fructificată pentru a realiza, în fine, sub egida sa, unificarea Siriei.

Nu lua în calcul pe eternul Unar, întors la Damasc după cedarea oraşului Homs, şi care, la moartea lui Mahmud, a preluat direct conducerea cetăţii. Aşteptându-se la atacul lui Zinki, Moinuddin a elaborat fără întârziere un plan secret pentru a-i face faţă. Chiar dacă, pentru moment, evită să recurgă la el şi se ocupă de organizarea apărării.

Zinki nu merge direct spre oraş. Începe prin a ataca antica cetate romană din Baalbek, singura aglomerare de o oarecare importanţă, care

este controlată încă de Damasc. Intenţia sa este de a încercui metropola siriană şi de a-i demoraliza pe apărători. În luna august, instalează paisprezece catapulte în jurul oraşului Baalbek, pe care îl bombardează fără oprire, sperând că îl va cuceri în câteva zile pentru a începe asediul asupra Damascului înainte de sfârşitul verii. Baalbek capitulează fără dificultate, dar citadela, clădită din pietrele unui fost templu al zeului Baal, rezistă luni întregi. Zinki este atât de iritat încât, atunci când garnizoana se predă, la sfârşitul lui octombrie, după ce a obţinut asigurări că viaţa le va fi cruţată, ordonă crucificarea a treizeci şi şapte de luptători şi jupuirea de viu a comandantului lor. Acest act sălbatic, destinat să îi convingă pe cei din Damasc că orice rezistenţă va însemna sinucidere, are un efect contrar. Solid unită în jurul lui Unar, populaţia metropolei siriene este mai mult ca niciodată decisă să lupte până la capăt. Oricum, iarna este aproape, iar Zinki nu poate întreprinde un atac până în primăvară. Unar va utiliza aceste câteva luni de repaus pentru a-şi pune la punct planul secret.

În aprilie 1140, când atabegul îşi accentuează presiunea şi se pregăteşte de un atac general, este exact momentul ales de Unar pentru a-şi pune planul în aplicare: să ceară armatei francilor, comandată de regele Foulque, să-i vină în ajutor la Damasc. Nu este vorba de o simplă operaţiune punctuală, ci de punerea în aplicare a unei alianţe care se va prelungi dincolo de moartea lui Zinki.

Din 1138 de fapt, Unar îl trimisese la Ierusalim pe prietenul său, cronicarul Ussama Ibn Munqidh, pentru a studia posibilitatea unei colaborări între franci şi populaţia Damascului împotriva conducătorului din Alep.Ussama, care fusese bine primit, obţinuse un acord de principiu. Ambasadele înmulţindu-se, cronicarul pornise apoi spre Oraşul Sfânt la începutul anului 1140 cu propuneri precise: armata francă îl va forţa pe Zinki să se îndepărteze de Damasc, forţele celor două state se vor uni în caz de pericol; Moinuddin va plăti douăzeci de mii de dinari pentru a acoperi cheltuielile operaţiunilor militare; o expediţie comună, în fine, va fi trimisă, sub conducerea lui Unar, pentru a ocupa fortăreaţa Banias, condusă de puţin timp de un vasal al lui Zinki, şi a o înapoia regelui din Ierusalim. Pentru a-şi dovedi buna intenţie, Damascul va oferi francilor ostatici aleşi din familiile principalilor demnitari ai oraşului.

Practic, era vorba de a trăi sub un protectorat franc, dar populaţia metropolei siriene se resemnează. Speriată de metodele brutale ale atabegului, aprobă în unanimitate tratatul negociat de Unar, a cărui

politică se dovedește, în orice caz, eficace. Temându-se să fie prins la mijloc, Zinki se retrage la Baalbek, pe care îl oferă unui om sigur, Ayyub, înainte de a se îndepărta, cu armata sa, spre nord, promițând tatălui lui Saladin că se va întoarce pentru a se răzbuna. După plecarea atabegului, Unar ocupă Banias și o predă francilor, conform tratatului de alianță. Apoi merge în vizită oficială în regatul de la Ierusalim.

Ussama, care a devenit un fel de cel mai mare specialist în probleme france la Damasc, îl însoțește. Fericit din cale-afară, emirul cronicar nu se limitează la negocieri diplomatice. Înainte de toate, este un spirit curios și un observator perspicace, care ne va lăsa o mărturie de neuitat cu privire la obiceiurile și viața cotidiană din timpul francilor.

> Când am vizitat Ierusalimul, obișnuiam să mă duc la moscheea al-Aqsa, loc de odihnă a prietenilor mei Templieri. Pe una din laturi era un mic paraclis unde francii instalaseră o biserică. Templierii puneau acest loc la dispoziția mea pentru a mă ruga. Într-o zi, am intrat, am zis „Allahu Akbar!" și îmi începeam rugăciunea când un bărbat, un franc, se precipită spre mine, mă prinse și mă întoarse cu fața spre răsărit zicându-mi: „Așa se face rugăciunea!" Imediat, Templierii veniră și îl îndepărtară de mine. Mă întorc la rugăciune, dar acest bărbat, profitând de un moment de neatenție, veni iar la mine, mă întoarse cu fața spre răsărit repetând „Așa se face rugăciunea!" Și de această dată, Templierii intervenirăi, îl îndepărtară și se scuzară față de mine zicând: „Este un străin. Tocmai a sosit din țara francilor și nu a văzut niciodată pe cineva rugându-se fără să stea cu fața spre răsărit." Răspund că m-am rugat destul și ies, stupefiat de comportamentul acestui demon care se supărase atât de tare văzând că mă rog cu fața spre Mecca.

Dacă emirul Ussama nu ezită să-i numească pe Templieri „prietenii mei", o face fiindcă moravurile lor barbare s-au cizelat în contact cu Orientul. *Printre franci,* explică el, *am văzut mulți care s-au stabilit printre noi și care au cultivat societatea musulmanilor. Sunt superiori celor pe care îi vedem venind de curând în teritoriile ocupate.* Pentru el, incidentul din moscheea al-Aqsa este „un exemplu al bădărăniei francilor". Mai citează și altele, adunate în cursul frecventelor vizite în regatul Ierusalim.

> Mă aflam la Tiberiada într-o zi în care francii sărbătoreau o zi a lor. Cavalerii ieșiseră din oraș pentru a practica un joc cu lăncile. Luaseră cu ei două bătrâne pe care le puseseră la capătul hipodromului, în timp ce în partea cealaltă era un porc, agățat de o stâncă. Cavalerii organizaseră o cursă pe jos între cele două bătrâne. Fiecare înainta,

escortată de un grup de călăreți care le obstrucționau drumul. La fiecare pas făcut, căzeau apoi se ridicau, în mijlocul râsetelor spectatorilor. La final, una din bătrâne, ajunsă prima, luă porcul drept premiu al victoriei.

Un emir atât de cult și rafinat ca Ussama nu poate aprecia aceste glume. Dar figura sa condescendentă se transformă într-o grimasă de dezgust când vede ce înseamnă justiția francilor.

La Naplouse, *povestește el,* am avut ocazia să asist la un spectacol curios. Doi oameni trebuiau să se înfrunte în luptă. Motivul era următorul: tâlhari din rândul musulmanilor invadaseră un sat învecinat, iar un cultivator era bănuit că le-a fost ghid. Acesta fugise, dar trebuise să se întoarcă fiindcă regele Foulque îi luase prizonieri copiii. „Tratează-mă corect, îi ceruse cultivatorul, și dă-mi voie să mă confrunt cu cel care m-a acuzat." Regele îi zisese atunci stăpânului satului: „Adu adversarul." Seniorul alesese un fierar care lucra în sat zicându-i: „Tu te vei bate în duel." Conducătorul satului nu voia ca vreunul dintre țărani să moară, de teamă să nu sufere culturile. Îl văd deci pe acest fierar. Era un tânăr puternic, dar care, tot timpul, simțea nevoia să ceară ceva de băut. Pe când acuzatul era un bătrânel curajos, care pocnea din degete în semn de sfidare. Vicontele, guvernator în Naplouse, se apropie, dădu fiecăruia câte o lance și câte un scut și adună spectatorii în cerc.

Lupta începu, *continuă Ussama.* Bătrânelul îl împingea pe fierar înapoi, spre mulțime, apoi revenea spre mijlocul arenei. Avu loc un schimb de lovituri atât de violent, încât rivalii păreau un sigur corp însângerat. Lupta se prelungi, în ciuda încurajărilor vicontelui care voia să grăbească deznodământul. „Mai repede!" le striga el. În cele din urmă, bătrânelul fu epuizat iar fierarul, profitând de experiența sa în mânuirea ciocanului, îi aplică o lovitură care îl răsturnă și îl făcu să scape lancea din mâini. Apoi se aplecă peste el pentru a-i înfige degetele în ochi, dar fără să reușească din cauza sângelui care curgea. Fierarul se ridică atunci și își termină adversarul cu o lovitură de lance. Imediat, gâtul cadavrului fu agățat cu o sfoară și îl traseră spre spânzurătoare unde îl atârnară. Iată, prin acest exemplu, ce înseamnă justiția francilor!

Cu totul normală indignarea emirului, căci pentru arabii din secolul al XII-lea justiția este un lucru serios. Judecătorul, cadiul, este un personaj foarte respectat care, înainte de a da sentința, are obligația de a urma o procedură precisă, stabilită de Coran: rechizitoriu, pledoarie, mărturii. „Judecata Domnului", la care occidentalii au recurs adesea, le părea ca o farsă macabră. Acest duel descris de cronicar nu

este decât una din formele de ordalie. Proba de foc este o alta. Mai este şi proba apei, pe care Ussama o descoperă cu oroare:

> Instalaseră un butoi mare plin cu apă. Tânărul care făcea obiectul suspiciunilor fu legat, ridicat de umeri cu o sfoară şi aruncat în butoi. Dacă era nevinovat, ziceau ei, se scufunda în apă, şi îl trăgeau cu ajutorul funiei afară. Dacă era vinovat, nu se putea scufunda. Nefericitul, când fu aruncat în butoi, făcu eforturi pentru a ajunge la fund, dar nu reuşi şi trebui să se supună rigorilor legii lor, Dumnezeu să-i blesteme! Îi trecură peste ochi un cuţit din argint înroşit în foc şi îl orbiră.

Opinia emirului sirian cu privire la „barbari" nu se schimbă nici când face referire la ştiinţa lor. Francii sunt, în secolul al XII-lea, foarte în urmă faţă de arabi în toate domeniile ştiinţifice şi tehnice. Dar cea mai mare distanţă între Orientul dezvoltat şi Occidentul primitiv se regăseşte în domeniul medicinii. Ussama observă diferenţa:

> Într-o zi, *povesteşte el,* guvernatorul franc din Muneitra, pe muntele Liban, îi scrise unchiului meu Sultan, emir de Chayzar, pentru a-l ruga să-i trimită un medic care să îngrijească unele cazuri urgente. Unchiul meu alese un medic creştin de la noi, pe nume Thabet. Acesta nu lipsi decât câteva zile, apoi se întoarse la noi. Eram cu toţii foarte curioşi să aflăm cum putuse să-i vindece aşa repede pe bolnavi şi îl bombardam cu întrebări. Thabet răspunse: „Au adus un cavaler care avea un abces la picior şi o femeie epuizată. Pun un plasture cavalerului; tumoarea se deschise şi se amelioră. Femeii îi prescriu o dietă pentru a-i înviora organismul." Dar un medic franc veni atunci şi zise: „Acest om nu ştie să-i vindece!" Şi, adresându-se cavalerului, îl întrebă: „Ce preferi, să trăieşti cu un singur picior sau să mori cu amândouă?" Pacientul răspunzând că voia să trăiască cu un singur picior, medicul ordonă: „Aduceţi-mi un cavaler solid cu un topor bine ascuţit." Văd imediat sosind cavalerul şi toporul. Medicul franc aşează piciorul pe un butuc din lemn zicând nou-venitului: „Dă o lovitură puternică de topor pentru a tăia scurt!" Sub ochii mei, bărbatul lovi o dată piciorul, apoi, cum nu se desprinsese încă, lovi şi a doua oară. Măduva osului ţâşni şi rănitul muri pe loc. Pe femeie, medicul franc o examină şi zise: „Are în cap un demon care este îndrăgostit de ea. Tăiaţi-i părul!" I se tăie părul. Femeia reîncepu atunci să mănânce mâncarea aia a lor cu usturoi şi muştar, ceea ce agravă şi mai mult epuizarea. „Deci diavolul i-a intrat în cap!", afirmă medicul lor. Şi, luând o lamă, îi făcu o incizie în formă de cruce, până la osul capului şi o frecă cu sare. Femeia muri pe loc. Atunci am întrebat: „Nu mai aveţi nevoie de mine?" Îmi spuseră că nu şi m-am întors după ce am învăţat multe lucruri despre medicina francilor pe care nu le ştiam.

Scandalizat de ignoranța occidentalilor, Ussama este și mai deranjat de moravurile lor: „Francii, scrie el, nu au simțul onoarei! Dacă unul dintre ei iese pe stradă cu soția sa și întâlnește un alt bărbat, acesta din urmă o ia de mână pe femeie, o trage deoparte pentru a-i vorbi, în timp ce soțul se îndepărtează așteptând ca ea să termine conversația. Dacă durează prea mult, o lasă cu interlocutorul ei și pleacă!" Emirul este încurcat: „Gândiți-vă puțin la această contradicție. Acești oameni nu au nici gelozie, nici simțul onoarei, în timp ce au atât curaj! Curajul nu provine totuși decât din simțul onoarei și din respingerea a ceea ce este rău!"

Cu cât află mai multe despre ei, cu atât Ussama își face o părere mai jalnică despre occidentali. Nu admiră la ei decât calitățile de războinici. Se înțelege totul chiar din ziua în care unul dintre „prietenii" pe care și i-a făcut printre ei, un cavaler din armata regelui Foulque, îi propune să-i ducă fiul în Europa pentru a-l iniția în regulile cavalerismului, iar emirul declină politicos invitația, zicându-și în sinea sa că ar prefera ca fiul său să meargă „mai degrabă în închisoare decât în țara francilor". Fraternizarea cu acești străini are limitele ei. De altfel, această faimoasă colaborare între Damasc și Ierusalim, care i-a oferit lui Ussama ocazia nesperată de a-i cunoaște mai bine pe occidentali, va fi de scurtă durată. Un eveniment spectaculos va relansa curând războiul împotriva ocupanților: sâmbătă 23 septembrie 1144, orașul Edessa, capitala celui mai vechi stat franc din Orient, a căzut în mâinile atabegului Imadeddin Zinki.

Dacă momentul căderii Ierusalimului în iulie 1099 a marcat finalul invaziei france, iar cel al orașului Tyr în iulie 1124 sfârșitul perioadei de ocupație, atunci recucerirea orașului Edessa va rămâne în istorie ca încoronarea ripostei arabe în fața invadatorilor și ca începutul lungului drum spre victorie.

Nimeni nu întrevedea că ocupația va fi repusă în discuție atât de brusc. Este adevărat că Edessa nu era decât un avanpost al prezenței france, dar conducătorii ei reușiseră să se integreze pe deplin în jocul politic local, ultimul guvernator occidental al acestei cetăți majoritar armene fiind Jocelin al II-lea, un bărbos mic, cu nas proeminent, cu ochii bulbucați, corp disproporționat, care nu strălucise niciodată nici prin curaj și nici prin istețime. Dar supușii lui nu-l detestau, mai ales fiindcă era din mamă armeană, iar situația domeniului său nu părea deloc critică. Împreună cu vecinii, își făceau razii reciproce care se terminau în mod obișnuit cu înțelegeri.

Dar brusc, în acea toamnă din 1144, situaţia se schimbă. Printr-o manevră militară abilă, Zinki pune capăt unei jumătăţi de secol de dominaţie francă în această parte a Orientului, repurtând o victorie care îi va pune în mişcare şi pe cei puternici, şi pe cei umili, din Persia în îndepărtata ţară „Alman", înainte de o nouă invazie condusă de cei mai mari regi franci.

Cea mai emoţionantă relatare a cuceririi oraşului Edessa este cea făcută de un martor ocular, episcopul sirian Abul-Faraj Basile, care a fost direct amestecat în evenimente. Atitudinea sa în timpul bătăliei ilustrează bine drama comunităţilor creştine orientale de care aparţine. Oraşul său fiind atacat, Abul-Faraj participă activ la apărarea lui, dar în acelaşi timp simpatiile sale se îndreaptă mai mult spre armata musulmană decât spre „protectorii" săi occidentali, pe care nu îi are prea tare la inimă.

> Contele Jocelin, *relatează el,* plecase să jefuiască pe malurile Eufratului. Zinki află. Pe 30 noiembrie, se afla lângă zidurile oraşului Edessa. Trupele sale erau numeroase ca stelele de pe cer. Toate terenurile din jurul oraşului se umplură. Corturi se ridicară peste tot, iar atabegul şi-l aşează pe al lui în nordul oraşului, în faţa porţii Heures, pe o colină ce domina biserica Confesorilor.

Deşi era aşezat într-o vale, Edessa era dificil de cucerit, căci puternica sa împrejmuire triunghiulară era solid înfiptă în colinele din jur. Dar, explică Abul-Faraj, *Jocelin nu lăsase niciun soldat. Nu erau decât cizmari, ţesători, negustori de mătăsuri, croitori, preoţi.* Apărarea va fi asigurată deci de către episcopul franc al oraşului, asistat de un prelat armean, precum şi de cronicarul însuşi, favorabili, totuşi, unui aranjament cu atabegul.

> Zinki, *povesteşte el,* adresa constant asediaţilor propuneri de pace, zicându-le: „Nefericiţilor! Vedeţi că nu mai este nicio speranţă. Ce vreţi? Ce aşteptaţi? Fie-vă milă de voi, de fiii voştri, de nevestele voastre, de casele voastre! Faceţi în aşa fel încât cetatea voastră să nu fie devastată şi privată de locuitori!" Dar nu era în oraş niciun şef capabil să-şi impună voinţa. I se răspundea prosteşte lui Zinki prin fanfaronade şi injurii.

Văzând că geniştii încep să sape tuneluri pe sub ziduri, Abul-Faraj sugerează să se scrie o scrisoare lui Zinki pentru a-i propune un armistiţiu, la care episcopul franc este de acord. „Se scrie scrisoarea şi se citeşte populaţiei, dar un smintit, un negustor de mătase, întinde mâna, smulge scrisoarea şi o rupe." Totuşi, Zinki repetă în continuare:

„Dacă vreţi un răgaz de câteva zile, vi-l acordăm pentru a vedea dacă obţineţi ajutor. Dacă nu, predaţi-vă şi veţi trăi!"

Dar nu soseşte niciun ajutor. Deşi este anunţat din vreme de atacarea capitalei sale, Jocelin nu îndrăzneşte să se măsoare cu forţele atabegului. Preferă să se instaleze la Tell Bacher aşteptând să vină trupe din Antiohia sau Ierusalim.

> Turcii smulseseră acum fundaţiile zidului septentrional şi, în locul lor, puseseră lemn, bârne, trunchiuri multe. Umpluseră spaţiile cu ţiţei, grăsime şi sulf pentru ca flăcările să se aprindă mai uşor iar zidul să se prăbuşească. La ordinul lui Zinki se dădu foc. Trâmbiţaşii începură să strige mobilizarea, chemând soldaţii să intre prin breşă imediat ce zidul va cădea, promiţându-le că îi lasă să jefuiască oraşul timp de trei zile. Focul se aprinse de la ţiţei şi sulf şi încinse lemnele şi grăsimea topită. Vântul sufla din nord şi ducea fumul spre apărători. În ciuda soliditătii, zidul se clătină şi apoi se prăbuşi. După ce pierdură mai mulţi oameni la intrarea prin breşă, turcii intrară în oraş şi începură să masacreze oamenii fără deosebire. În acea zi, în jur de şase mii de locuitori pieriră. Femeile, copiii şi tinerii se precipitară spre citadela înaltă pentru a scăpa de masacru. Găsiră porţile închise din cauza episcopului francilor care ordonase gărzilor: „Dacă nu mă vedeţi pe mine, nu deschideţi poarta!" Astfel, grupurile de oameni urcau pe rând şi se împotmoleau. Spectacol lamentabil şi terifiant: înghesuiţi, sufocaţi, ca o masă compactă, în jur de cinci mii de persoane, poate şi mai mult, pieriră atroce.

Totuşi, Zinki va interveni personal pentru a opri măcelul, înainte de a-l trimite pe principalul său locotenent la Abul Faraj. „Venerabile, zice el, vrem să ne juri, pe Cruce şi pe Evanghelie, că tu şi comunitatea ta ne veţi rămâne fideli. Ştii foarte bine că acest oraş, în cei două sute de ani în care arabii l-au guvernat, a fost înfloritor ca o metropolă. Astăzi, sunt cincizeci de ani de când francii îl ocupă şi l-au ruinat deja. Stăpânul nostru Imadeddin Zinki este dispus să vă trateze bine. Trăiţi în pace, în siguranţă sub autoritatea sa şi rugaţi-vă pentru viaţa sa."

> De fapt, *continuă Abul-Faraj*, îi scoaseră din citadelă pe sirieni şi pe armeni, şi fiecare se întoarse acasă fără griji. Francilor, în schimb, li se luă tot ce aveau la ei, aur, argint, vase sfinte, potirele, vasele care acopereau potirele, crucile şi cantităţi de bijuterii. Îi dădură deoparte pe preoţi, pe nobili şi pe notabili; îi dezbrăcară de haine după care îi trimiseră, înlănţuiţi, la Alep. În rest, îi luară pe artizani, pe care Zinki îi păstră pentru a lucra fiecare în meseria lui. Toţi ceilalţi franci, în jur de o sută de oameni, fură executaţi.

Imediat ce vestea recuceririi oraşului Edessa este aflată, lumea arabă este cuprinsă de entuziasm. I se atribuie lui Zinki proiectele cele mai ambiţioase. Refugiaţii din Palestina şi din oraşele de pe coastă, numeroşi în anturajul atabegului, încep deja să vorbească de recucerirea Ierusalimului, un obiectiv care va deveni curând simbolul rezistenţei în faţa francilor.

Califul s-a grăbit să confere eroilor zilei titluri prestigioase: *al-malek al-mansur*, „regele victorios", *zain-el-islam*, „podoaba islamului", *nasir amir al-muminin*, „susţinătorul prinţului credincioşilor". Ca toţi conducătorii epocii, Zinki îşi aliniază mândru titlurile, simboluri ale puterii. Într-o notă uşor satirică, Ibn al-Qalanissi se scuză faţă de cititorii săi că a scris în cronica sa „sultanul cutare", „emirul" sau „atabegul", fără a adăuga titlurile lor complete. Pentru că, explică el, începând din secolul al X-lea, este o inflaţie de supranume onorifice încât textul său ar fi devenit ilizibil dacă ar fi vrut să le citeze pe toate. Regretând discret epoca primilor califi, care se mulţumeau cu titlul, superb prin simplicitatea sa, de „prinţ al credincioşilor", cronicarul din Damasc citează mai multe exemple pentru a-şi ilustra spusele, printre care, mai ales, cel al lui Zinki. De fiecare dată când îl menţionează pe atabeg, Ibn al-Qalanissi reaminteşte că ar trebui scris, textual:

> Emirul, generalul, cel mare, cel drept, ajutorul lui Dumnezeu, triumfătorul, unicul, stâlpul religiei, piatra unghiulară a islamului, podoaba islamului, protectorul creaturilor, asociatul dinastiei, auxiliarul doctrinei, mărinimia naţiunii, onoarea regilor, sprijinul sultanilor, învingătorul necredincioşilor, rebelilor şi ateilor, şeful armatelor musulmane, regele victorios, regele prinţilor, soarele meritelor, emirul celor două Irak-uri şi al Siriei, cuceritorul Iranului, Bahlawan Jihan Alp Inassaj Kotlogh Toghrulbeg atabeg Abu-Said Zinki Ibn Aq Sonqor, ajutorul prinţului credincioşilor.

În afară de caracterul lor pompos, la care cronicarul din Damasc zâmbeşte ireverenţios, aceste titluri reflectă de acum locul pe care Zinki îl ocupă în lumea arabă. Francii tremură doar la menţionarea numelui său. Dezamăgirea lor este cu atât mai mare cu cât regele Foulque a murit cu puţin înainte de căderea oraşului Edessa, lăsând doi copii minori. Soţia sa, care asigură regenţa, s-a grăbit să trimită emisari în ţara francilor pentru a duce veştile dezastrului suferit de poporul ei. *Se lansară atunci în toate ţările lor,* zice Ibn al-Qalanissi, *apeluri ca toţi oamenii să alerge la atacarea pământului islamului.*

Ca pentru a confirma temerile occidentalilor, Zinki revine în Siria

după victoria sa, declarând că pregăteşte o ofensivă de mare anvergură împotriva principalelor oraşe deţinute de franci. La început, aceste proiecte sunt primite cu entuziasm de oraşele siriene. Dar, puţin câte puţin, cei din Damasc se întreabă asupra adevăratelor intenţii ale atabegului, care s-a instalat la Baalbek, cum făcuse în 1139, pentru a construi foarte multe maşini de asediu. Oare nu chiar pe cei din Damasc îi va ataca, sub acoperirea jihadului?

Nu se va şti niciodată, căci în ianuarie 1146, atunci când pregătirile sale pentru campania de primăvară par terminate, Zinki se vede constrâns să plece spre nord; spionii săi l-au informat că este pus la cale un complot, de către Jocelin, din Edessa, cu unii dintre prietenii săi armeni rămaşi în oraş, pentru a masacra garnizoana turcă. Imediat ce ajunge în oraşul cucerit, atabegul preia situaţia în mână, îi execută pe partizanii fostului conte şi, pentru a-şi întări poziţia antifrancă în sânul populaţiei, instalează la Edessa trei sute de familii de evrei de al cărui sprijin este asigurat.

Această alertă îl convinge pe Zinki că este mai bine să renunţe, cel puţin provizoriu, să-şi extindă teritoriul şi să se ocupe de consolidarea lui. Există, pe marele drum de la Alep la Mosul, un emir arab care controlează puternica fortăreaţă din Jaabar situată pe Eufrat şi refuză să recunoască autoritatea atabegului. Pentru că nesupunerea acestuia putea ameninţa legăturile între cele două capitale, Zinki începe, în iunie 1146, asediul asupra Jaabar. Speră că va reuşi în câteva zile, dar iniţiativa se dovedeşte mai dificilă decât prevăzuse. Trec trei luni întregi fără ca rezistenţa asediaţilor să slăbească.

Într-o noapte de septembrie, atabegul adoarme după ce înghiţise o mare cantitate de alcool. Brusc, este trezit de un zgomot în cortul său. Deschizând ochii, îl vede pe unul dintre eunucii săi, un anume Yarankach, de origine francă, care bea vin din propriul lui pahar, ceea ce declanşează furia atabegului care jură să-l pedepsească sever a doua zi. Temându-se de furia stăpânului său, Yarankach aşteaptă să adoarmă din nou, îl străpunge cu lovituri de pumnal şi fuge în Jaabar, unde este acoperit cu cadouri.

Zinki nu moare imediat. În timp ce zace pe jumătate inconştient, unul dintre apropiaţii săi intră în cort. Ibn al-Athir va mărturisi:

> Văzându-mă, atabegul crezu că voiam să-l termin şi, cu un gest din deget, îmi ceru îndurare. Eu, de emoţie, cad în genunchi şi îi zic: „Stăpâne, cine ţi-a făcut asta?" Dar nu putu să-mi răspundă şi îşi dădu sufletul, Dumnezeu să-l aibă în milă!

Moartea tragică a lui Zinki, survenind la puțin timp după triumful său, îi va impresiona pe contemporani. Ibn al-Qalanissi comentează evenimentul în versuri:

> Dimineața îl găsi întins pe patul său, acolo unde eunucul său îl omorâse,
> Și totuși dormea în mijlocul unei armate mândre, înconjurat de curajoșii săi și de săbiile lor,
> Pieri fără să se servească de bogății sau putere,
> Comorile lui au devenit prada altora, împărțite de fiii și adversarii săi,
> La dispariția sa, inamicii săi s-au ridicat, ținând sulița pe care nu îndrăzneau să o ridice când el era acolo.

De fapt, de la moartea lui Zinki, începe goana după pradă. Soldații săi, până atunci disciplinați, se transformă într-o hoardă de tâlhari incontrolabili. Comoara sa, armele și chiar efectele personale dispar într-o clipă. Apoi armata sa începe să se disperseze. Unul după altul, emirii își adună oamenii și se grăbesc să ocupe vreo fortăreață sau să aștepte, în siguranță, curgerea evenimentelor.

Când Moinuddin Unar află de moartea adversarului său, părăsește imediat Damascul în fruntea trupelor sale și cucerește Baalbekul, restabilind în câteva săptămâni suzeranitatea peste Siria centrală. Raymond de Antiohia, reluând o tradiție care părea uitată, lansează un raid până la zidurile orașului Alep. Jocelin umblă cu intrigi pentru a relua Edessa.

Epopeea puternicului stat fondat de Zinki pare încheiată. În realitate, tocmai începe.

PARTEA A PATRA

VICTORIA
(1146-1187)

Dumnezeul meu, oferă victoria islamului şi nu lui Mahmud. Cine este câinele de Mahmud pentru a merita victoria?

Nureddin MAHMUD,
unificatorul Orientului arab
(1117-1174)

CAPITOLUL VIII

SFÂNTUL REGE NUREDDIN

Atunci când confuzia domneşte în tabăra lui Zinki, un singur om rămâne neclintit. Are douăzeci şi nouă de ani, înalt, ten închis la culoare, faţa rasă în afară de bărbie, fruntea lată, privirea blândă şi senină. Se apropie de trupul cald încă al atabegului, îi ia mâna şi, tremurând, îi scoate inelul, simbol al puterii, şi îl pune pe degetul său. Se numeşte Nureddin. Este al doilea fiu al lui Zinki.

Am citit despre vieţile suveranilor din trecut şi nu am găsit niciun om, în afară de primii califi, care să fie atât de virtuos şi atât de corect ca Nureddin. Ibn al-Athir, pe drept, va face un adevărat cult pentru acest prinţ. Dacă fiul lui Zinki a moştenit calităţile tatălui său - austeritate, curaj, simţ de stat - nu a păstrat niciunul din defectele care l-au făcut pe atabeg atât de odios pentru unii dintre contemporanii săi. În timp ce Zinki înspăimânta prin violenţă şi absenţa totală a scrupulelor, Nureddin reuşeşte, de la intrarea sa în scenă, să-şi formeze imaginea de om pios, rezervat, just, respectuos faţă de cuvântul dat şi complet devotat jihadului împotriva inamicilor islamului.

Şi mai important, căci aici este geniul său, îşi va transforma virtuţile în armă politică redutabilă. Înţelegând, în acel mijloc de secol al XII-lea, rolul important pe care îl poate juca mobilizarea psihologică, pune la punct un adevărat aparat de propagandă. Mai multe sute de literaţi, majoritatea oameni religioşi, vor avea drept misiune să-i câştige simpatia activă a poporului şi să-i forţeze astfel pe conducătorii lumii arabe să vină sub drapelul său. Ibn al-Athir va menţiona plângerile unui emir din Jezira care a fost „invitat" într-o zi de fiul lui Zinki să participe la o campanie împotriva francilor.

Dacă nu merg în ajutorul lui Nureddin, *zice el, îmi va lua domeniul, deoarece a scris deja credincioşilor şi asceţilor pentru a le cere să-l ajute cu rugăciuni şi să încurajeze incitarea musulmanilor la jihad.*

La această oră, fiecare din oamenii săi este cu discipolii şi tovarăşii lui, pe cale să citească scrisorile lui Nureddin, să plângă şi să mă blesteme. Dacă vreau să evit afurisenia, trebuie să dau curs cererii sale.

Nureddin supervizează de altfel personal aparatul de propagandă. Comandă poeme, scrisori, cărţi şi veghează la distribuirea lor în momentul ales pentru a produce efectul dorit. Principiile sale sunt simple: o singură religie, islamismul sunit, ceea ce implică o luptă crâncenă împotriva tuturor „ereziilor"; un singur stat, pentru a îi încercui pe franci din toate părţile; un singur obiectiv, jihadul, pentru a recuceri teritoriile ocupate şi mai ales să elibereze Ierusalimul. În cursul celor douăzeci şi opt de ani de domnie, Nureddin va incita mai mulţi *ulema* să scrie tratate în care să laude meritele Oraşului Sfânt, al-Quds, iar în moschei şi şcoli vor fi organizate şedinţe publice de lectură.

Nimeni nu uită, cu aceste ocazii, să îl elogieze pe mujahedinul suprem, pe musulmanul ireproşabil care este Nureddin. Dar acest cult al personalităţii este cu atât mai abil şi mai eficace cu cât este fondat, paradoxal, pe umilinţa şi austeritatea fiului lui Zinki.

Conform spuselor lui Ibn al-Athir:

> Soţia lui Nureddin se plânse o dată că nu are suficienţi bani pentru a-şi rezolva nevoile. El îi alocă trei prăvălii pe care le avea personal în Homs şi care aduceau vreo douăzeci de dinari pe an. Cum ea considera că nu este suficient, el îi răspunse: „Nu am nimic altceva. Pentru banii de care dispun eu nu sunt decât trezorierul musulmanilor şi nu intenţionez să-i trădez şi nici să ard în focul iadului din cauza ta."

Pe larg difuzate, asemenea vorbe se dovedesc foarte deranjante pentru prinţii din regiune care trăiesc în lux şi îi presează pe supuşii lor să le smulgă şi ultimele economii. De fapt, propaganda lui Nureddin pune în mod constant accentul pe aceste măriri de impozite pe care le practică în general în ţările supuse autorităţii sale.

Incomod pentru adversarii săi, fiul lui Zinki este adesea la fel şi pentru propriii săi emiri. Cu timpul, va deveni tot mai strict în privinţa respectării preceptelor religioase. Nu se mulţumeşte să interzică alcoolul pentru sine, ci îl interzice întregii sale armate, „precum şi tamburina, fluierul şi alte obiecte care displac Domnului", precizează Kamaleddin, cronicarul din Alep, care adaugă: „Nureddin va lăsa deoparte orice îmbrăcăminte luxoasă, pentru a se îmbrăca în stofe aspre". Bineînţeles, ofiţerii turci, obişnuiţi cu băutura şi ţinutele somptuoase, nu se vor simţi mereu foarte bine cu acest stăpân care zâmbeşte rar şi preferă exclusiv compania juriştilor musulmani cu turban.

Şi mai puţin liniştitoare pentru emiri este această tendinţă a fiului lui Zinki de a renunţa la titlul său de Nureddin, „lumina religiei", pentru numele său personal, Mahmud. „Dumnezeul meu, se ruga el înainte de fiecare bătălie, oferă victoria islamului şi nu lui Mahmud. Cine este câinele de Mahmud pentru a merita victoria?" Astfel de demonstraţii de umilinţă îi vor atrage simpatia celor neajutoraţi şi a oamenilor pioşi, dar cei puternici nu vor ezita să le taxeze drept ipocrizii. Se pare totuşi că aceste convingeri erau sincere, chiar dacă imaginea sa exterioară era, în parte, artificială. Oricum, rezultatul se va vedea: Nureddin va face din lumea arabă o forţă capabilă să-i zdrobească pe franci, iar locotenentul său, Saladin, va culege rezultatele victoriei.

La moartea tatălui său, Nureddin reuşi să se impună în Alep, ceea ce înseamnă puţin, în comparaţie cu domeniul enorm cucerit de atabeg, dar chiar modestia acestui domeniu iniţial va asigura gloria domniei sale. Zinki îşi petrecuse cea mai mare parte a vieţii luptându-se cu califii, sultanii şi diverse emirate din Irak şi Jezira. O sarcină epuizantă şi ingrată, care nu îi va reveni fiului său. Lăsând Mosul şi regiunea din jur fratelui său mai mare, Saifeddin, cu care va menţine raporturi bune, şi deci putând conta la frontiera orientală pe o prietenie puternică, Nureddin se consacră cu totul afacerilor siriene.

Poziţia sa nu este totuşi comodă când ajunge la Alep, în septembrie 1146, însoţit de omul său de încredere, emirul kurd Chirkuh, unchiul lui Saladin. Nu numai că se trăieşte din nou cu teama faţă de cavalerii din Antiohia, dar Nureddin nu are timp să îşi extindă autoritatea dincolo de zidurile capitalei, când este anunţat, la sfârşitul lui octombrie, că Jocelin a reuşit să recucerească Edessa cu ajutorul unei părţi din populaţia armeană. Nu este vorba de un oraş oarecare, asemenea celor care au fost pierdute la moartea lui Zinki: Edessa era simbolul gloriei atabegului, căderea acestui oraş punând în discuţie viitorul dinastiei. Nureddin reacţionează rapid. Călărind zi şi noapte, lăsând pe marginea drumurilor caii epuizaţi, ajunge la Edessa înainte chiar ca Jocelin să organizeze apărarea. Contele, pe care încercările din trecut nu l-au făcut mai curajos, decide să fugă la căderea nopţii. Partizanii săi, care încearcă să-l urmeze, sunt prinşi şi masacraţi de călăreţii din Alep.

Rapiditatea cu care insurecţia a fost strivită conferă fiului lui Zinki un prestigiu de care puterea sa în ascensiune avea mare nevoie.

Înțelegând lecția, Raymond de Antiohia își cam pierde curajul. Unar, la rândul său, se grăbește să-i propună stăpânului din Alep mâna fiicei sale.

> Contractul de căsătorie fu redactat la Damasc, *precizează Ibn al-Qalanissi,* în prezența trimișilor lui Nureddin. Se începe confecționarea trusoului și, imediat ce este gata, trimișii pornesc la drum spre Alep.

Situația lui Nureddin în Siria este de acum consolidată. Dar, comparate cu pericolul care se ivește la orizont, comploturile lui Jocelin, raziile lui Raymond și intrigile vulpoiului bătrân din Damasc vor părea curând derizorii.

> Veşti succesive ajunseră la Constantinopol, din teritoriile francilor cât şi din ţinuturile învecinate, conform cărora regii francilor soseau din ţara lor pentru a ataca pământul islamului. Îşi lăsaseră provinciile pustii, private de apărare, şi luaseră cu ei bogăţii, comori şi materiale nenumărate. Numărul lor, se zicea, atingea un milion de pedestraşi şi cavaleri, şi chiar mai mult.

Când scrie aceste rânduri, Ibn al-Qalanissi are şaptezeci şi cinci de ani şi îşi aminteşte fără îndoială că în urmă cu o jumătate de secol a trebuit să se refere, în termeni puţin diferiţi, la un eveniment de acelaşi gen.

De fapt, a doua invazie francă, provocată de căderea oraşului Edessa, apăru la început ca o reeditare a celei dintâi. Nenumăraţi combatanţi au debarcat în Asia Mică în toamna anului 1147, încă o dată, cu cruci ţesute pe spate. Traversând Dorileea, unde avusese loc înfrângerea istorică a lui Kilij Arslan, fiul acestuia, Masud, îi aşteaptă pentru a se răzbuna după cincizeci de ani. Le întinde mai multe ambuscade, administrându-le lovituri mortale. *Se anunţa tot timpul că efectivele lor se micşorau, atât de mult încât oamenii se mai linişteau.* Ibn al-Qalanissi adaugă totuşi că *după toate pierderile suferite, francii erau, se zice, aproape o sută de mii.* Evident, nu trebuie să dăm crezare întru totul acestor cifre. Ca toţi contemporanii săi, cronicarul din Damasc nu are cultul exactităţii şi, oricum, nu există niciun mod de a verifica estimările sale. Trebuie totuşi salutate în treacăt precauţiile verbale ale lui Ibn al-Qalanissi care adaugă „se zice" de fiecare dată când o cifră i se pare suspectă. Deşi Ibn al-Athir nu are astfel de scrupule, de fiecare dată când îşi prezintă interpretarea personală a unui eveniment are grijă să concluzioneze cu „Allahu aalam", „Dumnezeu ştie".

Oricare ar fi numărul exact al noilor invadatori franci, este sigur că forţele lor, adăugate celor din Ierusalim, Antiohia şi Tripoli, au de ce

să neliniştească lumea arabă, care le observă mişcările cu groază. O întrebare revine neîncetat: ce oraş vor ataca mai întâi? Logic, trebuiau să înceapă cu Edessa. Nu pentru a răzbuna căderea acestuia veniseră ei? Dar puteau la fel de bine să vizeze Alep, lovind astfel direct în cinima puterii crescânde a lui Nureddin, astfel încât Edessa să cedeze singur. De fapt, nu va fi nici unul, nici altul. *După lungi dispute între regii lor,* zice Ibn al-Qalanissi, *sfârşiră prin a conveni să atace Damasc şi sunt atât de siguri că îl vor cuceri încât se înţeleg dinainte asupra împărţirii prăzii.*

Să atace Damasc? Să atace oraşul lui Moinuddin Unar, singurul conducător musulman care avea un tratat de alianţă cu Ierusalim? Francii nu puteau face un serviciu mai bun rezistenţei arabe! Privind retrospectiv, se pare totuşi că puternicii regi care comandau aceste armate de franci judecaseră că doar cucerirea unui oraş prestigios cum este Damasc justifica deplasarea lor în Orient. Cronicarii arabi vorbesc în special de Conrad, regele germanilor, fără a face nici cea mai mică menţiune despre prezenţa regelui Franţei, Ludovic al VII-lea, un personaj, ce-i drept, fără mare anvergură.

> Imediat ce avu informaţii cu privire la intenţiile francilor, *relatează Ibn al-Qalanissi,* emirul Moinuddin începu pregătirile pentru a le face faţă. Fortifică toate locurile unde se putea da atacul, dispuse soldaţi pe drumuri, acoperi puţurile şi distruse punctele de aprovizionare cu apă din jurul cetăţii.

Pe 24 iulie 1148, trupele francilor ajung la Damasc, urmate de veritabile coloane de cămile încărcate cu bagaje. Locuitorii din Damasc ies din oraş cu sutele pentru a îi înfrunta pe invadatori. Printre ei se află un foarte bătrân teolog de origine maghrebiană, al-Findalawi.

> Văzându-l cum înaintează pe jos, Moinuddin se apropie de el, *va relata Ibn al-Athir,* îl salută şi zise: „O, venerabile, vârsta ta te scuteşte de luptă. Pe noi pică apărarea musulmanilor." Îi ceru să se întoarcă, dar al-Findalawi refuză zicând: „M-am vândut iar Dumnezeu m-a cumpărat." Aşa se referea la cuvintele Celui de Sus: „Dumnezeu a cumpărat de la credincioşi persoanele lor şi bunurile lor pentru a le da în schimb paradisul." Al-Findalawi merse înainte şi luptă cu francii până în momentul în care căzu sub loviturile lor.

Acest martiriu este urmat curând de un al altui ascet, un refugiat palestinian pe nume al-Halhuli. Dar, în ciuda acestor acte eroice, înaintarea francilor nu putu fi împiedicată. S-au răspândit pe câmpia

Ghuta şi şi-au ridicat aici corturile, apropiindu-se chiar în unele locuri de ziduri. În seara acestei prime zile de luptă, locuitorii Damascului, temându-se de ce era mai rău, încep să ridice baricade pe străzi.

A doua zi, pe 25 iulie, *era duminică*, relatează Ibn al-Qalanissi, *şi locuitorii efectuară ieşiri din zori. Lupta nu încetă decât la sfârşitul zilei, când toată lumea fu epuizată. Fiecare reveni atunci pe poziţiile sale. Armata din Damasc petrecu noaptea în faţa francilor iar cetăţenii rămaseră de gardă pe ziduri, căci vedeau inamicul prea aproape de ei.*

Luni dimineaţa, pupulaţia speră din nou, deoarece văd venind din nord valuri succesive de călăreţi turci, kurzi şi arabi. Unar scrisese tuturor prinţilor din regiune pentru a le cere întăriri, iar aceştia începuseră să ajungă la oraşul asediat. Se anunţă, pentru a doua zi, venirea lui Nureddin în fruntea armatei din Alep, precum şi a fratelui său, Saifeddin, cu cea din Mosul. La apropierea lor, Moinuddin trimite, după Ibn al-Athir, *un mesaj francilor străini şi un mesaj francilor din Siria.* Cu primii, foloseşte un limbaj simplist: *Regele Orientului soseşte; dacă nu plecaţi, îi predau oraşul şi veţi regreta.* Cu ceilalţi, „coloniştii", utilizează un limbaj diferit: *Aţi ajuns atât de nebuni încât să-i ajutaţi pe aceşti oameni împotriva noastră? Nu aţi înţeles că dacă au venit la Damasc, vor căuta să vă cucerească propriile voastre oraşe? Dacă eu nu reuşesc să îmi apăr oraşul meu, îl voi preda lui Saifeddin, şi ştiţi bine că, dacă preia Damascul, nu veţi mai putea rezista în Siria.*

Succesul manevrei lui Unar este imediat. Ajuns la un acord secret cu francii locali, care încearcă să-l convingă pe regele germanilor să se îndepărteze de Damasc înainte de sosirea armatelor, distribuie, pentru a-şi asigura succesul intrigilor diplomatice, mită, răspândind, în livezile din jurul capitalei, sute de franctirori care creează ambuscade şi îi hărţuiesc pe franci. De luni seara, disensiunile provocate de bătrânul turc încep să-şi facă efectul. Asediatorii care, brusc demoralizaţi, au început o retragere tactică pentru a-şi regrupa forţele, se trezesc, hărţuiţi de cei din Damasc, într-o câmpie deschisă din toate direcţiile, fără cel mai mic izvor de apă la îndemână. După câteva ore, situaţia lor devine atât de insuportabilă, încât regii lor nu se mai gândesc la cucerirea metropolei siriene, ci la salvarea trupelor şi persoanelor lor de la pieire. Marţi dimineaţa, armatele france se retrag deja spre Ierusalim, urmărite de oamenii lui Moinuddin.

Clar, francii nu mai sunt ce erau. Neglijenţa conducătorilor şi dezbinarea şefilor militari nu mai sunt, se pare, un privilegiu trist al

arabilor. Locuitorii Damascului sunt stupefiaţi: este posibil ca puternica expediţie franca, cea care face să tremure Orientul de luni de zile, să se încheie după mai puţin de patru zile de luptă? *Se gândeau că pregăteau vreun vicleşug,* zice Ibn al-Qalanissi. Nu este nimic. Noua invazie franca este terminată. *Francii germani,* va zice Ibn al-Athir, *se întoarseră în ţara lor care se află acolo, dincolo de Constantinopol, iar Dumnezeu îi scăpă pe credincioşi de această calamitate.*

Surprinzătoarea victorie a lui Unar îi va reface prestigiul şi îi va ierta compromisurile făcute cu invadatorii. Dar Moinuddin îşi văzu ultimele zile ale carierei sale. Moare la un an după bătălie. *Într-o zi în care mâncase copios ca de obicei, fu cuprins de o stare de rău. Se auzi că era bolnav de dizenterie. Este,* precizează Ibn al-Qalanissi, *o maladie redutabilă de care se scapă rar.* Şi, la moartea sa, puterea ajunge la suveranul nominal al cetăţii, Abaq, descendentul lui Toghtekin, un tânăr de şaisprezece ani, fără prea multă inteligenţă, care nu va reuşi niciodată să-şi ia singur zborul.

Adevăratul câştigător al bătăliei de la Damasc este incontestabil Nureddin. În iunie 1149, reuşeşte să zdrobească armata prinţului din Antiohia, Raymond, pe care Chirkuh, unchiul lui Saladin, îl omoară cu propriile mâini. Acesta îi taie capul şi îl duce stăpânului său care, conform uzanţei, îl trimite califului din Bagdad într-un cufăr de argint. Îndepărtând astfel orice ameninţare franca în Siria de Nord, fiul lui Zinki are mâinile libere să se ocupe de acum de realizarea vechiului vis patern: cucerirea Damascului. În 1140, cetatea preferase să se alieze cu francii decât să se supună jugului brutal al lui Zinki. Dar lucrurile s-au schimbat. Moinuddin nu mai este acolo, comportarea occidentalilor i-a îndepărtat pe cei mai aprigi partizani ai lor şi, mai ales, reputaţia lui Nureddin nu seamănă deloc cu cea a tatălui său. Nu vrea să profaneze mândra cetate a omeiazilor, ci să o seducă.

Ajungând, în fruntea trupelor sale, la livezile care înconjoară oraşul, se preocupă mai mult de câştigarea simpatiei populaţiei decât de pregătirea atacului. *Nureddin,* povesteşte Ibn al-Qalanissi, *se arată binevoitor cu ţăranii şi se instală confortabil în teritoriile lor; peste tot Dumnezeu era rugat în favoarea lui, atât în Damasc, cât şi în împrejurimi.* Când, la puţin timp de la sosirea sa, vin ploi abundente după o lungă perioadă de secetă, oamenii îi atribuie lui acest merit. „Graţie lui, zic ei, justeţei şi conduitei lui exemplare."

Deşi natura ambiţiilor sale este evidentă, stăpânul din Alep refuză să pară drept un cuceritor.

Nu am venit să mă aşez în aceste locuri cu intenţia de a mă lupta cu voi sau de a vă asedia, *scrie într-o scrisoare adresată conducătorilor din Damasc.* Doar numeroasele plângeri ale musulmanilor m-au făcut să acţionez astfel, căci ţăranii sunt despuiaţi de toate bunurile lor şi despărţiţi de copiii lor de către franci, şi nu au pe nimeni care să-i apere. Dată fiind puterea pe care Dumnezeu mi-a dat-o pentru a-i ajuta pe musulmani şi lupta cu infidelii, date fiind bogăţiile şi oamenii de care dispun, nu îmi este permis să îi neglijez pe musulmani şi să nu le iau apărarea. Mai ales că eu cunosc incapacitatea voastră de a vă apăra provinciile şi înjosirea care v-a făcut să cereţi ajutor francilor şi să le daţi bunurile supuşilor voştri cei mai săraci, pe care îi lezaţi criminal. Iată cine nu este plăcut nici de Dumnezeu, nici de musulmani!

Această scrisoare dezvăluie subtilitatea strategiei noului stăpân din Alep care se dă apărător al Damascului, în special al celor mai deznădăjduţi locuitori ai lui, şi încearcă vizibil să îi ridice împotriva stăpânilor lor. Răspunsul acestora din urmă, prin bruscheţea lui, nu face decât să îi apropie pe cetăţeni de fiul lui Zinki: „Între tine şi noi, nu mai este de acum decât nisipul. Francii vor veni să ne ajute să te înfrângem."

În ciuda simpatiilor în rândul populaţiei, Nureddin, preferă să nu înfrunte forţele reunite din Ierusalim şi Damasc şi acceptă să se retragă spre nord; nu fără a obţine ca, în moschei, numele său să fie citat în rugăciuni chiar după cel al califului şi al sultanului, şi ca monedele să fie bătute cu numele său, o manifestare de supunere des utilizată în oraşele musulmane pentru a-i potoli pe cuceritori.

Nureddin consideră acest semisucces încurajator. Un an mai târziu, se întoarce cu trupele sale pe meleagurile de lângă Damasc, trimiţând o nouă scrisoare lui Abaq şi celorlalţi conducători ai cetăţii: *Nu vreau decât bunăstarea musulmanilor, jihadul împotriva necredincioşilor şi eliberarea prizonierilor pe care ei îi deţin. Dacă vă alăturaţi cu armata din Damasc, dacă ne ajutăm reciproc pentru jihad, dorinţa mi se va îndeplini.* Drept răspuns, Abaq apelează din nou la franci, care se prezintă sub conducerea tânărului lor rege Baudouin al III-lea, fiul lui Foulque, şi se instalează la porţile Damascului timp de câteva săptămâni. Cavalerii lor sunt chiar autorizaţi să circule prin piete, ceea ce creează o oarecare tensiune în rândul populaţiei oraşului, care nu a uitat încă de copiii căzuţi în luptă în urmă cu trei ani.

Prudent, Nureddin continuă să evite orice înfruntare cu coalizaţii. Îşi îndepărtează trupele de Damasc, aşteptând ca francii să se întoarcă la Ierusalim. Pentru el, bătălia este înainte de toate politică. Exploatând

cel mai bine amărăciunea cetăţenilor, trimite numeroase mesaje notabililor din Damasc şi şefilor religioşi pentru a denunţa trădarea lui Abaq. Intră chiar în contact cu numeroşi militari pe care colaborarea deschisă cu francii îi exasperează. Pentru fiul lui Zinki, nu este vorba doar de provocarea protestelor care îl vor deranja pe Abaq, ci de organizarea din interiorul oraşului a unei reţele de complici care ar putea face Damascul să capituleze. Cu această misiune delicată îl însărcinează pe tatăl lui Saladin. În 1153, după o abilă muncă de organizare, Ayyub reuşeşte să asigure neutralitatea binevenită a miliţiei urbane, al cărei comandant este un frate mai tânăr al lui Ibn al-Qalanissi. Mai multe personaje ale armatei adoptă aceeaşi atitudine, ceea ce, din zi în zi, întăreşte izolarea lui Abaq. Nu mai rămâne acestuia din urmă decât un mic grup de emiri care îl încurajează în continuare să reziste. Decis să scape de aceştia din urmă, Nureddin face să ajungă la stăpânul Damascului informaţii false, conform cărora un complot se punea la cale de către anturajul său. Fără să mai încerce să verifice adevărul, Abaq se grăbeşte să execute sau să închidă mai mulţi dintre colaboratorii săi. Izolarea sa este acum totală.

Ultima operaţiune: Nureddin interceptează subit toate convoaiele de provizii care se îndreaptă spre Damasc. Preţul unui sac de grâu urcă în două zile de la o jumătate de dinar la douăzeci şi cinci de dinari, iar populaţia începe să se teamă de foamete. Revine în sarcina agenţilor stăpânului din Alep să convingă opinia publică cu succes că nu ar exista nicio penurie, dacă Abaq nu ar alege să se alieze cu francii împotriva coreligionarilor din Alep.

Pe 18 aprilie 1154, Nureddin revine cu trupele lângă Damasc. Abaq îi trimite, încă o dată, un mesaj urgent lui Baudouin, dar regele din Ierusalim nu va avea timp să vină.

Duminică, 25 aprilie, este dat atacul final în estul oraşului.

> Nu era nimeni pe ziduri, *povesteşte cronicarul din Damasc,* nici soldaţi, nici cetăţeni, cu excepţia câtorva turci pe post de gardă într-un turn. Unul din soldaţii lui Nureddin se duse spre un zid în vârful căruia era o femeie evreică şi care îi aruncă o funie. Se folosi de ea pentru a se căţăra, ajunse în vârf fără ca nimeni să observe şi fu urmat de alţi camarazi ai săi care ridicară un drapel şi începură să strige: „Ya mansour! O, victoriosule!" Trupele din Damasc şi populaţia renunţară la orice rezistenţă din cauza simpatiei lor faţă de Nureddin, pentru corectitudinea şi buna reputaţie a lui. Un genist alergă la poarta de est, bab-Charki, cu hârleţul lui şi sparse încuietoarea. Soldaţii intrară şi se răspândiră pe principalele artere fără să întâmpine rezistenţă. Poarta

Thomas, bab-Touma, fu de asemenea deschisă trupelor. În fine, regele Nureddin îşi făcu intrarea, împreună cu suita sa, spre marea bucurie a locuitorilor şi soldaţilor, care erau cu toţii obsedaţi de teama foametei ca şi de frica de a fi asediaţi de francii necredincioşi.

Generos în urma victoriei, Nureddin le oferă lui Abaq şi apropiaţilor săi fiefuri în regiunea Homs şi îi lasă să fugă cu bunurile lor.

Fără luptă, fără vărsare de sânge, Nureddin a cucerit Damascul prin persuasiune şi nu cu arme. Cetatea, care de un sfert de secol rezistase sălbatic tuturor celor care încercau să o supună, fie că era vorba de Asasini, fie de franci sau de Zinki, se lăsase sedusă de fermitatea blândă a unui prinţ care promitea în acelaşi timp să asigure liniştea şi să-i respecte independenţa. Nu o va regreta şi va trăi, graţie lui şi succesorilor săi, una din perioadele cele mai glorioase ale istoriei sale.

A doua zi după victorie, Nureddin, adunându-i pe *ulema*, cadiii şi negustorii oraşului, le vorbi liniştitor, nu fără a uita să aducă importante stocuri de provizii şi a suprima câteva taxe ce afectau piaţa de fructe, piaţa de legume precum şi distribuirea apei. Un decret este redactat în acest sens şi citit vinerea următoare, din amvon, după rugăciune. La optzeci şi unu de ani, Ibn al-Qalanissi este tot acolo pentru a se alătura bucuriei concetăţenilor. *Populaţia aplaudă,* relatează el. *Cetăţenii, ţăranii, femeile, slujbaşii, toată lumea adresă public rugăciuni Domnului pentru a-i prelungi zilele lui Nureddin şi drapelele lui să fie mereu victorioase.*

Pentru prima dată de la începutul războaielor france, cele două mari metropole siriene, Alep şi Damasc, sunt unite într-un singur stat, sub autoritatea unui prinţ de treizeci şi şapte de ani, hotărât să se consacre luptei împotriva cotropitorilor. De fapt, întreaga Sirie musulmană este de acum unificată, cu excepţia micului emirat Chayzar unde dinastia Munqidhites reuşeşte încă să-şi păstreze autonomia. Dar nu pentru mult timp, fiindcă istoria acestui mic stat este hărăzită să se încheie în cea mai bruscă şi mai neprevăzută manieră.

În august 1157, în timp ce la Damasc circulă zvonuri potrivit cărora se întrevede o campanie a lui Nureddin împotriva Ierusalimului, un cutremur de pământ de o violenţă rară devastează Siria întreagă, omorând şi arabi şi franci. La Alep, mai multe turnuri ale zidului se prăbuşesc iar populaţia, terorizată, se împrăştie pe câmpul învecinat. La Harran, pământul se crapă şi prin breşa imensă ies la lumină vestigiile unei vechi cetăţi. La Tripoli, Beirut, Tyr, Homs, Maara, morţii şi clădirile distruse sunt nenumărate.

Dar două oraşe sunt mai atinse decât celelalte de cataclism: Hama şi Chayzar. Se povesteşte că un învăţător din Hama, ieşit din clasa sa pentru a-şi satisface nevoile pe un teren viran, îşi găsi la întoarcere şcoala distrusă şi toţi elevii morţi. Îngrozit, se aşează pe dărâmături, întrebându-se cum va da vestea părinţilor, dar niciunul dintre ei nu supravieţuiseră pentru a veni să-şi ia copilul.

La Chayzar, în aceeaşi zi, suveranul cetăţii, emirul Mohammed Ibn Sultan, vărul lui Ussama, organizează o recepţie în Citadelă pentru a sărbători circumcizia fiului său. Toţi demnitarii oraşului sunt adunaţi acolo, precum şi membrii familiei regale, când brusc pământul începe să se cutremure, pereţii se prăbuşesc, decimând întreaga asistenţă. Emiratul Munqidhites a încetat pur şi simplu să mai existe. Ussama, care se află la Damasc, este unul dintre puţinii membri ai familiei care supravieţuieşte. Va scrie, sub efectul emoţiilor: *Moartea nu a înaintat pas cu pas pentru a omorî oamenii din rasa mea, pentru a-i lua doi câte doi sau pe fiecare separat. Au murit cu toţii într-o clipă, şi palatele le-au devenit morminte.* Înainte de a adăuga, trezit la realitate: *Cutremurele de pământ nu au lovit această ţară decât pentru a o trezi din toropeală.*

Drama celor din familia Munqidhites va inspira contemporanilor o mai profundă reflecţie asupra frivolităţii lucrurilor, dar cataclismul va fi, mai prozaic, ocazia pentru unii de a cuceri sau jefui fără probleme vreun oraş izolat sau vreo fortăreaţă cu zidurile dărâmate. Chayzar, în special, este imediat atacată atât de către Asasini, cât şi de franci, înainte de a fi preluată de armata din Alep.

În octombrie 1157, în timp ce trece din oraş în oraş pentru a supraveghea reparaţia zidurilor, Nureddin se îmbolnăveşte. Medicul din Damasc Ibn al-Waqqar, care îl urmează în toate deplasările, se arată pesimist. Timp de un an şi jumătate, prinţul se zbate între viaţă şi moarte, fapt de care francii vor profita pentru a ocupa câteva fortăreţe şi a face razii în împrejurimile Damascului. Dar Nureddin foloseşte această perioadă de inactivitate pentru a se gândi la destinul său. A reuşit, în prima parte a domniei sale, să reunească Siria musulmană sub conducerea sa şi să pună capăt luptelor care o slăbeau. De acum, va trebui dus jihadul pentru a recuceri marile oraşe ocupate de către franci. Unii dintre apropiaţii săi, mai ales locuitorii din Alep, îi sugerează să înceapă cu Antiohia dar, spre marea lor surpriză, Nureddin se opune. Acest oraş, le explică el, aparţine rumilor. Orice tentativă de a-l cuceri va incita imperiul să se implice în afacerile siriene, ceea ce va obliga

armatele musulmane să se bată pe două fronturi. Nu, insistă el, nu trebuie să-i provocăm pe rumi, dar să încercăm mai repede să recuperăm o importantă cetate de pe coastă, sau chiar, dacă Dumnezeu o permite, Ierusalimul.

Pentru Nureddin, evenimentele vor justifica foarte repede temerile sale. În 1159, când abia începe să se refacă, află că o puternică armată bizantină, comandată de împăratul Manuel, fiul şi succesorul lui Ioan Comnenul, s-a strâns în nordul Siriei. Nureddin se grăbeşte să-şi trimită ambasadorii înaintea împăratului pentru a-i ura bun venit. Primindu-i, basileul, bărbat impunător, deştept, pasionat de medicină, îşi proclamă intenţia de a menţine cu stăpânul lor cele mai amicale raporturi posibile. A venit în Siria, asigură el, doar pentru a da o lecţie stăpânilor din Antiohia. Ţine minte că tatăl lui Manuel venise, cu aceleaşi motive, în urmă cu douăzeci şi doi de ani, ceea ce nu îl împiedicase să se alieze cu occidentalii împotriva musulmanilor. Şi totuşi, emisarii lui Nureddin nu pun la îndoială cuvântul basileului. Cunosc furia pe care o resimt rumii de fiecare dată când este menţionat numele lui Renaud de Chatillon, acest cavaler care, din 1153, conduce destinele principatului Antiohia, un om brutal, arogant, cinic şi rău, care va simboliza într-o zi pentru arabi toată răutatea francilor şi pe care Saladin va jura să-l omoare cu mâinile lui.

Prinţul Renaud, „brins Arnat" cum îi zic cronicarii, a venit în Orient în 1147, cu mentalitatea deja depăşită a primilor invadatori: însetat de aur, sânge şi cuceriri. La puţin timp după moartea lui Raymond de Antiohia, a reuşit să o seducă pe văduva acestuia, apoi să se căsătorească cu ea, devenind astfel stăpânul oraşului. Foarte repede, faptele lui l-au făcut odios, nu numai pentru vecinii din Alep, ci şi pentru rumi şi propriii lui supuşi. În 1156, sub pretextul refuzului lui Manuel de a-i plăti o sumă promisă, a decis să se răzbune lansând un raid asupra insulei bizantine Cipru şi cere patriarhului din Antiohia să-i finanţeze expediţia. Cum prelatul se arăta recalcitrant, Renaud l-a aruncat în închisoare, l-a torturat, apoi, după ce i-a uns rănile cu miere, l-a înlănţuit şi pus la soare toată ziua, lăsând miile de insecte să se înfrupte din trupul lui.

Bineînţeles, patriarhul a sfârşit prin a-şi descuia vistieria iar prinţul, adunând o flotilă, a debarcat pe coastele insulei mediteraneene, zdrobind fără dificultate mica garnizoană bizantină şi lăsându-şi acolo oameni. După ceea ce s-a întâmplat în acea primăvară a anului 1156, Ciprul nu îşi va mai reveni niciodată. Din nord până în sud, toate

câmpurile cultivate au fost sistematic răvăşite, toate turmele de animale masacrate, palatele, bisericile şi adăposturile au fost jefuite, în timp ce tot ceea ce nu putea fi luat era demolat sau incendiat pe loc. Femeile au fost violate, bătrânii şi copiii au fost omorâţi, bogaţii au fost luaţi ostatici, iar săracii decapitaţi. Înainte de a pleca încărcat cu prada, Renaud a mai ordonat adunarea tuturor preoţilor şi călugărilor greci, cărora le-a tăiat nasul după care i-a trimis, mutilaţi, la Constantinopol.

Manuel trebuie să reacţioneze. Dar, în calitate de moştenitor al împăraţilor romani, nu poate să o facă într-un mod josnic. Caută să-şi restabilească prestigiul umilindu-l public pe cavalerul-tâlhar din Antiohia. Renaud, care ştie că orice opoziţie ar fi inutilă, decide, imediat ce află că armata imperială este în drum spre Siria, să-şi ceară iertare. Capabil, în egală măsură, atât de servilism, cât şi de aroganţă, se prezintă în tabăra lui Manuel, în picioarele goale, îmbrăcat ca un cerşetor şi se aruncă pe burtă în faţa tronului imperial.

Ambasadorii lui Nureddin sunt acolo pentru a asista la scenă. Îl văd pe „brins Arnat" căzut în praf la picioarele basileului care, fără să pară că îl vede, îşi continuă liniştit discuţia cu invitaţii săi, aşteptând mai multe minute până ce să-i arunce o privire adversarului, ordonându-i cu un gest condescendent să se ridice.

Renaud va obţine iertarea şi va putea astfel să-şi păstreze principatul, dar prestigiul său în Siria de Nord nu va mai fi la fel. În anul următor, este capturat de soldaţii din Alep în cursul unei operaţiuni de jaf pe care o ducea în nordul oraşului, ceea ce îl va costa şaisprezece ani de închisoare până ce va reapărea pe scena pe care destinul îl pune să joace cele mai ingrate roluri.

În schimb, de a doua zi, autoritatea lui Manuel nu încetează să se întărească. Reuşeşte să îşi impună suzeranitatea atât în principatul franc al Antiohiei, cât şi în statele din Asia Mică, redând astfel imperiului un rol determinant în afacerile Siriei. Şi această resurgenţă a puterii militare bizantine, ultima din istorie, bulversează, imediat, datele conflictului care îi opune pe arabi francilor. Ameninţarea constantă pe care o reprezintă rumii la frontierele sale îl împiedică pe Nureddin să se lanseze în vasta iniţiativă de recucerire pe care şi-o dorea. Aşa cum, în timp ce puterea fiului lui Zinki interzice francilor orice expansiune, situaţia din Siria ajunge într-un fel să fie blocată.

Cu toate acestea, ca şi cum energiile arabilor şi ale francilor încercau să se elibereze dintr-o dată, iată că greutatea războiului se va deplasa spre un nou teatru de operaţiuni; Egiptul.

CAPITOLUL IX

CURSA SPRE NIL

„Unchiul meu Chirkuh se întoarse spre mine şi zise: «Yussef, ia-ţi lucrurile, plecăm!»" Primind acest ordin, am simţit un pumnal în inimă, şi răspund: «Pentru Dumnezeu, dacă mi-ai da tot regatul Egiptului, nu aş merge!»"

Cel care vorbeşte astfel nu este altul decât Saladin, relatând începuturile cel puţin timide ale aventurii care va face din el unul din suveranii cei mai prestigioşi ai istoriei. Cu admirabila sinceritate care îi caracterizează toate aceste vorbe, Yussef îşi atribuie meritul epopeii egiptene. „În cele din urmă am plecat cu unchiul meu, adaugă el. A cucerit Egiptul, apoi a murit. Dumnezeu mi-a pus atunci în mâini o putere la care nu mă aşteptam." De fapt, dacă Saladin apare curând ca cel mai mare beneficiar al expediţiei egiptene, el nu va juca rolul principal. Nici Nureddin, chiar dacă ţara Nilului este cucerită în numele lui.

Această campanie, care durează din 1163 până în 1169, va avea ca protagonişti trei uimitoare personaje: un vizir egiptean, Chawer, ale cărui intrigi demonice vor scălda regiunea în sânge şi foc, un rege franc, Amaury, atât de mult obsedat de ideea de a cuceri Egiptul încât va invada această ţară de cinci ori în şase ani, şi un general kurd, Chirkuh, „leul", care se va impune drept unul din geniile militare ale timpului său.

Când Chawer preia puterea în Cairo în decembrie 1162, accede la o demnitate şi o sarcină care oferă onoruri şi bogăţii, dar nu cunoaşte reversul medaliei: din cei cincisprezece conducători care l-au precedat în fruntea Egiptului, unul singur va scăpa cu viaţă. Toţi ceilalţi au fost, după caz, spânzuraţi, decapitaţi, înjunghiaţi, crucificaţi, otrăviţi sau linşaţi de mulţime; unul a fost omorât de fiul său adoptiv, celălalt de propriul său tată. E greu, după toate acestea, să găseşti la acest emir bronzat, cu tâmplele grizonate, urmele vreunui scrupul. Imediat ce ajunge la putere, se grăbeşte să-şi masacreze predecesorul şi pe toată familia lui, să-şi însuşească aurul lor, bijuteriile şi palatele.

Roata norocului nu se mai învârteşte: după mai puţin de nouă luni de guvernare, noul vizir este şi el răsturnat de unul din locotenenţii săi, un anume Dirgham. Prevenit din timp, Chawer reuşeşte să fugă din Egipt teafăr şi se refugiază în Siria, unde încearcă să obţină sprijinul lui Nureddin pentru a reveni la putere. Deşi vizitatorul său este inteligent şi bun vorbitor, fiul lui Zinki nu îi acordă, la început, nicio atenţie. Dar foarte repede, evenimentele îl obligă să-şi schimbe atitudinea.

Şi asta pentru că, la Ierusalim, se urmăresc cu atenţie, se pare, bulversările ce au loc în Cairo. Din februarie 1162, francii au un nou rege cu o ambiţie neîmblânzită: „Morri", Amaury, al doilea fiu al lui Foulque. Vizibil influenţat de propaganda lui Nureddin, acest monarh de douăzeci şi şase de ani încearcă să îşi facă o imagine de om sobru, pios, aplecat spre lecturi religioase şi preocupat de justiţie. Dar asemănarea nu este decât aparentă. Regele franc are mai multă îndrăzneală decât înţelepciune şi, în ciuda taliei sale înalte şi a părului abundent, îi lipseşte tocmai maiestatea. Umerii anormal de înguşti, cuprins adesea de un acces de râs atât de zgomotos, încât anturajul său se simte încurcat, este defavorizat şi de o bâlbâială care nu îi uşurează contactele cu ceilalţi. Doar ideea fixă care îl animă - cucerirea Egiptului - şi stăruinţa cu care o urmăreşte îi conferă lui Morri o oarecare anvergură.

Această idee, ce-i drept, pare tentantă. Din 1153, de când cavalerii occidentali au cucerit Ascalon, ultimul bastion fatimid din Palestina, drumul spre ţara Nilului le este deschis. Vizirii care s-au succedat la putere, prea ocupaţi să se bată cu rivalii lor, s-au obişnuit, din 1160, să plătească un tribut anual francilor pentru ca aceştia să nu se implice în treburile lor. După căderea lui Chawer, Amaury a profitat de confuzia care domnea în ţara Nilului pentru a o invada, sub simplul pretext că suma convenită, şaizeci de mii de dinari, nu a fost plătită la timp. Traversând Sinai de-a lungul coastei mediteraneene, a început asediul în faţa oraşului Bilbeis, situat pe un braţ al fluviului - destinat desecării în cursul secolelor următoare. Apărătorii cetăţii sunt, în acelaşi timp, stupefiaţi şi amuzaţi să-i vadă pe franci instalându-şi maşinăriile lor de asediu în jurul zidurilor, căci este luna septembrie şi fluviul începe să crească. Este suficient deci pentru autorităţi să rupă câteva diguri pentru ca războinicii din Occident să fie încercuiţi de ape: abia au timp să fugă şi să se întoarcă în Palestina. Prima lor invazie s-a încheiat scurt, dar a avut meritul de a arăta celor din Alep şi Damasc intenţiile lui Amaury.

Nureddin ezită. Chiar dacă nu vrea cu niciun chip să se lase atras pe nisipul mişcător al intrigilor din Cairo, şi aceasta cu atât mai mult cu

cât, sunit fervent, resimte o neîncredere nedisimulată cu privire la tot ce este legat de califatul şiit al fatimizilor, nu doreşte nici ca Egiptul să ajungă, cu toate bogăţiile sale, în mâinile francilor, care ar deveni atunci cea mai mare putere din Orient. Or, având în vedere anarhia care domneşte aici, Cairo nu va rezista mult în faţa determinării lui Amaury. Bineînţeles, Chawer are plăcerea să se laude gazdei sale cu avantajele unei expediţii în ţara Nilului. Pentru a-l atrage, promite, dacă îl ajută să se reinstaleze la putere, să-i plătească toate cheltuielile expediţiei, să recunoască suzeranitatea stăpânului din Alep şi Damasc şi să-i trimită, în fiecare an, o treime din încasările statului. Dar, în primul rând, Nureddin trebuie să ţină cont de omul său de încredere, Chirkuh însuşi, complet convins de ideea unei intervenţii armate. Chirkuh manifestă faţă de acest proiect un asemenea entuziasm, încât fiul lui Zinki îl autorizează să organizeze un corp expediţionar.

Am putea cu greu să ne imaginăm două personaje în acelaşi timp atât de unite şi atât de diferite cum sunt Nureddin şi Chirkuh. În timp ce fiul lui Zinki a devenit, cu timpul, tot mai maiestuos, demn, sobru şi rezervat, unchiul lui Saladin este un ofiţer de statură mică, obez, chior, cu faţa congestionată de băutură şi excese alimentare. Când se înfurie, urlă ca un turbat şi i se întâmplă să-şi piardă complet capul, ajungând până la suprimarea adversarului. Dar caracterul său murdar nu displace tuturor. Soldaţii săi îl adoră pe acest om care trăieşte mereu printre ei, împarte cu ei supa şi glumele lor. În numeroasele lupte la care a luat parte în Siria, Chirkuh a apărut ca un conducător de oameni dotat cu un imens curaj; campania din Egipt îi va evidenţia remarcabilele calităţi de strateg. Căci, de la un capăt la altul, iniţiativa va fi o adevărată provocare. Pentru franci, este relativ uşor să ajungă în ţara Nilului. Un singur obstacol în drumul lor: întinderea semideşertică din Sinai. Dar aducând, pe spatele cămilelor, sute de butoaie pline cu apă, cavalerii ajung în trei zile la porţile oraşului Bilbeis. Pentru Chirkuh, lucrurile sunt mai puţin simple. Pentru a merge din Siria în Egipt, trebuie să traverseze Palestina şi să se expună atacurilor francilor.

Plecarea corpului expediţionar sirian spre Cairo, în aprilie 1164, implică deci o veritabilă pregătire. În timp ce armata lui Nureddin operează o diversiune pentru a-l atrage pe Amaury şi pe cavalerii săi în nordul Palestinei, Chirkuh, însoţit de Chawer şi de aproape două mii de călăreţi, se îndreaptă spre est, urmând cursul râului Iordan pe malul oriental, prin viitoarea Iordanie, apoi, în sudul mării Moarte, o ia spre vest, trece fluviul şi călăreşte cu iuţeală înspre Sinai. Acolo, îşi continuă

cursa, îndepărtându-se de drumul de pe coastă pentru a evita să fie reperat. Pe 24 aprilie, ocupă Bilbeis, poarta orientală a Egiptului şi pe 1 mai, campează sub zidurile oraşului Cairo. Luat prin surprindere, vizirul Dirgham nu are timp să organizeze rezistenţa. Abandonat de toţi, este omorât când încearcă să fugă şi trupul lui este aruncat la câinii de pe străzi. Chawer este oficial reinvestit în funcţie de califul fatimid al-Adid, un adolescent de treisprezece ani.

Campania fulger a lui Chirkuh reprezintă un model de operativitate militară. Unchiul lui Saladin este mândru că a cucerit Egiptul atât de repede, practic fără pierderi, şi că l-a depăşit pe Morri. Dar abia îşi reia funcţia că Chawer operează o uimitoare întoarcere. Uitând promisiunile făcute lui Nureddin, îl somează pe Chirkuh să părăsească Egiptul în cel mai scurt timp. Uimit de atâta ingratitudine şi nebun de furie, unchiul lui Saladin îl anunţă pe fostul său aliat că este decis să rămână orice s-ar întâmpla.

Văzându-l atât de hotărât, Chawer, care nu are cu adevărat încredere în propria sa armată, trimite un ambasador la Ierusalim pentru a cere ajutorul lui Amaury împotriva corpului expediţionar sirian. Regele franc nu se lasă rugat. El, care căuta un pretext pentru a interveni în Egipt, la ce putea spera mai mult decât la o chemare în ajutor din partea conducătorului din Cairo personal? Începând din iulie 1164, armata francă se angajează în Sinai pentru a doua oară. Imediat, Chirkuh decide să părăsească împrejurimile oraşului Cairo, unde campase din luna mai, pentru a se retrage spre Bilbeis. Acolo, săptămână după săptămână, respinge atacurile inamicilor săi, dar situaţia sa pare disperată. Foarte departe de bazele sale, încercuit de franci şi de noul lor aliat Chawer, generalul kurd nu poate spera să reziste mult timp.

> Când Nureddin văzu cum evoluează situaţia la Bilbeis, *va povesti Ibn al-Athir câţiva ani mai târziu,* decise să lanseze o mare ofensivă împotriva francilor pentru a-i obliga să părăsească Egiptul. Scrise tuturor emirilor musulmani pentru a le cere să participe la jihad şi se duse să atace puternica fortăreaţă Harim, aproape de Antiohia. Toţi francii care rămăseseră în Siria se adunară pentru a-i face faţă - printre ei prinţul Bohémond, seniorul din Antiohia, şi contele din Tripoli. În timpul bătăliei, francii fură zdrobiţi. Fură zece mii de morţi şi toţi şefii lor, printre care prinţul şi contele, fură capturaţi.

Odată câştigată lupta, Nureddin ia stindardele cruciate şi pletele blonde ale câtorva franci omorâţi în luptă apoi, punându-le toate într-un sac, le încredinţează unuia dintre oamenii săi zicându-i: „Vei merge la

Bilbeis, vei face orice ca să intri şi vei da aceste trofee lui Chirkuh anunţându-l că Dumnezeu ne-a acordat victoria. Le va expune pe ziduri şi acest spectacol va semăna frică printre necredincioşi."

De fapt, veştile victoriei de la Harim răstoarnă datele bătăliei din Egipt. Ridică moralul asediaţilor şi mai ales îi fac pe franci să se întoarcă în Palestina. Capturarea tînărului Bohémond al III-lea, succesorul lui Renaud în fruntea principatului Antiohia, însărcinat de Amaury să se ocupe în lipsa lui de treburile regatului din Ierusalim, precum şi masacrarea oamenilor îl obligă pe rege să ajungă la un compromis cu Chirkuh. După câteva contacte, cei doi se înţeleg să părăsească Egiptul în acelaşi timp. La sfârşitul lui octombrie 1164, Morri revine în Palestina de-a lungul coastei, în timp ce generalul kurd se întoarce la Damasc în mai puţin de două săptămâni, mergând pe acelaşi drum pe care venise.

Chirkuh este mulţumit că a putut pleca din Bilbeis nevătămat şi cu fruntea sus, dar marele învingător din aceste şase luni de campanie este, incontestabil, Chawer. S-a folosit de Chirkuh pentru a recâştiga puterea, apoi s-a folosit de Amaury pentru a-l neutraliza pe generalul kurd. Acum au plecat amândoi, lăsându-i lui întreaga stăpânire a Egiptului. Timp de peste doi ani, se va ocupa de consolidarea puterii sale.

Nu fără griji totuşi, având în vedere evenimentele, căci ştie că Chirkuh nu va putea să-i ierte trădarea. Informaţii îi parvin de altfel regulat din Siria, conform cărora generalul kurd l-ar constrânge pe Nureddin să întreprindă o nouă campanie în Egipt. Dar fiul lui Zinki este reticent. Starea de fapt nu îi displace. Important este să îi ţină pe franci departe de Nil. Doar că, aşa cum se întâmplă de fiecare dată, nu este uşor să ieşi dintr-un angrenaj: temându-se de o nouă expediţie fulger a lui Chirkuh, Chawer îşi ia măsuri încheind un tratat de asistenţă mutuală cu Amaury. Ceea ce îl face pe Nureddin să îşi autorizeze locotenentul să pună la punct o nouă forţă de intervenţie, în cazul în care francii ar interveni în Egipt. Chirkuh alege pentru expediţia sa cele mai bune elemente din armată, printre care pe nepotul său, Yussef. La rândul lor, aceste pregătiri îl sperie pe vizir, care insistă pe lângă Amaury să-i trimită trupe. Şi, în primele zile ale anului 1167, cursa spre Nil se reia. Regele franc şi generalul kurd sosesc aproape în acelaşi timp în regiune, fiecare pe ruta sa obişnuită.

Chawer şi francii şi-au adunat forţele aliate în faţa oraşului Cairo pentru a-l aştepta pe Chirkuh. Dar acesta preferă să stabilească singur modalităţile de întâlnire. Continuându-şi lungul drum început la Alep,

ocoleşte capitala egipteană prin sud, traversează Nilul cu trupele sale pe bărci mici, apoi urcă, chiar fără să se oprească, spre nord. Chawer şi Amaury, care se aşteaptă să apară dinspre est, îl văd venind din direcţia opusă. Mai rău, s-a instalat la vest de Cairo, aproape de piramidele de la Ghizeh, separat de inamici prin formidabilul obstacol natural constituit de fluviu. Din această tabără bine poziţionată, trimite un mesaj vizirului: *Inamicul franc este la mâna noastră,* îi scrie el, *rupt de bazele sale. Să ne unim forţele şi să-l exterminăm. Ocazia este favorabilă, poate că nu se va mai ivi.* Dar Chawer nu se mulţumeşte să refuze. Îl execută pe mesager şi îi duce scrisoarea de la Chirkuh lui Amaury pentru a-şi dovedi loialitatea.

În ciuda acestui gest, francii continuă să se îndoiască de aliatul lor, care, ştiu ei, imediat ce nu vor mai avea nevoie de ei, îi va trăda. Consideră că este timpul să profite de apropierea ameninţătoare a lui Chirkuh pentru a-şi instala autoritatea în Egipt: Amaury cere ca între Cairo şi Ierusalim să se încheie o alianţă, oficializată de califul fatimid în persoană.

Doi cavaleri care cunosc araba - nu era un caz rar printre francii din Orient - se duc la reşedinţa tânărului al-Adid. Chawer, care ţine neapărat să-i impresioneze, îi conduce spre un superb palat bogat ornamentat, pe care îl traversează în viteză, înconjuraţi de o mulţime de gărzi înarmate. Apoi cortegiul ajunge la o interminabilă alee, ascunsă de lumina zilei, înainte de a ajunge în pragul unei imense porţi cizelate care duce la un vestibul, apoi o altă poartă. După ce au parcurs numeroase săli împodobite, Chawer şi invitaţii săi dau în curtea pavată cu marmură şi înconjurată de coloane aurite, în centrul căreia o fântână îşi expune ţevile din aur şi argint, în timp ce în jur zboară păsări de toate culorile aduse din toate colţurile Africii. În acest loc, gărzile care îi însoţesc îi predau eunucilor care trăiesc în intimitatea califului. Din nou, trebuie traversate alte saloane, apoi o grădină plină cu fiare îmblânzite, lei, urşi, pantere, înainte de a ajunge în cele din urmă la palatul lui al-Adid.

Nici nu sunt bine introduşi într-o încăpere vastă, al cărui perete din fundal este făcut dintr-o draperie de mătase aurită, cu rubine şi smaralde, că Chawer se prosternează de trei ori şi îşi pune sabia pe pământ. Abia atunci draperia se ridică şi califul apare, îmbrăcat în mătăsuri şi cu faţa ascunsă. Apropiindu-se şi aşezându-se la picioarele lui, vizirul prezintă proiectul alianţei cu francii. După ce l-a ascultat calm, al-Adid, care nu are decât şaisprezece ani, omagiază politica lui

Chawer. Acesta se pregăteşte deja să se ridice, când cei doi franci cer prinţului credincioşilor să jure că va rămâne fidel alianţei. O asemenea cerere îi scandalizează pe demnitarii din jurul lui al-Adid. Califul însuşi pare şocat, iar vizirul se grăbeşte să intervină. Acordul cu Ierusalimul, explică el suveranului său, este o afacere de viaţă şi de moarte pentru Egipt. Îl imploră să nu vadă în cererea formulată de franci o lipsă de respect, ci doar marca ignoranţei lor în ce priveşte obiceiurile orientale.

Zâmbind în silă, al-Adid întinde mâna înfăşurată în mătase şi jură să respecte alianţa. Dar unul dintre emisarii franci intervine: „Un jurământ, zice el, trebuie făcut cu mâna dezgolită, mănuşa ar putea fi semnul unei posibile trădări." Cererea provoacă din nou scandal. Demnitarii şuşotesc între ei că l-au insultat pe calif, se vorbeşte de pedepsirea insolenţilor. Totuşi, la o nouă intervenţie a lui Chawer, califul, fără să-şi piardă calmul, îşi scoate mănuşa, întinde mâna goală şi repetă cuvânt cu cuvânt jurământul dictat de reprezentanţii lui Morri.

Odată încheiată această întrevedere, egiptenii şi francii coalizaţi elaborează un plan pentru a traversa Nilul şi a decima armata lui Chirkuh, care se îndreaptă acum spre sud. Un detaşament inamic, comandat de Amaury, se lansează în urma lor. Unchiul lui Saladin vrea să dea impresia că este încolţit. Ştiind că principalul său dezavantaj este depărtarea de baze, încearcă să îi pună pe urmăritori în aceeaşi situaţie. Ajuns la peste o săptămână de mers distanţă de Cairo, ordonă trupelor sale să se oprească şi le anunţă, într-o predică înflăcărată, că ziua victoriei a sosit.

De fapt, înfruntarea are loc în 18 martie 1167, aproape de localitatea El-Babein, pe malul estic al Nilului. Cele două armate, epuizate de cursa interminabilă, se aruncă în luptă cu dorinţa de a termina odată pentru totdeauna. Chirkuh i-a încredinţat lui Saladin comanda centrului armatei, ordonându-i să se retragă imediat ce inamicul va ataca. De fapt, Amaury şi cavalerii săi merg spre el cu toate steagurile ridicate şi, când Saladin se preface că fuge, se lansează în urmărirea lui fără să-şi dea seama că flancurile drept şi stâng ale armatei siriene le taie deja orice cale de retragere. Pierderile cavalerilor franci sunt severe, dar Amaury reuşeşte să scape. Se întoarce spre Cairo unde a rămas grosul trupelor sale, decis să se răzbune cât mai repede. Cu ajutorul lui Chawer, se pregăteşte deja să se întoarcă în fruntea unei puternice expediţii spre Egiptul superior, când soseşte o veste greu de crezut: Chirkuh a cucerit Alexandria, cel mai mare oraş din Egipt, situat în nordul extrem al ţării, pe coasta mediteraneeană!

De fapt, a doua zi după victoria sa la El-Babein, imprevizibilul general kurd, fără să mai aştepte o singură zi şi înainte ca inamicii săi să aibă timp să-şi revină, a traversat, vertiginos, tot teritoriul egiptean, de la sud la nord, şi şi-a făcut o intrare triumfală în Alexandria. Populaţia marelui port mediteranean, ostilă alianţei cu francii, i-a primit pe sirieni drept eliberatori.

Chawer şi Amaury, constrânşi să urmeze ritmul infernal pe care Chirkuh îl impune acestui război, merg să asedieze Alexandria. În cetate, proviziile sunt atât de puţine, încât după o lună, populaţia, ameninţată cu foametea, începe să regrete că şi-a deschis porţile în faţa sirienilor. Situaţia pare chiar disperată în ziua în care o flotilă francă apare în largul portului. Cu toate acestea, Chirkuh nu se dă bătut. Încredinţează comanda lui Saladin, apoi, adunând câteva sute din cei mai buni călăreţi, efectuează o îndrăzneaţă ieşire nocturnă. Mâncând pământul, traversează liniile inamice, apoi călăreşte, noapte şi zi... până în Egiptul superior.

La Alexandria, blocada devine tot mai strânsă. La foamete se mai adaugă curând epidemiile, precum şi un bombardament zilnic cu catapulte. Pentru băiatul de douăzeci şi nouă de ani care este Saladin, responsabilitatea este grea. Dar diversiunea operată de unchiul său va fi utilă. Chirkuh ştie că Morri este nerăbdător să termine cu această campanie şi să se întoarcă în regatul său hărţuit constant de Nureddin. Deschizând un nou front în sud, în loc să se lase prins în Alexandria, generalul kurd ameninţă să prelungească la nesfârşit conflictul. În Egiptul superior, organizează chiar o veritabilă revoltă împotriva lui Chawer, aducând numeroşi ţărani cu arme care i se alătură. Când trupele sale sunt suficient de importante, se apropie de Cairo şi îi trimite lui Amaury un mesaj bine gândit. Ne pierdem amândoi timpul aici, îi zice el în esenţă. Dacă regele ar vrea să evalueze lucrurile calm, ar observa limpede că, după ce mă va izgoni din această ţară, nu va servi decât interesele lui Chawer. Amaury este convins. Foarte repede, se ajunge la un acord: asediul din Alexandria este oprit, iar Saladin părăseşte oraşul salvat în mare onoare. În august 1167, cele două armate pleacă, la fel ca în urmă cu trei ani, spre ţările lor. Nureddin, satisfăcut că şi-a recuperat elita armatei, nu mai vrea să se lase antrenat în aceste aventuri egiptene sterile.

Şi totuşi, anul următor, ca o fatalitate, cursa spre Nil se va relua. Părăsind Cairo, Amaury crezuse că face bine lăsând acolo un detaşament de cavaleri însărcinaţi să vegheze la buna aplicare a tratatului de alianţă. Una din misiunile lor consta în special în controlarea porţilor

cetății și protejarea funcționarilor franci care strângeau tributul anual de o sută de mii de dinari pe care Chawer îl promisese să-l plătească regatului din Ierusalim. Un impozit atât de mare, adăugat prezenței prelungite a acestei forțe străine, nu putea decât să provoace resentimentul cetățenilor.

Opinia este treptat mobilizată împotriva ocupanților. Se șoptește, chiar în anturajul califului, că o alianță cu Nureddin nu ar fi atât de rea. Încep să circule mesaje, fără știrea lui Chawer, între Cairo și Alep. Fiul lui Zinki, fără a se grabi să intervină, se mulțumește să observe reacțiile regelui din Ierusalim.

Neputând să ignore această rapidă creștere a ostilității, cavalerii și funcționarii franci instalați în capitala egipteană încep să se teamă. Îi trimit mesaje lui Amaury ca acesta să îi ajute. La început, monarhul ezită. Mintea îi comandă să își retragă garnizoana din Cairo și să se mulțumească cu vecinătatea unui Egipt neutru și inofensiv. Dar temperamentul său îl împinge înainte. Încurajat de recenta sosire în Orient a unui mare număr de cavaleri occidentali nerăbdători „să îi sfărâme pe mauri", se decide în octombrie 1168, pentru a patra oară, să își trimită armata în Egipt.

Această nouă campanie începe printr-un măcel pe cât de cumplit, pe atât de inutil. Occidentalii cuceresc orașul Bilbeis unde, fără niciun motiv, masacrează locuitorii, bărbați, femei și copii, musulmani sau creștini de rit copt. Cum o va spune pe drept Ibn al-Athir, *dacă francii s-ar fi purtat mai bine la Bilbeis, ar fi putut cuceri Cairo mult mai ușor, căci notabilii orașului erau dispuși să i-l predea. Dar văzând masacrele petrecute la Bilbeis, oamenii deciseră să reziste până la capăt.* De fapt, la apropierea invadatorilor, Chawer ordonă să se dea foc vechii cetăți din Cairo. Douăzeci de mii de urcioare de țiței sunt aruncate peste dughene, case, palate și moschei. Locuitorii sunt evacuați spre orașul nou, fondat de fatimizi în secolul al X-lea, și care grupează palatele, administrațiile, cazărmile și universitatea religioasă al-Azhar. Timp de cincizeci și patru de zile, incendiul face ravagii.

Între timp, vizirul încearcă să mențină contactul cu Amaury pentru a-l convinge să renunțe la inițiativa nebunească. Speră să reușească fără o nouă intervenție a lui Chirkuh. Dar în Cairo partidul său este slăbit. Califul al-Adid, în special, ia inițiativa de a trimite o scrisoare lui Nureddin, în care îi cere să vină în ajutorul Egiptului. Pentru a-l îndupleca pe fiul lui Zinki, suveranul fatimid atașează scrisorii meșe de păr: *Sunt,* explică el, *din părul soțiilor mele. Ele te imploră să vii să le scapi de insultele francilor.*"

Reacția lui Nureddin la acest mesaj mișcător ne este cunoscută grație mărturiei foarte prețioase a lui Saladin, citat de Ibn al-Athir:

> Când chemările lui al-Adid sosesc, Nureddin mă convocă și mă informă despre ce se întâmpla. Apoi îmi zice: „Mergi la unchiul tău Chirkuh la Homs și grăbește-l să vină aici cât mai repede, căci această chestiune nu suportă întârziere." Plecam din Alep și, la o milă distanță, îl întâlneam pe unchiul meu care venea exact pentru această treabă. Nureddin îi ordonă să pregătească plecarea în Egipt.

Generalul kurd îi cere atunci nepotului său să-l însoțească, dar Saladin refuză.

> Răspunsei că nu eram pregătit să uit suferințele îndurate la Alexandria. Unchiul meu îi zice atunci lui Nureddin: „Trebuie neapărat ca Yussef să vină cu mine!" Și Nureddin repetă ordinul dat. Degeaba îi explicai starea de jenă în care mă aflam, îmi dădu bani și trebui să plec ca un condamnat la moarte.

De această dată, nu va avea loc o înfruntare între Chirkuh și Amaury. Impresionat de hotărârea celor din Cairo, dispuși mai degrabă să-și distrugă orașul decât să-l dea pe mâna lui, și temându-se să nu fie prins din spate de armata din Siria, regele franc se întoarce în Palestina pe 2 ianuarie 1169. Șase zile mai târziu, generalul kurd ajunge la Cairo pentru a fi primit ca un salvator, atât de populație, cât și de către demnitarii fatimizi. Chawer însuși pare să se bucure, dar nimeni ne se lasă păcălit. Deși s-a luptat împotriva francilor în cursul ultimelor săptămâni, este considerat drept prietenul lor și trebuie să plătească. În 18 martie este atras într-o ambuscadă, sechestrat sub un cort, apoi ucis, de mâinile lui Saladin, cu aprobarea scrisă a califului. Chiar în acea zi, Chirkuh devine vizir. Când, îmbrăcat în mătase brodată, merge la reședința predecesorului său, nu găsește acolo nici măcar o pernă pentru a se așeza. Totul a fost prădat de la aflarea morții lui Chawer.

I-au trebuit trei campanii generalului kurd pentru a deveni adevăratul stăpân al Egiptului. O fericire care nu va ține mult: pe 23 martie, la două luni de la victoria sa, în urma unei mese prea copioase, i se face rău, cuprins de o senzație de sufocare. Moare câteva clipe mai târziu. Este finalul epopeii sale, dar începutul alteia, al cărei răsunet va fi infinit mai mare.

> La moartea lui Chirkuh, *va relata Ibn al-Athir,* consilierii califului al-Adid îi sugerează să-l aleagă pe Yussef în postul de vizir fiindcă era mai tânăr și părea mai lipsit de experiență și mai slab decât emirii din armată.

De fapt, Saladin este convocat la palatul suveranului unde primeşte titlul de *al-malik an-nasser*, „regele victorios", precum şi podoabele distinctive ale vizirilor: un turban alb ţesut cu aur, o robă cu tunică roşu-aprins, o sabie încrustată cu pietre preţioase, un cal roib cu şa şi frâu ornate cu aur şi perle, şi multe alte obiecte preţioase. Ieşind din palat, se îndreaptă cu mare alai spre reşedinţa vizirului.

În câteva săptămâni, Yussef reuşeşte să se impună. Elimină funcţionarii fatimizi a căror loialitate i se pare îndoielnică, îi înlocuieşte cu apropiaţi ai săi, înăbuşă aspru o revoltă în sânul trupelor egiptene, respinge, în octombrie 1169, o lamentabilă invazie franca, cea care îl aduce pe Amaury, sosit în Egipt pentru a cincea şi ultima oară cu speranţa de a cuceri portul Damiette, în delta Nilului. Manuel Comnenul, neliniştit să vadă un locotenent al lui Nureddin în fruntea statului fatimid, a acordat francilor sprijinul flotei bizantine. Dar degeaba. Rumii nu au provizii suficiente şi aliaţii lor refuză să le dea de la ei. După câteva săptămâni, Saladin poate să înceapă tratativele cu ei şi să-i convingă fără greutate să pună capăt unei iniţiative prea prost începută.

Nu a fost nevoie deci să se aştepte sfârşitul anului 1169 pentru ca Yussef să ajungă stăpânul incontestabil al Egiptului. La Ierusalim, Morri îşi promite să se alieze cu nepotul lui Chirkuh împotriva principalului inamic al francilor, Nureddin. Dacă optimismul regelui poate părea excesiv, nu este lipsit de fundament. Foarte curând, de fapt, Saladin începe să se distanţeze faţă de stăpânul său. Bineînţeles, îl asigură în continuare de fidelitatea şi supunerea lui, dar autoritatea efectivă asupra Egiptului nu poate fi exercitată de la Damasc sau Alep.

Relaţiile între cei doi vor sfârşi prin a căpăta o adevărată intensitatea dramatică. În ciuda solidităţii puterii sale în Cairo, Yussef nu va îndrăzni de fapt niciodată să-l înfrunte direct pe cel mai mare ca el. Şi când fiul lui Zinki îl va invita să se întâlnească, va evita de fiecare dată, nu de frică să nu cadă într-o cursă, ci de teamă să nu se simtă dominat de prezenţa stăpânului său.

Prima criză gravă izbucneşte în vara anului 1171, când Nureddin îi cere tânărului vizir că abolească califatul fatimid. Ca musulman sunit, stăpânul Siriei nu poate admite ca autoritatea spirituală a unei dinastii „eretice" să continue să se exercite pe un teritoriu care depinde de el. Trimite, prin urmare, mai multe mesaje în acest sens lui Saladin, dar acesta se arată reticent. Se teme să rănească sentimentele populaţiei, în mare parte şiită, şi să se îndepărteze de demnitarii fatimizi. Pe de altă parte, realizează că autoritatea sa de vizir ţine de califul al-Adid şi se

teme să nu o piardă, detronându-l, ceea ce garantează oficial puterea lui în Egipt, caz în care ar redeveni un simplu reprezentant al lui Nureddin. Vede de altfel în insistența fiului lui Zinki mai mult o tentativă de reabilitare politică decât un act de zel religios. În luna august, cerințele stăpânului Siriei referitoare la abolirea califatului șiit devin un ordin amenințător.

Constrâns, Saladin începe să-și ia măsuri pentru a face față reacțiilor ostile ale populației și pregătește chiar o proclamație publică prin care să anunțe răsturnarea califului. Dar ezită încă să o difuzeze. Al-Adid, deși are douăzeci de ani, este foarte grav bolnav, iar Saladin, care este legat de el, nu se gândește la trădarea încrederii acestuia. Subit, vineri 10 septembrie 1171, un locuitor din Mosul, în vizită la Cairo, intră într-o moschee și, urcând în scaun în fața predicatorului, se roagă în numele califului abasid. Curios, nimeni nu reacționează, nici pe moment, nici în zilele următoare. Este un agent trimis de Nureddin pentru a-l încurca pe Saladin? Este posibil. Dar, în orice caz, după acest incident, vizirul, indiferent de scrupule, nu mai poate amâna decizia. Din vinerea următoare, este dat ordin să nu se mai menționeze fatimizii în rugăciuni. Al-Adid este, în acel moment, pe patul de moarte, pe jumătate inconștient, iar Yussef interzice oricui să-i dea vestea. „Dacă își revine, le zice el, va avea timp să afle. Dacă nu, lăsați-l să moară fără chinuri." De fapt, al-Adid se va stinge la puțin timp după aceea, fără să afle sfârșitul trist al dinastiei sale.

Căderea califatului șiit, după două secole de domnie uneori glorioasă, așa cum se putea aștepta, va pune la grea încercare secta Asasinilor care, ca în timpul lui Hassan as-Sabbah, încă aștepta ca fatimizii să iasă din letargie pentru a inaugura o nouă eră de aur a șiismului. Văzând că acest vis se stingea definitiv, adepții săi sunt atât de dezamăgiți, încât șeful lor din Siria, Rașideddin Sinan, „bătrânul din munți", îi trimite un mesaj lui Amaury pentru a-l anunța că este gata, împreună cu toți partizanii săi, să se convertească la creștinism. Asasinii dețineau atunci mai multe fortărețe și sate în Siria centrală, unde duceau o viață liniștită. De-a lungul anilor, se pare că au renunțat la operațiunile spectaculoase. Rașideddin, bineînțeles, dispune încă de echipe de ucigași perfect antrenați, precum și de predicatori devotați, dar mulți adepți ai sectei au devenit țărani așezați, adesea constrânși să plătească un tribut regulat către ordinul Templierilor.

Promițând să se convertească, „bătrânul" speră, printre altele, să-i scutească pe fidelii săi de tribut, pe care doar necreștinii sunt

obligaţi să-l plătească. Templierii, care ţin la interesele lor financiare, urmăresc cu nelinişte aceste contacte între Amaury şi Asasini. Imediat ce acordul este încheiat, se hotărăsc să-l anuleze. Într-o zi, în anul 1173, când trimişi ai lui Raşideddin se întorc de la o întâlnire cu regele, Templierii îi prind într-o ambuscadă şi îi masacrează. Niciodată nu se va mai vorbi de convertirea Asasinilor.

Independent de acest episod, abolirea califatului fatimid are o consecinţă pe cât de importantă, pe atât de neprevăzută: îi va oferi lui Saladin o dimensiune politică pe care nu o avea până atunci. Nureddin, evident, nu se aştepta la un asemenea rezultat. Dispariţia califului, în loc să îl reducă pe Yussef la rangul de simplu reprezentant al stăpânului Siriei, face din el un suveran efectiv al Egiptului şi gardianul legitim al fabuloaselor bogăţii acumulate de dinastia dispărută. De atunci, relaţiile dintre cei doi nu vor înceta să se înrăutăţească.

Ulterior acestor evenimente, în timp ce Saladin conduce, la est de Ierusalim, o expediţie îndrăzneaţă împotriva fortăreţei france Chawbak, garnizoana pare pe punctul de a capitula, când Saladin află că Nureddin vine să i se alăture în fruntea armatei sale pentru a participa la operaţiuni. Fără să mai aştepte o clipă, Yussef ordonă oamenilor săi să ridice tabăra şi să se întoarcă în marş forţat spre Cairo. Pretextează, printr-o scrisoare către fiul lui Zinki, că ar fi izbucnit unele probleme în Egipt ceea ce l-a constrâns să plece de îndată.

Dar Nureddin nu se lasă înşelat. Acuzându-l pe Saladin de trădare, jură să meargă personal în ţara Nilului pentru a prelua controlul. Neliniştit, tânărul vizir îşi adună colaboratorii apropiaţi, printre care şi tatăl său, Ayyub, şi îi consultă cu privire la atitudinea pe care ar trebui s-o adopte în cazul în care Nureddin şi-ar pune în aplicare ameninţarea. Când unii emiri se declară gata să ridice armele împotriva fiului lui Zinki şi chiar Saladin însuşi pare să le împărtăşească părerea, Ayyub intervine, tremurând de furie. Interpelându-l pe Yussef ca şi cum nu era decât un obraznic, declară: „Sunt tatăl tău şi, dacă există aici o persoană care te iubeşte şi îţi doreşte binele, atunci aceea sunt eu. Totuşi, să ştii că dacă Nureddin ar veni, nimic nu ar putea să mă împiedice să mă plec şi să sărut pământul la picioarele sale. Dacă mi-ar ordona să-ţi tai capul cu propria mea sabie, aş face-o. Căci acest pământ este al lui. Îi vei scrie aceasta: «Am aflat că vrei să conduci o expediţie spre Egipt, dar nu este nevoie; această ţară este a ta şi este suficient să îmi trimiţi un cal sau o cămilă pentru ca eu să vin la tine ca un om umil şi supus»."

La încheierea acestei adunări, Ayyub îl mustră din nou pe fiul său, în particular: „Pentru Dumnezeu, dacă Nureddin ar încerca să-ți ia o palmă de pământ din teritoriul tău, m-aș bate cu el până la moarte. Dar de ce te arăți atât de ambițios? Timpul este de partea ta, lasă în seama Providenței!" Convins, Yussef trimite în Siria mesajul propus de tatăl său, iar Nureddin, liniștit, renunță, in extremis, la expediția sa punitivă. Dar, alertat, Saladin trimite pe unul din frații săi, Turanșah, în Yemen, cu misiunea de a cuceri acest teritoriu muntos din sud-estul Arabiei pentru a amenaja acolo familiei Ayyub un loc de refugiu în cazul în care fiul lui Zinki se va gândi din nou să preia controlul în Egipt. Yemenul va fi efectiv ocupat fără prea mare dificultate... „în numele regelui Nureddin".

În iulie 1173, la mai puțin de doi ani după întâlnirea ratată de la Chawbak, se produce un incident asemănător. Saladin fiind plecat să lupte la est de Iordan, Nureddin își adună trupele și vine să i se alăture. Dar, încă o dată, terorizat de ideea de a ajunge față în față cu stăpânul său, vizirul se grăbește să se întoarcă în Egipt, afirmând că tatăl său este pe moarte. De fapt, Ayyub tocmai intrase în comă în urma unei căzături de pe cal. Dar Nureddin nu este dispus să se mulțumească cu această nouă scuză. Și, când Ayyub moare în luna august, își dă seama că nu mai are la Cairo niciun om în care să aibă deplină încredere. Astfel, consideră că a venit momentul să preia personal controlul în Egipt.

Nureddin începu pregătirile pentru a invada Egiptul și a-l smulge de la Salaheddin Yussef, căci constatase că acesta evita să se lupte cu francii de teamă de a se reuni cu el. Cronicarul nostru Ibn al-Athir, care are paisprezece ani în timpul acestor evenimente, ia poziție în favoarea fiului lui Zinki. *Yussef prefera să-i aibă pe franci la frontiere decât să se învecineze direct cu Nureddin. Acesta scrise deci la Mosul și în alte părți pentru a-i trimite trupe. Dar când se pregătea să pornească cu soldații spre Egipt, Dumnezeu îi dădu un ordin ce nu se discută.* Stăpânul Siriei tocmai se îmbolnăvește grav, atins, se pare, de o angină foarte puternică. Medicii săi prescriu să i se ia sânge, dar el refuză: „Nu iei sânge unui bărbat de șaizeci de ani", zice el. Se încearcă alte tratamente, dar fără efect. Pe 15 mai 1174, este anunțată la Damasc moartea lui Nureddin Mahmud, regele sfânt, mujahedinul care a unificat Siria musulmană și a permis lumii arabe să se pregătească de lupta decisivă împotriva invadatorilor. În toate moscheile, se adună lume seara pentru a recita versete din Coran în memoria sa. În ciuda

conflictului său, din ultimii ani, cu Saladin, acesta, cu timpul, va apărea mai mult ca un continuator al său decât ca rivalul său.

Şi totuşi, imediat după aceea, ranchiuna va domina printre rudele şi colaboratorii dispărutului, care se tem că Yussef va profita de confuzia generală pentru a ataca Siria. Astfel, pentru a se câştiga timp, se evită anunţarea veştii la Cairo. Dar Saladin, care are prieteni peste tot, trimite la Damasc, printr-un porumbel călător, un mesaj subtil: *O veste ne-a parvenit de la inamicul blestemat cu privire la stăpânul Nureddin. Dacă, Doamne fereşte, se dovedeşte a fi exactă, ar trebui mai ales să evitaţi ca dezbinarea să se instaleze în suflete şi nesăbuinţa să cuprindă minţile, căci doar inamicul va profita de aceasta.*

În ciuda acestor cuvinte conciliante, ostilitatea crescută datorită ascensiunii lui Saladin va fi crâncenă.

CAPITOLUL X

LACRIMILE LUI SALADIN

Mergi prea departe, Yussef, depăşeşti limitele. Nu eşti decât un servitor al lui Nureddin şi ai vrea acum să preiei puterea doar pentru tine? Nu îţi face nicio iluzie, căci noi, care te-am scos din neant, vom şti să te ducem înapoi!

Câţiva ani mai târziu, acest avertisment trimis lui Saladin de către demnitarii din Alep va părea absurd. Dar în 1174, când stăpânul din Cairo începe să se ridice ca principală figură din Orientul arab, meritele sale nu sunt încă evidente pentru toţi. În anturajul lui Nureddin, atât înainte de moartea sa, cât şi după aceea, nici nu se pronunţă măcar numele lui Yussef. Pentru a-l desemna, se utilizează cuvintele „parvenit", „ingrat", „trădător" sau, cel mai adesea, „insolent".

Insolent, Saladin s-a ferit, în general, să fie; dar, cu siguranţă, norocul lui este insolent. Şi tocmai aceasta îi irită pe adversarii săi. Căci acest ofiţer kurd de treizeci şi şase de ani nu a fost niciodată un om ambiţios, iar cei care i-au observat debuturile ştiu că se mulţumise să fie doar un emir printre atâţia alţii dacă soarta nu l-ar fi propulsat în mijlocul scenei.

Fără să vrea a plecat în Egipt, unde a avut un rol minim în cucerire; şi totuşi, chiar datorită modestiei sale, s-a ridicat în vârful puterii. Nu îndrăznise să proclame căderea fatimizilor, dar, când a fost forţat să ia o decizie în acest sens, s-a trezit moştenitorul celei mai bogate dinastii musulmane. Iar când Nureddin a decis să-l pună la locul lui, Yussef nici măcar nu a fost nevoit să se opună: stăpânul lui s-a stins subit, lăsând drept succesor un adolescent de unsprezece ani, as-Saleh.

La mai puţin de două luni după aceea, pe 11 iulie 1174, Amaury dispărea şi el, victimă a unei dizenterii, în timp ce pregătea o nouă invazie în Egipt cu sprijinul unei puternice flote siciliene. Lăsă regatul

din Ierusalim fiului său Baudouin al IV-lea, un tânăr de treisprezece ani, atins de cea mai teribilă nenorocire: lepra. Nu mai rămâne în tot Orientul decât un singur monarh care poate fi un obstacol în calea irezistibilei ascensiuni a lui Saladin şi acesta este Manuel, împăratul rumilor, care visează, de fapt, să fie într-o zi suzeranul Siriei şi vrea să invadeze Egiptul în colaborare cu francii. Dar, ca pentru a continua seria, puternica armată bizantină, care îl paralizase pe Nureddin timp de aproape cincisprezece ani, va fi zdrobită în septembrie 1176 de către Kilij Arslan al II-lea, nepotul lui Kilij Arslan I, în bătălia de la Myriocefalum. Manuel va muri la puţin timp după aceea, condamnând imperiul creştin din Orient la anarhie.

Le putem reproşa panegiriştilor lui Saladin că au văzut în această succesiune de evenimente neprevăzute mâna Providenţei? Yaghi Siyan însuşi nu a încercat să îşi atribuie meritul norocului său. A avut grijă mereu să le mulţumească, după Dumnezeu, „unchiului meu Chirkuh" şi „stăpânului meu Nureddin". Este adevărat că măreţia lui Saladin rezidă în modestia sa.

> Într-o zi când Salaheddin era obosit şi încerca să se odihnească, unul dintre mamelucii săi veni şi îi prezentă un document de semnat. „Sunt epuizat, zice sultanul, revino peste o oră!" Dar omul insistă. Aproape că îi lipi foaia de faţa lui Salaheddin zicându-i: „Stăpânul să semneze!" Sultanul răspunse: „Dar nu am călimară!" Era aşezat la intrarea în cort iar mamelucul remarcă înăuntru o călimară. „Uite călimara, în fundul cortului", zise el, ceea ce însemna că îi ordona lui Salaheddin să meargă să ia singur călimara, nimic mai mult. Sultanul se întoarse, văzu călimara şi zise: „Dumnezeule, aşa este!" Se întinse apoi, se sprijini pe mâna stângă şi luă penelul cu mâna dreaptă, apoi semnă hârtia.

Acest incident, relatat de Baheddin, secretar particular şi biograf al lui Saladin, ilustrează în mod frapant ceea ce îl diferenţia pe acesta de monarhii epocii sale, ca şi din toate epocile; să ştii să rămâi respectuos cu cei respectuoşi chiar şi când ai devenit cel mai puternic printre puternici. Cronicarii săi îi evocă curajul, dreptatea şi zelul pentru jihad dar, de-a lungul relatărilor lor, se întrevede mereu o imagine mai impresionantă, mai umană.

> Într-o zi, *povesteşte Baheddin*, când eram în plină campanie împotriva francilor, Salaheddin îi chemă pe cei apropiaţi la el. Ţinea în mână o scrisoare pe care tocmai o citise şi, când vru să vorbească, izbucni în plâns. Văzându-l în această stare, nu puturăm să nu plângem

şi noi, deşi nu ştiam despre ce era vorba. Zice în cele din urmă, cu vocea sufocată de plâns: „Takieddin, nepotul meu, a murit!" Şi începe din nou să plângă şi noi la fel. Îmi revin şi îi zic: „Să nu uităm în ce campanie ne-am angajat şi să cerem iertare Domnului că ne-a lăsat să plângem." Salaheddin mă aprobă. „Da, zice el, Dumnezeu să mă ierte! Dumnezeu să mă ierte!" Repetă de mai multe ori, apoi adăugă: „Nimeni să nu afle ce s-a întâmplat!" Apoi i se aduse apă de trandafiri pentru a se spăla pe ochi.

Lacrimile lui Saladin nu curg doar la moartea apropiaţilor săi.

Odată, *îşi aminteşte Baheddin,* când călăream alături de sultan în faţa francilor, o iscoadă a armatei veni la noi cu o femeie care plângea lovindu-se în piept. „A fugit de la franci, ne explică iscoada, pentru a-l întâlni pe stăpân, iar noi am adus-o." Salaheddin ceru interpretului său să o întrebe: Ea zise: „Hoţi musulmani au intrat ieri în cortul meu şi mi-au furat fetiţa. Am plâns toată noaptea, apoi şefii noştri mi-au zis: «Regele musulmanilor este milos, te vom lăsa să mergi la el şi vei putea să îi ceri fata». Atunci am venit şi mi-am pus toate speranţele în tine." Salaheddin fu mişcat şi lacrimi îi umplură ochii. Trimise pe cineva la piaţa de sclavi pentru a căuta fata şi la mai puţin de o oră un călăreţ sosi aducând copilul pe umeri. Cum îi văzu, mama se aruncă la pământ, se murdări cu nisip pe faţă şi toţi cei prezenţi plânseră de emoţie. Femeia se uită spre cer şi începu să spună lucruri neînţelese. I se înapoiază fata şi este însoţită până la tabăra francilor.

Cei care l-au cunoscut pe Saladin se opresc puţin asupra descrierii sale fizice - mic, firav, cu barba scurtă şi îngrijită. Preferă să vorbească despre faţa lui, acea faţă gânditoare şi oarecum melancolică, luminându-se brusc cu un zâmbet reconfortant care dădea interlocutorului încredere. Era mereu binevoitor cu vizitatorii săi, insistând să rămână pentru a se ospăta, tratându-i pe toţi cu onoare, chiar dacă erau infideli, şi satisfăcându-le toate cererile. Nu putea accepta ca cineva să vină la el şi să plece dezamăgit, iar unii nu ezitau să profite de el. Într-o zi, în cursul unui armistiţiu cu francii, „brins", seniorul din Antiohia, sosi pe nepregătite în faţa cortului lui Salaheddin cerându-i să-i înapoieze o regiune pe care sultanul o cucerise în urmă cu patru ani. Şi i-a dat-o!

După cum se vede, generozitatea lui Saladin a atins uneori inconştienţa.

Trezorierii săi, *relatează Baheddin,* păstrau mereu deoparte o anumită sumă de bani pentru orice situaţie neprevăzută, căci ştiau bine

că, dacă stăpânul ar afla de existența acestei rezerve, ar cheltui-o imediat. În ciuda acestor precauții, nu mai era în trezoreria statului la moartea sultanului decât un lingou de aur de Tyr și patruzeci și șapte de dirhame de argint.

Când anumiți colaboratori ai săi îi reproșează risipa, Saladin le răspunde cu un zâmbet dezinvolt: „Sunt oameni pentru care banii nu au importanță mai mare decât nisipul". De fapt, are o aversiune sinceră față de bogăție și lux și, când fabulosul palat al califilor fatimizi ajunge în posesia lui, îi instalează acolo pe emiri, el preferând să rămână în reședința mai modestă, rezervată vizirilor.

Nu este decât una din trăsăturile care permit apropierea imaginii lui Saladin de cea a lui Nureddin. Adversarii săi nu vor vedea de altfel în el decât un palid imitator al stăpânului său. În realitate, știe să se arate în contactele cu alții, mai ales cu soldații, mult mai călduros decât predecesorul său. Și dacă respectă literal preceptele religiei, nu are acea latură ușor bigotă care caracteriza anumite purtări ale fiului lui Zinki. Am putea spune că Saladin este, în general, extrem de exigent cu sine dar mai puțin cu alții și totuși se va arăta mai nemilos încă decât înaintașul său cu privire la cei care insultă islamul, fie că este vorba de „eretici", fie de anumiți franci.

Dincolo de aceste diferențe de personalitate, Saladin rămâne puternic influențat, mai ales la început, de impresionanta statură a lui Nureddin, al cărui demn urmaș încearcă să fie, urmărind fără oprire aceleași obiective ca și el: unificarea lumii arabe, mobilizarea musulmanilor, atât moral, grație unui puternic aparat de propagandă, cât și militar, în vederea recuceririi pământurilor ocupate și mai ales a Ierusalimului.

În vara anului 1174, în timp ce emirii adunați la Damasc în jurul tânărului as-Saleh discută despre cea mai bună cale de a-i ține piept lui Saladin, gândindu-se chiar să se alieze cu francii, stăpânul din Cairo le adresează o scrisoare de veritabilă sfidare, în care, uitând definitiv de conflictul său cu Nureddin, se prezintă fără să ezite drept continuatorul operei suzeranului său și fidel gardian al moștenirii lui.

Dacă regretatul nostru rege, *scrie el*, ar fi descoperit printre voi un om atât de demn de încredere ca mine, nu lui i-ar fi dat Egiptul, care este cea mai importantă dintre provinciile sale? Fiți convinși că, dacă Nureddin nu ar fi murit atât de devreme, pe mine m-ar fi însărcinat

să îi educ fiul şi să am grijă de el. Or, văd că vă comportaţi ca şi cum sunteţi singurii care îl slujesc pe stăpânul meu şi pe fiul lui şi încercaţi să mă daţi la o parte. Dar voi veni curând. Voi îndeplini, în onoarea memoriei stăpânului meu, acte care vor lăsa urme şi fiecare dintre voi va fi pedepsit pentru purtarea sa.

Cu greu îl putem recunoaşte aici pe omul circumspect al anilor precedenţi, ca şi cum dispariţia stăpânului eliberase în el o agresivitate mult timp ascunsă. Este adevărat că împrejurările sunt excepţionale, căci acest mesaj are o funcţie precisă: este declaraţia de război prin care Saladin începe cucerirea Siriei musulmane. Când trimite mesajul, în octombrie 1174, stăpânul din Cairo este deja în drum spre Damasc, în fruntea a şapte sute de călăreţi. Sunt puţini pentru a asedia metropola siriană, dar Yussef a calculat bine. Speriaţi de tonul neobişnuit de violent al scrisorii sale, as-Saleh şi colaboratorii săi au preferat să se retragă în Alep. Traversând fără obstacole teritoriul francilor, luând-o pe ceea ce poate fi numită de acum „calea Chirkuh", Saladin soseşte la sfârşitul lui octombrie la Damasc, unde cei cu legături în familia sa se grăbesc să-i deschidă porţile pentru a-l primi.

Încurajat de această victorie câştigată fără arme, continuă pe calea pe care a pornit. Lăsând garnizoana din Damasc sub comanda unuia dintre fraţii săi, se îndreaptă spre Siria centrală unde cucereşte Homs şi Hama. În cursul acestei campanii-fulger, ne zice Ibn al-Athir, *Salaheddin pretindea că acţionează în numele regelui as-Saleh, fiul lui Nureddin. Zicea că scopul său este să apere ţara de franci.* Fidel dinastiei lui Zinki, istoricul din Mosul este cel puţin neîncrezător cu privire la Saladin, pe care îl acuză de duplicitate. Nu greşeşte cu totul. Yussef, care nu vrea să se arate uzurpator, se prezintă, de fapt, ca protector al lui as-Saleh. „Oricum, zice el, acest adolescent nu poate guverna singur. Îi trebuie un tutore, un regent, şi nimeni nu este mai potrivit pentru acest rol." Trimite de altfel scrisoare după scrisoare lui as-Saleh pentru a-l asigura de fidelitatea sa, se roagă pentru el în moscheile din Cairo şi Damasc, bate monedă cu numele său.

Tânărul monarh este total insensibil la aceste gesturi. Când Saladin vine să asedieze Alep, chiar în decembrie 1174, „pentru a-l proteja pe regele as-Saleh de influenţa nefastă a consilierilor săi", fiul lui Nureddin strânge oamenii din cetate şi le ţine un discurs emoţionant: „Priviţi acest om injust şi ingrat care vrea să-mi ia ţara fără a se teme de Dumnezeu şi nici de oameni! Sunt orfan şi contez pe voi pentru a mă apăra în amintirea tatălui meu care v-a iubit atât de mult." Profund

mişcaţi, locuitorii din Alep decid să reziste până la capăt „trădătorului". Yussef , care încearcă să evite un conflict direct cu as-Saleh, ridică asediul. În schimb, decide să se proclame „rege al Egiptului şi al Siriei" pentru a nu mai depinde de niciun suzeran. Cronicarii îi vor conferi, în plus, titlul de sultan, dar el nu se va folosi de el niciodată. Saladin va reveni de mai multe ori la Alep, dar fără a se hotărî să încrucişeze sabia cu fiul lui Nureddin.

Pentru a încerca să îndepărteze această ameninţare permanentă, consilierii lui as-Saleh decid să apeleze la serviciile Asasinilor. Intră în legătură cu Raşideddin Sinan, care promite să-i scape de Yussef. „Bătrânul din munţi" nu cere decât să-şi regleze conturile cu groparul dinastiei fatimide. Un prim atentat are loc la începutul anului 1175: Asasinii intră în tabăra lui Saladin, ajung până la cortul lui, unde un emir îi recunoaşte şi le ţine calea. Este rănit grav, dar alarma este dată. Gărzile aleargă şi, după o luptă crâncenă, *batinis* sunt masacraţi. Nu este decât prima remiză. Pe 22 mai 1176, când Saladin este din nou în campanie în regiunea Alep, un Asasin intră în cortul său şi îl loveşte cu pumnalul în cap. Din fericire, sultanul, care este precaut de la ultimul atentat, poartă un coif din zale pe sub fes. Ucigaşul încearcă atunci la gâtul victimei. Dar şi acolo lama se opreşte. Saladin poartă o tunică lungă din stofă groasă, al cărei guler este dublat cu zale. Soseşte unul din emiri, prinde pumnalul cu o mână şi cu cealaltă îl loveşte pe *batinis*, care se prăbuşeşte. Saladin nici nu a avut timp să se ridice că un al doilea ucigaş sare asupra lui, apoi un al treilea. Dar gărzile sunt deja acolo şi atacatorii sunt masacraţi. Yussef iese din cort buimac, clătinându-se, zăpăcit că încă mai este teafăr.

Imediat ce îşi revine, decide să meargă să îi atace pe Asasini în bârlogul lor, în Siria centrală, unde Sinan controlează în jur de zece fortăreţe. Cea mai redutabilă dintre ele este Massiaf, pe vârful unui munte abrupt, pe care Saladin o asediază. Dar ceea ce se întâmplă în acea lună de august 1176 în ţara Asasinilor va rămâne fără îndoială un mister pentru totdeauna. O primă versiune, cea a lui Ibn al-Athir, zice că Sinan ar fi trimis o scrisoare unchiului pe linie maternă al lui Saladin, jurând că îi va omorî pe toţi membri familiei aflate la domnie. Venind din partea sectei, mai ales după cele două tentative de asasinat la adresa sultanului, această ameninţare nu putea fi ignorată. Sediul din Massiaf ar fi fost atunci mutat.

Dar o a doua versiune a evenimentelor vine chiar de la Asasini. Ea este consemnată într-unul din puţinele înscrisuri care au supravieţuit

sectei, o relatare semnată de unul din adepți, un anume Abu-Firas. Conform acestuia, Sinan, care lipsea din Massiaf când fortăreața a fost asediată, ar fi venit să se posteze cu două companii pe o colină învecinată, pentru a observa derularea operațiunilor, iar Saladin ar fi ordonat oamenilor săi să-l captureze. O trupă importantă l-ar fi încercuit pe Sinan, dar, când soldații ar fi încercat să se apropie de el, mâinile și picioarele le-ar fi fost paralizate de o forță misterioasă. Se zice că „bătrânul din munți" le ceru atunci să-l anunțe pe sultan că dorea să se întâlnească personal și în particular cu el, că, terorizați, aceștia alergară să povestească stăpânului lor ce se întâmplase, și că Saladin, presimțind ceva rău, puse să se împrăștie var și cenușă în jurul cortului său pentru a detecta urmele de pași, în timp ce la căderea serii instală gărzi cu făclii pentru a-l apăra. Brusc, în mijlocul nopții, se trezi tresărind, remarcă pentru o clipă o figură necunoscută care se strecura afară din cort și care crezu că este Sinan în persoană. Misteriosul vizitator lăsase pe pat un pesmet otrăvit, împreună cu o hârtie pe care Saladin putu citi: *Ești în puterea noastră.* Atunci, Saladin ar fi strigat, iar gărzile sale ar fi venit alergând, jurând că nu văzuseră nimic. De a doua zi, Saladin se grăbi să ridice tabăra și să se întoarcă în cea mai mare viteză spre Damasc.

Această relatare este fără îndoială romanțată, dar este un fapt care l-a făcut pe Saladin să decidă subit să își schimbe total politica cu privire la Asasini. În ciuda aversiunii sale pentru ereticii de toate neamurile, nu va mai încerca niciodată să amenințe teritoriile Asasinilor (*batinis*). Din contră chiar, va încerca de acum înainte să și-i apropie, privându-i astfel pe inamicii săi, musulmani și franci, de un prețios sprijin. Căci, în bătălia pentru controlul Siriei, sultanul a decis să își folosească toate atuurile. Este adevărat că este un câștigător virtual odată ce a cucerit Damascul, dar conflictul se permanentizează. Aceste campanii pe care le duce împotriva statelor france, împotriva orașelor Alep, Mosul, condus tot de un descendent al lui Zinki, și contra diverșilor prinți din Jezira și Asia Mică sunt epuizante. Cu atât mai mult cu cât trebuie să meargă la Cairo periodic pentru a îi descuraja pe intriganții complotiști.

Situația nu începe să se liniștească decât la sfârșitul anului 1181, când as-Saleh moare subit, posibil otrăvit, la vârsta de optsprezece ani. Ibn al-Athir povestește ultimele lui momente cu emoție:

> Când starea sa se înrăutăți, medicii îl sfătuiră să bea puțin vin. El le zise: „Nu voi face asta înainte de a afla părerea unui doctor în legislație." Unul din cei mai iscusiți ulema veni la căpătâiul său și îi

explică faptul că religia permitea utilizarea vinului ca medicament. As-Saleh întrebă: „Şi credeţi cu adevărat că dacă Dumnezeu a decis să-mi pună capăt vieţii, s-ar putea răzgândi dacă m-ar vedea bând vin?" Omul priceput în ale religiei fu obligat să zică că nu. „Atunci, concluzionă muribundul, nu vreau să mă întâlnesc cu creatorul având în stomac un aliment interzis."

Un an şi jumătate mai târziu, pe 18 iunie 1183, Saladin îşi face intrarea solemnă în Alep. De atunci, Siria şi Egiptul sunt una şi aceeaşi, nu de formă, ca în timpul lui Nureddin, ci efectiv, sub autoritatea de necontestat a suveranului ayyubid. Curios, apariţia acestui puternic stat arab, care îi ameninţă tot mai mult, nu îi face pe franci să dea dovadă de cea mai mare solidaritate. Din contră. În timp ce regele din Ierusalim, mutilat înfricoşător de lepră, devine neputincios, două clanuri rivale îşi dispută puterea. Primul, favorabil unui aranjament cu Saladin, este condus de Raymond, conte de Tripoli. Al doilea, extremist, are drept reprezentant pe Renaud de Chatillon, fostul prinţ din Antiohia.

Cu pielea tuciurie, cu nasul coroiat, vorbind curent araba, cititor atent al textelor islamice, Raymond ar fi trecut drept un emir sirian, dacă statura lui înaltă nu i-ar fi trădat originile occidentale.

> Nu era, *ne zice Ibn al-Athir,* printre francii acestei epoci niciun bărbat mai curajos şi nici mai înţelept decât seniorul din Tripoli, Raymond Ibn as-Sanjili, urmaşul lui Saint-Gilles. Dar era foarte ambiţios şi dorea cu ardoare să devină rege. Pentru un timp, asigură regenţa, dar fu repede dat la o parte. Fu atât de ranchiunos încât îi scrise lui Salaheddin, se duse la el şi îi ceru să-l ajute să devină regele francilor. Salaheddin se bucură şi se grăbi să elibereze un anumit număr de cavaleri din Tripoli care erau prizonieri la musulmani.

Saladin este atent la aceste disensiuni. Când curentul „oriental" condus de Raymond pare să triumfe la Ierusalim, devine conciliant. În 1184, Baudouin al IV-lea intră în ultima fază a leprei. Picioarele sale sunt slabe şi ochii stinşi. Dar nu este lipsit nici de curaj şi nici de bun-simţ şi are încredere în contele din Tripoli, care se străduieşte să stabilească raporturi de bună vecinătate cu Saladin. Călătorul andaluz Ibn Jobair, care vizitează Damascul în acel an, se arată surprins să vadă că, în ciuda războiului, caravanele vin şi pleacă din Cairo şi Damasc prin teritoriul francilor. „Creştinii, constată el, cer musulmanilor o taxă care este aplicată fără abuzuri. Comercianţii creştini, la rândul lor, plătesc drepturi pe mărfurile lor când traversează teritoriul musulmanilor. Înţelegerea între ei este perfectă şi echitatea este respectată. Războinicii se ocupă cu războiul, iar populaţia trăieşte în pace."

Saladin, departe de a fi presat să pună capăt acestei coexistențe, se arată chiar dispus să meargă mai departe pe drumul păcii. În martie 1185, regele lepros moare la vârsta de douăzeci și patru de ani, lăsând tronul nepotului său, Baudouin al V-lea, un copil de șase ani, iar regența contelui de Tripoli, care, știind că are nevoie de timp pentru a-și consolida puterea, se grăbește să-și trimită emisarii la Damasc pentru a cere un armistițiu. Saladin, care se știe apt să angajeze o luptă decisivă cu occidentalii, arată, acceptând să încheie un armistițiu de patru ani, că nu caută cu orice preț înfruntarea.

Dar când regele-copil moare un an mai târziu, în august 1186, rolul de regent este repus în discuție. *Mama micuțului monarh,* explică Ibn al-Athir, *se îndrăgostise de un franc recent sosit din Occident, un anume Guy. Se căsătorise cu el și, la moartea copilului, puse coroana pe capul soțului ei, chemă patriarhul, preoții, călugării, Templierii, baronii, le anunță că transmisese puterea lui Guy și îi puse să îi jure supunere. Raymond refuză și preferă să se înțeleagă cu Salaheddin.* Acest Guy este regele Guy de Lusignan, un tip șters, lipsit de orice competență politică sau militară, mereu gata să se ia după părerea interlocutorului. Nu este de fapt decât o marionetă în mâinile „vulturilor", al căror șef este „brins Arnat", Renaud de Chatillon.

După aventura sa cipriotă și acțiunile din Siria de Nord, acesta din urmă a petrecut cincisprezece ani în închisoarea din Alep, până a fost eliberat în 1175 de către fiul lui Nureddin. Captivitatea nu a făcut decât să-i agraveze defectele. Mai fanatic, mai avid, mai sângeros ca niciodată, Arnat va suscita singur mai multă ură între arabi și franci decât deceniile de războaie și masacre. După eliberarea sa, nu a reușit să recucerească Antiohia, unde domnește ginerele său, Bohémond al III-lea. S-a instalat deci în regatul Ierusalim, unde s-a grăbit să se căsătorească cu o văduvă tânără care i-a pus la dispoziție ca dotă teritoriile situate la est de Iordan, mai ales puternicele fortărețe Kerak și Chawbak. Aliat cu Templierii și cu numeroși cavaleri nou-veniți, exercită asupra curții din Ierusalim o influență crescândă, pe care doar Raymond reușește pentru un timp să o contrabalanseze. Politica pe care încearcă să o impună este cea a primei invazii france: să se lupte fără încetare cu arabii, să jefuiască, să masacreze fără menajamente, să cucerească noi teritorii. Pentru el, orice conciliere, orice compromis este o trădare. Nu se simte dator niciunui armistițiu, niciunui cuvânt. Ce valoare să aibă un jurământ dat necredincioșilor? explică el cinic.

În 1180, fusese semnat un acord între Damasc şi Ierusalim, garantând libera circulaţie a bunurilor şi oamenilor în regiune. Câteva luni mai târziu, o caravană de comercianţi arabi bogaţi, care traversa deşertul Siriei spre Mecca, era atacată de Renaud, care pune mâna pe mărfuri. Saladin se plânge lui Baudouin al IV-lea, dar acesta nu va îndrăzni să acţioneze împotriva vasalului său. În toamna anului 1182, are loc un incident şi mai grav: Arnat decide să meargă într-o razie chiar la Mecca. Îmbarcându-se la Eilat, pe atunci un mic port de pescari arab situat în golful Aqaba, şi ghidată de câţiva piraţi din Marea Roşie, expediţia, coborând de-a lungul coastei, a atacat Yanboh, portul Medina, apoi Rabigh, nu departe de Mecca. În drum, oamenii lui Renaud scufundă un vas cu pelerini musulmani care mergeau spre Jeddah. *Toată lumea a fost luată prin surprindere,* explică Ibn al-Athir, *căci oamenii din aceste regiuni nu cunoscuseră vreodată vreun franc, nici comerciant, nici războinic.* Ameţiţi de succesul lor, atacatorii nu s-au grăbit, ci şi-au umplut, pe îndelete, corăbiile cu pradă. Şi, în timp ce Renaud se întorcea spre teritoriile sale, oamenii lui petreceau luni întregi pe Marea Roşie. Fratele lui Saladin, al-Adel, care guverna Egiptul în lipsa lui, înarmă o flotă şi o lansă în urmărirea tâlharilor, care fură zdrobiţi. Unii dintre ei fură conduşi la Mecca pentru a fi decapitaţi în public, *pedeapsă exemplară*, concluzionă istoricul din Mosul, *pentru cei care au încercat să violeze locurile sfinte.* Veştile acestei nebunii făcuseră bineînţeles înconjurul lumii musulmane, unde Arnat va simboliza de acum înainte ceea ce este mai hidos la inamicul franc.

Saladin răspunsese lansând mai multe raiduri pe teritoriul lui Renaud. Dar, în ciuda furiei sale, sultanul ştia să rămână mărinimos. În noiembrie 1183, de exemplu, când îşi instalase catapultele în jurul citadelei din Kerak şi începuse să bombardeze cu pietre, apărătorii îi transmiseseră că, la acel moment, înăuntru se desfăşurau nunţi princiare. Deşi mireasa era nora lui Renaud, Saladin ceruse asediaţilor să-i indice pavilionul unde urmau să locuiască tinerii căsătoriţi şi ordonase oamenilor săi să evite acest sector.

Asemenea gesturi nu îl impresionează pe Arnat. Neutralizat pe moment de înţeleptul Raymond, poate, la venirea la putere a regelui Guy, în septembrie 1186, să dicteze din nou. Câteva săptămâni mai târziu, ignorând armistiţiul care trebuia să mai dureze doi ani şi jumătate, prinţul se năpusteşte, ca o pasăre de pradă, peste o caravană de pelerini şi negustori arabi care mergeau liniştiţi pe drumul spre Mecca. Îi masacrează pe cei înarmaţi, ducând restul trupei la închisoarea din

Kerak. Când unii dintre ei îndrăznesc să-i reamintească lui Renaud de armistiţiu, acesta le zice pe un ton înfumurat: „Mahomed al vostru să vină să vă elibereze!" Când aceste cuvinte ajunseră la Saladin câteva săptămâni mai târziu, acesta se jură să-l omoare pe Arnat cu mâinile lui.

Dar, imediat, sultanul încearcă să tărăgăneze. Trimite emisari la Renaud pentru a cere, conform acordului, eliberarea prizonierilor şi înapoierea bunurilor lor. Prinţul refuzând să-i primească, aceştia din urmă se îndreaptă spre Ierusalim unde sunt primiţi de regele Guy, care se arată şocat de acţiunile vasalului său, dar nu îndrăzneşte să intre în conflict cu el. Ambasadorul insistă: ostaticii prinţului Arnat vor continua să zacă în temniţele din Kerak, în ciuda tuturor acordurilor şi jurămintelor? Incapabilul Guy se spală pe mâini.

Armistiţiul este rupt. Saladin, care îl respectase până la final, nu se nelinişteşte deloc de reaprinderea ostilităţilor. Trimiţând mesaje emirilor din Egipt, Siria, Jezira şi altele, pentru a-i anunţa că francii au încălcat mişeleşte angajamentele, îi cheamă pe aliaţi şi vasali să se unească cu toate forţele de care dispun pentru a lua parte la jihadul împotriva ocupantului. Din toate ţinuturile islamului, mii de călăreţi şi pedestraşi vin spre Damasc. Oraşul nu mai este decât ca un vas eşuat pe o mare de corturi mici din piele de cămilă, sub care soldaţii se adăpostesc de soare şi ploaie, sau vaste pavilioane princiare din ţesătură bogat colorată, ornate cu versete coranice sau poeme caligrafiate.

În timp ce mobilizarea continuă, francii se afundă în certurile lor interne. Regele Guy, considerând că este momentul prielnic să scape de rivalul său Raymond, pe care îl acuză de ataşament faţă de musulmani, îşi pregăteşte armata din Ierusalim să atace Tiberiada, un mic oraş din Galileea care aparţine soţiei contelui de Tripoli. Alertat, acesta se va întâlni cu Saladin pentru a-i propune o alianţă, acceptată imediat de sultan, care trimite un detaşament din trupele sale pentru a întări garnizoana din Tiberiada. Armata din Ierusalim se retrage.

Pe 30 aprilie 1187, când combatanţii arabi, turci şi kurzi continuă să sosească la Damasc în valuri succesive, Saladin trimite la Tiberiada un mesager pentru a-i cere lui Raymond, conform alianţei lor, să lase iscoadele să facă un tur de recunoaştere pe malul lacului Galileea. Contele este stânjenit, dar nu poate refuza. Singura cerinţă a sa este ca soldaţii musulmani să părăsească teritoriul său înainte de lăsarea serii şi să promită că nu vor ataca nici persoane şi nici bunurile supuşilor săi. Pentru a evita orice incident, previne toate localităţile din împrejurimile traseului trupelor musulmane şi cere locuitorilor să nu iasă din case.

A doua zi, vineri 1 mai, la răsărit, şapte mii de călăreţi comandaţi de un locotenent al lui Saladin trec pe sub zidurile oraşului Tiberiada. În aceeaşi seară, când revin pe acelaşi drum în sens invers, au respectat strict cerinţele contelui, nu au intrat nici în sate şi nici în palate, nu au prădat nici aur şi nici animale şi totuşi nu au putut evita incidentul. De fapt, marii maeştri ai Templierilor şi a Ospitalierilor se aflau amândoi, din întâmplare, într-o fortăreaţă din împrejurimi, când, în ajun, un mesager al lui Raymond a venit să anunţe trecerea detaşamentului musulman. Sângele călugărilor-soldaţi s-a înfierbântat. Pentru ei nu exista niciun pact cu maurii! Adunând în grabă câteva sute de cavaleri şi pedestraşi, au hotărât să îi atace pe călăreţii musulmani, aproape de satul Saffuriya, la nord de Nazareth. În câteva minute, francii au fost decimaţi. Doar marele maestru al Templierilor a reuşit să scape.

> Speriaţi de această înfrângere, *relatează Ibn al-Athir,* francii trimiseră la Raymond pe patriarhul, preoţii şi călugării lor, precum şi un mare număr de cavaleri, şi îi reproşară cu amărăciune alianţa sa cu Salaheddin. Îi ziseră: „Cu siguranţă te-ai convertit la islamism altfel nu ai fi putut suporta ceea ce s-a întâmplat. Nu ai fi admis ca musulmanii să treacă prin teritoriul tău, să îi masacreze pe Templieri şi pe Ospitalieri şi să se retragă luând prizonieri, fără ca tu să încerci să te opui." Propriii soldaţi ai contelui, cei din Tripoli şi Tiberiada, îi făcură aceleaşi reproşuri, iar patriarhul ameninţă cu excomunicarea şi anularea căsătoriei sale. Supus acestor presiuni, Raymond se temu. Se scuză şi se căi. Îl iertară, se împăcară şi îi cerură să pună trupele la dispoziţia regelui şi să participe la lupta împotriva musulmanilor. Contele plecă deci cu ei. Francii îşi reuniră atunci trupele, cavaleri şi pedestraşi, aproape de Acra, apoi porniră, încet, spre satul Saffuriya.

În tabăra musulmană, după înfrângerea acestor ordine religioase militare, unanim temute şi detestate, se simte deja gustul victoriei. De acum înainte, emiri şi soldaţi abia aşteaptă să îşi încrucişeze săbiile cu francii. În iunie, Saladin strânge toate trupele la jumătatea drumului dintre Damasc şi Tiberiada: douăsprezece mii de cavaleri care defilează în faţa lui, fără a mai pune la socoteală pedestraşii şi voluntarii. Din şa, sultanul a strigat ordinul, imediat repetat în ecou de miile de voci înflăcărate: „Victorie împotriva inamicului Domnului!"

Pentru statul său major, Saladin a analizat calm situaţia: „Ocazia care ni se oferă nu va mai veni, fără îndoială, niciodată. După părerea

mea, armata musulmană trebuie să-i înfrunte pe toţi infidelii într-o bătălie ordonată. Trebuie să lansăm hotărât jihadul înainte ca trupele noastre să se disperseze." Sultanul vrea să evite ca, sezonul luptelor terminându-se în toamnă, vasalii şi aliaţii săi să nu se întoarcă acasă cu trupele lor înainte de victoria decisivă. Dar francii sunt luptători de o prudenţă extremă. Văzând forţele musulmane astfel strânse, nu vor căuta să evite lupta?

Saladin decide să le întindă o cursă, rugându-se la Dumnezeu ca francii să se lase prinşi în ea. Se îndreaptă spre Tiberiada, ocupă oraşul într-o singură zi, ordonă declanşarea mai multor incendii şi începe asediul în faţa citadelei, ocupată de contesă, soţia lui Raymond, şi o mână de apărători. Armata musulmană este perfect capabilă să le învingă rezistenţa, dar sultanul îşi ţine oamenii în frâu. Trebuie să accentueze lent presiunea, prefăcându-se că se pregăteşte de asaltul final, şi aşteaptă reacţiile.

> Când francii aflară că Salaheddin ocupase şi incendiase Tiberiada, *relatează Ibn al-Athir,* se strânseră în consiliu. Unii propuseră să meargă să-i înfrunte pe musulmani şi să-i împiedice să pună mâna pe citadelă. Dar Raymond interveni: „Tiberiada îmi aparţine, le zice el, şi soţia mea este cea asediată. Dar sunt dispus să accept ca citadela să fie cucerită şi soţia mea capturată, dacă ofensiva lui Saladin se opreşte acolo. Căci, pentru Dumnezeu, am văzut destule armate musulmane în trecut şi niciuna nu era atât de numeroasă, nici atât de puternică precum cea de care dispune acum Saladin. Să evităm deci să ne măsurăm cu el. Putem să recucerim Tiberiada mai târziu şi să plătim o răscumpărare pentru eliberarea alor noştri." Dar prinţul Arnat, senior de Kerak, îi zise: „Încerci să ne sperii descriind forţa musulmanilor, fiindcă îi iubeşti şi le preferi prietenia, altfel nu ai fi proferat astfel de cuvinte. Şi dacă îmi spui că sunt numeroşi, îţi răspund: focul nu se lasă impresionat de cantitatea de lemn care arde." Contele zice atunci: „Sunt unul de-al vostru, voi face cum vreţi, mă voi lupta alături de voi, dar veţi vedea ce se va întâmpla."

Încă o dată, la occidentali, raţiunea celui mai extremist triumfase.

De acum, totul este pregătit pentru bătălie. Armata lui Saladin s-a desfăşurat pe o câmpie fertilă, acoperită de pomi fructiferi. În spate, se întinde apa dulce a lacului Tiberiada, pe care îl traversează Iordanul, în timp ce mai departe, spre nord-est, se detaşează silueta maiestuoasă a înălţimilor Golan. Aproape de tabăra musulmană, se ridică o colină cu două vârfuri, care este numită „coarnele lui Hittin", de la numele satului care se află pe versant.

Pe 3 iulie, armata franca, formată din aproximativ doisprezece mii de oameni, se pune în mişcare. Drumul pe care trebuie să îl parcurgă între Saffuriya şi Tiberiada nu este lung, patru ore de mers în timp normal. Vara, totuşi, acest pământ palestinian este complet arid. Nu există nici izvoare, nici puţuri, iar cursurile de apă sunt secate. Dar părăsind Saffuriya dimineaţa devreme, francii nu se îndoiesc că vor putea să-şi potolească setea pe malul lacului pe la prânz. Saladin a pregătit minuţios capcana. Toată dimineaţa cavalerii săi hărţuiesc inamicul, atacând atât prin faţă, prin spate, cât şi pe flancuri, trăgând fără încetare spre ei nori de săgeţi. Provoacă astfel occidentalilor ceva pierderi şi, mai ales, îi forţează să-şi încetinească înaintarea.

Cu puţin înainte de sfârşitul zilei, francii au ajuns la un promontoriu de unde pot domina întreg peisajul. Chiar la picioarele lor, se întinde satul Hittin, câteva case de culoarea pământului, în timp ce în fundul văii scânteiază apele lacului Tiberiada. Şi mai aproape, în câmpia verde care se întinde de-a lungul malului, armata lui Saladin. Pentru a bea apă, trebuie să ceară autorizaţia sultanului!

Saladin zâmbeşte. Ştie că francii sunt epuizaţi, morţi de sete, că nu au nici forţa şi nici timpul, până la căderea serii, să-şi croiască o trecere spre lac, condamnaţi să rămână până dimineaţă fără o picătură de apă. Vor putea oare să se bată în aceste condiţii? În acea noapte, Saladin îşi va împărţi timpul între rugăciune şi şedinţele statului-major. Însărcinându-i pe mai mulţi emiri să se posteze în spatele inamicului pentru a-i tăia orice cale de retragere, se asigură că fiecare şi-a ocupat poziţia şi repetă ordinele.

A doua zi, 4 iulie 1187, de la primele licăriri ale dimineţii, francii, complet încercuiţi, epuizaţi de sete, încearcă disperaţi să coboare dealul şi să ajungă la lac. Pedestraşii lor, mai epuizaţi decât cavalerii de marşul din ajun, aleargă orbeşte, ducând topoarele şi buzduganele ca pe o povară, se lovesc, val după val, de un zid solid de săbii şi suliţe. Supravieţuitorii se retrag în dezordine spre deal, unde se amestecă printre cavaleri, siguri de acum de înfrângerea lor. Nicio linie de apărare nu poate rezista. Şi totuşi continuă să se bată cu curaj şi disperare. Raymond, în fruntea unui grup de apropiaţi, încearcă să-şi croiască drum printre liniile musulmane. Locotenenţii lui Saladin, care l-au recunoscut, îl lasă să scape. Îşi va continua fuga până la Tripoli.

După plecarea contelui, francii trebuiră să capituleze, *relatează Ibn al-Athir.* Musulmanii dăduseră foc la iarba uscată iar vântul sufla fumul în ochii cavalerilor franci. Asaltaţi de sete, de flăcări, de fum, de

căldura verii şi de focul luptei, francii nu mai suportau. Dar îşi ziseră că nu puteau scăpa de moarte decât înfruntând-o. Lansară atunci atacuri atât de violente încât musulmanii trebuiră să cedeze. Totuşi, la fiecare asalt, francii sufereau pierderi şi numărul lor se micşora. Musulmanii puseseră mâna pe adevărata cruce. Pentru franci, fu cea mai grea pierdere, căci pe ea, pretind ei, Messia, pacea fie cu El, ar fi fost crucificat.

Conform islamului, Christos a fost crucificat doar în aparenţă, deoarece Dumnezeu îl iubea prea mult pe fiul Mariei pentru a permite ca acesta să fie supus unui supliciu atât de odios.

În ciuda acestei pierderi, ultimii supravieţuitori franci, aproape o sută cincizeci dintre cei mai buni cavaleri ai lor, continuă să se lupte vitejeşte, retrăgându-se pe un teren mai înalt, deasupra satului Hittin, pentru a-şi ridica corturile şi a organiza apărarea. Dar musulmanii îi presează din toate părţile şi doar cortul regelui rămâne în picioare. Urmarea este povestită de propriul fiu al lui Saladin, al-Malik al-Afdal, care are pe atunci şaptesprezece ani.

Eram, *zice el,* alături de tatăl meu în bătălia de la Hittin, prima la care am asistat. Când regele francilor ajunse pe deal, lansă împreună cu oamenii săi un atac cumplit care făcu trupele noastre să se retragă până la locul unde era tatăl meu. Îl priveam atunci. Era trist, crispat şi se trăgea nervos de barbă. Înaintă strigând: „Satana nu trebuie să câştige!" Musulmanii porniră din nou în atacarea colinei. Când i-am văzut pe franci dând înapoi sub presiunea trupelor noastre, am urlat de bucurie: „I-am bătut!" Dar francii atacară din nou cu furie şi ai noştri ajunseră din nou până la tatăl meu. Îi împinse din nou la atac şi forţară inamicul să se retragă pe deal. Urlam din nou: „I-am bătut!" Dar tatăl meu se întoarse spre mine şi îmi zise: „Taci din gură! Nu îi vom învinge decât atunci când cortul acela de sus va cădea!" Înainte să termine de spus, cortul regelui căzu. Sultanul coborî atunci de pe cal, se prosternă şi mulţumi lui Dumnezeu plângând de bucurie.

În mijlocul strigătelor de veselie, Saladin se ridică, urcă în şa şi se îndreptă spre cortul său. Îi sunt aduşi prizonierii de marcă, mai ales regele Guy şi prinţul Arnat. Scriitorul Imadeddin al-Asfahani, consilier al sultanului, asistă la scenă.

Salaheddin, *povesteşte el,* invită pe rege să se aşeze lângă el, iar când Arnat intră şi el îl invită lângă regele său şi îi aminti faptele lui rele: „De câte ori ai jurat apoi ţi-ai încălcat jurămintele, de câte ori ai semnat acorduri pe care nu le-ai respectat!" Arnat răspunse prin

intermediul interpretului: „Toți regii s-au purtat așa mereu. Nu am făcut nimic în plus." În acest timp, Guy gâfâia de sete, clătina din cap ca și cum ar fi fost beat, iar figura lui trăda o mare teamă. Salaheddin îi adresă cuvinte liniștitoare și porunci să se aducă apă rece pe care i-o oferi. Regele bău, apoi dădu restul lui Arnat, care bău și el. Sultanul îi zise atunci lui Guy: „Nu mi-ai cerut permisiunea înainte să-i dai să bea. Aceasta nu mă obligă să îi acord grație."

Conform tradiției arabe, de fapt, un prizonier căruia i se oferă de băut sau de mâncat are viața cruțată, un angajament pe care Saladin nu îl va ține în favoarea celui pe care a jurat să-l omoare cu mâinile lui. Imadeddin continuă:

> După ce a pronunțat aceste cuvinte, sultanul ieși, urcă pe cal, apoi se îndepărtă, lăsându-i pe cei doi prizonieri pradă terorii. Supraveghează întoarcerea trupelor sale, apoi revine spre cort. Acolo, fu adus afară Arnat, înaintă spre el ținând sabia și îl lovi între gât și omoplat. Când Arnat căzu la pământ, i se tăie capul, apoi corpul fu tras de picioare în fața regelui, care începu să tremure. Văzându-l atât de speriat, sultanul îi zise pe un ton liniștitor: „Acest om a fost omorât pentru răutatea și perfidia sa!"

De fapt, regele și majoritatea prizonierilor vor fi iertați, dar Templierii și Ospitalierii vor avea soarta lui Renaud de Chatillon.

Saladin nu a așteptat sfârșitul acestei memorabile zile pentru a-i strânge pe principalii emiri și a-i felicita pentru victoria care a restabilit, zice el, onoarea prea mult pătată de invadatori. De acum înainte, estimează el, francii nu mai au armată și trebuie să profite fără întârziere să le ia înapoi pământurile pe care le-au ocupat pe nedrept. De a doua zi, care este duminică, atacă citadela din Tiberiada unde soția lui Raymond știe că nu mai are niciun rost să reziste. Femeia se predă, iar Saladin îi lasă pe apărători să plece cu toate bunurile lor, fără să fie atacați.

Marțea următoare armata victorioasă merge spre portul Acra, care capitulează fără rezistență. Cetatea a dobândit, în cursul ultimilor ani, o importanță economică considerabilă, deoarece prin ea trece tot comerțul cu Orientul. Sultanul încearcă să angajeze numeroși negustori italieni care să rămână, promițând să le ofere întreaga protecție necesară. Dar ei preferă să plece spre portul vecin Tyr. Regretând, sultanul nu li se opune. Îi lasă chiar să își transporte toate bogățiile lor și le oferă o escortă pentru a-i apăra de hoți.

Judecând că este inutil să se deplaseze personal, în fruntea unei

armate atât de puternice, sultanul îi însărcinează pe emirii săi să cucerească diverse fortăreţe din Palestina. Unele după altele, stabilimentele france din Galileea şi Samaria se predau, în câteva ore sau în câteva zile. Mai ales Napluse, Haifa şi Nazareth, ai căror locuitori se îndreaptă spre Tyr sau Ierusalim. Singurul acroşaj serios are loc la Jaffa, unde o armată venită din Egipt, sub comanda lui al-Adel, fratele lui Saladin, se loveşte de o rezistenţă crâncenă. Când reuşeşte să o învingă, al-Adel înrobeşte toată populaţia. Ibn al-Athir povesteşte că şi el a cumpărat dintr-o piaţă din Alep o tânără prizonieră francă venită din Jaffa.

> Avea un copil de un an. Într-o zi, în timp ce îl ducea în braţe, copilul căzu şi se zgârie pe faţă. Ea izbucni în plâns. Încercai să o consolez zicându-i că rana nu era atât de gravă şi că nu trebuia să plângă aşa pentru un lucru atât de mic. Ea îmi răspunse: „Nu pentru asta plâng, ci din cauza nefericirii care s-a abătut asupra noastră. Aveam şase fraţi care au pierit cu toţii; cât despre soţul şi surorile mele, nu ştiu ce s-a întâmplat cu ei." Dintre toţi francii de pe litoral, *precizează istoricul arab*, doar cei din Jaffa au avut o astfel de soartă.

De fapt, peste tot, recucerirea se face în linişte. După un scurt sejur la Acra, Saladin se îndreaptă spre nord. Trece prin faţa oraşului Tyr, dar, hotărând să nu întârzie lângă zidurile întărite, porneşte într-un marş triumfal de-a lungul coastei. Pe 29 iulie, după şaptezeci şi şapte de ani de ocupaţie, Saida capitulează fără dificultate, urmată, la interval de câteva zile, de Beirut şi Jbail. Trupele musulmane sunt de acum foarte aproape de contele din Tripoli, dar Saladin, care crede că nu mai are de ce să se teamă în acea zonă, revine spre sud, pentru a se opri din nou la Tyr, întrebându-se dacă nu ar trebui să-l asedieze.

> După o oarecare ezitare, *ne zice Baheddin*, sultanul renunţă. Trupele sale erau dispersate peste tot, oamenii săi erau obosiţi de această lungă campanie, iar Tyr era prea bine apărat căci toţi francii de pe litoral se adunaseră acum acolo. Preferă deci să atace Ascalon, care era mai uşor de cucerit.

Va veni o zi în care Saladin va regreta amarnic această decizie. Dar, pentru moment, marşul triumfal continuă. Pe 4 septembrie, Ascalon capitulează, apoi Gaza, care aparţinea Templierilor. În acelaşi moment, Saladin trimite câţiva emiri spre regiunea Ierusalimului unde ocupă mai multe localităţi, printre care Bethlehem. De acum, sultanul nu mai are decât o singură dorinţă: să-şi încoroneze campania victorioasă, ca şi cariera sa, prin recucerirea Oraşului Sfânt.

Va putea el, asemenea califului Omar, să intre în acest loc venerat fără distrugeri şi fără vărsări de sânge? Locuitorilor din Ierusalim le trimite un mesaj invitându-i să angajeze tratative cu privire la viitorul oraşului. O delegaţie de notabili vin să-l întâlnească la Ascalon. Propunerea învingătorului este rezonabilă: i se predă oraşul fără luptă, locuitorii care doresc vor putea pleca luând cu ei toate bunurile lor, locurile de cult creştine vor fi respectate, iar cei care, în viitor, vor veni în pelerinaj nu vor fi opriţi. Dar, spre marea surpriză a sultanului, francii răspund cu aceeaşi aroganţă ca în perioada în care erau la putere. Să predea Ierusalimul, cetatea unde Iisus a murit? Nici vorbă! Oraşul este al lor şi îl vor apăra până la capăt.

Atunci, jurând că nu va cuceri Ierusalimul decât cu sabia, Saladin ordonă trupelor sale dispersate în cele patru colţuri ale Siriei să se adune în jurul Oraşului Sfânt. Toţi emirii vin în grabă. Ce musulman nu ar vrea să poată zice creatorului său în ziua Judecăţii: am luptat pentru Ierusalim! Sau mai mult: am murit ca un martir pentru Ierusalim! Saladin, căruia un astrolog îi prezisese într-o zi că îşi va pierde un ochi dacă va intra în Oraşul Sfânt, răspunsese: „Pentru a-l cuceri, sunt gata să-mi pierd amândoi ochii!"

Înăuntrul oraşului asediat, apărarea este asigurată de Balian d'Ibelin, stăpân în Ramla, *un senior care,* după Ibn al-Athir, *avea la franci un rang aproape egal cu cel al regelui.* A putut să fugă din Hittin cu puţin înainte de înfrângerea alor săi, apoi s-a refugiat la Tyr. Soţia sa aflându-se la Ierusalim, în timpul verii, i-a cerut lui Saladin permisiunea să meargă să o caute, promiţând că nu va purta arme şi că nu va petrece decât o singură noapte în Oraşul Sfânt. Ajuns acolo, a fost implorat să rămână, căci nimeni altul nu avea destulă autoritate pentru a conduce rezistenţa. Dar Balian, care era un om de onoare şi nu putea accepta să apere Ierusalimul şi poporul său fără a trăda acordul său cu sultanul, s-a dus la Saladin pentru a afla ce trebuia să facă, iar sultanul, mărinimos, l-a dezlegat de angajamentul său. Dacă datoria îi impunea să rămână în Oraşul Sfânt şi să poarte arme, să o facă! Şi, fiindcă Balian, prea ocupat să organizeze apărarea Ierusalimului, nu putea să-şi ducă soţia la adăpost, sultanul i-a procurat o escortă care să o conducă la Tyr!

Saladin nu refuza nimic unui om de onoare, fie el cel mai aprig dintre inamicii săi. Este adevărat că în acest caz anume, riscul era minim. În ciuda curajului său, Balian nu poate fi o ameninţare serioasă pentru armata musulmană. Dacă împrejmuirile sunt solide şi populaţia francă profund ataşată de capitala sa, efectivele apărătorilor se limitează

la câțiva cavaleri și câteva sute de burghezi fără nicio experiență militară. Pe de altă parte, creștinii orientali, ortodocși și iacobiți, care trăiesc în Ierusalim, sunt în favoarea lui Saladin, mai ales clerul, care a fost constant batjocorit de prelații latini. Unul dintre principalii consilieri ai sultanului este un preot ortodox pe nume Yussef Batit. El este cel care se ocupă de legăturile cu francii, ca și de comunitățile creștine orientale. Cu puțin înainte de începutul asediului, clerul ortodox i-a promis lui Batit să deschidă porțile cetății dacă occidentalii rezistau prea mult timp.

De fapt, rezistența francilor va fi curajoasă dar scurtă, și fără iluzii. Încercuirea Ierusalimului începe pe 20 septembrie. Șase zile mai târziu, Saladin, care și-a instalat tabăra pe Muntele Măslinilor, cere trupelor sale să intensifice asediul în vederea atacului final. Pe 29 septembrie, geniștii reușesc să deschidă o breșă în nordul zidurilor, foarte aproape de locul prin care occidentalii au operat pătrunderea lor în iulie 1099. Văzând că nu folosește la nimic să continue lupta, Balian cere un permis de trecere și se prezintă în fața sultanului.

Saladin se arată neînduplecat. Nu le-a propus el locuitorilor, înaintea bătăliei, cele mai bune condiții de capitulare? Acum nu mai este timp de negocieri, căci a jurat că va ocupa orașul cu sabia așa cum o făcuseră francii! Singura cale de a se dezlega de jurământul său este ca Ierusalimul să-i deschidă porțile și să se predea necondiționat.

> Balian insistă pentru a obține o promisiune de cruțare a vieților, *relatează Ibn al-Athir,* dar Salaheddin nu promite nimic. Încearcă să-l înduioșeze, dar degeaba. Atunci i se adresează în următorii termeni: „O sultane, știi că în acest oraș este o mulțime de oameni al căror număr doar Dumnezeu îl știe. Ei ezită să continue lupta, fiindcă speră că le vei cruța viețile așa cum ai făcut-o cu alții, fiindcă ei iubesc viața și detestă moartea. Dar dacă vedem că moartea este inevitabilă, atunci, Dumnezeule, ne vom omorî copiii și femeile, vom arde tot ceea ce avem, nu vă vom lăsa, ca pradă, nici măcar un singur dinar, un singur dirham, niciun bărbat, nicio femeie pe care să-i capturați. Apoi, vom distruge Piatra Sfântă, moscheea al-Aqsa și multe alte locuri, îi vom omorî pe cei cinci mii de prizonieri musulmani pe care îi avem, apoi vom extermina caii și toate animalele. La sfârșit, vom ieși și ne vom bate cu voi așa cum ne-am lupta pentru viața noastră. Niciunul dintre noi nu va muri fără să omoare mai mulți de-ai voștri."

Fără a se lăsa impresionat de amenințări, Saladin este mișcat de fervoarea interlocutorului său. Pentru a nu se arăta prea înduioșat, se întoarce spre consilierii săi și îi întreabă dacă, pentru a evita distrugerea

locurilor sfinte ale islamului, nu ar putea fi dezlegat de jurământul său de a cuceri oraşul cu sabia. Răspunsul lor este afirmativ, dar, cunoscând incorigibila generozitate a stăpânului lor, aceştia insistă să obţină de la franci, înainte de a-i lăsa să plece, o compensaţie financiară, căci lunga campanie întreprinsă a golit complet vistieria statului. Infidelii, explică consilierii, sunt consideraţi virtual prizonieri. Pentru a se răscumpăra, fiecare va trebui să plătească: zece dinari pentru bărbaţi, cinci pentru femei şi unul pentru copii. Balian acceptă principiul, dar pledează în favoarea săracilor care nu pot, zice el, să plătească o astfel de sumă. Nu ar putea elibera şapte mii dintre ei pentru treizeci de mii de dinari? Încă o dată cererea este acceptată, spre furia trezorierilor. Satisfăcut, Balian ordonă oamenilor săi să depună armele.

Vineri, 2 octombrie 1187, 27 rajab din anul 583 al hegirei, chiar în ziua în care musulmanii sărbătoresc călătoria nocturnă a Profetului la Ierusalim, Saladin îşi face intrarea solemnă în Oraşul Sfânt. Emirii şi soldaţii săi au ordine stricte: niciun creştin, că este franc sau oriental, nu trebuie hărţuit. De fapt, nu va fi niciun masacru şi niciun jaf. Câţiva fanatici au cerut distrugerea bisericii Sfântului Mormânt ca represalii la faptele comise de franci, dar Saladin îi pune la punct. Din contră, întăreşte paza locurilor de cult şi anunţă că francii vor putea veni în pelerinaj când vor dori. Bineînţeles, crucea francă, instalată pe Domul Rocher, este dată jos; iar moscheea al-Aqsa, care fusese transformată în biserică, redevine un loc de cult musulman, după ce pereţii ei au fost stropiţi cu apă de trandafiri.

În timp ce Saladin, înconjurat de o mulţime de camarazi, trece de la un sanctuar la altul, plângând, rugându-se şi prosternându-se, majoritatea francilor sunt ocupaţi în cetate. Cei bogaţi se preocupă de vânzarea caselor, afacerilor sau mobilelor înainte de a pleca în exil, cumpărătorii fiind în general creştini ortodocşi sau iacobiţi care rămân pe loc. Alte bunuri vor fi vândute mai târziu familiilor de evrei pe care Saladin îi va instala în Oraşul Sfânt.

Balian se străduieşte, la rândul lui, să strângă banii necesari pentru a răscumpăra libertatea celor mai săraci. Răscumpărarea în sine nu este foarte grea. Cea a prinţilor atinge în mod obişnuit mai multe zeci de mii de dinari, chiar o sută de mii sau mai mult. Dar, pentru oamenii de rând, douăzeci de dinari de familie reprezintă venitul pe un an sau doi. Mii de nefericiţi s-au adunat în faţa porţilor cetăţii pentru a cerşi câteva monede. Al-Adel, care nu este mai puţin sensibil decât fratele său, îi cere lui Saladin permisiunea de a elibera fără răscumpărare o mie de prizonieri

săraci. Auzind, patriarhul franc mai cere şi el alte şapte sute, iar Balian cinci sute. Sunt eliberaţi toţi. Apoi, din propria sa iniţiativă, sultanul anunţă pentru toate persoanele în vârstă posibilitatea de a pleca fără să plătească, la fel şi eliberarea capilor de familie închişi. În ce priveşte văduvele şi orfanii franci, nu se mulţumeşte doar să-i ierte de orice plată, le oferă şi cadouri înainte de a-i lăsa să plece.

Trezorierii lui Saladin sunt disperaţi. Dacă îi eliberează pe săraci fără plată, măcar să mărească răscumpărarea celor bogaţi! Furia acestor bravi servitori ai statului atinge culmea când patriarhul din Ierusalim iese din oraş însoţit de numeroase căruţe pline cu aur, covoare şi tot felul de bunuri dintre cele mai preţioase. Imadeddin al-Asfahani este scandalizat, după cum povesteşte chiar el.

> Îi zic sultanului: „Acest patriarh transportă bogăţii care valorează cel puţin două sute de mii de dinari. Le-am permis să-şi ia cu ei bunurile, dar nu şi comorile din biserici şi din dughene. Nu trebuie să-i lăsăm!" Dar Salaheddin răspunse: „Noi trebuie să aplicăm întocmai acordurile pe care le-am semnat, astfel nimeni nu îi va putea acuza pe credincioşi că au trădat tratatele. Din contră, creştinii vor evoca peste tot binefacerile pe care le-am făcut lor."

De fapt, patriarhul va plăti zece dinari, ca toţi ceilalţi, şi va beneficia chiar şi de o escortă pentru a ajunge la Tyr fără a fi jefuit.

Dacă Saladin a cucerit Ierusalimul, nu a făcut-o pentru a aduna aurul, nici măcar pentru a se răzbuna. A căutat, mai ales, explică el, să-şi facă datoria faţă de Dumnezeu şi credinţa sa. Victoria sa a fost că a eliberat Oraşul Sfânt de sub jugul invadatorilor şi a făcut acest lucru fără vărsare de sânge, fără distrugere, fără ură. Fericirea lui este că poate să se prosterneze în aceste locuri unde, fără el, niciun musulman nu ar fi putut să se roage. Vineri 9 octombrie, la o săptămână după victorie, o ceremonie oficială este organizată în moscheea al-Aqsa. Pentru această ocazie memorabilă, numeroşi oameni de religie şi-au disputat onoarea de a ţine predica. În cele din urmă, pe cadiul din Damasc, Mohieddin Ibn al-Zaki, succesorul lui Abu-Saad al-Harawi, l-a desemnat sultanul să urce în amvon, îmbrăcat într-o preţioasă robă neagră. Vocea sa este clară şi puternică, dar un uşor tremurat îi trădează emoţia: „Glorie Domnului care a gratificat islamul cu această victorie şi care a readus această cetate acasă după un secol de decădere! Onoare acestei armate pe care el a ales-o pentru a săvârşi recucerirea! Şi mântuire ţie, Salaheddin Yussef, fiul lui Ayyub, care ai redat acestei naţiuni demnitatea batjocorită!"

PARTEA A CINCEA

AMÂNAREA
(1187-1244)

Când stăpânul Egiptului hotărî să predea Ierusalimul francilor, o uriaşă furtună de indignare zgudui toate ţările islamului.

Sibt Ibn AL-JAWZI,
cronicar arab (1186-1265)

CAPITOLUL XI

IMPOSIBILA ÎNTREVEDERE

Venerat ca un erou după recucerirea Ierusalimului, Saladin nu este lipsit de critici. Amicale din partea apropiaţilor, tot mai severe din partea adversarilor.

> Salaheddin, *zice Ibn al-Athir,* nu îşi arăta niciodată fermitatea în reacţii. Când asedia un oraş iar apărătorii rezistau mai mult timp, se plictisea şi renunţa la asediu. Or, un monarh nu trebuie niciodată să acţioneze astfel, chiar dacă destinul îl favorizează. Este de preferat să eşuezi rămânând ferm, decât să reuşeşti şi să risipeşti apoi fructele succesului. Nimic nu ilustrează mai bine acest adevăr decât comportamentul lui Salaheddin la Tyr. Este doar vina sa dacă musulmanii au suferit în acest loc.

Deşi nu face deloc dovada unei ostilităţi sistematice, istoricul din Mosul, fidel dinastiei lui Zinki, s-a arătat mereu rezervat în privinţa lui Saladin. După Hittin, după Ierusalim, Ibn al-Athir se asociază bucuriei generale din lumea arabă. Ceea ce nu îl împiedică să prezinte, fără nicio complezenţă, greşelile eroului. Fiind vorba de Tyr, reproşurile formulate de istoric sunt perfect justificate.

> De fiecare dată când cucerea un oraş sau o fortăreaţă francă, precum Acra, Ascalon sau Ierusalim, Salaheddin le permitea cavalerilor şi soldaţilor inamici să se refugieze la Tyr, atât de mult încât această cetate devenise practic de necucerit. Francii de pe litoral trimiseră mesaje celor aflaţi dincolo de mări, iar aceştia din urmă promiseră să le vină în ajutor. Nu ar trebui spus că Salaheddin este cel care a organizat într-un fel apărarea din Tyr împotriva propriei sale armate?

Desigur, nu i se poate reproşa sultanului mărinimia cu care i-a tratat pe învingători. Aversiunea lui faţă de vărsarea inutilă de sânge, respectarea strictă a angajamentelor, noblețea uimitoare a fiecărui gest al său au, în ochii istoriei, cel puţin aceeaşi valoare ca şi cuceririle sale.

Este totuşi de netăgăduit că a comis o gravă greşeală politică şi militară. Ocupând Ierusalimul, ştie că sfidează Occidentul şi că acesta va reacţiona. Să permită, în aceste condiţii, zecilor de mii de franci să se retragă la Tyr, cea mai puternică fortăreaţă de pe litoral, înseamnă să oferi un cap de pod ideal pentru o nouă invazie. Mai ales că acolo cavalerii au găsit, în lipsa regelui Guy, prizonier în continuare, un şef deosebit de tenace, în persoana celui pe care cronicarii arabi îl numesc „al-Markich", marchizul Conrad de Monferrat, nou venit din Occident.

Deşi conştientizează pericolul, Saladin îl subestimează. Din noiembrie 1187, la câteva săptămâni după cucerirea Oraşului Sfânt, pregăteşte asediul asupra Tyrului. Dar o face fără prea mare determinare. Antica cetate feniciană nu poate fi cucerită decât cu concursul substanţial al flotei egiptene. Saladin o ştie. Totuşi, se prezintă în faţa zidurilor cu doar zece vase, dintre care cinci sunt repede arse de apărători în cursul unei lovituri îndrăzneţe. Celelalte se retrag spre Beirut. Privată de flotă, armata musulmană nu mai poate ataca Tyrul decât prin limba îngustă de pământ care leagă oraşul de ţărm. În aceste condiţii, asediul poate dura luni întregi. Cu atât mai mult cu cât francii, eficient mobilizaţi de către al-Markich, par dispuşi să se bată până la ultimul. Epuizaţi de această interminabilă campanie, majoritatea emirilor îl sfătuiesc pe Saladin să renunţe. Cu aur, sultanul ar fi putut să-i convingă pe unii dintre ei să-i rămână alături, dar soldaţii costă scump în timpul iernii, iar vistieria statului este goală. Chiar şi el este obosit. Demobilizează deci jumătate dintre trupe, apoi, ridicând asediul, se îndreaptă spre nord, unde multe alte oraşe, fortăreţe pot fi recucerite fără mare efort.

Pentru armata musulmană, este din nou un marş triumfal: Lattaqia, Tartous, Baghras, Safed, Kawkab..., lista cuceririlor este lungă. Ar fi fost mai simplu de enumerat cele care le-au rămas francilor în Orient: Tyr, Tripoli, Antiohia şi portul său, precum şi trei fortăreţe izolate. Dar, în anturajul lui Saladin, cei mai perspicace nu se înşală. La ce bun să adune atâtea cuceriri dacă nimic nu îl asigură că va descuraja orice nouă invazie? Sultanul însuşi afişează o seninătate uimitoare: „Dacă francii vin de dincolo de mări, vor suporta aceeaşi soartă ca cei de aici!" strigă el când o flotă siciliană apare în faţa oraşului Lattaqia. În iulie 1188, nu ezită de altfel să îl elibereze pe Guy, nu înainte de a-l pune să jure solemn că niciodată nu va mai ridica armele împotriva musulmanilor.

Acest din urmă cadou îl va costa scump. În august 1189, regele francilor, renegându-şi cuvântul, vine să asedieze portul Acra. Forţele de care dispune sunt modeste, dar navele sosesc de acum în fiecare zi, debarcând pe litoral valuri succesive de luptători occidentali.

După căderea Ierusalimului, *povesteşte Ibn al-Athir,* francii s-au îmbrăcat în negru şi au pornit dincolo de mări pentru a cere ajutor în toate ţările, mai ales la Roma cea Mare. Pentru a incita oamenii la răzbunare, duceau un desen cu Messia, pacea fie cu el, însângerat, şi un arab care îi administra lovituri. Ziceau: „Priviţi! Iată pe Messia şi iată pe Mahomed, profetul musulmanilor, care îl loveşte până la moarte!" Mişcaţi, francii se adună, inclusiv femeile, iar cei care nu puteau veni plătesc cheltuielile celor care se vor bate în locul lor. Unul din prizonierii inamici mi-a povestit că era unicul fiu şi că mama sa îşi vânduse casa pentru a-i cumpăra echipament. Motivaţiile religioase şi psihologice ale francilor erau atât de mari încât erau gata să depăşească orice dificultăţi pentru a-şi atinge scopul.

Din primele zile ale lui septembrie, trupele lui Guy primesc întăriri după întăriri. Începe atunci bătălia de la Acra, una dintre cele mai lungi şi cele mai crâncene dintre toate războaiele france. Acra este construit pe o peninsulă în formă de apendice nazal: în sud, portul; la vest, marea; la nord şi la est, două ziduri solide care formează un unghi drept. Cetatea este dublu încercuită. În jurul meterezelor, bine ţinuţi la respect de garnizoana musulmană, francii formează un arc de cerc din ce în ce mai gros, dar trebuie să aibă grijă în spate la armata lui Saladin. La început, acesta a ţinut să prindă inamicul în cleşte sperând să-l decimeze, dar şi-a dat seama repede că nu va reuşi, deoarece, dacă armata musulmană repurtează mai multe victorii succesive, francii îşi completează imediat pierderile. De la Tyr sau de dincolo de mări, în fiecare zi le vine câte un lot de luptători.

În octombrie 1189, când bătălia de la Acra este în toi, Saladin primeşte un mesaj din Alep prin care este informat că „regele Alman", împăratul Frederic Barbarossa, se apropie de Constantinopol, în drum spre Siria, cu două sute până la două sute şaizeci de mii de oameni. Sultanul este foarte preocupat, ne zice fidelul său Baheddin, care este alături de el. *Văzând gravitatea extremă a situaţiei, consideră necesar să-i cheme pe toţi musulmanii la jihad şi să-l informeze pe calif de agravarea situaţiei. Mă va însărcina deci să merg să-i văd pe stăpânii din Sinjar, Jezira, Mosul, Irbil, şi să-i conving să vină personal cu soldaţii lor pentru a participa la jihad. Apoi trebuia să merg la Bagdad pentru a-l face pe prinţul credincioşilor să reacţioneze. Ceea ce şi făcui.* Pentru a încerca să-l scoată pe calif din letargie, Saladin îi precizează într-o scrisoare că *papa de la Roma a ordonat popoarelor france să meargă la Ierusalim.* În acelaşi timp, Saladin trimite mesaje conducătorilor din Maghreb şi Spania musulmană pentru a-i invita să

sară în ajutorul fraţilor lor, *aşa cum francii din Occident au făcut-o pentru cei din Orient.* În toată lumea arabă, entuziasmul suscitat de recucerire lasă loc fricii. Se şuşoteşte că răzbunarea francilor va fi teribilă, că se va asista din nou la o baie de sânge, că Oraşul Sfânt va fi din nou pierdut, că Siria şi Egiptul vor cădea amândouă în mâinile invadatorilor. Dar, încă o dată, hazardul sau providenţa intervine în favoarea lui Saladin.

După ce a traversat triumfal Asia Mică, împăratul german soseşte în primăvara anului 1190 la Konya, capitala succesorilor lui Kilij Arslan, căreia îi forţează rapid porţile, înainte de a trimite emisari la Antiohia pentru a-şi anunţa venirea. Armenii din sudul Anatoliei se alarmează. Clerul lor trimite un mesager la Saladin pentru a-l implora să-i protejeze împotriva acestei noi invazii france. Dar intervenţia sultanului nu va fi necesară. Pe 10 iunie, pe o vreme caniculară, Frederic Barbarossa se scaldă într-un mic curs de apă la poalele munţilor Taurus, când, fără îndoială, victimă a unei crize cardiace, se îneacă *într-un loc,* precizează Ibn al-Athir, *unde apa abia ajungea până la şold. Armata sa se dispersă, iar Dumnezeu îi scăpă astfel pe musulmani de răutăţile germanilor, care sunt, printre franci, o specie îndeosebi numeroasă şi tenace.*

Astfel, pericolul german este în mod miraculos îndepărtat, dar nu fără a-l paraliza pe Saladin timp de mai multe luni, împiedicându-l să angajeze bătălia decisivă împotriva apărătorilor din Acra. De acum, în jurul portului palestinian, situaţia încremeneşte. Dacă sultanul a primit suficiente întăriri pentru a fi la adăpost de un contraatac, francii nu mai pot fi scoşi de acolo. Puţin câte puţin, se creează un mod de viaţă. Între două altercaţii, cavaleri şi emiri se invită la banchete şi stau la taifasuri liniştiţi, participând chiar şi la jocuri uneori, aşa cum relatează Baheddin.

> Într-o zi, oamenii din ambele tabere, obosiţi să se bată, decid organizarea unei lupte între copii. Doi băieţi ieşiră din oraş pentru a-şi măsura forţele cu doi necredincioşi. În focul luptei, unul din băieţii musulmani sări pe rivalul său, îl trânti şi îl prinse de gât. Văzând că risca să-l omoare, francii se apropiară şi îi ziseră: „Opreşte-te! Ţi-a devenit prizonierul tău iar noi o să-l răscumpărăm." Luă doi dinari şi îi dădu drumul.

În ciuda climatului de sărbătoare de bâlci, situaţia beligeranţilor nu este deloc îmbucurătoare. Morţii şi răniţii sunt numeroşi, epidemiile fac ravagii şi, iarna, aprovizionarea nu este uşoară. Mai ales situaţia garnizoanei din Acra îl preocupă pe Saladin. Pe măsură ce vasele sosesc

din Occident, blocada maritimă devine tot mai riguroasă. De două ori, o flotă egipteană, numărând mai multe zeci de vase, reuşeşte să-şi croiască drum până în port, dar pierderile sunt grele şi sultanul trebuie în curând să recurgă la şiretlicuri pentru a aproviziona asediaţii. În iulie 1190, închiriază de la Beirut un imens vas plin cu grâu, brânză, ceapă şi berbeci.

> O grupă de musulmani se urcă pe navă, *relatează Baheddin*. Se îmbrăcară ca francii, îşi raseră barba, îşi agăţară cruci pe catarg şi aşezară porcii la vedere pe punte. Se apropiară de oraş, trecând liniştiţi printre vasele inamice. Fură opriţi şi le ziseră: „Văd că vă îndreptaţi spre Acra!" Prefăcându-se miraţi, ai noştri întrebară: „Nu aţi cucerit oraşul?" Francii, care credeau cu adevărat că sunt de-ai lor, răspunseră: „Nu, încă nu l-am cucerit." „Bun, ziseră ai noştri, vom acosta deci aproape de tabără, dar este în urma noastră un alt vas. Trebuie să-l preveniţi cât mai repede să nu meargă direct spre oraş." Cei din Beirut, de fapt, văzuseră doar că în urma lor înainta un vas franc. Marinarii inamici se îndreptară imediat spre el, în timp ce ai noştri ridicară toate pânzele spre portul Acra, unde fură primiţi cu strigăte de bucurie căci foametea domnea în oraş.

Asemenea stratageme nu se pot repeta mereu. Dacă armata lui Saladin nu reuşeşte să slăbească strânsoarea, Acra va sfârşi prin a capitula. Or, pe măsură ce lunile trec, şansele unei victorii musulmane, ca la Hittin, par tot mai slabe. Departe de a seca, valul de luptători occidentali nu face decât să sporească: în aprilie 1191, regele Franţei, Filip Auguste, debarcă cu trupele sale în apropiere de Acra, urmat, la începutul lui iunie, de Richard Inimă-de-Leu.

> Acest rege al Angliei, Malek al-Inkitar, *ne zice Baheddin*, era un bărbat curajos, energic, îndrăzneţ în luptă. Deşi inferior regelui Franţei prin rang, era mai bogat şi mai renumit ca războinic. În drumul său, se opri în Cipru, pe care îl cuceri, iar când îşi făcu apariţia la Acra, însoţit de douăzeci şi cinci de galere pline cu oameni şi materiale de război, francii strigară de bucurie, aprinzând focuri pentru a sărbători sosirea lor. Pentru musulmani, acest eveniment le umplu inimile de teamă şi îndoială.

La treizeci şi trei de ani, uriaşul roşcat care poartă coroana Angliei este prototipul cavalerului belicos şi uşuratic, a cărui noblеţe în idealuri ascunde cu greu brutalitatea derutantă şi absenţa totală a scrupulelor. Dar dacă niciun occidental nu este insensibil la şarmul şi carisma sa de netăgăduit, Richard însuşi este fascinat de Saladin. De la sosirea sa, încearcă să-l întâlnească. Trimiţând un mesager la al-Adel,

îi cere să organizeze o întrevedere cu fratele său. Sultanul răspunde fără ezitare: „Regii nu se adună decât după încheierea unui acord, căci nu este convenabil să te războieşti odată ce te cunoşti şi mănânci la aceeaşi masă," dar îl autorizează pe fratele său să-l întâlnească pe Richard, cu condiţia ca fiecare dintre ei să fie înconjurat de soldaţii săi. Contactele continuă deci, dar fără mari rezultate. *De fapt,* explică Baheddin, *intenţia francilor, trimiţând mesageri, era mai ales de a cunoaşte punctele tari şi slăbiciunile noastre. Şi noi, primindu-i, urmăream acelaşi lucru.* Dacă Richard dorea sincer să îl cunoască pe cuceritorul Ierusalimului, cu siguranţă nu a venit în Orient să negocieze.

În timp ce aceste schimburi continuă, regele englez pregăteşte intens asaltul final împotriva oraşului Acra. Complet rupt de lume, oraşul trăieşte în foamete. Doar câţiva înotători de elită pot să mai ajungă acolo, riscându-şi vieţile. Baheddin relatează aventura unui asemenea comando.

> Este vorba, *precizează el,* de unul din episoadele cele mai curioase şi cele mai exemplare ale acestei lungi bătălii. Era un înotător musulman pe nume Issa care obişnuia să plonjeze noaptea pe sub vasele inamice şi să iasă dincolo, unde îl aşteptau asediaţii. Transporta în general, legate de centură, bani şi mesaje destinate garnizoanei. Într-o noapte în care plonjase cu trei pungi în care erau o mie de dinari şi mai multe scrisori, fu reperat şi ucis. Bănuirăm imediat că s-a întâmplat o nenorocire căci Issa ne informa periodic de sosirea sa eliberând un porumbel din oraş către noi. În acea noapte, niciun semn nu ne parveni. Câteva zile mai târziu, locuitorii din Acra care se aflau lângă apă văzură un corp eşuând pe mal. Apropiindu-se, îl recunoscură pe Issa înotătorul, care avea în continuare la centură aurul şi ceara cu care scrisorile erau sigilate. S-a mai văzut om care să-şi ducă la capăt misiunea chiar şi după moarte, la fel de fidel ca şi când era în viaţă?

Eroismul anumitor luptători arabi nu era suficient. Situaţia garnizoanei din Acra devenea critică. La începutul verii din 1191, apelurile asediaţilor nu mai sunt decât ţipete de disperare: „Suntem la capătul puterilor şi nu mai avem altă alegere decât capitularea. De mâine, dacă nu faceţi nimic pentru noi, vom cere îndurare şi vom preda oraşul." Saladin cedează depresiei. Pierzându-şi orice iluzie cu privire la oraşul asediat, plânge cu lacrimi. Apropiaţii săi se tem pentru sănătatea lui, iar medicii îi prescriu poţiuni care să-l calmeze. Cere crainicilor să meargă să strige prin toată tabăra că un atac masiv va fi lansat pentru a elibera Acra. Dar emirii săi nu îl urmează. „De ce, răspund ei, să punem inutil întreaga armată musulmană în pericol?" Francii sunt acum atât de numeroşi şi bine poziţionaţi, încât ofensiva ar fi sinucidere.

Pe 11 iulie 1191, după doi ani de asediu, drapelele cruciate apar brusc pe meterezele din Acra.

> Francii strigară de bucurie, pe când în tabăra noastră, toată lumea era tristă. Soldaţii plângeau şi se lamentau. Sultanul era ca o mamă care tocmai şi-a pierdut copilul. Mergeam să-l văd făcând tot posibilul pentru a-l linişti. I-am zis că trebuia de acum să se gândească de viitorul Ierusalimului şi al oraşelor de pe litoral, şi să se preocupe de soarta musulmanilor capturaţi la Acra.

Depăşindu-şi suferinţa, Saladin trimite un mesager la Richard pentru a discuta condiţiile eliberării prizonierilor. Dar englezul este grăbit. Hotărât să profite de succesul său pentru a lansa o vastă ofensivă, nu are timp să se ocupe de prizonieri, la fel ca sultanul, în urmă cu patru ani, când oraşele france căzuseră în mâinile lui unul după altul. Singura diferenţă este că Saladin, vrând să nu se încarce cu prizonieri, îi eliberase. În timp ce Richard preferă să-i extermine. Două mii şapte sute de soldaţi din garnizoana din Acra sunt strânşi în faţa zidurilor cetăţii, cu aproape trei sute de femei şi copii din familiile lor. Legaţi cu funii pentru a nu forma decât o singură masă de carne, sunt daţi pe mâna luptătorilor franci care îi atacă cu săbiile, suliţele şi chiar cu pietre, până ce toate gemetele încetează.

Rezolvând astfel această problemă într-o manieră expeditivă, Richard părăseşte Acra în fruntea trupelor sale. Se îndreaptă spre sud, de-a lungul coastei, flota urmându-l îndeaproape, în timp ce Saladin o ia pe un drum paralel, în interior. Ciocnirile sunt numeroase între cele două armate, dar niciuna nu este decisivă. Sultanul ştie acum că nu îi poate împiedica pe invadatori să recâştige controlul litoralului palestinian, cu atât mai puţin să-i distrugă armata. Ambiţia lui e de a le încetini, de a le bara, cu orice preţ, drumul spre Ierusalim, a cărui pierdere ar fi teribilă pentru islam. Simte că trăieşte perioada cea mai sumbră a carierei sale. Profund afectat, se străduieşte totuşi să menţină moralul trupelor şi apropiaţilor săi. Faţă de aceştia din urmă, recunoaşte că a suferit o mare vicisitudine, dar, el şi poporul său, explică el, sunt aici pentru a rămâne, pe când regii franci nu fac decât să participe la o expediţie care mai devreme sau mai târziu se va sfârşi. Regele Franţei nu a părăsit Palestina în august, după ce a petrecut o sută de zile în Orient? Cel al Angliei nu a repetat adesea că se grăbeşte să se întoarcă spre regatul său îndepărtat?

Richard îşi multiplică de altfel contactele diplomatice. În septembrie 1191, când trupele sale tocmai repurtează câteva succese, mai ales în câmpia Arsuf, la nord de Jaffa, insistă pe lângă al-Adel să ajungă la un acord rapid.

Ai noştri şi ai voştri sunt morţi, *îi zice el într-un mesaj,* ţara este în ruină şi situaţia ne depăşeşte, pe toţi. Nu crezi că ajunge? În ceea ce ne priveşte, nu sunt decât trei lucruri la mijloc: Ierusalimul, adevărata cruce şi teritoriul.

Referitor la Ierusalim, este locul nostru de cult şi nu vom accepta niciodată să renunţăm la el, chiar dacă va trebui să ne batem până la ultimul om. În privinţa teritoriului, am vrea să ne daţi ce este la vest de Iordan. Cât priveşte crucea, ea nu reprezintă pentru voi decât o bucată de lemn, pe când pentru noi valoarea ei este inestimabilă. Sultanul să ne-o dea şi punem punct acestei lupte epuizante.

Al-Adel ia legătura imediat cu fratele său, care se consultă cu principalii săi colaboratori înainte de a da un răspuns:

Oraşul Sfânt este şi al nostru şi al vostru; este chiar mai important pentru noi, căci spre el a realizat Profetul nostru călătoria nocturnă şi acolo comunitatea noastră va fi adunată în ziua judecăţii. Este deci exclus să îl abandonăm. Niciodată musulmanii nu vor accepta. În privinţa teritoriului, a fost dintotdeauna al nostru, iar ocupaţia voastră nu este decât trecătoare. Aţi putut să vă instalaţi datorită slăbiciunii musulmanilor care îl populau atunci, dar atât timp cât va fi război nu vă vom permite să vă bucuraţi de posesiunile voastre. Referitor la cruce, ea reprezintă un mare atu în mâinile noastre şi nu vom renunţa la ea decât dacă obţinem în schimb o concesiune importantă în favoarea islamului.

Fermitatea celor două mesaje nu trebuie să creeze iluzii. Dacă fiecare îşi prezintă exigenţele sale majore, este clar că drumul spre compromis nu este închis. De fapt, la trei zile după acest schimb, Richard îi trimite fratelui lui Saladin o propunere curioasă.

Al-Adel mă convocă, *povesteşte Baheddin,* pentru a-mi comunica rezultatele ultimelor contacte. Conform acordului întrevăzut, al-Adel s-ar căsători cu sora regelui Angliei. Aceasta era măritată cu stăpânul Siciliei, care murise. Englezul îşi adusese deci sora cu el în Orient şi îi propunea să se căsătorească cu al-Adel. Cuplul ar avea reşedinţa la Ierusalim. Regele ar da teritoriile pe care le controlează, de la Acra la Ascalon, surorii sale, care ar deveni regina litoralului, „sahelului". Sultanul ar ceda posesiunile sale de pe litoral fratelui său, care ar deveni regele sahelului. Crucea ar fi încredinţată lor iar prizonierii din ambele tabere ar fi eliberaţi. Apoi, pacea fiind încheiată, regele Angliei s-ar întoarce spre ţara sa de dincolo de mări.

Evident, al-Adel este sedus. Recomandă lui Baheddin să facă tot posibilul pentru a-l convinge pe Saladin. Cronicarul promite să medieze pe lângă sultan.

Deci m-am prezentat în fața sultanului și îi repetam ceea ce auzisem. Dintr-o dată, îmi zice că nu vedea niciun inconvenient, dar că după părerea lui regele Angliei nu va accepta niciodată un astfel de aranjament și că nu era vorba decât de o glumă sau de un șiretlic. Îi cer de trei ori să confirme aprobarea sa, ceea ce și face. Mă întorc deci la al-Adel pentru a-i anunța acordul sultanului. Se grăbi să trimită un mesager spre tabăra inamicului pentru a transmite răspunsul său. Dar blestematul de englez îi răspunse că sora sa se întorsese acasă teribil de furioasă când îi prezentase propunerea; jurase că niciodată nu se va da unui musulman!

După cum ghicise Saladin, Richard încercase un șiretlic. Spera că sultanul va respinge planul său în totalitate, ceea ce i-ar fi displăcut total lui al-Adel. Acceptând, Saladin îl obliga pe monarhul franc să-și dezvăluie jocul dublu. De mai multe luni, Richard se străduia de fapt să stabilească raporturi speciale cu al-Adel, numindu-l „fratele meu", flatându-i ambiția pentru a încerca să-l folosească împotriva lui Saladin. Era război total. Sultanul folosește, și el, metode similare. Paralel cu negocierile sale cu Richard, angajează tratative cu stăpânul din Tyr, al-markich Conrad, care întreține raporturi extrem de încordate cu monarhul englez, bănuindu-l că încearcă să îl priveze de posesiunile sale. Va merge până la a-i propune lui Saladin o alianță împotriva „francilor de pe mare". Fără să ia oferta ca atare, sultanul o folosește pentru a accentua presiunea diplomatică asupra lui Richard, în acest moment exasperat de politica marchizului pe care îl va asasina câteva luni mai târziu!

Manevra sa eșuând, regele Angliei îi cere lui al-Adel să organizeze o întrevedere cu Saladin. Dar răspunsul acestuia din urmă este același cu câteva luni mai înainte:

Regii nu se întâlnesc decât după încheierea unui acord. Oricum, *adaugă el,* nu înțeleg limba ta iar tu nu o știi pe a mea, și avem nevoie de un traducător în care să avem amândoi încredere. Acest om să fie un mesager între noi. Când vom ajunge la o înțelegere, ne vom întâlni iar prietenia va domni între noi.

Negocierile vor trena încă un an. Retras la Ierusalim, Saladin lasă timpul să treacă. Propunerile sale de pace sunt simple: fiecare păstrează ceea ce deține; francii, dacă o doresc, să vină fără arme să-și facă pelerinajul în Orașul Sfânt, dar acesta va rămâne sub controlul musulmanilor. Richard, care arde de nerăbdare să se întoarcă acasă, încearcă să forțeze decizia pornind de două ori înspre Ierusalim, fără a-l ataca totuși. Pentru a-și consuma energia, se lansează, timp de câteva luni, în construcția unei formidabile fortărețe la Ascalon, unde visează să facă

o bază de plecare pentru o viitoare expediție spre Egipt. Odată lucrarea terminată, Saladin cere să fie demolată, piatră cu piatră, înainte de încheierea păcii.

În august 1192, Richard este la capătul nervilor. Grav bolnav, abandonat de numeroși cavaleri care îi reproșează că nu a încercat să recucerească Ierusalimul, acuzat de moartea lui Conrad, presat de amicii săi să se întoarcă în Anglia, nu își mai poate amâna plecarea. Aproape că îl imploră pe Saladin să-i lase Ascalon, dar răspunsul este negativ. Atunci trimite un nou mesaj, revenind cu cererea și precizând că, dacă o pace convenabilă nu se va semna în șase zile, *va fi obligat să petreacă iarna aici.* Acest ultimatum voalat îl face să zâmbească pe Saladin care, invitând mesagerul să se așeze, i se adresează în acești termeni: „Îi vei spune regelui că în ceea ce privește Ascalon nu voi ceda. În privința planului său de a petrece iarna în această țară, cred că este inevitabil, căci, acest pământ pe care l-a cotropit, știe că îi va fi luat imediat ce va pleca. Este chiar posibil să i-l luăm fără să plece. Chiar vrea să petreacă iarna aici, la două luni distanță de familia și de țara sa, când este în puterea vârstei și poate profita de plăcerile vieții? Din partea mea, aș putea petrece aici iarna, apoi vara, apoi o altă iarnă și o altă vară, căci eu sunt în țara mea, printre copiii și apropiații mei, care sunt în grija mea, și am o armată pentru vară și o armată pentru iarnă. Sunt un om bătrân, care nu mai are decât să guste plăcerile vieții. Voi rămâne astfel să aștept, până ce Dumnezeu oferă victoria unuia dintre noi."

Aparent impresionat de acest limbaj, Richard lasă să se înțeleagă în zilele următoare că este dispus să renunțe la Ascalon. Și, la începutul lui septembrie 1192, este semnată o pace pentru cinci ani. Francii păstrează zona de coastă de la Tyr la Jaffa și recunosc autoritatea lui Saladin pentru restul țării, inclusiv Ierusalim. Războinicii occidentali, care au obținut de la sultan permise de trecere, se precipită spre Orașul Sfânt pentru a se ruga la mormântul lui Christos. Saladin îi primește curtenitor pe cei mai importanți dintre ei, invitându-i chiar să ia masa cu el și confirmându-le ferma lui hotărâre de a păstra libertatea cultului. Dar Richard refuză să meargă acolo. Nu vrea să intre ca invitat într-un oraș în care își promisese să intre ca un cuceritor. La o lună după încheierea păcii, părăsește pământul Orientului fără a vedea nici Sfântul Mormânt, nici pe Saladin.

Sultanul a ieșit în cele din urmă câștigător din această penibilă înfruntare cu Occidentul. Desigur, francii au reluat controlul câtorva orașe, obținând astfel o amânare de aproape o sută de ani. Dar niciodată

nu vor mai constitui o putere capabilă să-şi impună legea în lumea arabă. Nu vor mai controla adevărate state, doar stabilimente.

În ciuda acestui succes, Saladin se simte rănit şi cumva slăbit. Nu mai seamănă deloc cu eroul carismatic de la Hittin. Autoritatea sa asupra emirilor a slăbit, detractorii săi sunt din ce în ce mai virulenţi. Fizic, se simte rău. Ce-i drept, sănătatea sa nu a fost niciodată excelentă, obligându-l, de ani buni deja, să îi consulte regulat pe medicii de la curte, la Damasc sau la Cairo. În capitala egipteană, este legat mai ales de serviciile unui prestigios „tabib" iudeo-arab, venit din Spania, Mussa Ibn Maimun, cunoscut mai bine sub numele de Maimonide. În timpul anilor cei mai duri ai luptei împotriva francilor a suferit frecvente accese de paludism care l-au forţat să zacă zile întregi la pat. Totuşi, în 1192, nu evoluţia unei astfel de maladii îi neliniştеşte pe medicii săi, ci o slăbire generală, un fel de îmbătrânire prematură pe care o constată toţi cei din jurul sultanului. Saladin este abia la cincizeci şi cinci de ani, dar el însuşi este conştient că a ajuns la finalul existenţei sale.

Saladin îşi petrece liniştit ultimele zile din viaţa sa în oraşul lui preferat, Damasc, între ai săi. Baheddin nu îl părăseşte, notând afectuos fiecare gest al său. Joi 18 februarie 1193, îl întâlneşte în grădina palatului său din citadelă.

> Sultanul se aşezase la umbră, înconjurat de cei mai mici dintre copiii săi. Întrebă cine îl aştepta înăuntru. „Mesageri franci, i se răspunse, precum şi un grup de emiri şi notabili." Îi chemă pe franci. Când se prezentară în faţa lui, ţinea pe genunchi pe unul dintre băieţi, emirul Abu-Bakr, pe care îl îndrăgea mult. Văzând figurile francilor, cu feţele lor imberbe, tunsoarea lor, hainele curioase, copilul se sperie şi începu să plângă. Sultanul se scuză faţă de franci şi puse capăt întrevederii fără a asculta ceea ce voiau să-i comunice. Apoi îmi zise: „Ai mâncat ceva astăzi?" Era modul lui de a invita la masă. Adăugă: „Să ni se aducă ceva de mâncare!" Ni se servi orez cu lapte şi alte mâncăruri la fel de uşoare, iar el mâncă. Aceasta mă linişti căci credeam că îşi pierduse apetitul. De ceva timp, se simţea greu şi nu putea băga nimic în gură. Se deplasa greoi şi se scuza faţă de oameni.

În acea joi, Saladin se simte chiar suficient de în formă pentru a merge călare să primească o caravană de pelerini ce se întorcea de la Mecca. Dar, două zile mai târziu, nu mai reuşeşte să se ridice din pat. A căzut treptat într-o stare letargică. Momentele sale de conştiinţă sunt tot mai rare. Odată ce vestea bolii sale se răspândeşte în oraş, locuitorii Damascului se tem să nu vadă cetatea cuprinsă în curând de anarhie.

Ţesăturile fură retrase din pieţe de teama jafurilor. În fiecare seară, când plecam de la căpătâiul sultanului pentru a mă întoarce acasă, oamenii se înghesuiau în calea mea pentru a încerca să ghicească, după expresia mea, dacă inevitabilul se produsese deja.

Pe 2 martie seara, camera bolnavului este invadată de femeile palatului care nu sfârşesc din plâns. Starea lui Saladin este atât de critică, încât fiul său cel mare, al-Afdal, le cere lui Baheddin şi unui alt colaborator al sultanului, cadiul al-Fadil, să petreacă noaptea în citadelă. „Ar fi imprudent, răspunse cadiul, căci, dacă oamenii din oraş nu ne văd ieşind, se vor gândi la ce e mai rău şi ar putea avea loc jafuri." Pentru a veghea bolnavul, este adus un şeic care locuieşte în interiorul citadelei.

Acesta citea versete din Coran, vorbea de Dumnezeu şi de viaţa de dincolo, în timp ce sultanul zăcea inconştient. Când m-am întors a doua zi, era deja mort. Dumnezeu să-l ierte! Mi s-a povestit că atunci când şeicul a citit versetul în care se zicea: *Nu este altă divinitate decât Dumnezeu şi lui mă dau,* sultanul a zâmbit, faţa i s-a luminat, apoi şi-a dat sufletul.

Cum s-a aflat vestea morţii sale, numeroşi locuitori se îndreaptă spre citadelă, dar gărzile îi opresc. Doar marii emiri şi principalii *ulema* sunt lăsaţi să-şi prezinte condoleanţele faţă de al-Afdal, fiul cel mare al sultanului defunct, aşezat într-unul din saloanele palatului. Poeţii şi oratorii sunt invitaţi să păstreze liniştea. Cei mai tineri copii ai lui Saladin ies în stradă şi se amestecă prin mulţime plângând.

Aceste scene de nesuportat, *povesteşte Baheddin,* continuară până după rugăciunea de prânz. Se apucară atunci de spălatul corpului şi de îmbrăcatul giulgiului; toate produsele utilizate au trebuit să fie împrumutate, deoarece sultanul nu avea nimic al lui. Deşi am fost invitat la ceremonia de spălare, efectuată de teologul al-Dawlahi, nu am avut curajul să asist. După rugăciunea de prânz, îi purtară corpul afară într-un sicriu înfăşurat într-un cearşaf. Văzând cortegiul funerar, mulţimea începu să bocească. Apoi vin la rugăciunea de la sicriu grupuri după grupuri. Atunci, sultanul fu transportat spre grădinile palatului, acolo unde fusese îngrijit în timpul bolii, apoi înmormântat în pavilionul occidental. Fu îngropat la ora rugăciunii de după amiază. Dumnezeu să-i sanctifice sufletul şi să-i lumineze mormântul!

CAPITOLUL XII

CEL DREPT ŞI CEL DESĂVÂRŞIT

La fel ca în cazul tuturor marilor conducători musulmani ai epocii sale, moartea lui Saladin a fost urmată imediat de un război civil. Abia ce a dispărut că imperiul este destrămat. Unul din fii săi ia Egiptul, un altul Damascul, un al treilea Alep. Din fericire, majoritatea dintre cei şaptesprezece băieţi, precum şi singura fiică, sunt prea tineri pentru a se lupta, ceea ce limitează oarecum divizarea. Dar sultanul lasă în urmă şi doi fraţi şi mai mulţi nepoţi care vor şi ei partea lor de moştenire şi, dacă este posibil, legatul întreg. Va fi nevoie de aproape nouă ani de lupte, alianţe, trădări şi asasinate pentru ca imperiul ayyubid să fie condus din nou de un singuri şef: al-Adel, „cel Drept", abil negociator, care ar fi trebuit să devină cumnatul lui Richard Inimă-de-Leu.

Saladin se temea puţin de fratele său mai mic, prea bun vorbitor, prea intrigant, prea ambiţios şi exagerat de îngăduitor în privinţa occidentalilor. De aceea, i-a încredinţat un fief fără prea mare importanţă: castelele luate de la Renaud de Chatillon pe malul de est al Iordanului. Din acest teritoriu arid şi aproape nelocuit, estima sultanul, nu va putea niciodată să pretindă să conducă imperiul. Era greu de ştiut. În iulie 1196, al-Adel smulge Damascul de la al-Afdal. Fiul lui Saladin, în vârstă de douăzeci şi şase de ani, se arătase complet incapabil să guverneze. Lăsând puterea efectivă vizirului său Diyaeddin Ibn al-Athir, fratele istoricului, se deda la alcool şi la plăcerile haremului. Unchiul său se debarasează de el printr-un complot şi îl exilează în fortăreaţa vecină cu Salkhad, unde al-Afdal, devorat de remuşcări, promite să îşi abandoneze viaţa desfrânată pentru a se consacra rugăciunii şi meditaţiei. În noiembrie 1198, un alt fiu al lui Saladin, al-Aziz, stăpânul Egiptului, moare căzând de pe cal în cursul unei vânători de lupi în apropierea Piramidelor. Al-Afdal nu rezistă tentaţiei de a renunţa la retragerea în rugăciune pentru a prelua succesiunea, dar unchiul său nu are nicio problemă în a-i smulge noua posesiune şi a-l

trimite din nou la viața de pustnic. Începând din 1202, al-Adel este, la cincizeci și șapte de ani, stăpânul necontestat al imperiului ayyubid.

Dacă nu are nici carisma, nici geniul ilustrului său frate, este mai bun administrator. Lumea arabă cunoaște sub conducerea sa o perioadă de pace, de prosperitate și toleranță. Considerând că războiul sfânt nu își mai avea rostul, după recucerirea Ierusalimului și slăbirea francilor, noul sultan adoptă în privința acestora din urmă o politică de coexistență și de schimburi comerciale; încurajează chiar instalarea în Egipt a mai multor sute de comercianți italieni. O acalmie fără precedent va domni pe frontul arabo-franc timp de mai mulți ani.

În prima parte, în timp ce ayyubizii sunt absorbiți de frământările lor interne, francii încearcă să restabilească ordinea în teritoriul lor grav amputat. Înainte de a părăsi Orientul, Richard a încredințat regatul Ierusalimului, a cărui capitală este de acum Acra, unuia dintre nepoții săi, „al-cond-Herri", contele Henri de Champagne. În ce îl privește pe Guy de Lusignan, desconsiderat după înfrângerea sa la Hittin, este exilat cu onoruri, devenind regele Ciprului, unde dinastia sa va domni timp de patru secole. Pentru a compensa slăbiciunea statului său, Henri de Champagne încearcă să încheie o alianță cu Asasinii. Merge personal la una dintre fortărețele lor, al-Kahf, pentru a se întâlni cu marele maestru. Sinan, bătrânul din munți, a murit cu puțin timp înainte, dar succesorul său exercită asupra sectei aceeași autoritate absolută. Pentru a o dovedi vizitatorului său franc, ordonă la doi dintre adepți să se arunce de pe metereze, ceea ce aceștia fac fără ezitare - marele maestru se pregătește chiar să continue, dar Henri îl imploră să termine. Este încheiat un tratat de alianță. Pentru a-și onora invitatul, Asasinii îi cer să le comande uciderea cuiva. Henri le mulțumește, promițând să apeleze la serviciile lor dacă se ivește ocazia. Ironia sorții, la puțin timp după ce asistase la această scenă, nepotul lui Richard moare pe 10 septembrie 1197, căzând accidental printr-o fereastră a palatului său din Acra.

În săptămânile care urmează dispariției sale au loc singurele înfruntări serioase care marchează această perioadă. Pelerini germani fanatici pun stăpânire pe Saida și Beirut, înainte de a se măcelări pe drumul spre Ierusalim, exact în același moment în care al-Adel recuperează Jaffa. Dar, pe 1 iulie 1198, un nou acord este semnat pentru o durată de cinci ani și opt luni, acord de care fratele lui Saladin profită pentru a-și consolida puterea. Ca om de stat avizat, știe de acum că nu mai este suficient să se înțeleagă cu francii de pe litoral pentru a evita o nouă invazie, ci trebuie să se adreseze Occidentului însuși. Nu ar fi oportun să

utilizeze bunele sale relaţii cu negustorii italieni pentru a-i convinge să nu mai trimită în Egipt şi Siria valuri de luptători incontrolabili?

În 1202, îi recomandă fiului său al-Kamel, „cel Desăvârşit", vicerege în Egipt, să angajeze negocieri cu serenisima republică a Veneţiei, principala putere maritimă din Mediterana. Între cele două state, care vorbesc acelaşi limbaj al pragmatismului şi al intereselor comerciale, este încheiat repede un acord. Al-Kamel garantează veneţienilor accesul în porturile din delta Nilului, cum sunt Alexandria sau Damiette, şi le oferă toată protecţia şi asistenţa necesară; în schimb, Republica dogilor promite să nu mai susţină nicio expediţie occidentală împotriva Egiptului. Italienii, care, în schimbul promisiunii unei sume mari, tocmai au semnat cu un grup de prinţi occidentali un acord ce prevedea exact transportarea a aproape treizeci şi cinci de mii de războinici franci în Egipt, preferă să păstreze acest tratat secret. Negociatori abili, veneţienii sunt decişi să nu rupă niciunul din angajamentele lor.

Când cavalerii, gata de îmbarcare, ajung în oraşul de la Adriatica, sunt primiţi cu căldură de dogele Dandolo. *Era,* ne zice Ibn al-Athir, *un bărbat foarte bătrân, orb, şi, când urca pe cal, avea nevoie de un scutier care să-i conducă calul.* În ciuda vârstei şi a infirmităţii sale, Dandolo îşi anunţă intenţia de a participa personal la expediţie sub stindardul crucii. Totuşi, înainte de plecare, le cere cavalerilor suma convenită, iar când aceştia cer amânarea plăţii, nu acceptă decât cu condiţia ca expediţia să înceapă cu ocuparea portului Zara care, de câţiva ani, face concurenţă veneţienilor în Adriatica. Cu ezitări, cavalerii se resemnează, căci Zara este un oraş creştin aparţinând regelui Ungariei, fidel supus al Romei, dar nu au de ales: dogele cere acest mic serviciu sau plata imediată a sumei promise. Zara este deci atacată şi jefuită în noiembrie 1202.

Dar veneţienii ţintesc mai sus. Încearcă acum să-i convingă pe şefii expediţiei să facă un ocol prin Constantinopol pentru a instala pe tronul imperial un tânăr prinţ favorabil occidentalilor. Dacă obiectivul final al dogelui este evident să asigure republicii sale controlul Mediteranei, argumentele pe care le avansează sunt abile. Profitând de neîncrederea cavalerilor faţă de „ereticii greci", cărora le povestea de imensele bogăţii ale Bizanţului, explicând şefilor lor că dacă vor controla cetatea rumilor vor putea lansa atacuri mai eficace împotriva musulmanilor, reuşesc să ia decizia. În iunie 1203, flota veneţiană soseşte la Constantinopol.

> Regele rumilor fugi fără să lupte, *povesteşte Ibn al-Athir,* iar francii îşi instalară tânărul lor candidat pe tron. Dar nu avea puterea decât cu numele, căci toate deciziile erau luate de franci. Impuseră

oamenilor tributuri foarte grele iar când achitarea lor se dovedi imposibilă luară tot aurul şi bijuteriile, chiar şi pe cele de pe cruci şi de pe imaginile cu Messia, pacea fie cu el! Atunci, rumii se revoltară, îl omorâră pe tânărul monarh, apoi, expulzându-i pe franci din cetate, baricadară porţile. Cum forţele lor erau reduse, trimiseră un mesager la Suleiman, fiul lui Kilij Arslan, stăpân în Konya, ca să vină în ajutor. Dar acesta fu neputincios.

Rumii nu erau efectiv în măsură să se apere. Nu numai că armata lor era formată în mare parte din mercenari franci, dar numeroşi agenţi veneţieni acţionau împotriva lor chiar din interiorul zidurilor. În aprilie 1204, abia după o săptămână de luptă, oraşul era invadat şi, timp de trei zile, jefuit şi masacrat. Icoane, statui, cărţi, nenumărate obiecte de artă, mărturii ale civilizaţiei greceşti şi bizantine, erau furate sau distruse, iar mii de locuitori omorâţi.

> Toţi rumii fură omorâţi sau jefuiţi, *relatează istoricul din Mosul.* Unii dintre notabilii lor încercară să se refugieze în marea biserică pe care o numeau Sofia, urmăriţi de franci. Un grup de preoţi şi călugări ieşiră atunci, ţinând cruci şi evanghelii, pentru a-i implora pe atacatori să le cruţe viaţa, dar francii nu dădură nicio atenţie rugăciunilor lor. Îi masacrară pe toţi, apoi jefuiră biserica.

Se povesteşte de asemenea că o prostituată venită odată cu expediţia francă se aşează pe tronul patriarhului intonând cântece deocheate, în timp ce soldaţii beţi violau călugăriţele grecoaice din mănăstirile învecinate. Prădarea Constantinopolului, unul din actele cele mai degradante ale istoriei, fu urmat, cum a spus-o Ibn al-Athir, de înscăunarea unui împărat latin din Orient, Baudouin de Flandre, căruia, bineînţeles, rumii nu îi vor recunoaşte niciodată autoritatea. Supravieţuitorii curţii imperiale se vor instala la Niceea, care va deveni capitala provizorie a imperiului grec până la recucerirea Bizanţului, cincizeci şi şapte de ani mai târziu.

Departe de a întări stabilimentele francilor în Siria, expediţia nebunească de la Constantinopol le dă o lovitură severă. De fapt, pentru aceşti numeroşi cavaleri care vin să caute bogăţii în Orient, pământul grec oferă de acum cele mai bune perspective. Sunt aici fiefuri de cucerit, bogăţii de adunat, în timp ce fâşia îngustă de coastă din jurul oraşului Acra, de la Tripoli sau Antiohia nu prezintă nicio atracţie pentru aventurieri. Imediat după aceea, deturnarea expediţiei îi privează pe francii din Siria de întăririle care le-ar fi permis să încerce o nouă operaţiunie împotriva Ierusalimului şi îi forţează să ceară sultanului în 1204 să reînnoiască acordul. Ceea ce al-Adel acceptă pentru şase ani.

Deşi este de acum în culmea puterii sale, fratele lui Saladin nu are nicio intenţie de a se lansa într-o campanie de recucerire. Prezenţa francilor pe litoral nu îl deranjează deloc.

În majoritatea lor, francii din Siria ar vrea ca pacea să se prelungească, dar dincolo de mări, şi mai ales la Roma, nu se gândesc decât la reluarea ostilităţilor. În 1210, regatul din Acra ajunge, în urma unei căsătorii, la Jean de Brienne, un cavaler de şaizeci de ani, recent sosit din Occident. Deşi se resemnase să reînnoiască acordul pentru cinci ani în iulie 1212, nu încetează să trimită mesageri papei pentru a-l presa să grăbească pregătirile unei puternice expediţii, astfel încât să poată fi lansată o ofensivă din vara anului 1217. De fapt, primele vase de pelerini înarmaţi ajung în Acra cu puţină întârziere, în luna septembrie. Sunt în curând urmaţi de alte sute. În aprilie 1218, o nouă invazie francă începe. Are drept obiectiv Egiptul.

Al-Adel este surprins şi mai ales dezamăgit de această agresiune. Nu a făcut el totul, de la venirea sa la putere, şi chiar şi înainte, în perioada negocierilor cu Richard, pentru a pune capăt războaielor? Nu a suportat el ani întregi sarcasmele preoţilor care îl acuzau că a abandonat cauza jihadului din prietenie pentru oamenii blonzi? Luni întregi, acest bărbat de şaptezeci şi trei de ani, bolnav, refuză să dea crezare rapoartelor care îi parvin. Că o bandă de germani înfuriaţi jefuieşte câteva sate în Galileea, este o peripeţie cu care s-a obişnuit şi care nu îl neliniştește. Dar, ca după un sfert de secol de pace, Occidentul să se angajeze într-o invazie masivă, aceasta i se pare de neconceput.

Totuşi, informaţiile devin tot mai precise. Zeci de mii de luptători franci s-au adunat în faţa oraşului Damiette, care controlează accesul pe braţul principal al Nilului. La ordinul tatălui său, al-Kamel merge să-i întâlnească în fruntea trupelor sale. Speriat de numărul lor, evită să-i înfrunte. Prudent, îşi instalează tabăra la sud de port, astfel încât să susţină garnizoana fără a fi nevoit să se angajeze în bătălie. Cetatea este una dintre cele mai bine apărate din Egipt. Întăriturile sale sunt înconjurate, la est şi la sud, de o bandă îngustă de pământ mocirlos, în timp ce la nord şi la vest Nilul asigură o legătură permanentă cu restul ţării. Prin urmare, nu poate fi eficient încercuită decât dacă inamicul poate să preia controlul fluviului. Pentru a se apăra de un asemenea pericol, cetatea dispune de un sistem ingenios, care nu este altceva decât un lanţ din fier, fixat la un capăt de zidurile cetăţii, iar de celălalt de o citadelă construită pe o insuliţă de lângă malul opus, şi care barează

accesul pe Nil. Constatând că niciun vas nu poate trece dacă lanțul nu este desfăcut, francii se orientează spre citadelă. Timp de trei luni, toate atacurile lor sunt respinse, până în momentul în care au ideea de a lega două vase mari și de a construi pe ele un fel de turn plutitor care ajungea la înălțimea citadelei. O cuceresc pe 25 august 1218; lanțul este rupt.

Când, câteva zile mai târziu, un porumbel călător aduce vestea acestei înfrângeri la Damasc, al-Adel se arată profund afectat. Este clar că dacă citadela a picat, urmează căderea orașului Damiette și niciun obstacol nu îi va mai putea opri pe invadatori în drumul lor spre Cairo. Se anunță o lungă campanie, pe care nu mai are nici forța și nici dorința de a o duce. După câteva ore, sucombă în urma unei crize cardiace.

Pentru musulmani, veritabila catastrofă nu este căderea citadelei fluviale, ci moartea bătrânului sultan. Pe plan militar, al-Kamel reușește, de fapt, să întârzie inamicul, provocându-i pierderi severe și împiedicându-l să realizeze încercuirea orașului Damiette. Din contră, pe plan politic, începe inevitabila luptă pentru succesiune, în ciuda eforturilor susținute ale sultanului pentru ca fiii săi să scape de această fatalitate. Din timpul vieții, a împărțit deja domeniul: Egiptul lui al-Kamel, Damascul și Ierusalimul lui al-Moazzam, Jezira lui al-Achraf și fiefuri mai puțin importante celor mai tineri. Dar nu pot fi satisfăcute toate ambițiile: chiar dacă o relativă armonie domnește efectiv între frați, anumite conflicte nu pot fi evitate. La Cairo, numeroși emiri profită de absența lui al-Kamel încercând să instaleze pe unul din frații săi mai mici pe tron. Lovitura de stat este pe punctul de a reuși, când stăpânul Egiptului, care a fost informat, uitând de Damiette și de franci, ridică tabăra și revine în capitală pentru a stabili ordinea și a-i pedepsi pe complotiști. Invadatorii ocupă fără întârziere pozițiile pe care el tocmai le-a abandonat. Damiette este de acum încercuită.

Deși a primit sprijinul fratelui său al-Moazzam, venit de la Damasc cu armata sa, al-Kamel nu mai este în măsură să salveze cetatea, cu atât mai puțin să pună capăt invaziei. Asemenea propuneri de pace sunt generoase. După ce îi cere lui al-Moazzam să dărâme fortificațiile din Ierusalim, trimite un mesaj francilor asigurându-i că va fi dispus să le predea Orașul Sfânt dacă vor accepta să părăsească Egiptul. Dar, simțindu-se pe poziție de forță, francii refuză să negocieze. În octombrie 1219, al-Kamel își precizează oferta: va preda nu numai Ierusalimul, ci întreaga Palestina la vest de Iordan, și, ca bonus, adevărata cruce. De această dată, invadatorii studiază propunerile. Jean de Brienne dă aviz favorabil, ca și toți francii din Siria. Dar decizia finală aparține unui anume Pelage, un cardinal spaniol, partizan al războiului sfânt de

exterminare, pe care papa l-a numit în fruntea expediției. Niciodată, zice el, nu va accepta să trateze cu sarazinii. Şi, pentru a-şi marca bine refuzul, ordonă să se declanşeze fără întârziere atacul asupra oraşului Damiette. Garnizoana, decimată de lupte, foamete şi o epidemie recentă, nu opune nicio rezistență.

Pelage este acum decis să cucerească întreg Egiptul. Nu porneşte imediat spre Cairo, deoarece se anunță sosirea iminentă a lui Frederic de Hohenstaufen, rege al Germaniei şi Siciliei, monarhul cel mai puternic din Occident, în fruntea unei importante expediții. Al-Kamel, care bineînțeles a auzit aceste zvonuri, se pregăteşte de război. Mesagerii săi parcurg țările Islamului pentru a chema frați, veri şi aliați în ajutor. Pe de altă parte, armează o flotă la vest de deltă, nu departe de Alexandria, care, în timpul verii din anul 1220, surprinde vasele occidentalilor în largul Ciprului, învingându-i zdrobitor. Privându-şi astfel inamicul de superioritatea maritimă, Al-Kamel se grăbeşte să îşi reînnoiască oferta de pace, adăugând promisiunea de a semna un tratat pe treizeci de ani. Degeaba. Pelage vede în această generozitate excesivă dovada că stăpânul din Cairo este încolțit. Nu au aflat ei că Frédéric al II-lea a fost uns împărat al Romei şi că a jurat să plece fără întârziere înspre Egipt? În primăvara anului 1221, cel mai târziu, ar trebui să fie acolo, cu sutele de vase şi zecile de mii de soldați! Armata francă nu trebuie, aşteptând, să facă nici război, nici pace.

Frédéric va sosi de fapt opt ani mai târziu! Pelage aşteaptă până la sfârşitul verii. În iulie 1221, armata francă părăseşte Damiette, pornind hotărâtă pe drumul spre Cairo. În capitala egipteană, soldații lui al-Kamel trebuie să utilizeze forța pentru a-i opri pe locuitori să nu plece. Dar sultanul se arată încrezător, căci doi dintre frații săi au venit să-l sprijine: al-Achraf, care, cu trupele sale din Jezira, i s-a alăturat pentru a încerca să-i împiedice pe invadatori să ajungă la Cairo, şi al-Moazzam, care se îndreaptă cu armata sa siriană spre nord, interpunându-se cu îndrăzneală între inamic şi Damiette. În acest timp, al-Kamel urmăreşte de aproape, cu o bucurie abia reținută, creşterea Nilului. Căci nivelul apei începe să se ridice fără ca occidentalii să bage de seamă. La jumătatea lunii august, pământurile au devenit atât de noroioase şi alunecoase, încât cavalerii sunt obligați să se oprească şi să-şi retragă întreaga armată.

Mişcarea de retragere abia începe când un grup de soldați egipteni ia inițiativa de a demola digurile. Este 26 august 1221. În câteva ore, şi în timp ce trupele musulmane îi taie orice cale de scăpare, întreaga armată francă se trezeşte înglodată într-o mare de noroi. Două zile mai târziu, Pelage, disperat să-şi salveze armata de la pieire, trimite

un mesager la al-Kamel pentru a cere pacea. Suveranul ayyubid dictează condițiile lui: francii vor trebui să evacueze Damiette și să semneze un acord pe opt ani; în schimb, armata lor va putea să plece pe mare fără nicio problemă. Evident, nu se pune problema de a le oferi Ierusalimul.

Celebrând această victorie pe cât de completă, pe atât de neașteptată, mulți arabi se întreabă dacă al-Kamel era cu adevărat serios, propunând să le predea Orașul Sfânt francilor. Nu era vorba de o momeală pentru a câștiga timp? Nu vor întârzia mult în acest punct.

În timpul crizei nefericte de la Damiette, stăpânul Egiptului s-a întrebat adesea cu privire la acest faimos Frederic, „al-enboror", a cărui venire o așteptau francii. Este chiar atât de puternic pe cât se zice? Este cu adevărat decis să ducă un război sfânt împotriva musulmanilor? Întrebându-și colaboratorii, informându-se pe la călătorii veniți din Sicilia, această insulă al cărui rege este Frédéric, al-Kamel întâmpină numai surprize. Când află în 1225 că împăratul tocmai s-a căsătorit cu Yolande, fiica lui Jean de Brienne, devenind astfel rege al Ierusalimului, decide să trimită o solie condusă de un fin diplomat, emirul Fakhreddin Ibn ach-Cheikh. De la sosirea la Palermo, acesta este mirat la culme: da, tot ceea ce s-a zis despre Frédéric este exact! Vorbește și scrie perfect araba, nu își ascunde admirația pentru civilizația musulmană, se arată dezgustat de Occidentul barbar și mai ales de papa de la Roma. Colaboratorii săi apropiați sunt arabi, ca și soldații din gardă, care, în orele de rugăciune, se prosternează întorcându-se spre Mecca. Petrecându-și întreaga tinerețe în Sicilia, pe atunci cămin al științelor arabe, acest spirit curios nu simte că are prea mare lucru în comun cu francii obtuzi și fanatici. În regatul său, vocea muezinului răsună fără opreliști.

Fakhreddin devine curând prietenul și confidentul lui Frédéric. Prin el, legăturile dintre împăratul germanic și sultanul din Cairo se apropie. Cei doi monarhi schimbă scrisori în care tratează logica lui Aristotel, imortalitatea sufletului, geneza universului. Aflând de pasiunea corespondentului său pentru animale, al-Kamel îi oferă urși, maimuțe, dromaderi precum și un elefant, pe care împăratul îl încredințează responsabililor arabi ai grădinii sale zoologice private. Sultanul este mulțumit să găsească în Occident un conducător luminat, capabil să înțeleagă, ca și el, inutilitatea acestor interminabile războaie religioase. De asemenea, nu ezită să-i comunice lui Frédéric dorința sa de a-l vedea venind în Orient cât mai curând, adăugând că ar fi fericit să-l vadă în posesiunea Ierusalimului.

Se înţelege mai bine acest acces de generozitate când se ştie că în momentul formulării acestei oferte, Oraşul Sfânt aparţinea nu lui al-Kamel, ci fratelui său, al-Moazzam, cu care tocmai s-a certat. În mintea lui al-Kamel, ocuparea Palestinei de către aliatul său Frédéric ar crea un stat tampon, care l-ar proteja împotriva iniţiativelor lui al-Moazzam. Pe termen lung, regatul din Ierusalim, revigorat, ar putea să se interpună eficient între Egipt şi popoarele războinice din Asia a căror ameninţare este vădită. Un musulman fervent nu ar fi luat în calcul cu atâta imposibilitate abandonarea Oraşului Sfânt, dar al-Kamel este mult diferit faţă de unchiul său, Saladin. Pentru el, chestiunea Ierusalimului este, înainte de toate, politică şi militară; aspectul religios nu este luat în seamă decât în măsura în care influenţează opinia publică. Fără a se simţi mai apropiat de creştinism decât de islamism, Frédéric are un comportament identic. Dacă doreşte să cucerească Oraşul Sfânt, nu o va face doar pentru a se reculege la mormântul lui Christos, ci fiindcă un astfel de succes i-ar consolida poziţia în lupta împotriva papei, care tocmai îl excomunicase pentru a-l pedepsi că a întârziat expediţia în Orient.

Când, în septembrie 1128, împăratul debarcă la Acra, este convins că, ajutat de al-Kamel, va putea intra triumfător în Ierusalim, impunând astfel liniştea printre duşmanii săi. De fapt, stăpânul din Cairo este teribil de preocupat, deoarece evenimente recente au bulversat total eşichierul regional. Al-Moazzam a murit subit în noiembrie 1127, lăsând Damascul fiului său, an-Nasser, un tânăr fără experienţă. Pentru al-Kamel, care poate de acum să se gândească să preia chiar el Damascul şi Palestina, nu se mai pune problema înfiinţării unui stat tampon între Egipt şi Siria. Sosirea lui Frédéric, care îi cere în semn de prietenie Ierusalimul şi împrejurimile, nu îl încântă deloc. Ca om de onoare, nu îşi poate renega promisiunile, dar încearcă să tergiverseze, explicând împăratului că situaţia s-a schimbat brusc.

Frédéric, venit doar cu trei mii de oameni, considera că preluarea Ierusalimului nu va fi decât o formalitate. Astfel, nu îndrăzneşte să se lanseze într-o politică de intimidare şi încearcă să îl aştepte pe al-Kamel: *Sunt prietenul tău*, îi scrie el. *Tu m-ai convins să fac această călătorie. Acum, papa şi toţi regii din Occident sunt la curent cu misiunea. Dacă mă întorc cu mâinile goale, pierd orice consideraţie. Te implor, dă-mi Ierusalimul ca să pot să-mi ţin capul pe umeri!* Al-Kamel este înduioşat, astfel că îl trimite la Frédéric pe prietenul său Fakhreddin, încărcat cu cadouri, cu un răspuns cu dublu sens. *Şi eu*, îi explică el, *trebuie să ţin cont de opinia publică. Dacă îţi dau Ierusalimul, aceasta ar putea provoca nu numai o condamnare a actelor mele din partea califului, ci*

şi o insurecţie religioasă care ar risca să-mi ia tronul. Atât pentru unul cât şi pentru celălalt, este vorba, înainte de toate, de a-şi salva pielea. Frédéric ajunge să îl implore pe Fakhreddin să găsească o ieşire onorabilă. Acesta îi aruncă, cu acordul prealabil al sultanului, un colac de salvare. „Poporul nu ar accepta niciodată să predăm Ierusalimul, atât de scump recucerit de Saladin, fără nicio luptă. În schimb, dacă acordul asupra Oraşului Sfânt ar putea evita un război sângeros..." Împăratul a înţeles. Zâmbeşte, îi mulţumeşte prietenului său pentru sfat, apoi ordonă trupelor sale să fie gata de luptă. La sfârşitul lui noiembrie 1128, în timp ce merge cu mare pompă spre portul Jaffa, al-Kamel lasă să se înţeleagă de toţi că trebuie să se pregătească pentru un lung şi greu război cu puternicul suveran din Occident.

Câteva săptămâni mai târziu, fără să aibă loc nicio luptă, textul acordului este gata: Frédéric obţine Ierusalimul, un coridor care îl leagă de litoral, ca şi Bethlehem, Nazareth, împrejurimile Saida şi puternica fortăreaţă Tibnin, la est de Tyr. Musulmanii păstrează, în Oraşul Sfânt, o prezenţă în sectorul din Harram ach-Charif, unde sunt grupate principalele lor sanctuare. Tratatul este semnat pe 18 februarie 1229, de către Frédéric şi ambasadorul Fakhreddin în numele sultanului. O lună mai târziu, împăratul se duce la Ierusalim, a cărui populaţie musulmană a fost evacuată de către al-Kamel, cu excepţia câtorva religioşi. Este primit de cadiul din Napluse, Chamseddin, care îi predă cheile cetăţii şi îi este un fel de ghid. Cadiul povesteşte chiar el această vizită.

> Când împăratul, regele francilor, veni la Ierusalim, stăteam cu el, aşa cum mi-o ceruse al-Kamel. Am intrat cu el în Haram ach-Charif, unde făcu turul micilor moschei. Apoi ne întoarcem la moscheea al-Aqsa, căreia îi admiră arhitectura, ca şi pe cea a Domului Rocher. Fu fascinat de frumuseţea amvonului, urcă treptele până sus. Când coborî, mă luă de mână şi mă trase din nou spre al-Aqsa. Acolo, găsi un preot care, cu evanghelia în mână, voia să intre în moschee. Furios, împăratul începu să-l bruftuluiască. „Ce te-a adus în acest loc? Pentru Dumnezeu, dacă vreunul dintre voi mai îndrăzneşte să pună piciorul aici fără permisiune, îi voi scoate ochii!" Preotul se îndepărtă tremurând. În acea noapte, i-am cerut muezinului să nu strige la ora rugăciunii pentru a nu îl indispune pe împărat. Dar acesta, când îl văzu a doua zi, mă întrebă: „O cadiule, de ce muezinii nu au chemat la rugăciune ca de obicei?" Îi răspund: „Eu nu i-am lăsat să o facă, având în vedere majestatea voastră." „Nu trebuia să faci astfel, zise împăratul, căci am petrecut această noapte la Ierusalim tocmai pentru a auzi chemarea muezinului în noapte."

În timpul vizitei sale la Domul Rocher, Frédéric citi o inscripție zicând: *Salaheddin a purificat acest oraș sfânt de mouchrikin.* Acest termen, care înseamnă „asociaționiști" sau chiar „politeiști", se referă la cei care asociază alte divinități cultului Dumnezeului unic. Îi desemnează în special, în acest context, pe creștini, adepții Trinității. Prefăcându-se că ignoră inscripția, împăratul, cu un zâmbet amuzat, își întreabă gazdele încurcate cine ar putea fi aceşti *mouchrikin*. După câteva minute, văzând grilajul de la intrarea Domului, se întreabă asupra utilității lui. „Pentru a împiedica păsările să intre în acest loc", i se răspunde. În fața interlocutorilor săi siderați, Frédéric comentează aluzia care îi viza pe franci: „Şi spune că Dumnezeu a permis porcilor să intre aici!" Cronicarul din Damasc, Sibt Ibn al-Jawzi, care este, în 1229, un strălucit orator de patruzeci şi trei de ani, vede în aceste reflecții dovada că Frédéric nu este nici creștin, nici musulman, *ci foarte sigur ateu.* Adaugă, bazându-se pe mărturiile celor care l-au apropiat de Ierusalim, că împăratul *avea părul roşcat, era chel şi miop; dacă ar fi fost un sclav, nu ar fi valorat două sute de dirhame.*

Ostilitatea lui Sibt față de împărat reflectă sentimentul marii majorități a arabilor. În alte împrejurări, s-ar fi apreciat cu siguranță atitudinea amicală a împăratului față de islam şi civilizația lui. Dar termenii tratatului semnat de al-Kamel scandalizau opinia publică. *Imediat ce vestea predării Oraşului Sfânt către franci se cunoscu,* zice cronicarul, *o adevărată furtună zgudui toate țările islamului. Datorită gravității evenimentului, se organizară manifestații publice de doliu.* La Bagdad, Mosul, Alep, lumea se adună în moschei pentru a denunța trădarea lui al-Kamel. *Totuşi, la Damasc reacția este cea mai violentă. Regele an-Nasser îmi ceru să adun populația în marea moschee din Damasc*, povestește Sibt, *pentru a le vorbi despre ceea ce devenise Ierusalimul. Nu puteam decât să accept, căci datoria mea față de credință mi-o dicta.*

În prezența unei mulțimi dezlănțuite, cronicarul-predicator urcă în amvon, cu capul înfăşurat într-un turban din mătase neagră: „Vestea dezastruoasă pe care am primit-o ne-a sfâşiat inimile. Pelerinii noştri nu se vor mai putea duce la Ierusalim, versetele din Coran nu vor mai fi recitate în şcoli. Mare este astăzi ruşinea conducătorilor musulmani!" An-Nasser asistă personal la manifestație. Între el şi unchiul său al-Kamel se declară un război deschis. Cu atât mai mult cu cât în momentul în care acesta îi predă Ierusalimul lui Frédéric, armata egipteană impune o blocadă severă asupra Damascului. Pentru populația metropolei siriene, solid unite în jurul tânărului ei suveran,

lupta împotriva trădării stăpânului din Cairo devine o temă de mobilizare. Elocvența lui Sibt nu va fi suficientă pentru a salva Damascul. Dispunând de o zdrobitoare superioritate numerică, al-Kamel iese învingător din această înfruntare, obținând capitularea orașului și restabilirea unității imperiului ayyubid.

Din iunie 1229, an-Nasser va trebui să-și abandoneze capitala. Trist, dar deloc disperat, se instalează la est de Iordan, în fortăreața Kerak, unde va apărea, în timpul anilor tratatului, ca un simbol al fermității în fața inamicului. Mulți locuitori ai Damascului rămân atașați persoanei sale și numeroși militanți religioși, decepționați de politica exagerat de conciliantă a celorlalți ayyubizi, își păstrează speranța, grație acestui tânăr prinț fugar, care își incită pairii să continue jihadul împotriva invadatorilor. *Cine altcineva în afara mea,* scrie el, *depune toate eforturile pentru a apăra islamul? Cine altcineva se bate în orice împrejurare pentru cauza lui Dumnezeu?* În noiembrie 1239, la o sută de zile după expirarea tratatului, an-Nasser, în urma unui raid-surpriză, cucerește Ierusalimul. În toată lumea arabă este o explozie de bucurie. Poeții îl compară pe învingător cu unchiul său Saladin și îi mulțumesc că a șters astfel afrontul cauzat de trădarea lui al-Kamel.

Cei care îi fac apologia omit totuși să spună că an-Nasser se împăcase cu stăpânul din Cairo cu puțin înainte de moartea acestuia, în 1238, sperând, fără îndoială, că îi va reda astfel guvernarea în Damasc. La fel, poeții evită să releve faptul că prințul ayyubid nu a încercat să păstreze Ierusalimul după recucerire; estimând că cetatea este de neapărat, s-a grăbit să distrugă turnul David precum și alte fortificații recent construite de către franci, după care s-a retras cu trupele sale la Kerak. Fervoarea nu ține locul realismului politic sau militar, am putea zice. Comportamentul ulterior al conducătorului care își duce acțiunile până la capăt nu evită intrigile. În cursul unui inevitabil război de succesiune care urmează dispariției lui al-Kamel, an-Nasser nu ezită să propună francilor o alianță împotriva verilor săi. Pentru a-i atrage pe occidentali, recunoaște oficial, în 1243, dreptul lor asupra Ierusalimului, oferindu-se chiar să-și retragă oamenii de religie musulmană din Haram ach-Charif. Al-Kamel nu mersese niciodată atât de departe cu compromisul!

PARTEA A ŞASEA

EXPULZAREA (1224-1291)

Atacaţi de mongoli - tătarii - la est şi de franci la vest, musulmanii nu au mai fost niciodată într-o poziţie atât de critică. Doar Dumnezeu îi mai poate ajuta.

Ibn al-ATHIR

CAPITOLUL XIII

BICIUL MONGOL

Evenimentele pe care le voi relata sunt atât de oribile, încât ani la rând am evitat să fac referire la ele. Nu este uşor să anunţi că moartea s-a abătut asupra islamului şi a musulmanilor. Ah! Aş fi vrut ca mama să nu mă aducă pe lume sau să mor fără a fi martor al tuturor acestor nenorociri. Dacă vă ziceam într-o zi că Terra nu a cunoscut o asemenea calamitate de când Dumnezeu l-a creat pe Adam, nu ezitaţi să credeţi, căci acesta este purul adevăr. Printre dramele cele mai celebre ale istoriei, se citează în general masacrul fiilor Israelului de către Nabucodonosor şi distrugerea Ierusalimului. Dar aceasta nu este nimic în comparaţie cu ce tocmai s-a întâmplat. Până la sfârşitul timpului, nu vom mai vedea vreodată o catastrofă de o asemenea amploare.

De-a lungul voluminoasei sale *Histoire parfaite*, Ibn al-Athir nu a adoptat în niciun moment un ton atât de patetic. Tristeţea, groaza şi neîncrederea sa explodează în fiecare pagină, amânând, ca din superstiţie, momentul în care trebuie să pronunţe numele flagelului: Gingis Han.

Ascensiunea cuceritorului mongol a început la puţin timp după moartea lui Saladin, dar abia un sfert de secol mai târziu arabii au simţit apropierea ameninţării. Gingis Han s-a ocupat mai întâi să strângă sub conducerea sa diversele triburi turceşti şi mongole din Asia Centrală înainte de a se lansa în cucerirea lumii. În trei direcţii: la est, unde imperiul chinez a fost aservit, apoi anexat; la nord-vest, unde Rusia apoi Europa estică au fost devastate; la vest, unde Persia a fost invadată. „Trebuie rase toate oraşele, zicea Gingis Han, pentru ca lumea întreagă să redevină o imensă stepă unde mamele mongole îşi vor alăpta copiii libere şi fericite." De fapt, cetăţi prestigioase ca Bukhara, Samarkand sau Heart vor fi distruse, iar populaţia decimată.

Primul val mongol în ţările islamului a coincis de fapt cu invazia franco în Egipt din 1218 până în 1221. Lumea arabă avea atunci

impresia că este prinsă între două focuri, ceea ce explică, parțial, atitudinea conciliantă a lui al-Kamel cu privire la Ierusalim. Dar Gingis Han renunțase să se aventureze până în vestul Persiei. După moartea sa, în 1227, la vârsta de șaizeci și șapte de ani, presiunea călăreților stepei asupra lumii arabe a slăbit pentru câțiva ani.

În Siria, flagelul se manifestă mai întâi în mod indirect. Printre numeroasele dinastii pe care mongolii le-au zdrobit în drumul lor este și cea a turcilor khwareizmien care, în cursul anilor precedenți, din Irak până în India, i-au subminat pe selgiucizi. Dezbinarea acestui imperiu musulman, care avusese momentul său de glorie, a constrâns resturile armatei sale să fugă departe de teribilii învingători, și astfel, peste zece mii de călăreți khawarezmieni sosesc într-o zi în Siria, jefuind și distrugând orașele, participând ca mercenari la luptele interne ale ayyubizilor. În iunie 1244, considerându-se destul de puternici pentru a-și înființa propriul lor stat, khawarezmienii se lansează în atacul asupra Damascului. Jefuiesc satele învecinate și pustiesc livezile din Ghuta, dar, incapabili, în fața rezistenței orașului, de a duce la capăt un lung asediu, își schimbă obiectivul și se îndreaptă brusc spre Ierusalim, pe care îl ocupă fără probleme pe 11 iulie. Dacă populația francă este în mare parte cruțată, cetatea este jefuită și incendiată. După un nou atac asupra Damascului vor fi decimați, câteva luni mai târziu, de o coaliție de prinți ayyubizi, spre marea ușurare a tuturor orașelor din Siria.

De această dată, cavalerii franci nu vor mai recuceri Ierusalimul. Frédéric, a cărui abilitate diplomatică permisese occidentalilor să își fluture steagul cruciat pe zidurile cetății timp de cincisprezece ani, nu mai este interesat de soarta lui. Renunțând la ambițiile sale orientale, preferă să mențină raporturile cele mai amicale cu conducătorii de la Cairo. Când, în 1247, regele Franței Ludovic al IX-lea pregătește o expediție împotriva Egiptului, împăratul încearcă să-l determine să se răzgândească. Mai mult, îl informează regulat pe Ayyub, fiul lui al-Kamel, despre pregătirile expediției franceze.

În septembrie 1248, Ludovic sosește în Orient, dar nu se îndreaptă imediat spre coastele egiptene, estimând că ar fi prea riscant să înceapă o campanie până în primăvară. Se instalează deci în Cipru, străduindu-se, în timpul acestor luni de repaus, să realizeze visul care îi va bântui pe franci până la finele secolului al XIII-lea și chiar mai mult: să încheie o alianță cu mongolii pentru a prinde lumea arabă la mijloc. Ambasadorii circulă de acum în mod regulat între invadatorii din est și cei din vest. La sfârșitul anului 1248, Ludovic primește în

Cipru o delegație care îl face să se gândească la o posibilă convertire a mongolilor la creștinism. Uimit de aceste perspective, se grăbește să trimită înapoi cadouri prețioase și pioase. Dar succesorii lui Gingis Han nu înțeleg sensul gestului său. Tratându-l pe regele Franței ca pe un simplu vasal, îi cer să le facă în fiecare an cadouri la fel de valoroase. Aceasta va face ca lumea arabă, pentru moment, să evite un atac concertat al celor doi inamici.

Prin urmare, doar occidentalii se lansează în atacarea Egiptului pe 5 iunie 1249, nu fără ca cei doi monarhi să fi schimbat, conform tradițiilor epocii, declarații de război răsunătoare. *Ți-am trimis deja,* scrie Ludovic, *numeroase avertismente de care nu ai ținut cont. De acum înainte, decizia mea este luată: îți voi ataca teritoriul și, chiar dacă vei trece de partea Crucii, nu îmi voi schimba părerea. Armatele care mi se supun acoperă munții și câmpiile, numeroase ca pietrele de pe pământ, și merg către tine cu săbiile destinului ridicate.* În sprijinul amenințărilor sale, regele Franței îi reamintește inamicului său câteva succese repurtate în urmă cu un an de către creștini împotriva musulmanilor din Spania.: *I-am vânat pe ai voștri ca pe turmele de bovine, am omorât bărbați, am lăsat femeile văduve și am capturat fete și băieți. Nu vă învățați minte?* Răspunsul lui Ayyub este în același gen: *Smintitule, ai uitat de pământurile pe care le ocupați și pe care le-am cucerit în trecut și chiar și mai recent? Ai uitat pagubele pe care vi le-am provocat?* Aparent conștient de inferioritatea sa numerică, sultanul găsește în Coran citatul care îl liniștește: *De câte ori o armată mică a învins una mare, cu voia Domnului, căci Dumnezeu este de partea celor curajoși.* Ceea ce îl încurajează să-i prezică lui Ludovic: *Înfrângerea ta este de neocolit. Peste ceva timp, vei regreta amarnic aventura în care te-ai angajat.*

Încă de la debutul ofensivei lor, francii repurtează totuși un succes decisiv. Damiette, care rezistase curajos ultimei expediții france în urmă cu treizeci de ani, este abandonată, de această dată, fără luptă. Căderea ei, care seamănă dezamăgire în lumea arabă, evidențiază brutal slăbiciunea moștenitorilor marelui Saladin. Sultanul Ayyub, imobilizat de tuberculoză, incapabil să preia comanda trupelor sale, preferă să reia politica tatălui său al-Kamel decât să piardă Egiptul, propunându-i lui Ludovic să schimbe Damiette cu Ierusalim. Dar regele Franței refuză să trateze cu un „infidel" învins și muribund. Ayyub decide atunci să reziste și este transportat în lectică spre orașul Mansurah, „victoriosul", construit de al-Kamel chiar pe locul unde fusese învinsă precedenta

invazie franca. Din nefericire, sănătatea sultanului se degradează rapid. Cuprins de un acces de tuse care pare că nu se mai oprește, intră în comă, pe 20 noiembrie, atunci când francii, încurajați de scăderea nivelului Nilului, părăsesc Damiette pornind spre Mansurah. Trei zile mai târziu, spre marea dezamăgire a celor din jur, sultanul moare.

Cum să anunți armatei și poporului că sultanul a murit în timp ce inamicul este la porțile orașului și fiul lui Ayyub, Turanșah, este undeva în nordul Irakului, la multe săptămâni de drum distanță? Atunci intervine un personaj providențial: Chajarat-al-Adel-dorr, „copacul cu comori", o sclavă de origine armeană, frumoasă și vicleană, care este de mulți ani soția preferată a lui Ayyub. Adunând pe apropiații sultanului, le ordonă să păstreze tăcerea până la sosirea moștenitorului și cere chiar bătrânului emir Fakhreddin, prietenul lui Frédéric, să scrie o scrisoare în numele sultanului pentru a chema musulmanii la jihad. După unul din colaboratorii lui Fakhreddin, cronicarul sirian Ibn Wassel, regele Franței ar fi aflat foarte repede de moartea lui Ayyub, ceea ce l-ar fi încurajat să intensifice presiunea militară. Dar, în tabăra egipteană, secretul este păstrat suficient de mult timp pentru a fi evitată demoralizarea trupelor.

Dacă în lunile de iarnă, bătălia face ravagii în jurul Mansurah, pe 10 februarie 1250, datorită unei trădări, armata franca pătrunde prin surprindere în interiorul orașului. Ibn Wassel, care era atunci la Cairo, povestește:

> Emirul Fakhreddin era în baia sa când i se anunță vestea. Buimăcit, sări imediat în șa fără armură, fără zale, pentru a merge să vadă ce era. Fu atacat de o trupă de inamici care îl omorâră. Regele francilor intră în oraș, ajungând chiar la palatul sultanului; soldații săi se răspândiră pe străzi, în timp ce militarii musulmani și locuitorii încercau să se salveze fugind în dezordine. Islamul părea atins mortal, iar francii tocmai urmau să culeagă fructele victoriei, când sosesc mamelucii turci. Cum inamicul se împrăștiase pe străzi, acești călăreți se lansară vitejește la atac. Peste tot francii erau surprinși și masacrați cu săbiile sau ghioagele. La începutul zilei, porumbeii duseseră la Cairo un mesaj care anunța atacul francilor fără a menționa un cuvânt de rezultatul bătăliei, atât de neliniștiți eram. Toată lumea rămase tristă prin cartierele orașului până a doua zi, când noi mesaje anunțară victoria leilor turci. Se făcu sărbătoare pe străzile din Cairo.

Săptămânile următoare, cronicarul va observa, începând din capitala egipteană, două serii de evenimente paralele, care vor schimba fața Orientului arab: de o parte, lupta victorioasă împotriva ultimei

invazii france; pe de alta, o revoluţie unică în istorie, fiindcă va aduce la putere, pentru aproape trei secole, o castă de ofiţeri-sclavi.

După înfrângerea de la Mansurah, regele Franţei realizează că poziţia sa militară devine greu de menţinut. Incapabil să cucerească oraşul, hărţuit din toate părţile de egipteni pe un teren mlăştinos, traversat de nenumărate canale, Ludovic decide să negocieze. La începutul lui martie, îi adresează lui Turanşah, care tocmai soseşte în Egipt, un mesaj conciliant, în care se arată dispus să accepte propunerea făcută de Ayyub de a da oraşul Damiette în schimbul Ierusalimului. Răspunsul noului sultan nu se lasă aşteptat: ofertele generoase făcute de Ayyub ar fi trebuit să fie acceptate pe timpul lui Ayyub! De acum, este prea târziu. De fapt, Ludovic poate spera cel mult să-şi salveze armata şi să plece din Egipt întreg şi nevătămat, căci presiunea asupra lui se măreşte. La jumătatea lui martie, mai multe zeci de galere egiptene au reuşit să zdrobească flota francă, distrugând sau capturând aproape o sută de corăbii de toate dimensiunile şi tăind invadatorilor orice posibilitate de a se retrage spre Damiette. Pe 7 aprilie, armata invadatoare, care încearcă să forţeze blocada, este atacată de batalioanele mamelucilor, cărora li s-au alăturat mii de voluntari. După câteva ore, francii sunt încolţiţi. Pentru a opri masacrarea oamenilor săi, regele Franţei capitulează şi cere cruţare. Este condus, înlănţuit, spre Mansurah, unde este închis în casa unui funcţionar ayyubid.

Curios, această răsunătoare victorie a noului sultan ayyubid, departe de a-i întări puterea, va antrena căderea sa. Un conflict îl opune pe Turanşah principalilor ofiţeri mameluci ai armatei sale. Aceştia din urmă, estimând pe drept că datorită lor Egiptul a fost salvat, cer să joace un rol determinant în conducerea ţării, în timp ce suveranul vrea să profite de noul său prestigiu pentru a-şi instala propriii oameni în posturi de conducere. Trei săptămâni după victoria asupra francilor, o grupă de mameluci, strânşi la iniţiativa unui strălucitor ofiţer turc de patruzeci de ani, Baibars arbaletierul, decide să treacă la acţiune. Pe 2 mai 1250, la ieşirea de la un banchet organizat de monarh, izbucneşte o revoltă. Turanşah, rănit la umăr de Baibars, aleargă în direcţia Nilului în speranţa că va fugi cu o barcă, dar atacatorii îl prind. Îi imploră să-l cruţe, promiţând să părăsească pe veci Egiptul şi să renunţe la putere. Dar ultimul dintre sultanii ayyubizi este ucis fără milă. Un trimis al califului va trebui chiar să intervină pentru ca mamelucii să accepte să îi ofere un mormânt fostului lor stăpân.

În ciuda reuşitei loviturii lor de stat, ofiţerii-sclavi ezită să preia direct tronul. Cei mai înţelepţi dintre ei se străduiesc să găsească un

compromis care conferă puterii lor în curs de ascensiune o oarecare legitimitate ayyubidă. Formula pe care o pun la punct va rămâne în istoria lumii musulmane, aşa cum o remarcă Ibn Wassel, martor al acestui eveniment singular.

> După asasinarea lui Turanşah, *relatează el,* emirii şi mamelucii se strânseră lângă pavilionul sultanului şi deciseră să acorde puterea lui Chajarat-al-Adel-dorr, o soţie a sultanului Ayyub, care deveni regină şi sultană. Ea preluă controlul în stat, îşi făcu un sigiliu în numele ei cu formula „Um Khalil", mama lui Khalil, un copil pe care îl avusese şi care murise la vârstă fragedă. Se pronunţă rugăciunea de vineri în toate moscheile în numele lui Um Khalil, sultana din Cairo şi a Egiptului. Fu un fapt fără precedent în istoria islamului.

La puţin timp după urcarea pe tron, Chajarat-al-Adel-dorr se căsătoreşte cu unul din şefii mameluci, Aibek, şi îi conferă titlul de sultan.

Înlocuirea ayyubizilor de către mameluci marchează o înăsprire clară a atitudinii lumii arabe faţă de invadatori. Descendenţii lui Saladin se arătaseră mai mult decât concilianţi faţă de franci. Mai ales că puterea lor în scădere nu mai era în măsură să facă faţă pericolelor care ameninţau islamul la est ca şi la vest. Revoluţia mamelucilor va apărea foarte repede drept o iniţiativă de redresare militară, politică şi religioasă.

Lovitura de stat survenită la Cairo nu schimbă cu nimic soarta regelui Franţei, în privinţa căruia intervenise un acord de principiu din timpul lui Turanşah, conform căruia Ludovic trebuia să fie eliberat în schimbul retragerii tuturor trupelor france de pe teritoriul egiptean, mai ales din Damiette, şi plata unei răscumpărări de un milion de dinari. La câteva zile după ascensiunea la putere a lui Um Khalil, suveranul francez este efectiv eliberat. Nu fără a fi mustrat de negociatorii egipteni: „Cum un om de bun-simţ, înţelept şi inteligent ca tine, poate să se îmbarce astfel pe o navă pentru a veni într-un ţinut populat de nenumăraţi musulmani. După legea noastră, un om care traversează astfel marea nu poate depune mărturie în justiţie. – Şi de ce, întreabă regele? – Deoarece se estimează că nu este în deplinătatea tuturor facultăţilor sale."

Ultimul soldat franc va părăsi Egiptul înainte de sfârşitul lunii mai.

Niciodată occidentalii nu vor mai încerca să invadeze ţara Nilului. „Pericolul blond" va fi rapid eclipsat de cel, mult mai înfricoşător, pe care îl reprezintă descendenţii lui Gingis Han. De la moartea marelui

cuceritor, imperiul său a fost oarecum slăbit de conflictele pentru succesiune, iar Orientul musulman a beneficiat de un repaus nesperat. Din 1251, oricum, călăreții stepelor sunt din nou uniți sub autoritatea a trei frați, nepoții lui Gingis Han: Mongka, Kubilai și Hulagu. Primul este desemnat ca suveran necontestat al imperiului, cu capitala la Karakorum, în Mongolia; al doilea domnește la Pekin; al treilea, instalat în Persia, are ambiția să cucerească întreg Orientul musulman, până la malurile Mediteranei, poate până la Nil. Hulagu este un personaj complex. Pasionat de filozofie și științe, căutând societatea oamenilor de litere, se transformă în timpul campaniilor în bestie sângeroasă, însetată de sânge și distrugere. Atitudinea sa în materie de religie nu este mai puțin contradictorie. Foarte influențat de creștinism - mama, soția lui preferată și mulți dintre colaboratorii săi aparțin bisericii nestoriene - nu a renunțat totuși la șamanism, religie tradițională a poporului său. În teritoriile pe care le conduce, mai ales în Persia, se arată în general tolerant față de musulmani, dar cuprins de dorința de a distruge orice entitate politică în stare să i se opună, duce împotriva celor mai prestigioase metropole ale islamului un război de distrugere totală.

Prima lui țintă va fi Bagdad. În prima fază, Hulagu îi cere califului abasid al-Mutassim, al treizeci și șaptelea din dinastia sa, să recunoască suzeranitatea mongolă așa cum predecesorii săi o acceptaseră în trecut pe cea a selgiucizilor. Prințul credincioșilor, prea încrezător în prestigiul său, trimite vorbă cuceritorului că orice atac asupra capitalei califatului va provoca mobilizarea întregii lumi musulmane, din India până în Maghreb. Deloc impresionat, nepotul lui Gingis Han își proclamă intenția de a cuceri orașul prin forță. Cu sute de mii de călăreți, înaintează, la sfârșitul lui 1257, înspre capitala abasidă, distrugând în trecerea lor sanctuarul Asasinilor din Alamut, unde o bibliotecă de o inestimabilă valoare este nimicită, făcând dificilă orice cunoaștere aprofundată a doctrinei și a activităților sectei. Realizând atunci amploarea amenințării, califul decide să negocieze. Îi propune lui Hulagu să-i pronunțe numele în moscheile din Bagdad și să-i decerneze titlul de sultan. Este prea târziu: mongolul a optat definitiv pentru maniera brutală. După câteva săptămâni de rezistență curajoasă, prințul credincioșilor este forțat să capituleze. Personal, pe 10 februarie 1258, vine în tabăra învingătorului și îl pune să promită cruțarea vieților cetățenilor dacă acceptă depunerea armelor. Degeaba: imediat ce sunt dezarmați, luptătorii musulmani sunt exterminați. Apoi hoarda mongolă se răspândește în cetate, demolând clădiri, incendiind

cartiere, masacrând fără milă bărbaţi, femei şi copii, aproape optzeci de mii de persoane în total. Doar comunitatea creştină din cetate este cruţată, graţie intervenţiei soţiei hanului. Prinţul credincioşilor va fi executat prin asfixiere câteva zile după înfrângerea sa. Sfârşitul tragic al califatului abasid îngrozeşte lumea musulmană. Nu mai este vorba de acum de o luptă militară pentru controlul unui oraş sau ţări, ci de o luptă disperată pentru supravieţuirea islamului.

Cu atât mai mult cu cât tătarii îşi continuă marşul triumfal în direcţia Siriei. În ianuarie 1260, armata lui Hulagu asediază Alep, ocupat rapid în ciuda unei rezistenţe eroice. Ca şi la Bagdad, masacrele şi devastările se abat asupra acestei vechi cetăţi, vinovată că a ţinut piept invadatorului. Câteva săptămâni mai târziu, invadatorii sunt la porţile Damascului. Regişorii ayyubizi care guvernează încă diverse cetăţi siriene sunt incapabili să oprească înaintarea. Unii dintre ei decid să recunoască suzeranitatea Marelui Han, gândind chiar, inconştienţi, să se alieze cu invadatorii împotriva mamelucilor din Egipt, inamicii dinastiei lor. La creştini, orientali sau franci, părerile sunt împărţite. Armenii, în persoana regelui lor Hethum, îi susţin pe mongoli, ca şi pe prinţul Bohémond din Antiohia, ginerele său. În schimb francii din Acra adoptă o poziţie de neutralitate mai degrabă favorabilă musulmanilor. Dar impresia care se conturează, atât în Orient cât şi în Occident, este că această campanie mongolă este un fel de război sfânt dus împotriva islamului, care se alătură expediţiilor france. Această impresie este întărită de faptul că principalul locotenent al lui Hulagu în Siria, generalul Kitbuka, este un creştin nestorian. Când Damascul este cucerit pe 1 martie 1260, trei prinţi creştini, Bohémond, Hethum şi Kitbuka, îşi fac intrarea ca învingători, spre marea revoltă a arabilor.

Până unde vor merge tătarii? Până la Mecca, zic unii, pentru a lovi în religia Profetului. Până la Ierusalim, în orice caz, peste puţin timp. Toată Siria este convinsă de asta. După căderea Damascului, două detaşamente mongole se grăbesc să ocupe două cetăţi palestiniene: Napluse, în centru, şi Gaza, în sud-est. Aceasta din urmă fiind situată la limita cu Sinai, se pare că nici Egiptul nu va scăpa de acţiunile devastatoare, în această tragică primăvară 1260. Hulagu nici nu a aşteptat finalul campaniei siriene pentru a trimite un ambasador la Cairo ca să ceară supunerea necondiţionată a ţării Nilului. Emisarul a fost primit, ascultat, apoi decapitat. Mamelucii nu glumeau. Metodele lor nu seamănă deloc cu cele ale lui Saladin. Sultanii-sclavi care guvernează Cairo de zece ani reflectă asprimea şi intransigenţa unei lumi arabe

asaltate din toate părțile. Se bat, prin toate mijloacele. Fără scrupule, fără gesturi mărinimoase, fără compromis. Dar cu curaj și eficacitate.

În orice caz, spre ei se întorc privirile, căci reprezintă ultima speranță de stopare a înaintării invadatorului. La Cairo, puterea se află, de câteva luni, în mâinile unui militar de origine turcă, Qutuz. Chajarat-al-Adel-dorr și soțul ei Aibek, după ce au guvernat împreună timp de șapte ani, sfârșiseră prin a se omorî unul pe celălalt. Referitor la acest subiect, numeroase versiuni au circulat mult timp. Cea mai favorizată de povestitorii populari amestecă evident dragostea și gelozia cu ambițiile politice. Sultana tocmai vrea să îi facă baie soțului ei, ca de obicei, când, profitând de acest moment de destindere și intimitate, îi reproșează sultanului că și-a luat drept concubină o sclavă drăguță de paisprezece ani. „Nu îți mai plac?" întreabă ea pentru a-l înduioșa. Dar Aibek răspunde brutal: „Este tânără în timp ce tu nu mai ești." Chajarat-al-Adel-dorr tremură de furie. Îi acoperă fața soțului cu săpun, îi adresează câteva cuvinte conciliante pentru a-i elimina neîncrederea, apoi brusc, luând un pumnal, îl străpunge sub coaste. Aibek se prăbușește. Sultana rămâne câteva clipe nemișcată, ca paralizată. Apoi, îndreptându-se spre ușă, cheamă câteva sclave fidele pentru a scăpa de cadavru. Dar, din nefericire, unul din fii lui Aibek, în vârstă de cincisprezece ani, care a remarcat că apa din baie care curgea afară este roșie, se precipită în încăpere, o vede pe Chajarat-al-Adel-dorr lângă ușă, pe jumătate goală, ținând încă în mână un pumnal roșu de sânge. Deja ea fuge pe culoarele palatului, urmărită de fiul ei vitreg, care alertează gărzile. În momentul în care este ajunsă din urmă, sultana se împiedică. Capul îi lovește violent o dală de marmură. Când se apropie de ea, nu mai respiră.

Deși mult romanțată, această versiune prezintă un real interes istoric în măsura în care, după toate aparențele, reproduce ceea ce s-a povestit efectiv pe străzile din Cairo a doua zi după dramă, în aprilie 1257.

Oricum ar fi, după dispariția celor doi suverani, tânărul fiu al lui Aibek se instalează pe tron. Nu pentru mult timp. Pe măsură ce amenințarea mongolă se conturează, șefii armatei egiptene realizează că un adolescent nu poate asigura responsabilitatea luptei decisive care se pregătește. În decembrie 1259, în momentul în care hoardele lui Hulagu încep să se desfășoare în Siria, o lovitură de stat îl aduce la putere pe Qutuz, un bărbat dur, energic, care vorbește în limbajul războiului sfânt și cheamă la mobilizare generală împotriva invadatorului inamic al islamului.

Noua lovitură de stat din Cairo pare un veritabil impuls patriotic. Imediat, ţările se pregătesc de război. Din iulie 1260, o puternică armată egipteană intră în Palestina pentru a înfrunta inamicul.

Qutuz o ştie, armata mongolă a pierdut grosul efectivelor de când Mongka, han suprem al mongolilor, fiind mort, fratele său Hulagu a trebuit să-şi repatrieze armata pentru a participa la inevitabila luptă de succesiune. De la cucerirea Damascului, nepotul lui Gingis Han a părăsit Siria, lăsând în această ţară doar câteva mii de călăreţi comandaţi de locotenentul său Kitbuka. Sultanul Qutuz ştie că acum este momentul să administreze o lovitură invadatorului. Armata egipteană începe deci prin a ataca garnizoana mongolă din Gaza care, luată prin surprindere, abia rezistă. Apoi mamelucii înaintează spre Acra, ştiind că francii din Palestina se arată mai reticenţi decât cei din Antiohia cu privire la mongoli. Dacă anumiţi baroni ai lor se bucură încă de înfrângerea islamului, majoritatea sunt speriaţi de brutalitatea cuceritorilor asiatici. Astfel, când Qutuz le propune o alianţă, răspunsul lor nu este negativ: dacă nu sunt pregătiţi să participe la luptă, nu se opun să lase armata egipteană să treacă pe teritoriul lor şi să-i permită să se aprovizioneze. Sultanul poate astfel să înainteze spre interiorul Palestinei şi chiar spre Damasc, fără a fi nevoit să-şi apere spatele.

Kitbuka se pregăteşte să meargă în întâmpinarea lor când izbucneşte o insurecţie populară la Damasc. Musulmanii cetăţii, sătuli de prezenţa invadatorilor şi încurajaţi de plecarea lui Hulagu, ridică baricade pe străzi şi pun foc bisericilor cruţate de mongoli. Îi vor trebui mai multe zile lui Kitbuka să restabilească ordinea, ceea ce îi permite lui Qutuz să-şi consolideze poziţiile în Galileea. În împrejurimile satului Ain Jalut, „fântâna lui Goliath", cele două armate se întâlnesc pe 3 septembrie 1260. Qutuz a avut timp să-şi ascundă majoritatea trupelor sale, lăsând pe câmpul de bătălie doar o avangardă comandată de cel mai strălucit dintre ofiţerii săi, Baibars. Kitbuka soseşte precipitat şi, prost informat, cade în cursă. Cu toate trupele sale, se lansează la atac. Baibars dă înapoi, dar când îl urmăreşte mongolul, se vede brusc înconjurat din toate părţile de forţele egiptene mai numeroase decât ale sale.

În câteva ore, cavaleria mongolă este exterminată. Kitbuka însuşi este capturat şi imediat decapitat.

Pe 8 septembrie seara, călăreţii mameluci intră ca eliberatori într-un Damasc în care domneşte bucuria.

Capitolul XIV

Să dea Domnul ca ei să nu mai pună
vreodată piciorul aici.

Deşi mai puţin spectaculoasă decât la Hittin, mai puţin inventivă şi pe plan militar, Ain Jalut apare ca una din bătăliile cele mai decisive ale istoriei. Ea va permite, de fapt, musulmanilor, nu numai să scape de exterminare, ci să şi recucerească toate teritoriile pe care mongolii le ocupaseră. Curând, descendenţii lui Hulagu, instalaţi în Persia, se convertiră la islamism pentru a-şi exercita mai bine autoritatea.

În perioada imediat următoare, revenirea mamelucilor va duce la o serie de reglări de conturi cu toţi cei care au susţinut invadatorul. Alerta fusese rapidă. De acum înainte, nici vorbă să mai acorde un răgaz inamicului, fie că este franc, fie tătar.

După ce a recucerit Alep la începutul lui octombrie 1260 şi a respins fără dificultate o contraofensivă a lui Hulagu, memelucii iau în considerare organizarea unor raiduri punitive împotriva lui Bohémond din Antiohia şi Hethum din Armenia, principalii aliaţi ai mongolilor. Dar în sânul armatei egiptene izbucneşte o luptă pentru putere. Baibars ar vrea să se stabilească la Alep, în calitate de guvernator semi-independent; Qutuz, care se teme de ambiţiile locotenentului său, refuză. Nu vrea o putere concurentă în Siria. Pentru a pune capăt acestui conflict, sultanul adună armata şi îşi reia drumul spre Egipt. Ajuns la trei zile de mers spre Cairo, acordă soldaţilor o zi de repaus, pe 23 octombrie, şi decide să se ocupe de sportul său favorit, vânătoarea de iepuri, în compania principalilor şefi ai armatei. Are grijă să fie însoţit şi de Baibars, de teamă ca acesta din urmă să nu profite de absenţa sa pentru a declanşa o rebeliune. Mica trupă se îndepărtează de tabără.

După două ore, se opreşte pentru a face o mică pauză. Un emir se apropie de Qutuz şi îi ia mâna ca pentru a i-o săruta. În acelaşi moment, Baibars îşi scoate sabia şi i-o înfige în spate sultanului, care se prăbuşeşte. Fără a pierde o clipă, cei doi conjuraţi sar pe cai şi se întorc spre tabără în galop. Se prezintă în faţa emirului Aqtai, un bătrân ofiţer unanim respectat în armată, şi îl anunţă: „L-am omorât pe Qutuz." Aqtai, care nu pare prea mirat, întreabă: „Care dintre voi l-a omorât cu mâna lui?" Baibars nu ezită: „Eu!" Bătrânul mameluc se apropie de el şi i se înclină pentru a-i aduce omagiu. Imediat, întreaga armată îl aclamă pe noul sultan.

Această nerecunoştinţă faţă de învingătorul de la Ain Jalut, la mai puţin de două luni după strălucitoarea acţiune, nu îi onorează pe mameluci. Trebuie totuşi precizat, spre uşurarea ofiţerilor-sclavi, că majoritatea dintre ei îl considerau pe Baibars, de mulţi ani, ca adevăratul lor şef. Nu el a îndrăznit primul, în 1250, să-l lovească cu armata sa pe ayyubidul Turanşah, exprimând astfel voinţa mamelucilor de a pune mâna pe putere? Nu a jucat el un rol determinant în victoria contra mongolilor? Atât prin perspicacitatea sa politică, abilitatea sa militară, cât şi prin extraordinarul curaj fizic, s-a impus ca primul dintre ai săi.

Născut în 1223, sultanul mameluc şi-a început viaţa ca sclav în Siria. Primul său stăpân, emirul ayyubid din Hama, îl vânduse din superstiţie, căci privirea sa îl neliniştea. Tânărul Baibars era de fapt un uriaş brunet, cu voce groasă, ochi albastru deschis, cu o pată mare albă la ochiul drept. Viitorul sultan fu cumpărat de un ofiţer mameluc care îl încorporă în garda lui Ayyub unde, graţie calităţilor sale personale, şi mai ales lipsei totale de scrupule, îşi croi rapid drum până în vârful ierarhiei.

La sfârşitul lui octombrie 1260, Baibars intră victorios în Cairo, unde autoritatea îi este recunoscută fără dificultate. În oraşele siriene, în schimb, alţi ofiţeri mameluci profită de moartea lui Qutuz pentru a-şi proclama independenţa. Dar, printr-o campanie fulger, sultanul ocupă Damasc şi Alep, reunificând sub autoritatea sa fostul domeniu ayyubid. Foarte repede, acest ofiţer crud şi incult se arată un mare om de stat, artizan al unei veritabile renaşteri a lumii arabe. Sub conducerea sa, Egiptul şi, într-o mai mică măsură, Siria, vor redeveni centre de progres cultural şi artistic. Baibars, care îşi va consacra viaţa distrugerii tuturor fortăreţelor france capabile să-i ţină piept, se afirmă pe de altă parte ca un mare făuritor, înfrumuseţând Cairo, construind pe tot domeniul său poduri şi drumuri. Va restabili şi serviciul poştal, prin

porumbei sau mesageri, mult mai eficace decât cele ale lui Nureddin sau Saladin. Guvernarea sa va fi severă, uneori brutală, dar luminată, şi deloc arbitrară. În plus, va face diferenţa între cei din Acra, pe care vrea doar să-i slăbească, şi cei din Antiohia, vinovaţi că au făcut pact comun cu invadatorii mongoli.

De la finele lui 1261, ia în calcul organizarea unei expediţii punitive împotriva teritoriilor prinţului Bohémond şi ale regelui armean Hethum. Dar se loveşte de tătari. Dacă Hulagu nu mai este în măsură să invadeze Siria, dispune încă în Persia de forţe suficiente pentru a împiedica pedepsirea aliaţilor săi. Înţelept, Baibars decide să aştepte o ocazie mai bună.

Aceasta apare în 1265, la moartea lui Hulagu. Atunci, Baibars profită de dezbinarea mongolilor pentru a invada mai întâi Galileea şi a cuceri mai multe fortăreţe cu complicitatea unei părţi a populaţiei creştine locale. Apoi se îndreaptă brusc spre nord, intră pe teritoriul lui Hethum, distruge pe rând toate oraşele, mai ales capitala Sis, unde omoară o mare parte din populaţie şi ia peste patruzeci de mii de prizonieri. Regatul armean nu se va mai ridica vreodată. În primăvara lui 1268, Baibars reia campania. Începe se atace împrejurimile din Acra, cucereşte castelul Beaufort, apoi, îndreptându-şi armata spre nord, se prezintă pe 1 mai sub zidurile din Tripoli. Îl găseşte aici pe stăpânul oraşului, care nu este altul decât Bohémond, în acelaşi timp şi prinţ de Antiohia. Acesta din urmă, care cunoaşte resentimentul sultanului faţă de el, se pregăteşte de un lung asediu. Dar Baibars are alte planuri. Câteva zile mai târziu, îşi reia drumul spre nord pentru a sosi în faţa Antiohiei pe 14 mai. Cea mai mare dintre cetăţile france, care rezistase timp de o sută şaptezeci de ani tuturor suveranilor musulmani, nu va mai rezista mai mult de patru zile. Din 18 mai seara, o breşă este deschisă în zid, nu departe de citadelă; trupele lui Baibars se răspândesc pe străzi. Această cucerire nu seamănă deloc cu cele ale lui Saladin. Populaţia este masacrată sau redusă la sclavie, oraşul este complet distrus, Din prestigioasa metropolă nu va mai rămâne decât un târguşor dezolant, presărat de ruine, pe care timpul îl va ascunde în vegetaţie.

Bohémond nu află de căderea oraşului său decât printr-o scrisoare memorabilă pe care i-o trimite Baibars, în realitate redactată de cronicarul oficial al sultanului, egipteanul Ibn Abd-el-Zaher:

> Nobilului şi valorosului cavaler Bohémond, prinţ devenit simplu conte graţie cuceririi Antiohiei.

Sarcasmul nu se opreşte aici:

> Când noi te-am părăsit la Tripoli, ne-am îndreptat imediat spre Antiohia, unde am ajuns în prima zi a lunii venerate a ramadanului. Chiar când am ajuns, trupele tale au ieşit pentru a se lupta cu noi, dar ele fură învinse, căci le lipsea sprijinul lui Dumnezeu. Nu ai văzut cavalerii tăi pe jos sub copitele cailor, palatele tale jefuite, femeile tale pe care le-am vândut în cartierele oraşului şi care au fost cumpărate, doar pe un dinar, luat, de altfel, din banii tăi!

După o lungă descriere, în care niciun detaliu nu este ascuns destinatarului mesajului, sultanul concluzionează:

> Această scrisoare te va bucura anunţându-te că Dumnezeu a avut graţia să te lase viu şi nevătămat şi să-ţi prelungească viaţa, fiindcă nu te aflai la Antiohia. Căci, dacă erai acolo, acum erai mort, rănit sau prizonier. Dar poate că Dumnezeu nu te-a cruţat decât pentru ca tu să i te supui şi să îl asculţi.

Rezonabil şi mai ales neputincios, Bohémond răspunde propunând un armistiţiu. Baibars îl acceptă. Ştie că contele, terorizat, nu mai reprezintă niciun pericol, nici Hethum, al cărui regat a fost practic şters de pe hartă. În ce-i priveşte pe francii din Palestina, ei sunt prea mulţumiţi că au obţinut un răgaz. Sultanul le trimite la Acra pe cronicarul său Abd-el-Zaher pentru a încheia un acord.

> Regele lor încerca să tergiverseze pentru a obţine cele mai bune condiţii, dar eu mă arătam de neclintit, conform directivelor sultanului. Iritat, regele francilor ceru interpretului: „Spune-i să privească în urma lui!" M-am întors şi am văzut toată armata francilor în formaţie de luptă. Interpretul adăugă: „Regele îţi zice să nu uiţi de existenţa acestei multitudini de soldaţi." Cum eu nu răspundeam, regele insistă pe lângă interpret. Eu am întrebat atunci: „Pot să am garanţia că scap cu viaţă dacă zic ceea ce gândesc? – Da. – Ei bine, spune-i regelui că în armata lui sunt mai puţini soldaţi decât sunt prizonieri franci în închisorile din Cairo!" Regele aproape că se sufocă, apoi puse capăt întrevederii, dar ne primeşte din nou la puţin timp pentru a încheia acordul.

De fapt, cavalerii franci nu-l vor mai nelinişti pe Baibars. Inevitabila reacţie la cucerirea Antiohiei nu va veni, o ştie, de la ei, ci de la stăpânii lor, regii din Occident.

Nici nu se încheie anul 1268, că zvonuri persistente anunţă întoarcerea în Orient a regelui Franţei în fruntea unei puternice armate. Sultanul îi întreabă frecvent pe negustori şi pe călători. În timpul verii 1270, un mesaj ajunge la Cairo anunţând că Ludovic a debarcat cu şase

mii de oameni pe plaja din Cartagina, aproape de Tunis. Fără să ezite, Baibars îşi adună principalii emiri mameluci pentru a le anunţa intenţia sa de a pleca, în fruntea unei puternice armate, spre îndepărtata provincie din Africa pentru a-i ajuta pe musulmani să respingă noua invazie francă. Dar, câteva săptămâni mai târziu, iată că un nou mesaj ajunge la sultan, semnat de al-Mustansir, emirul Tunisului, anunţând că regele Franţei a fost găsit mort în tabăra sa, iar armata lui a plecat înapoi, nu înainte de a fi în mare parte decimată de război sau de boli. Acest pericol odată îndepărtat, Baibars are timp să lanseze o nouă ofensivă împotriva francilor din Orient. În martie 1271, ocupă redutabilul „Hosn-al-Akrad", Krak-ul cavalerilor, pe care nici măcar Saladin nu l-a putut cuceri vreodată.

În anii care urmează, francii, şi mai ales mongolii, conduşi de Abaga, fiul şi succesorul lui Hulagu, vor organiza mai multe incursiuni în Siria; dar vor fi mereu respinşi. Iar când Baibars moare otrăvit, în iulie 1277, posesiunile france din Orient nu mai reprezintă decât un şir de cetăţi de pe coastă, înconjurate din toate părţile de imperiul mameluc. Puternica lor reţea de fortăreţe a fost complet distrusă. Revenirea de care s-au bucurat în timpul ayyubizilor s-a terminat; expulzarea lor este de acum inevitabilă.

Totuşi nimic nu îi presează. Acordul încheiat de Baibars este reiterat în 1283 de către Qalaun, noul sultan mameluc. Faţă de franci, acesta nu dovedeşte nicio ostilitate. Se arată dispus să le garanteze prezenţa şi activitatea în Orient cu condiţia ca ei să renunţe, cu ocazia fiecărei invazii, să joace rolul de aliaţi ai inamicilor islamului. Textul tratatului pe care îl propune regatului din Acra constituie din partea acestui administrator abil şi luminat o tentativă unică de „regularizare" a situaţiei francilor.

> Dacă un rege franc va pleca din Occident, *zice textul,* pentru a veni şi a ataca pământurile sultanului sau fiului său, regentul regatului şi marii stăpâni din Acra îl vor informa pe sultan de venirea lui cu două luni înainte de a sosi. Dacă vor debarca în Orient după aceste două luni, regentul regatului şi marii stăpâni din Acra vor fi exoneraţi de orice responsabilitate în acest caz.
>
> Dacă un inamic va veni de la mongoli, sau din altă parte, acea parte care va afla prima va trebui să o anunţe pe cealaltă. Dacă un anume inamic -Dumnezeu să ne ferească! - va merge împotriva Siriei iar trupele sultanului se vor retrăge din faţa lui, conducătorii din Acra vor avea dreptul de a intra în negocieri cu acest inamic pentru a scăpa supuşii şi teritoriile lor.

Semnat în mai 1283 *pentru zece ani, zece luni, zece zile şi zece ore,* tratatul acoperă *toate ţările france de pe litoral, adică Acra, cu livezile, terenurile, morile, viile şi şaptezeci şi trei de sate care depind de el; oraşul Haifa, cu viile, livezile şi şapte sate care îi sunt alipite... Pentru ceea ce este în Saida, castelul şi oraşul, viile şi periferia sunt ale francilor, precum şi cincisprezece sate care depind de el, cu câmpia înconjurătoare, râurile, pâraiele, izvoarele, livezile, morile, canalele şi digurile care sunt folosite de mult timp la irigarea pământurilor.* Dacă enumerarea este lungă şi minuţioasă, este tocmai pentru a evita orice litigiu. Ansamblul teritoriului franc apărea derizoriu: o fâşie de coastă, îngustă şi lungă, care nu mai seamănă cu fosta şi redutabila putere regională constituită pe vremuri de franci. Este adevărat că locurile menţionate nu reprezintă ansamblul posesiunilor france. Tyr, care s-a dezlipit de regatul din Acra, încheie un acord separat cu Qalaun. Mai departe, în nord, oraşe ca Tripoli sau Lattaqia sunt excluse din acord.

Este şi cazul fortăreţei Marqab, ţinută de ordinul Ospitalierilor, „al-osbitar". Aceşti călugări-cavaleri s-au alăturat cauzei mongolilor, ajungând chiar să lupte alături de ei într-o nouă tentativă de invazie în 1281. Astfel, Qalaun s-a decis să îi facă să plătească. În primăvara lui 1285, ne zice Ibn Abd-el-Zaher, *sultanul pregăti la Damasc maşini de asediu. Aduse din Egipt mari cantităţi de săgeţi şi arme de toate felurile pe care le împărţi emirilor. Pregăti şi maşinării din fier şi tuburi lansatoare de flăcări care nu există decât în „makhazen" - magazine - şi „dar-al-sinaa", arsenalul sultanului. Înrolă şi experţi artificieri şi înconjură Marqab cu o centură de catapulte dintre care trei de tip „franc" şi patru de tip „diavol". Pe 25 mai, aripile fortăreţei sunt atât de tare minate, încât apărătorii capitulează. Qalaun îi lasă să plece vii şi nevătămaţi spre Tripoli, luându-şi cu ei lucrurile personale.*

Încă o dată, aliaţii mongolilor au fost pedepsiţi fără că aceştia din urmă să poată interveni. Ar fi vrut ei să intervină, dar cele cinci săptămâni cât a durat asediul ar fi fost insuficiente pentru a organiza o expediţie pornind din Persia. Totuşi, în acest an 1285, tătarii sunt mai determinaţi ca niciodată să-şi reia ofensiva împotriva musulmanilor. Noul lor şef, hanul Arghun, nepotul lui Hulagu, a preluat mai departe visul cel mai scump al predecesorilor săi: să realizeze o alianţă cu occidentalii pentru a prinde sultanatul mameluc la mijloc. Contacte foarte regulate sunt stabilite atunci între Tabriz şi Roma pentru a organiza o expediţie comună, sau cel puţin concertată. În 1289, Qalaun presimte un pericol iminent, dar agenţii săi nu reuşesc să-i furnizeze

informații precise. Ignoră, mai ales, că un plan de campanie minuțios, elaborat de Arghun, tocmai fusese propus în scris papei și principalilor regi din Occident. Una din aceste scrisori, adresată suveranului francez, Filip al IV-lea cel Frumos, a fost păstrată. Șeful mongol îi propune să înceapă invazia Siriei în prima săptămână a lunii ianuarie 1291. Prevede că Damascul va cădea la jumătatea lui februarie, iar Ierusalimul va fi cucerit la puțin timp după.

Fără a ghici ce se pune la cale cu adevărat, Qalaun este din ce în ce mai neliniștit. Se teme ca invadatorii din est sau din vest să nu găsească în orașele france din Siria un cap de pod care să le faciliteze pătrunderea. Dar, deși este de acum convins să prezența francilor constituie o amenințare permanentă pentru securitatea lumii musulmane, refuză să-i amestece pe oamenii din Acra cu cei din jumătatea de nord a Siriei, care s-au arătat vizibil de partea invadatorului mongol. Oricum, ca om de onoare, sultanul nu poate să atace Acra, protejată de tratatul de pace pentru încă cinci ani, așa că decide să ocupe Tripoli. În martie 1289, puternica sa armată se adună sub zidurile cetății, cucerite în urmă cu o sută optzeci de ani de fiul lui Saint-Giles..

Printre zecile de mii de luptători ai armatei musulmane se află Abul-Fida, un tânăr emir de șaisprezece ani. Provenit dintr-o dinastie ayyubidă dar devenit vasal al mamelucilor, va domni câțiva ani mai târziu în micul oraș Hama, unde își va consacra timpul cititului și scrisului. Opera acestui istoric, care este și geograf și poet, este interesantă mai ales pentru relatarea pe care ne-o oferă despre ultimii ani ai prezenței france în Orient. Căci Abul-Fida este prezent, cu privirea atentă și sabia în mână, pe toate câmpurile de bătălie.

> Orașul Tripoli, *observă el,* este înconjurat de mare și nu îl putem ataca pe uscat decât prin partea de est, printr-un pasaj îngust. După ce a început asediul, sultanul ridică în fața lui un mare număr de catapulte de toate mărimile, și impuse o blocadă riguroasă.

După mai mult de o lună de lupte, orașul cade, în 27 aprilie, în mâinile lui Qalaun.

> Trupele musulmane intră în forță, *adaugă Abul-Fida, care nu încearcă deloc să ascundă adevărul.* Populația se retrase spre port. Acolo, unii scăpară pe corăbii, dar majoritatea oamenilor fură masacrați, femeile și copiii capturați, iar musulmanii strânseră o imensă pradă de război.

Când invadatorii au terminat de omorât și jefuit, orașul, din ordinul sultanului, este demolat și ras de pe fața pământului.

La mică distanță de Tripoli, se afla, în mijlocul mării, o mică insulă cu o biserică. Când cetatea fu cucerită, mai mulți franci se refugiară aici cu familiile. Dar trupele musulmane se aruncară în mare, traversând înot până la această insulă, masacrară toți bărbații care se refugiaseră aici și luară femeile și copiii cu prada. După carnagiu, am trecut chiar eu până la insulă cu o barcă, dar nu am putut rămâne acolo, atât de tare era mirosul cadavrelor.

Tânărul ayyubid, îmbibat de măreția și generozitatea strămoșilor săi, nu poate să nu se scandalizeze față de aceste masacre inutile. Dar o știe, timpurile s-au schimbat.

Curios, expulzarea francilor se petrece într-o atmosferă care amintește de cea care era la sosirea lor, aproape cu două secole în urmă. Masacrele din Antiohia din 1268 par să le reproducă pe cele din 1098, iar înverșunarea asupra orașului Tripoli va fi prezentată, de istoricii arabi ai secolelor următoare, ca o ripostă tardivă la distrugerea, în 1109, a cetății Banu Ammar. Totuși, abia în timpul bătăliei de la Acra, ultima mare bătălie din războaiele france, revanșa va deveni cu adevărat tema majoră a propagandei mameluce.

A doua zi după victoria sa, Qalaun este hărțuit de ofițerii săi. De acum este clar, afirmă ei, că niciun oraș franc nu poate rezista armatei mameluce, că trebuie să atace imediat, fără să aștepte ca Occidentul, alarmat de căderea orașului Tripoli, să organizeze o nouă expediție în Siria. Nu ar trebui să se termine odată pentru totdeauna cu ceea ce rămâne din regatul franc? Dar Qalaun refuză: a semnat un acord și niciodată nu își va încălca jurământul. Nu ar putea atunci, insistă anturajul său, să ceară înțelepților juriști să proclame nulitatea tratatului cu Acra, acest procedeu atât de utilizat de franci în trecut? Sultanul îi respinge. Le reamintește emirilor că a jurat, în cadrul acordului semnat în 1283, că nu va recurge la consultații juridice pentru a rupe acordul. Nu, confirmă Qalaun, va ocupa toate teritoriile france pe care tratatul nu le protejează, dar nimic mai mult. Și trimite o ambasadă la Acra pentru a reafirma ultimului dintre regii franci, Henric, „suveranul Ciprului și Ierusalimului", că își va respecta angajamentele. Mai mult, decide să reînnoiască acest faimos tratat pentru alți zece ani începând din iulie 1289, și îi încurajează pe musulmani să profite de Acra pentru schimburile lor comerciale cu Occidentul. În lunile care urmează, portul palestinian cunoaște, de fapt, o intensă activitate. Cu sutele, negustori din Damasc vin să se instaleze în numeroasele hanuri de lângă piețe, efectuând fructuoase tranzacții cu comercianții venețieni sau cu bogații

Templieri, deveniți principalii bancheri din Siria. Pe de altă parte, mii de țărani arabi, veniți mai ales din Galileea, năvălesc în metropola francă pentru a-și vinde recoltele. Această prosperitate este profitabilă pentru toate statele din regiune, și mai ales pentru mameluci. De mulți ani, schimburile comerciale cu estul fiind tulburate de prezența mongolă, lipsa câștigului nu poate fi compensată decât printr-o dezvoltare a comerțului mediteranean.

Pentru cei mai realiști dintre conducătorii franci, noul rol oferit capitalei lor, cel de mare tejghea ce efectuează legătura între două lumi, reprezintă o șansă nesperată de supraviețuire într-o regiune unde nu mai au nicio șansă să joace vreun rol hegemonic. Totuși, nu este opinia tuturor. Unii speră încă să genereze în Occident o mobilizare religioasă suficientă pentru a organiza noi expediții militare împotriva musulmanilor. După căderea orașului Tripoli, regele Henric a trimis mesageri la Roma pentru a cere întăriri, astfel încât în vara anului 1290, o impozantă flotă sosește în portul Acra, debarcând mii de combatanți franci fanatici. Locuitorii îi privesc cu neîncredere pe acești occidentali împletecindu-se de beți, care au alură de tâlhari și nu se supun niciunui șef.

După câteva ore, încep incidentele. Comercianții din Damasc sunt atacați pe stradă, jefuiți și lăsați morți. Autoritățile reușesc cât de cât să restabilească ordinea, dar, spre sfârșitul lui august, situația se deteriorează. În urma unui banchet copios, nou-veniții se răspândesc pe stradă. Orice persoană care poartă barbă estre urmărită, apoi ucisă fără milă. Numeroși arabi, negustori sau țărani, atât creștini cât și musulmani, pier astfel. Alții fug, pentru a povesti ceea ce se întâmplă.

Qalaun este nebun de furie. Pentru a se ajunge aici a reînnoit el tratatul cu francii? Emirii săi îl presează să acționeze pe loc. Dar, în calitate de om de stat responsabil, nu vrea să se lase dominat de furie. Trimite la Acra un ambasador pentru a cere explicații și a cere, mai ales, ca asasinii să-i fie predați pentru a fi pedepsiți. Francii sunt împărțiți. O minoritate recomandă să se accepte condițiile sultanului pentru a evita un nou război. Alții refuză, mergând până a le răspunde emisarilor lui Qalaun că negustorii musulmani sunt ei înșiși responsabili de acte, unul dintre ei încercând să seducă o femeie francă.

Atunci, Qalaun nu mai ezită. Își strânge emirii și le anunță decizia sa de a pune capăt, odată pentru totdeauna, ocupației france care a durat prea mult. Imediat încep pregătirile. Vasalii sunt convocați, din cele patru colțuri ale sultanatului, pentru a lua parte la această ultimă bătălie a războiului sfânt.

Înainte ca armata să părăsească Cairo, Qalaun jură pe Coran să nu lase arma din mână până ce ultimul franc nu este expulzat. Jurământul este cu atât mai impresionant cu cât sultanul era pe atunci un bătrânel slăbit. Deşi nu se cunoaşte vârsta lui cu precizie, se pare că depăşise şaptezeci de ani. Pe 4 noiembrie 1290, impresionanta armată mamelucă se pune în mişcare. Chiar a doua zi, sultanul cade bolnav. Îşi cheamă emirii la căpătâiul său, îi pune să jure supunere faţă de fiul lui Khalil şi îi cere acestuia să se angajeze, la fel ca şi el, să ducă la capăt campania împotriva francilor. Qalaun moare în mai puţin de o săptămână, venerat de supuşii săi, ca un mare suveran.

Dispariţia sultanului nu va întârzia decât câteva luni ultima ofensivă împotriva francilor. Din martie 1291, Khalil reia, în fruntea armatei sale, drumul spre Palestina. Numeroase contingente siriene i se alătură de la începutul lui mai, în câmpia care înconjoară Acra. Abul-Fida, pe atunci în vârstă de optsprezece ani, participă la bătălie alături de tatăl său; este chiar investit cu răspundere, fiindcă are în sarcină o redutabilă catapultă, poreclită „Victorioasa", pe care a trebuit să o transporte în bucăţi separate de la Hosn-el-Akrad până în apropiere de cetatea francă.

> Căruţele erau atât de grele încât deplasarea ne luă mai mult de o lună, pe când în timp normal opt zile ar fi fost suficiente. La sosire, boii care trăgeau căruţele erau aproape morţi de epuizare şi de frig.
>
> Lupta începu imediat, *continuă cronicarul nostru*. Noi, oamenii din Hama, eram postaţi ca de obicei în flancul drept al armatei. Eram la malul mării, de unde atacam ambarcaţiunile france de pe turele acoperite cu lemn şi tapisate cu piei de bivoli, de unde inamicul trăgea spre noi cu arcuri şi arbalete. Trebuia deci să ne batem pe două fronturi, împotriva celor din Acra, care ţineau piept alor noştri, şi contra flotei lor. Am suferit pierderi grele când un vas franc, transportând o catapultă, începu să lanseze bucăţi de rocă peste corturile noastre. Dar, într-o noapte, începură vânturi puternice. Vasul începu să se legene pe valuri, scuturat, atât de tare încât catapulta se rupse în bucăţi. Într-o altă noapte, un grup de franci făcu o ieşire neaşteptată şi înaintă până în tabăra noastră; dar, din cauza întunericului, unii dintre ei se împiedicară de corzile care ţineau corturile; un cavaler căzu chiar în fosa cu mizerie şi fu omorât. Trupele noastre se alarmară, atacară pe franci din toate părţile, obligându-i să se retragă spre oraş după ce au lăsat mulţi morţi în urmă. A doua zi de dimineaţă, vărul meu al-Malik al-Muzaffar, senior în Hama, agăţă capetele francilor omorâţi de gâtul cailor pe care noi îi capturaserăm şi le prezentă sultanului.

Vineri 17 iunie 1291, dispunând de o superioritate militară zdrobitoare, armata musulmană penetrează în forță în orașul asediat. Regele Henric și majoritatea notabililor se îmbarcă în grabă pentru a se refugia în Cipru. Ceilalți franci sunt toți capturați sau omorâți. Orașul este distrus complet.

Orașul Acra fusese recucerit, *precizează Abul-Fida,* la prânz, în a șaptesprezecea zi din a doua lună de jumada a anului 690. Or, exact în aceeași zi, la aceeași oră, în anul 587, francii cuceriseră Acra de la Salaheddin, capturându-i și masacrându-i pe toți musulmanii care erau acolo. Nu este aici o curioasă coincidență?

Conform calendarului creștin, această coincidență nu este mai puțin uimitoare, deoarece victoria francilor la Acra avusese loc în 1191, cu o sută de ani înainte de înfrângerea lor finală.

După cucerirea cetății Acra, *continuă Abul-Fida,* Dumnezeu aruncă spaima în inima francilor care mai erau pe litoralul sirian. Evacuară deci precipitați Saida, Beirut, Tyr și toate celelalte orașe. Sultanul avu astfel fericitul destin, care nu fusese al niciunuia, să cucerească fără dificultate toate aceste locuri pe care le distruse imediat.

De fapt, în vâltoarea triumfului său, Khalil decide să distrugă, de-a lungul coastei, orice fortăreață care ar putea servi francilor în cazul în care ar mai încerca să revină în Orient.

Prin aceste cuceriri, *concluzionă Abul-Fida,* toate teritoriile de pe litoral reveniră integral musulmanilor, rezultat nesperat. Astfel francii, care fuseseră altădată pe punctul de a cuceri Damascul, Egiptul și multe alte ținuturi, fură expulzați din toată Siria și zonele de coastă. Să dea Domnul ca ei să nu mai pună vreodată piciorul aici!

EPILOG

Aparent, lumea arabă tocmai repurtase o victorie strălucitoare. Dacă Occidentul a încercat, prin invaziile sale succesive, să stăvilească expansiunea islamului, rezultatul a fost exact opus. Nu numai că statele france din Orient erau dezrădăcinate după două secole de colonizare, dar musulmanii se mobilizaseră atât de tare, încât urmau să pornească, sub drapelul turcilor otomani, la cucerirea Europei. În 1453, Constantinopolul cădea în mâinile lor. În 1529, cavaleria lor se oprea sub zidurile Vienei.

Subliniem: aparent. Pentru că trebuie să facem următoarea constatare: în vremea cruciadelor, lumea arabă, din Spania până în Irak, este încă, intelectual şi material, depozitara celei mai avansate civilizaţii de pe planetă. După aceea, centrul lumii se mută considerabil spre vest. Este vorba de relaţia cauză-efect? Putem merge până la a afirma că cruciadele au dat semnalul progresului Europei occidentale - care va ajunge treptat să domine lumea - şi au marcat sfârşitul civilizaţiei arabe?

Fără a fi fals, un asemenea raţionament trebuie nuanţat. Arabii sufereau, încă dinaintea cruciadelor, de anumite „infirmităţi" pe care prezenţa francă le-a scos în evidenţă şi poate chiar le-a agravat, dar pe care nu le-a creat în totalitate.

Poporul Profetului pierduse, din secolul al IX-lea, controlul asupra destinului său. Conducătorii săi erau practic nişte străini. Din această multitudine de personaje pe care le-am văzut defilând în cursul a două secole de ocupaţie francă, care erau arabi? Cronicarii, cadiii, câţiva regişori locali - Ibn Ammar, Ibn Muqidh - şi neputincioşii califi. Dar deţinătorii reali ai puterii şi chiar principalii eroi ai luptei contra francilor - Zinki, Nureddin, Qutuz, Baibars, Qalaun - erau turci; al-Afdal era armean; Chirkuh, Saladin, al-Adel, al-Kamel erau kurzi. Bineînţeles, majoritatea acestor oameni de stat era arabizată cultural şi afectiv; dar să nu uităm că l-am văzut în 1134 pe sultanul Massud discutând cu califul

al-Mustarşid prin intermediul interpretului, fiindcă selgiucidul, la optzeci de ani după cucerirea Bagdadului de către clanul său, încă nu vorbea niciun cuvânt în arabă. Şi mai grav: un număr considerabil de luptători ai stepelor, fără nicio legătură cu civilizaţiile arabe sau mediteraneene, veneau periodic să se încadreze în casta militară conducătoare. Dominaţi, oprimaţi, batjocoriţi, străini pe propriul lor pământ, arabii nu puteau să-şi continue expansiunea culturală începută în secolul al VII-lea. În momentul sosirii francilor, stagnau deja, mulţumindu-se să trăiască din experienţa trecutului. Şi dacă încă erau mult mai înaintaţi faţă de aceşti noi invadatori în majoritatea domeniilor, declinul lor începuse.

A doua „infirmitate" a arabilor, care nu este lipsită de legătură cu prima, constă în incapacitatea lor de a crea instituţii stabile. Francii, de la sosirea lor în Orient, au reuşit crearea unor veritabile state. La Ierusalim, succesiunea se realiza în general fără evenimente; un consiliu regal exercita un control efectiv asupra politicii monarhului, iar clerul avea un rol recunoscut în jocul de putere. În statele musulmane, nimic asemănător. Orice monarhie era ameninţată de moartea monarhului, orice transmitere a puterii provoca un război civil. Trebuie aruncată întreaga responsabilitate a acestui fenomen pe invaziile succesive, care repuneau constant în discuţie chiar existenţa statelor? Trebuie incriminate originile nomade ale popoarelor care au dominat această regiune, că este vorba de arabi, turci sau mongoli? Nu se poate, în cadrul acestui epilog, să tranşăm o astfel de chestiune. Ne mulţumim să precizăm că aceeaşi problemă se pune şi azi, chiar dacă în termeni puţin diferiţi, în lumea arabă de la sfârşitul secolului al XX-lea.

Absenţa instituţiilor stabile şi recunoscute nu putea să nu aibă consecinţe asupra libertăţilor. La occidentali, puterea monarhilor este bazată, în epoca cruciadelor, pe principii care cu greu pot fi încălcate. Ussama a remarcat, în timpul unei vizite în regatul Ierusalimului, că „atunci când cavalerii dau o sentinţă, aceasta nu poate fi modificată sau casată de către rege!" Şi mai semnificativă este această mărturie a lui Ibn Jobair în ultimele zile ale călătoriei sale în Orient:

> Părăsind Tibnin (aproape de Tyr), am traversat un şir neîntrerupt de ferme şi sate cu pământuri eficient lucrate. Locuitorii lor sunt toţi musulmani, dar conviețuiesc cu francii - Dumnezeu să ne apere de ispite! Locuinţele le aparţin şi toate bunurile sunt ale lor. Toate regiunile controlate de franci în Siria sunt supuse aceluiaşi regim: domeniile funciare, sate şi ferme au rămas musulmanilor. Or, îndoiala pătrunde în inimile multora dintre ei când îşi compară soarta cu cea a fraţilor lor care trăiesc în teritoriul musulman. Aceştia din urmă suportă de fapt nedreptatea coreligionarilor lor, în timp ce francii acţionează echitabil.

Ibn Jobair are dreptate să se neliniştească, deoarece tocmai descoperă, pe drumurile Libanului de Sud actual, o realitate plină de consecinţe: chiar dacă înfăptuirea justiţiei la franci prezintă anumite aspecte pe care le-am putea califica drept „barbare", aşa cum a subliniat-o Ussama, societatea lor are avantajul de a fi „distribuitoare de drepturi". Noţiunea de cetăţean cu siguranţă nu există încă, dar feudalii, cavalerii, clerul, universitatea, burghezii şi chiar ţăranii „necredincioşi" au cu toţii drepturi bine stabilite. În Orientul arab, procedura tribunalelor este mai raţională; totuşi, puterea arbitrară a prinţului nu are nicio limită. Dezvoltarea cetăţilor comerciale, ca evoluţie a ideilor, nu putea fi decât întârziată.

Reacţia lui Ibn Jobair merită chiar un examen mai atent. Dacă are onestitatea de a recunoaşte calităţi la „inamicul blestemat", se cufundă apoi în injurii, estimând că echitatea francilor şi buna lor administrare constituie un pericol mortal pentru musulmani. Aceştia nu riscă de fapt să întoarcă spatele coreligionarilor lor - şi religiei lor - dacă găsesc un trai mai bun în societatea francă? Oricât de uşor de înţeles ar fi, atitudinea călătorului nu este mai puţin simptomatică decât boala de care suferă fraţii săi: de-a lungul cruciadelor, arabii au refuzat să îmbrăţişeze ideile venite din Occident. Şi aici este, probabil, efectul cel mai dezastruos al agresiunilor ale căror victime au fost. Pentru invadator, să înveţe limba poporului cucerit este un şiretlic; pentru acesta din urmă, să înveţe limba invadatorului este un compromis, chiar o trădare. De fapt, numeroşi franci au învăţat araba, în timp ce locuitorii ţării, cu excepţia câtorva creştini, au rămas impermeabili la limbile occidentalilor.

Am putea continua cu exemplele, căci, în toate domeniile, francii s-au instruit la şcoala arabă, atât în Siria, cât şi în Spania sau Sicilia. Şi ceea ce au învăţat aici era indispensabil pentru expansiunea lor ulterioară. Moştenirea civilizaţiei elene nu va fi transmisă către Europa occidentală decât prin intermediul arabilor, traducători şi continuatori. În medicină, astronomie, chimie, geografie, matematici, arhitectură, francii şi-au extras cunoştinţele din cărţile arabe pe care le-au asimilat, imitat, apoi depăşit. Câte cuvinte poartă încă această mărturie: zenit, nadir, azimut, algebră, algoritm sau cel mai simplu, „cifră". În domeniul industriei, europenii au preluat şi apoi au îmbunătăţit procedeele utilizate de arabi pentru fabricarea hârtiei, prelucrarea pieilor, textilelor, distilarea alcoolului şi a zahărului - încă două cuvinte împrumutate din arabă. Nu trebuie să uităm nici cum agricultura europeană s-a îmbogăţit şi ea în contact cu Orientul: caise, vinete, haşme, portocale, pepene verde... Lista cuvintelor „arabe" este interminabilă.

În timp ce pentru Europa occidentală perioada cruciadelor a însemnat începutul unei veritabile revoluţii, atât economice, cât şi culturale, în Orient, aceste războaie sfinte aveau să conducă la secole lungi de decadenţă şi obscurantism. Asaltată din toate părţile, lumea musulmană se retrage în sine. A devenit temătoare, defensivă, intolerantă, sterilă, atitudini care se agravează pe măsură ce se continuă evoluţia planetară, faţă de care se simte marginalizată. Progresul este de acum înainte altul. Modernismul este altul. Trebuia să-şi afirme identitatea culturală şi religioasă respingând acest modernism simbolizat de Occident? Trebuia, din contră, să se angajeze decisiv pe calea modernizării, cu riscul de a-şi pierde identitatea? Nici Iranul, nici Turcia, nici lumea arabă nu au reuşit să rezolve această dilemă; şi de aceea şi astăzi asistăm în continuare la o alternanţă, adesea brutală, între faze de occidentalizare forţată şi faze de integrism exagerat, puternic xenofob.

În acelaşi timp fascinată şi speriată de aceşti franci pe care i-a cunoscut ca barbari, pe care i-a învins dar care, de atunci, au reuşit să domine pământul, lumea arabă nu poate să se rezume la a considera cruciadele drept un simplu episod dintr-un trecut depăşit. Suntem frecvent surprinşi să descoperim până la ce punct atitudinea arabilor, şi a musulmanilor în general, faţă de Occident rămâne influenţată şi astăzi de evenimentele care ar fi trebuit să se încheie acum şapte secole.

Or, în ajunul celui de-al treilea mileniu, responsabilii politici şi religioşi ai lumii arabe se raportează constant la Saladin, la căderea Ierusalimului şi recucerirea lui. Israelul este asimilat, în accepţiunea populară ca şi în anumite discursuri oficiale, unui nou stat cruciat. Din trei divizii ale Armatei de Eliberare a Palestinei, una poartă încă numele de Hittin şi o alta de Ain Jalut. Preşedintele Nasser, din timpul gloriei sale, era în mod obişnuit comparat cu Saladin care, ca şi el, reunise Siria şi Egiptul - chiar şi Yemenul! În ce priveşte expediţia de la Suez, din anul 1956, aceasta a fost identificată cu cea din 1191, drept o cruciadă dusă de francezi şi englezi.

Este adevărat că similitudinile sunt tulburătoare. Cum să nu te gândeşti la preşedintele Sadat ascultându-l pe Sibt Ibn al-Jawzi denunţând, în faţa poporului din Damasc, „trădarea" stăpânului din Cairo, al-Kamel, care a îndrăznit să recunoască suveranitatea inamicului asupra Oraşului Sfânt? Cum să distingi trecutul de prezent când este vorba de lupta dintre Damasc şi Ierusalim pentru controlul zonelor Golan sau Bekaa? Cum să nu rămâi gânditor citând reflecţiile lui Ussama asupra superiorităţii militare a invadatorilor?

Într-o lume musulmană perpetuu agresată, nu putem împiedica apariţia unui sentiment de persecuţie, care ia, la anumiţi fanatici, forma unei obsesii periculoase: l-am văzut, pe 13 mai 1981, pe turcul Mehmet Ali Agca care a tras asupra papei după ce a explicat într-o scrisoare: *Am decis să-l omor pe Ioan Paul al II-lea, comandant suprem al cruciaţilor*. Dincolo de acest act individual, este clar că Orientul arab vede mereu în Occident un inamic natural. Împotriva lui, orice act ostil, politic, militar sau petrolier, nu este decât o revanşă legitimă. Şi nu ne putem îndoi că ruptura dintre cele două lumi datează din timpul cruciadelor, resimţite de către arabi, şi astăzi, ca o siluire.

NOTE ŞI SURSE

În doi ani de cercetări asupra cruciadelor, am parcurs foarte multe lucrări şi autori care, pentru o scurtă întâlnire sau frecventaţi asiduu, exercită fiecare o influenţă asupra lucrării de faţă. Chiar dacă merită menţionaţi cu toţii, optica acestei cărţi impune o selecţie. Estimăm de fapt că cititorul caută aici nu o bibliografie exhaustivă a cruciadelor, ci referinţe care să-i permită să meargă mai departe în cunoaşterea acestei „alte viziuni".

Trei tipuri de lucrări vor figura în aceste note. Mai întâi, bineînţeles, cele ale istoricilor şi cronicarilor arabi care ne-au lăsat o mărturie despre invaziile france. Vorbim de ei, capitol după capitol, pe măsură ce numele lor va apărea în prezentarea noastră, făcând referire la operele originale, pe care ne-am bazat în general, ca şi la traducerile franceze disponibile. Citām totuşi, odată cu această introducere, excelenta culegere de texte adunate de către orientalistul italian Francesco Gabrieli, publicată în franceză sub titlul: *Chroniques arabes des croisades*, Sindbad, Paris, 1977.

Un al doilea tip de lucrări tratează istoria medievală arabă şi musulmană în raporturile ei cu Occidentul. Citām îndeosebi:

E. Ashtor: *A social and economic history of the near east in the middle ages*, Collins, Londra, 1976.

C. Cahen: *Les Peuples musulmans dans l'histoire mèdiévale*, Institutul francez din Damasc, 1977.

M. Hodgson: *The venture of islam*, Universitatea din Chicago, 1974.

R. Palm: *Les Etendards du Prophète*, J.C. Lattès, Paris, 1981.

J.J. Saunders: *A history of medieval islam*, RKP, Londra, 1965.

J.Sauvaget: *Introduction à l'histoire de l'Orient musulman*, Adrien-Maisonneuve, Paris, 1961.

J. Schacht: *The legacy of islam*, Universitatea Oxford, 1974.

E. Sivan: *L'Islam et la croisade*, Adrien-Maisonneuve, Paris, 1968.

H. Montgomery Watt: *L'influence de l'islam sur l'Europe mèdiévale*, Geuthner, Paris, 1974.

Un al treilea tip de lucrări se referă la relatările istorice, globale sau parţiale, ale cruciadelor. Este de la sine înţeles că accesarea lor ne era indispensabilă pentru a aduna mărturiile arabe, inevitabil fragmentate, într-o relatare continuă care să acopere cele două secole de invazii france. Le vom evoca cel puţin o dată în aceste note. Să citām chiar de pe acum două lucrări clasice: *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*, de René Grousset, în trei volume, Plon, Paris, 1934-1936; *A history of the crusades*, de Stephen Runciman, tot în trei volume, Universitatea Cambridge , 1951-1954.

Prolog

Nu toţi istoricii arabi sunt de acord să îi atribuie lui al-Harawi discursul citat. După cronicarul din Damasc, Sibt Ibn al-Jawzi (vezi Capitolul XII), chiar cadiul ar fi pronunţat aceste cuvinte. Istoricul Ibn al-Athir (vezi Capitolul II) afirmă că autorul lor este poetul al-Abiwardi, aparent inspirat de lamentările lui al-Harawi. Oricum, în ce priveşte fondul, nu există nicio îndoială: vorbele citate corespund mult mesajului pe care delegaţia condusă de cadiu a vrut să-l transmită către curtea califului.

Plecat din Valencia, din Spania musulmană, Ibn Jobair (1144-1217) a efectuat călătoria sa în Orient între 1182 şi 1185. Şi-a consemnat observaţiile într-o carte disponibilă în franceză (Geuthner, Paris, 1953-1956). Textul original a fost reeditat în arabă (Sader, Beirut, 1980).

Născut şi decedat la Damasc, Ibn al-Qalanissi (1073-1160) a ocupat înalte funcţii administrative în oraşul său. A lăsat o cronică intitulată *Zayl tarikh Dimachq*, al cărei text original nu este disponibil decât într-o ediţie din 1908. O ediţie franceză parţială, sub titlul *Damas de 1075 à 1154*, a fost publicată în 1952 de Institutul Francez din Damasc şi Ediţiile Adrien-Maisonneuve, Paris.

Capitolul I

„În acel an", în citatul lui Ibn al-Qalanissi, este anul 490 al hegirei. Toţi cronicarii şi istoricii arabi ai epocii utilizează, aproape fără excepţie, aceeaşi metodă de expunere: enumără, adesea în dezordine, evenimentele din fiecare an, înainte de a trece la următorul.

Termenul de rum - singular: rumi - este uneori utilizat în secolul XX în anumite părţi ale lumii arabe pentru a îi desemna nu pe greci, ci pe occidentali în general.

Emirul - al-amir - este, la origine, „cel care îşi asumă conducerea". „Amir al-muminin" este prinţul sau comandantul credincioşilor. Emirii din armată sunt un fel de ofiţeri superiori. „Amir al-juyuch" este şeful suprem al armatelor şi „amir al-bahr" este comandantul flotei, un cuvânt împrumutat de occidentali sub o formă concisă: „amiral".

Un mister înconjoară originea selgiucizilor. Eponimul clanului, Selgiuk, avea doi fii pe nume Mikael şi Israel, ceea ce lasă să se presupună că dinastia care a unificat Orientul musulman avea origini creştine sau evreieşti. După islamizarea lor, selgiucizii şi-au schimbat anumite nume. În special „Israel" a fost turcizat în „Arslan".

Le Geste du roi Danishmend a fost publicată în 1960, original şi traducere, de Institutul Francez de Arheologie din Istanbul.

Capitolul II

Principala operă a lui Ibn al-Athir (1160-1233), *l'Histoire parfaite* (*Al-Kamel fit-Tarikh*), nu există în franceză decât în traduceri fragmentate, mai ales în *Recueil des historiens des croisades*, publicată la Paris, între 1841 şi 1906, de către Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Textul arab din *Al-Kamel fit-Tarikh*, în 13 volume, a fost reeditat în 1979 (Sader, Beirut). Volumele X, XI şi XII evocă, printre multe altele, invaziile france.

Despre secta Asasinilor, a se vedea Capitolul V.

Referinţă despre citatul lui Ibn Jobair cu privire la petrol: *Voyages*, ediţia franceză, p. 268; ediţia arabă, p. 209.

Pentru a afla mai multe despre Antiohia şi regiunea ei, a se citi, de C. Cahen: *La Syrie du Nord à l'époque des croisades et la principauté franque d'Antioche*, Geuthner, Paris, 1940.

Capitolul III

Relatările referitoare la actele de canibalism comise de armatele france la Maara în 1098 sunt numeroase - şi concordante - în cronicile france ale epocii. Până în secolul al XIX-lea, le găsim încă detaliate la istoricii europeni. De exemplu, cazul din *l'Histoire des croisades*, de Michaud, publicată în 1817-1822. A se vedea tomul 1, paginile 357 şi 577, şi *Bibliographie des croisades*, paginile 48, 76, 183, 248. În secolul XX, în schimb, aceste relatări - misiunea civilizatoare obligă? - sunt în general omise. Grousset, în cele trei volume din *Histoire*, nu face nicio referire; Runciman se mulţumeşte cu o aluzie: „foametea domnea... canibalismul părea singura soluţie" (op. cit. , tomul I, p. 261).

Despre Tafurs, vezi J.Prawer: *Histoire du royaume franc de Jérusalem*, C.N.R.S., Paris, 1975 (tomul I, p. 216).

Pentru Ussama Ibn Munqidh, vezi capitolul VII.

Despre originea numelui Krak al cavalerilor, vezi Paul Deschamps: *La Toponomastique en Terre sainte au temps des croisades*, în Culegere de lucru... Geuthner, Paris, 1955.

Francii vor găsi scrisoarea basileului în cortul lui al-Afdal, după bătălia de la Ascalon, în august 1099.

Capitolul IV

Despre uimitorul trecut al lui Nahr-el-Khalb, a se vedea *Tarikh Loubnan*, Assaqafa, Beirut, 1978.

După întoarcerea sa în Europa, Bohémond va încerca să invadeze Imperiul Bizantin. Pentru a respinge atacul, Alexie îi va cere lui Kilij Arslan să-i trimită trupe. Învins şi capturat, Bohémond va fi forţat să recunoască prin tratat drepturile rumilor asupra cetăţii Antiohia. Această umilinţă îl va obliga să nu se mai întoarcă niciodată în Orient.

Edessa se află astăzi în Turcia. Numele ei este Urfa.

Capitolul V

Referitor la bătălia de la Tyr şi tot ceea ce priveşte acest oraş, a se vedea M. Chebab, *Tyr à l'époque des croisades*, Adrien-Maisonneuve, Paris, 1975.

Istoricul din Alep, Kamaleddin Ibn al-Adim (1192-1262) nu a consacrat decât prima parte a vieţii sale pentru a scrie istoria oraşului său. Acaparat de activitatea sa politică şi diplomatică şi de numeroasele călătorii prin Siria, Irak şi Egipt, îşi va întrerupe cronica în 1223. Textul original al lucrării sale, *Histoire d'Alep*, a fost publicat de Institutul Francez din Damasc în 1968. Nu există nicio ediţie franceză.

Locul unde se derulează bătălia între Ilghazi şi armata din Antiohia este numit diferit de la o sursă la alta: Sarmada, Darb Sarmada, Tel Aqibrin... Francii l-au denumit „Ager sanguinis", „câmpul sângelui".

Despre Asasini, a se citi M. Hodgson, *The order of Assassins*, Mouton, Haga, 1955.

Capitolul VI

Spitalul fondat la Damasc în 1154 va continua să funcţioneze până în ..1899, dată la care va fi transformat în şcoală.

Tatăl lui Zinki, Aq Sonqor, fusese guvernator în Alep până în 1094. Acuzat de trădare de către Tutuch, tatăl lui Redwan, a fost decapitat. Tânărul Zinki a fost atunci primit de către Karbuqa din Mosul, care l-a crescut şi care l-a luat să participe la toate bătăliile sale.

Prinţesa Zomorrod era fiica emirului Jawali, fostul guvernator din Mosul.

Capitolul VII

Născut în 1095, cu doi ani înainte de sosirea francilor în Siria, mort în 1188, la un an după recucerirea Ierusalimului, emirul Ussama Ibn Munqidh ocupă un loc aparte printre martorii arabi ai cruciadelor. Scriitor, diplomat, politician, i-a cunoscut personal pe Nureddin, Saladin, Moinuddin Onar, regele Foulque şi mulţi alţii. Ambiţios, intrigant, complotist, a fost acuzat că a pus la cale asasinarea califului fatimid şi a unui vizir egiptean, că a vrut să-l răstoarne pe unchiul său Sultan şi chiar pe prietenul său Moinuddin. Cu toate acestea, a rămas imaginea unui fin literat, al observatorului perspicace şi plin de umor. Principala operă a lui Ussama, autobiografia sa, a fost publicată la Paris în 1893 prin grija lui H. Derenbourg. O nouă versiune franceză, adnotată şi superb ilustrată, a fost editată în 1893 de către André Miquel sub titlul: *Des enseignements de la vie* (Imprimeria Naţională, Paris).

Pentru relatarea bătăliei de la Edessa, a se vedea J.B. Chabot, *Un episode de l'histoire des croisades*, Melanges... Geuthner, Paris, 1924.

Capitolul VIII

Pentru a afla mai multe despre fiul lui Zinki şi epoca sa, a se vedea N. Elisseeff, *Nur-ad-Din, un grand prince musulman de Syrie en temps des croisades*, Institutul Francez din Damasc, 1967. Diferenţa de ortografie dintre Nureddin şi Nur-ad-Din ne face să precizăm, dacă mai este nevoie, că nu am adoptat în această carte, destinată unui public nu neapărat specializat, o transcriere academică a limbii arabe.

Prima sursă legală de bani pentru prinţi - inclusiv Nureddin - era partea lor din prada luată de la inamic: aur, argint, cai, prizonieri vânduţi ca sclavi. Preţul acestora din urmă se diminua sensibil când erau prea mulţi, precizează cronicarii; se ajungea chiar să se schimbe un om pe o pereche de papuci!

De-a lungul cruciadelor, violente cutremure de pământ vor devasta Siria. Dacă cel din 1157 este cel mai spectaculos, niciun deceniu nu va trece fără un cataclism major.

Capitolul IX

Braţul oriental al Nilului, astăzi secat, este numit „braţul pelusiac", căci traversa antica cetate Peluse. Se vărsa în mare în apropiere de Sabkhat al-Bardawil, laguna lui Baudouin.

Familia Ayyub fusese nevoită să părăsească Tikrit în 1138, la puţin timp după naşterea lui Saladin în acest oraş, Chirkuh fiind nevoit să omoare un bărbat pentru a răzbuna, după spusele sale, onoarea batjocorită a unei femei.

Originari din Africa de Nord, fatimizii au guvernat Egiptul din 966 până în 1171. Ei au fondat Cairo. Se trăgeau din Fatima, fiica Profetului şi soţia lui Ali, inspiratorul şiismului.

Despre peripeţiile uimitoarei bătălii din Egipt, a se citi G. Schlumberger, *Campagnes du roi Amaury I-er de Jérusalem en Egypte*, Plon, Paris, 1906.

Capitolul X

Scrisoarea celor din Alep, ca şi majoritatea mesajelor lui Saladin, se află în *Livre des deux jardins*, operă a cronicarului din Damasc Abu Chama (1203-1267). Această operă conţine o compilaţie preţioasă a unui mare număr de documente oficiale de negăsit în alte părţi.

Baheddin Ibn Chaddad (1145-1234) a intrat în serviciul lui Saladin cu puţin înainte de bătălia de la Hittin. A fost, până la moartea sultanului, un confident şi un consilier. Biografia lui Saladin scrisă de el a fost reeditată, în original şi traducere, la Beirut şi Paris (Méditeranée, 1981).

La nunta lui Kerak, nu doar Saladin a dat dovadă de bune maniere. Mama tinerei mirese a ţinut să trimită asediatorului mâncăruri preparate cu grijă pentru a putea participa şi el la sărbătoare.

Mărturia fiului lui Saladin despre bătălia de la Hittin a fost citată de Ibn al-Athir, vol. IX, anul 583 al hegirei.

Colaborator al lui Nureddin înainte de a intra în serviciul lui Saladin, Imadeddin al-Asfahani (1125-1201) a publicat numeroase lucrări de istorie şi literatură, mai ales o preţioasă antologie de poezie. Stilul său extraordinar de bombastic reduce întrucâtva din valoarea mărturiei sale asupra evenimentelor pe care le-a trăit. Relatarea sa din *Conquête de la Syrie et de la Palestine par Saladin*, a fost publicată de Academie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 1972.

Capitolul XI

După credinţa musulmană, Dumnezeu l-a condus pe Profet, într-o noapte, într-o călătorie miraculoasă de la Mecca spre moscheea al-Aqsa, apoi spre ceruri. O întâlnire a avut loc cu Iisus şi Moise, simbol al continuităţii „religiilor".

Pentru orientali, arabi, armeni sau greci, barba este un semn de virilitate. Feţele imberbe ale majorităţii cavalerilor franci amuzau şi uneori scandalizau.

Printre numeroasele lucrări occidentale consacrate lui Saladin, trebuie amintită cea a lui S. Lane-Pool, publicată la Londra în 1898 sub titlul *Saladin and the fall of the kingdom of Jerusalem*, şi care din nefericire a căzut în uitare de câţiva ani. A fost reeditată la Beirut (Khayat's 1964).

Capitolul XII

Se pare că al-Kamel l-a primit în 1219 pe Sfântul Francisc de Assisi, venit în Orient în speranţa de a restabili pacea. L-ar fi ascultat cu plăcere şi i-ar fi dat cadouri înainte de a-l conduce, sub escortă, înapoi în tabăra francilor. Din cunoştinţele noastre, nicio sursă arabă nu relatează acest eveniment.

Orator şi cronicar din Damasc, Sibt Ibn al-Jawzi (1186-1256) a publicat o voluminoasă istorie universală intitulată *Miraat az-zaman* (*Le Miroir du temps*) din care au fost publicate doar câteva fragmente.

Despre uimitorul personaj care este împăratul, a se citi, de Benoist-Meschin, *Frédéric de Hohenstaufen ou le rêve excommunié*, Perrin, Paris, 1980.

Capitolul XIII

Pentru o istorie a mongolilor, a se vedea R. Grousset, *l'Empire des steppes*, Payot, Paris, 1939. Schimbul de scrisori între Ludovic al IX-lea şi Ayyub este raportat de cronicarul egiptean al-Maqrizi (1364-1442).

Diplomat şi legiuitor, Jamaleddin Ibn Wassel (1207-1298) a lăsat o cronică a perioadei ayyubide şi a începutului erei mamelucilor. Opera lui nu a fost niciodată editată, deşi există citate şi traduceri parţiale în Michaud et Gabrieli, *op.cit.*

După distrugerea fortăreţei Alamut, secta Asasinilor s-a perpetuat sub o formă cum nu se poate mai pacifistă, ismaeliţii, adepţi ai lui Aga Khan, de care s-a uitat uneori că este succesorul în linie dreaptă al lui Hassan as-Sabbah.

Versiunea raportată aici despre moartea lui Aibek şi Chajarat-al-Adel-dorr este cea a unei epopei populare medievale, *Sirat al-malek az-zaher Baibars,* As-sakafiya, Beirut.

Capitolul XIV

Secretar al sultanilor Baibars şi Qalaun, cronicarul egiptean Ibn Abd-el-Zaher (1223-1293) a avut ghinionul de a-şi vedea principala lucrare *la Vie de Baibars*, rezumată de un nepot ignorant care nu ne-a lăsat decât un text trunchiat şi insipid. Cele câteva fragmente care ne-au parvenit din opera originală relevă un real talent de scriitor şi istoric.

Printre toţi cronicarii şi istoricii arabi pe care îi citãm, Abul-Fida (1273-1331) este singurul care a guvernat un stat: este adevărat că acesta, emiratul din Hama, era minuscul, ceea ce permitea acestui emir ayyubid să-şi consacre majoritatea timpului numeroaselor lucrări, printre care *Moukhtassar tarikh al-bachar* (*Résumé de l'histoire de l'humanité).* Textul, original şi traducere, poate fi consultat în *Recueil des historiens des croisades*, deja citat.

Deşi dominaţia occidentală asupra oraşului Tripoli s-a finalizat în 1289, numeroase nume de origine francă au subzistat, în oraş şi împrejurimi, până în zilele noastre: Anjoul (Anjou), Doueihy (de Douai), Dekiz (de Guise), Dabliz (de Blise), Chanbour (Chambord), Chanfour (Chamfort), Franjieh (Franque)...

Înainte de a încheia această trecere în revistă, mai citãm:

Z. Oldenbourg: *Les Croisades*, Gallimard, Paris, 1965. O evocare a sensibilităţii creştine orientale.

R. Pernoud: *Les Hommes des Croisades*, Tallandier, Paris, 1977.

J. Sauvaget: *Historiens arabes*, Adrien-Maisonneuve, Paris, 1946.

CRONOLOGIE

ÎNAINTE DE INVAZIE

622: Fuga - „hegira" - profetului Mahomed de la Mecca la Medina; începutul erei musulmane.

638: Califul Omar cucereşte Ierusalimul.

secolele VII şi VIII: Arabii clădesc un imens imperiu, întinzându-se de la Ind până la Pirinei.

809: Moartea califului Harun al-Raşid; imperiul arab este la apogeu.

secolul X: Deşi civilizaţia lor este încă înfloritoare, arabii cunosc o decădere politică. Califii lor au pierdut puterea în favoarea militarilor perşi şi turci.

1055: Turcii selgiucizi sunt stăpâni în Bagdad.

1071: Selgiucizii îi zdrobesc pe bizantini la Malazgerd şi ocupă Asia Mică. În curând controlează întreg Orientul musulman cu excepţia Egiptului.

INVAZIA

1096: Kilij Arslan, sultanul din Niceea, zdrobeşte o armată de invazie francă condusă de Petre Schimnicul.

1097: Prima mare expediţie francă. Niceea este cucerită şi Kilij Arslan este învins la Dorileea.

1098: Francii cuceresc Edessa, apoi Antiohia şi triumfă asupra unei armate de ajutor musulmană comandată de Karbuka, stăpân în Mosul. Caz de canibalism la Maara.

1099: Căderea Ierusalimului, urmată de masacre şi jafuri. Debarcarea unei armate de ajutor egiptene. Cadiul din Damasc, al-Harawi, se duce la Bagdad în fruntea unei delegaţii de refugiaţi pentru a denunţa impasibilitatea conducătorilor musulmani în faţa invaziei.

OCUPAŢIA

1100: Baudouin, conte de Edessa, scapă dintr-o ambuscadă aproape de Beirut şi se proclamă regele Ierusalimului.

1104: Victoria musulmană de la Harran, care încetineşte înaintarea francă spre est.

1108: Neobişnuită bătălie aproape de Tel-Bacher: două coaliţii islamo-france se înfruntă.

1109: Căderea oraşului Tripoli după două mii de zile de asediu.

1110: Căderea oraşelor Beirut şi Saida.

1111: Cadiul din Alep, Ibn al-Khachab, organizează o răscoală împotriva califului de la Bagdad pentru a cere o intervenţie împotriva ocupaţiei france.

1112: Rezistenţa victorioasă a locuitorilor din Tyr.

1115: Alianţa prinţilor musulmani şi franci din Siria împotriva unei armate trimise de sultan.

1119: Ilghazi, stăpân în Alep, îi învinge pe franci la Sarmada.

1124: Francii ocupă Tyr: de acum ocupă întreaga zonă de coastă, cu excepţia oraşului Ascalon.

1125: Ibn al-Khachab este omorât de Asasini.

RIPOSTA

1128: Eşec al unei lovituri în forţă a francilor împotriva Damascului. Zinki stăpân în Alep.

1135: Zinki încearcă, fără succes, se cucerească Damascul.

1137: Zinki îl capturează pe Foulque, rege în Ierusalim, apoi îl eliberează.

1138: Zinki ţine în şah o coaliţie franco-bizantină; bătălia de la Chayzar.

1140: Alianța dintre Damasc și Ierusalim împotriva lui Zinki.

1144: Zinki cucerește Edessa, distrugând primul din cele patru state france din Orient.

1146: Moartea lui Zinki. Fiul său Nureddin îl înlocuiește în Alep.

VICTORIA

1148: Debarcarea la Damasc a unei noi expediții france condusă de împăratul Germaniei, Conrad și regele Franței, Ludovic al VII-lea.

1154: Nureddin preia controlul Damascului, unificând Siria musulmană sub conducerea sa.

1163-1169: Lupta pentru Egipt. Chirkuh, locotenentul lui Nureddin, reușește să-l cucerească. Proclamat vizir, moare după două luni. Nepotul său Saladin îi succede.

1171: Saladin proclamă desființarea califatului fatimid. Singurul stăpân din Egipt intră în conflict cu Nureddin.

1174: Moartea lui Nureddin. Saladin ocupă Damascul.

1183: Saladin ocupă Alep. Egiptul și Siria sunt de acum reunite sub conducerea sa.

1187: Anul victoriei. Saladin învinge armatele france la Hittin, aproape de lacul Tiberiada. Recucerește Ierusalimul și mare parte a teritoriilor france. Ocupanții nu rămân decât cu Tyr, Tripoli și Antiohia.

AMÂNAREA

1190-1192: Eșecul lui Saladin la Acra. Intervenția regelui Angliei Richard Inimă-de-Leu permite francilor să recucerească de la sultan mai multe orașe, dar nu și Ierusalimul.

1193: Saladin moare la Damasc, la vârsta de cincizeci și cinci de ani. După câțiva ani de război civil, imperiul său este reunificat sub conducerea fratelui său al-Adel.

1204: Francii cuceresc Constantinopolul. Jefuirea orașului.

1218-1221: Invadarea Egiptului de către franci. Cuceresc Damiette și se îndreaptă spre Cairo, dar sultanul al-Kamel, fiul lui al-Adel, reușește să-i respingă.

1229: Al-Kamel predă Ierusalimul împăratului Frédéric al II-lea de Hohenstaufen provocând o furtună de indignare în lumea arabă.

EXPULZAREA

1244: Francii pierd Ierusalimul pentru ultima dată.

1248-1250: Invadarea Egiptului de către regele Franței Ludovic al IX-lea, care este învins și capturat. Căderea dinastiei ayyubide, înlocuită de mameluci.

1258: Șeful mongol Hulagu, nepotul lui Gingis Han, jefuiește Bagdadul, masacrând populația și omorându-l pe ultimul calif abasid.

1260: Armata mongolă, care tocmai ocupase Alep apoi Damasc, este învinsă în bătălia de la Ain Jalut, în Palestina. Baibars în fruntea sultanatului mameluc.

1268: Baibars cucerește Antiohia, care se aliase cu mongolii. Distrugeri și masacre.

1270: Ludovic al IX-lea moare aproape de Tunis în cursul unei invazii ratate.

1289: Sultanul mameluc Qalaun cucerește Tripoli.

1291: Sultanul Khalil, fiul lui Qalaun, cucerește Acra, punând capăt celor două secole de prezență francă în Orient.

INDEX

ABAGA, 229.
ABAQ, 141-144.
ABASIZI, 40, 61, 110.
ABU BAKR, 199.
ABU FIRAS, 171.
ABUL-ALA AL-MAARI, 47, 49.
ABUL-FARAJ BASILE, 128, 129.
ABUL FIDA, 231, 234, 235.
ABU SAAD AL HARAWI (vezi al-Harawi).
ABU TAHER, 101, 102.
AGCA, Mehmet, Ali, 241.
AIBEK, 220, 223.
AILBA, 116.
AIN JALUT, 224-226, 240.
AL-ACHRAF, 206, 207.
AL-ADEL, 174, 181, 184, 193, 195-197, 201, 202, 204, 206, 237.
AL-ADID, 152, 154, 155, 157-160.
AL-AFDAL-ŞAHINŞAH, 53-57, 59, 60, 72, 79, 82, 90, 95, 99, 101, 102, 173, 200, 201, 237.
AL-AZIZ, 201.
AL-BORSOKI, 98, 103, 104.
AL-DAWLAHI, 200.
AL-FADIL, 200.
AL-FINDALAWI, 139.
AL-HALHULI, 139.
AL-HARAWI, 11-14,60-62,65, 84, 103, 185.
AL-KAMEL, 203, 205-212, 216, 217, 237, 240.
AL-MALIK AL-AFDAL (fiul lui Saladin), 179.
AL MALIK AL-MUZAFFAR, 234.
AL-MAZDAGHANI, 103, 104, 107, 108.
AL-MOAZZAM, 206, 207, 209.
AL-MUSTARŞID, 110, 114, 115, 238.
AL-MUSTAZHIR, 11, 13, 60-62, 80, 85, 86, 110.
AL-MUSTANSIR, 99, 229.
AL-MUTASSIM, 221.
AL MUZZAFAR (AL MALIK), 234.
ALBERT D'AIX, 49.
ALEXANDRU CEL MARE, 90.
ALEXIE COMNENUL, 17-19, 22, 23, 25, 26, 53-55, 86, 120.
ALIX, 112, 113, 121.
ALP ARSLAN, 92.
AMAURY, 149-161, 165.
AN-NASSER, 209, 211, 212, 240.
AQTAI, 226.
ARGHUN (l'ilkhan), 230, 231.
ARISTOTEL, 208.
ARNAT (vezi Renaud de Chatillon).
AS-SALEH, 165, 168-172.
AYYUB (fiul lui al-Kamel),
AYYUB (tatăl lui Saladin), 114, 123
AYYUBIZI, 202, 212, 216, 219, 220, 222, 229.

BAAL, 123.
BADR-EL-JAMALI, 99.
BAHEDDIN, 166, 167, 181, 191-194, 196, 199, 200.
BAHRAM, 102, 103.
BAIBARS, 219, 224-229, 237.
BALAK, 96-98, 112.
BALIAN D'IBELIN, 182-185.
BANIAS, 114, 116, 123, 124.
BANU AMMAR, 51, 52, 232.
BARKYARUQ, 62, 74, 80.
BATIT, Yussef, 183.
BAUDOUIN DE FLANDRA, 204
BAUDOUIN I, 67-69, 72, 76-78, 82-84, 89, 90, 95.
BAUDOUIN al II-lea, 74, 75, 82, 95, 96, 98, 104, 108, 109, 112, 113.
BAUDOUIN al III-lea, 142, 143.
BAUDOUIN al IV-lea, 166, 172, 174.
BAUDOUIN al V-lea, 173.
BOHÉMOND I, 42, 44, 48, 65-67, 70, 73-75, 77, 78, 95, 104, 112, 152, 222, 225, 227, 228.
BOHÉMOND al II-lea, 112, 121.
BOHÉMOND al III-lea, 153, 173.
BOHÉMOND al IV-lea, 222, 225.
BURI, 107-110, 115, 116.

CERDAGNE (conte), 80.
CHAMS-AD-DAWLA, 34-36, 39, 42, 43.
CHAMS-AL-KHILAFA, 90.
CHAMSEDDIN, 210.
CHARAF, 72.
CHARAJAT-AD-DORR, 218, 220, 223.
CHAWER, 149-158.
CHIRKUH, 137, 141, 149, 151-159, 166, 169, 237.
CONRAD DE MONTFERRAT, 190.
CONSTANCE, 121.

DANDOLO, 203.
DANIŞMEND, 23, 24, 26-29, 60, 65, 66, 69, 70, 73, 112, 121.

DIRGHAM, 150, 151.
DIYADDIN (vezi Ibn Al-Athir), 201.
DUKAK, 34-36, 43, 44, 66-69, 71, 73, 81, 109.

FAKHR-EL-MULK, 68, 71, 79-83
FAKHREDDIN IBN-ACH-CHEIKH, 208-210, 218.
FATIMIZI, 53, 99, 151, 157-160, 165, 168.
FILIP AUGUSTE, 193.
FILIP al IV-lea (vezi Filip), 231.
FIRUZ, 41.
FOULQUE D'ANJOU, 113, 114, 119, 120, 123, 125, 127, 130, 142, 150.
FREDERIC BARBAROSSA, 191, 192.
FREDERIC DE HOHENSTAUFEN (FREDERIC II), 207.

GHAZI, 112.
GINGIS HAN, 215-217, 220, 221, 224.
GODEFROI DE BOUILLON, 59, 65-67.
GUY DE LUSIGNAN, 173, 202.

HABIB -AN-NAJJAR, 31, 42.
HARUN AL RAŞID, 61.
HASSAN-AS-SABBAH, 99-103, 108, 160.
HENRIC DE CHAMPAGNE, 202.
HENRIC (rege franc), 232, 233, 235.
HITTIN, 177-179, 182, 189, 193, 199, 202, 225, 240.
HULAGU, 221-225, 227, 229, 230.
HUGHES DE PUISET, 113.

IBN-ABD-EL-ZAHER, 227, 228, 230.
IBN AL-ATHIR, 31, 35, 37, 39, 41-44, 48, 51, 53, 57, 58, 60, 62, 69, 71-77, 89, 95, 96, 98, 101, 104, 107, 108, 110, 111, 117, 119-121, 131, 135, 136, 138-141, 152, 157, 158, 162, 169-174, 176-178, 181-183, 189, 191, 192, 201, 203, 204, 215.
IBN AL ATHIR (DIYEDDIN), 201.
IBN AL KACHAB, 84-88, 91-94, 98, 99, 102, 104, 121.
IBN AL QALANISSI, 14,17, 27, 29, 33, 34, 54, 58, 60, 61, 65-67, 72, 75, 78, 81-85, 90, 91, 94, 95, 97, 102, 103, 107-109, 112-114, 130, 132, 138, 141, 143, 144.
IBN AL WAQQAR, 145.
IBN AMMAR, 237.
IBN JOBAIR, 13, 37, 67, 73, 109, 172, 238, 239.
IBN MUQIDH, 237.
IBN SAINT-GILLES (vezi Saint-Gilles), 82.
IBN WASSEL, 218, 220.
IFTIKHAR-AD-DAWLA, 56-58.
ILGHAZI, 54, 94-96, 98, 112.
IMADEDDIN AL-ASFAHANI, 179, 180, 185.
IOAN COMNENUL, 120, 122, 146.
IOAN PAUL AL II-LEA, 241.
ISMAËL, 113-117.

JALAL EL-MULK, 51, 52, 68.
JANAH AD-DAWLA, 51.
JAWALI, 76-78, 81.
JEAN DE BRIENNE, 205, 206, 208.
JEKERMICH, 74-76.
JOBAIR (vezi Ibn Jobair).
JOCELIN I, 76, 77, 96.
JOCELIN al II-lea, 121, 122, 127-129, 131, 132.

KAMALEDDIN, 92-94, 97, 101, 111.
KARBUKA, 37-45, 51, 54, 69, 74, 76.
KHALIL (fiul lui Chajarat ad Dorr), 220.
KHALIL (fiul lui Qalaun), 234, 235.
KILIJ ARSLAN, 17, 18, 20-29, 60, 62, 69-71, 73, 138, 166, 192, 204.
KILIJ ARSLAN al II-lea, 166.
KITBUKA, 222-224.
KUBILAI, 221.

LOULOU, 93.
LUDOVIC al VII-lea, 139.
LUDOVIC al IX-lea, 216, 217, 219, 220, 228.

MAHMUD, 110, 112, 114, 117, 122, 137.
MAHOMED, 13, 175, 191.
MANBIJ, 97.
MANUEL (fiul lui Ioan Comnenul), 146, 147, 159, 166.
MASUD, (fratele lui Mahmud), 114, 115, 121.
MASUD (fiul lui Kilij Arslan), 138.
MAWDUD, 88, 89.
MÉLISANDE, 113.
MOHAMMED IBN MALIKŞAH, 62, 74, 78, 80, 81, 85, 88, 89, 110.
MOHAMMED IBN SULTAN, 145.
MOHEDDIN IBN AL ZAKI, 185.
MOINUDDIN UNAR (vezi Unar).
MONGKA HAN, 221, 224.
MONGOLI, 216, 222, 224-227, 229, 230, 238.
MORRI (vezi Amaury).
MUSSA IBN MAIMUN (medic), 199.

NABUCODONOSOR, 68, 215.
NASSARA (discipoli ai Nazarineanului), 33.

NASSER (prcşedintc), 240.
NIZAM EL-MULK, 101.
NIZAR, 99-102.
NUREDDIN (fiul lui Zinki), 135-153, 156-166, 168-170, 172, 173, 227, 237.

OMAR AL KHAYYAM, 99.
OMAR IBN AL KHATTAB, 58.
ORTOK, 54.

PELAGE, 206, 207.
PETRE SCHIMNICUL, 22.

QALAUN, 229-234, 237.
QUTUZ, 223-226, 237.

RAŞIDEDDIN SINAN, 160, 170, 171, 202.
RAMSES al II-lea, 68.
RAOUL DE CAEN, 48.
RAYMOND DE ANTIOHIA, 121, 122, 132, 138, 141, 146.
RAYMOND al III-lea DE TRIPOLI (fiul lui Saint-Gilles), 172-178.
REDWAN, 34, 36, 37, 47, 73, 76-78, 86-89, 92-96, 101, 102, 112.
RENAUD DE CHATILLON , 20, 21, 146, 147, 153, 172-175, 180, 201.
RICHARD INIMĂ-DE-LEU, 193-198, 201, 202, 205.
ROGER DE ANTIOHIA, 93-96.
ROUSSEL DE BAILLEUL, 18.

SADAT, 240.
SAIFEDDIN, 137, 140.
SAINT-GILLES, 49-52, 58, 65, 66, 70, 71, 79, 80, 82, 83, 172.
SALADIN, 53, 114, 124, 137, 141, 143, 146, 149, 151, 152, 155, 156, 158-163, 165-185, 189-202, 205, 209, 210, 212, 215, 217, 220, 222, 227, 229, 237, 240.
SAMUEL (profet), 56.
SAWINJ (fiul lui Buri), 116, 117.
SELGIUCIZI, 22, 23, 31-33, 38, 40, 53, 62, 99, 101, 102, 110, 115, 216, 221.
SEPTIMIU SEVER, 68.
SFÂNTUL GHEORGHE, 83.
SIBT IBN-AL-JAWZI, 211, 212, 240.
SIGURD, 83.
SINAN, 202.
SIRJAL, 93.
SOKMAN, 54, 74, 75, 80, 94.
SULEIMAN (tatăl lui Kilij Arslan), 17, 20, 22, 26.
SULEIMAN (fiul lui Kilij Arslan), 205.
SULTAN IBN MUNQIDH, 48, 49, 121.
SUNIŢI, 53, 54, 88.

ŞIIŢI, 53, 88, 100, 102.

TAFURS, 49.
TĂTARI (vezi Mongoli), 216, 217, 221, 222, 224-227, 229, 230, 238.
TAHIR-AL-MAZDAGHANI, 103.
TAKIEDDIN (nepotul lui Saladin), 167.
TANCREDE, 66, 67, 73-78, 82, 86-88, 93, 95.
TCHAKA, 25-27.
THABET (medic), 126.
THOROS, 40.
TIMURTACH, 98.
TOGHTEKIN, 81, 88, 89, 93, 102, 104, 107-109, 116-117, 141.
TURANŞAH, 162, 218-220, 226.

UNAR, 117-120, 122-124, 132, 138-141.
USSAMA IBN MUNQIDH, 48, 49, 105, 123-127.
UM KHALIL (vezi Charajat ad Dorr), 220.

YAGHI SIYAN, 31-44, 52, 56, 73, 166
YARANKACH (cunucul lui Zinki), 131.
YOLANDE DE BRIENNE, 208.
YUSSEF (vezi Saladin), 114, 149, 153, 158-163, 165, 169, 170, 183, 185.

ZINKI, 110-112, 114-117, 119-124, 127-132, 135-137, 141-144, 147, 150, 151, 153, 159-162, 168, 169, 171, 189, 237.
ZOMORROD, 117, 122.

CUPRINS

Cuvânt înainte 9
Prolog 11
Prima parte : INVAZIA (1096-1100)
Capitolul I Sosesc francii ! 17
Capitolul II Un blestemat de fabricant de platoşe 31
Capitolul III Canibalii din Maara 47

Partea a doua : OCUPAŢIA (1100-1128)
Capitolul IV Cele două mii de zile ale oraşului Tripoli 65
Capitolul V Un adversar cu turban 85

Partea a treia: RIPOSTA (1128-1146)
Capitolul VI Comploturile din Damasc 107
Capitolul VII Un emir la barbari 119

Partea a patra: VICTORIA (1146- 1187)
Capitolul VIII Sfântul rege Nureddin 135
Capitolul IX Cursa spre Nil 149
Capitolul X Lacrimile lui Saladin 165

Partea a cincea: AMÂNAREA (1187-1244)
Capitolul XI Imposibila întrevedere 189
Capitolul XII Cel Drept şi cel Desăvârşit 201

Partea a şasea: EXPULZAREA (1224 – 1291)
Capitolul XIII Biciul mongol 215
Capitolul XIV *Să dea Domnul ca ei să nu mai pună vreodată piciorul aici* 225
Epilog 237
Note şi surse 243
Cronologie 249
Index 251

Amin Maalouf

Cruciadele văzute de arabi

„Ori de câte ori evocăm cruciadele, o facem prin prisma faptelor şi relatărilor cruciaților. Dar mai există şi cei care au fost invadați de cruciați şi care erau locuitorii acelor teritorii. Este salutar că Amin Maalouf publică la Jean-Claude Lattès *Cruciadele văzute de arabi*. Iată şi cealaltă față a medaliei! Avem astfel ocazia să constatăm că versiunile orientale şi cele occidentale nu coincid mai deloc. Noi ne-am scris propria versiune; în acelaşi timp, ei şi-au scris-o pe a lor. Iată de ce această nouă istorie a cruciadelor nu seamănă cu nimic din ce s-a scris până acum."

Alain Decaux - Academia franceză, *France Inter*

„O operă remarcabilă care mai mult o completează în loc s-o contrazică pe cea a lui René Grousset."

Eugène Mannoni, *Le Point*

„Amin Maalouf a scris o istorie captivantă, care se citeşte cu plăcere şi care constituie imaginea inversată a acelor basme prin care vedem noi cruciadele."

The New Yorker

„*Cruciadele văzute de arabi* ne oferă o perspectivă neobişnuită asupra confruntării dintre Europa occidentală creştină şi Orientul Mijlociu musulman."

The Economist

Amin Maalouf este autorul romanului *Léon Africanul*. *Cruciadele văzute de arabi*, publicată prima dată în 1983, este considerată deja un clasic al genului, tradus în mai multe limbi.

www.tritonic.ro

ISBN 978-973-733-210-3

Biblioteca de istorie

EDITURA PROIECT

UN IMPRINT AL GRUPULUI EDITORIAL TRITONIC

TRITONIC